

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

PAKİSTAN DEVLE TİNİN KURULUŞU İLE
İLGİLİ TARTIŞMALAR
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Salim CÖHCE Çiğdem KIRANŞAN

MALATYA-2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULUŞU İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Çiğdem KIRANŞAN

MALATYA 2016

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULUŞU İLE
İLGİLİ TARTIŞMALAR**
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Salim CÖHCE

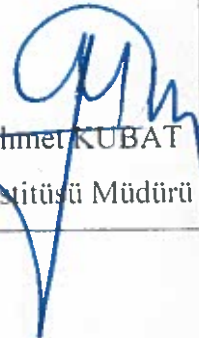
HAZIRLAYAN
Çiğdem KIRANŞAN

Jürimiz 09.12.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim, Cumhuriyeti Tarihi Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı	imzası
1. Prof. Dr. Salim CÖHCE	
2. Prof. Dr. Neslihan DURAK	
3. Yrd. Doç. Dr. Suat VURAL	

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 09.12.2016 tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Salim CÖHCE'nin danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULUŞU İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Çiğdem KIRANŞAN

BİLDİRİM SAYFASI

Prof. Dr. Salim CÖHCE'nin danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULUŞU İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR” isimli tezin, tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece İnönü Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

09/12/2016

Çiğdem KIRANŞAN

ÖZET

XX. yüzyılın en önemli hadiselerinden birisi hiç şüphesiz Hind yarımadasında ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve içtimai gelişmelerdir. Bunların da başında 15 Ağustos 1947’de bölgenin Pakistan ve Hindistan Cumhuriyetleri olarak ikiye bölünmesi gelir. Yüzyıllardır birlikte yaşamış olup esasta aynı soydan insanların ağırlıklı olarak din temelli bir ayrışmaya tabii tutulmasının yarattığı meselelerin büyüklüğü ortadadır. Dolayısıyla pek çok topluluğun XVIII. yüzyılın son çeyreğinden beri milli devletler haline evrilmiş olması ve bu sürecin halen devam ettiği gerçeği dikkate alındığında hâlihazırda Hind yarımadasında görünen ve öngörülebilir potansiyel bir çatışma ortamına işaret eden mevcut durumun en azından Pakistan’ın kuruluşuyla ilgili tartışmalar ekseninde ele alıp incelenmesinin gerekliliği tartışılmaz.

Ortaya konulan çalışmada bahse konu ayrışmanın esas muharrik gücünü teşkil eden din ayrımının, yani ahalinin ikinci planda görülebilecek daha pek çok unsura rağmen Müslim, gayri Müslim şeklinde iki ana gövde etrafında teşekkülü ve böyle bir gelişmede Türklerin rolü ile keza onların Hind ahaliyi yeni şekliyle yüzyıllarca sulh ve sükûn içerisinde idare edişi oldukça özetlenmiş bir biçimde, ama ana hatlarıyla giriş kısmında gösterilmeye çalışıldı. Bu bağlamda 1857’de baş gösteren kalkışma ile birlikte Sömürgeci İngiltere’nin fiilen idareyi ele alışı ve buna dair uygulamalar ile sebep olduğu gelişmeler yine girişte kısaca söz konusu edildi.

Müslim ve gayri Müslim ahali arasında istiklal fikrinin doğuşu, gelişmesi yanında gayri Müslim ahalinin geliştirdiği çeşitli fikir hareketleri, bunların siyasallaşması ve 1885 de kurulan Hindistan Milli Kongresi/All India Congress etrafında birleşmesi yani “*Hindu milliyetçiliği*”nin şekillenmeye başlaması ile benzer şekilde İslam ahalinin ‘*dini ihya*’ adıyla gerçekleştirdiği faaliyetler sonucunda ümmetin birliğinden hareketle siyasi alanda da bütünleşmeye yönelmesi ve neticede 1906’dan itibaren Hindistan Müslümanları Birliği/All India Muslim League etrafında birleşmesi birinci bölümün konusunu teşkil edecektir. O arada sürüp giden tartışmalar ve Müslim, gayrimüslim ahaliyi siyasi bir misyon etrafında birleştirip bütünleştirmeye bir başka deyişle bir “*birleşik Hind milliyetçiliği*” hareketini yaratmaya dönük görüşler de bu bölümde verilecektir.

Müslim ve gayrimüslim ahali arasında birlikte hareket etme çabalarının hayata geçirilmesi, bunun için öngörülen kurumsallaşmanın sağlanması için gösterilen çabalara karşılık İngiliz yönetiminin ahali arasındaki bölünmüşlüğü derinleştirme siyaseti ve bu politikanın doğurduğu husumetle ortaya çıkan gelişmeler ikinci bölümde ele alınacaktır. O Arada gelişen Hilafet,

İngilizlerle işbirliği etmeme (No-Co-operation) hareketleri, Bengal'in bölünmesi meselesiyle farklı ahali kesimleri arasında yeniden belirginleşen ayrılık düşüncesi, Morley-Minto Reformları, Rowlat Kanunu, Simon Komisyonu ve Yuvarlak Masa Konferansları, 1935 Anayasası, 1937 seçimlerinin yarattığı hareketli siyasi ortam içerisinde baş gösteren çatışmalar ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylelikle Hind İstiklal hareketinin belli başlı önderlerini oluşturan Mahadma Gandhi, Muhammed Ali Jinnah, Muhammed İkbal, Javaharlal Nehru, Mevlana Azad gibi kişilerin gerçekleştirdiği faaliyetler, diğer bir deyişle bu önderlerin farklı toplum kesimleri üzerindeki etkileri de ortaya konulmuştur.

1940-1947 yılları arası bütün Dünya'da önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreci ifade eder. Nitekim bu süreçte İngilizlerin konumu, 1940'da Pakistan adıyla yeni bir siyasi teşekkül ve alanın yaratılması kararı, ikinci dünya savaşı yılları, Simla konferansı, 1945 seçimlerinin yarımada da ayrışmayı daha da belirginleştirecek şekilde düzenlenmesi Hind yarımadasının 14 Ağustos 1947'de Pakistan İslâm ve Hindistan cumhuriyetleri şeklinde iki ayrı siyasi teşekkülün kontrolünde bulunacak şekilde taksimi üçüncü bölümde işlenmiştir. Bu bağlamda yüzyıllardır birlikte yaşamış olan Müslim, gayrimüslim Hind ahalisinin o zamana kadar sürdürdüğü muhteşem birlikteliğin çok fazla dikkate alınmadığı, buna karşılık emperyalist niyetlerin ileride gerçekleştirilmek üzere çok başarılı bir şekilde gizlendiği gerçeği açıkça gösterilmiştir.

Ortaya çıkan iki siyasi teşekkülün münasebetlerinin normal şekilde gelişmesi beklenirken kısa sürede böyle olamayacağı ortaya çıktı. Özellikle sınır meseleleri kabinelerin teşekkülü sözde özerk yapıya sahip olan mahalli idarecilerin halihazırdaki konumları ve gelecekleri, mübadele meseleleri ve buna bağlı olarak bütün çıplaklığıyla ortaya çıkan açlık, yokluk vb. daha pek çok husus araştırmada yeni bir bölümün teşekkülünü mecburi kılmıştır. Dolayısıyla taksim sonrası ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel problemler bu araştırmada dördüncü bölümün konularını teşkil edecektir.

Pakistan-Hindistan ayrışması aynı dinden insanlara kendi içlerinde hem dinen hem de aynı dine mensup olmakla birlikte şu ya da bu şekilde farklı kültür çevrelerinden gelmenin yarattığı çeşitliliğin giderilip büyük oranda bütünleşebilecekleri, tamamen müstakil yeni bir alan yaratamadığı gibi sebep olduğu mülkiyet, göç, iskân, azınlıklar ve kültürel çeşitlilikten kaynaklanan meseleler gibi hususları da halledememiştir. Buna karşılık bölge çok önemli bir çatışma alanı haline dönüşmüş ve halen öngörülebilir potansiyel bir istikrarsızlık sahası olma vasfını sürdürmektedir.

ABSTRACT

There is no doubt, some of the most significant incidents of the 20th century are political, economic and social incidents happened in the Hindu peninsula. At the beginning of these, there is the division of the region into Pakistan and Republic of India in August 15, 1947. The problems occurred due to this division are big as these people were living together for centuries and they are actually from the same race but the division is the religion-based. Therefore, many communities have evolved into nation states since the last quarter of the 18th century. Knowing that this process still continues, it is seen that there is a situation already visible in the Hindu peninsula which indicates a potential and foreseeable conflict. Yet, this situation should be examined at least in the light of the discussions regarding to the establishment of Pakistan.

The main drive of this religion-based division (which there were many other reasons but the public in the first scene had this division as Muslim and non-Muslim division), the role of Turks as they managed Hindu publics for many years in calm and peace are presented in this study as an abstract but mainly in the introduction part. In this context, together with the conflicts taking place in 1857, the developments that the Colonial Britain actually caused by the handling of the administration and its applications were briefly mentioned at the beginning.

The birth of the independence idea between the Muslims and the non-Muslims, the development of this idea, as well as the non-Muslim people had developed a variety of movements. These movements began to become politicized and united around the All India Congress established in 1885, therefore, "*Hindu nationalism*" started to get shaped. Similarly, as a result of the activities performed by Islamic public in the name of '*religious recovering*', the unity of the ummah tended to unite in the political arena and eventually it was united around the All India Muslim League from 1906. These all will be the subjects of the first part in this study.

Meanwhile, the ongoing debates and Muslims started to unify and integrate the non-Muslim people around a political mission. In other words, it began to create a "*united Hindu nationalism*" movement. Opinions on these issues are presented in this section, as well.

As for the second part, it will present the following: the effort to act together between Muslims and non-Muslims, the British politics of deepening the division between the people despite the fact of all the efforts to provide an institutionalization for above mention efforts, and, all the developments arising with this animosity of this policy. The Caliphate occurred in the meanwhile, No-Co-operation movements against the British, the

separation of Bengal idea from different people, Morley-Minto Reforms, Rowlatt Law, Simon Commission and Round Table Conferences, the 1935 Constitution, the conflict which started in the dynamical political environment occurred in 1937 elections are all attempted to be evaluated in this study. Therefore, the activities conducted by some pioneer leaders of the Hindu Independence movement such as Mahatma Gandhi, Muhammad Ali Jinnah, Iqbal, Jawaharlal Nehru, Maulana Azad and the effects of these activities on the other parts of the society are revealed.

The years between 1940 and 1947 mean an important time period in the World when lots of important incidents happened. The position of the British in the process, the decision to create a new political organization and field in the name of Pakistan in 1940, second world war years, Simla Conference, the arrangement of the 1945 elections to make the separation even more visible in the peninsula are given in the third part as Hindu peninsula got separated into Pakistan Islamic Republic and Republic of India.

In this context, it is clearly presented the imperialist intentions tried to hide the truth which is the people of India as Muslims or non-Muslims have been living together in peace in years. As the emergence of the two emerging political entities was expected to develop normally, it soon turned out that this would unlikely happen.

There is a need occurred for a new part in the study due to the establishment of border issues, the current status and the future of local administrators with the so-called autonomous structure, hunger, poverty etc. to be examined. Therefore, the political, economic and socio-cultural problems emerging after the partition will be the subject of the fourth chapter in this study.

The division of Pakistan – India, although the subject was the people belonging to the same religion, could not realize many aspects such as cultural diversification problems, minorities, migration, settlement, property as these people came from different cultures and this diversity could not be overcome in response to the unification. On the other hand, the region happened to be a big conflict zone and it still is considered as a potential instability zone.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ONUR SÖZÜ	iv
BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vi
İÇİNDEKİLER.....	x
ÖNSÖZ.....	xiii
KISALTMALAR	xv
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR.....	xvi
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

(HİND AHALİSİNDE İSTİKLAL FİKRİNİN DOĞUŞU)

A. GAYRI-MÜSLİM HİND AHALİSİNDE İSTİKLAL FİKRİNİN UYANIŞI.....	26
a. Hind Dinini Yeniden İhya Etme: Arya Samaj	30
b. Hind Dinini Yeniden İhya Etme: Brahmo Samaj.....	31
c. Hindistan Milli Kongresi (<i>All Indian National Congress</i>)	32
ç. Hindu Mahasabha Partisi	35
d. Swaraj Kararnamesi.....	36
B. MÜSLÜMAN AHALİDE İSTİKLAL FİKRİNİN UYANIŞI	38
a. Ehl-i Hadis Ekolü	41
b. Ehl-i Kur'an Ekolü	42
c. Tarikat-i Muhammediyye Hareketi	42
ç. Aligarh Ekolü ve Seyid Ahmet Han	43
d. Deoband/ Diyobend Ekolü	47
e. Nedvetu'l-Ulema Ekolü.....	49
f. Hindistan Müslümanları Birliği (All India Muslim League)	50
C. İNGİLİZ DOMİNYON İDARESİNİN FAALİYETLERİ	53
a. 1905 Bengal'in Doğu ve Batı olarak Bölünmesi	53
b. Morley- Minto Reformları.....	55

II. BÖLÜM

(HİNDİSTANDA BİRLEŞMİŞ BÜTÜNLEŞMİŞ BİR TOPLUM MEYDANA GETİRME GİRİŞİMLERİ: MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM UZLAŞI GİRİŞİMLERİ)

A. HİNDİSTAN'DA HİLAFAFET HAREKETLERİ	57
a. Hindistan Hilafet Hareketlerinde Ebu'l Kelam Azad.....	64
b. Hindistan Hilafet Hareketlerinde Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi	66
B. LUCKNOW PAKTI	67
a. Montagu – Chelmsford Reformları	69
b. Rowlatt Yasası ve Amritsar Kiyımı	70
C. NON-CO-OPETATION MOVEMENT: İŞ BİRLİĞİ YAPMAMA EYLEMİ / PASİF DİRENİŞ	72
a. Hind Yarımadasının İstiklal Hareketinde Mahatma Gandhi Faktörü.....	76
b. Hind Yarımadasının İstiklal Hareketinde Bal Gangadhar Tilak ve Gopal Krishna Gokhale 'ın Etkisi	78
Ç. MOTİLAL NEHRU RAPORU	79
D. MUHAMMED ALİ JİNNAH'IN 14 MADDELİK ÖNERİSİ.....	82
E. SİMON KOMİSYONU	84
F. YUVARLAK MASA KONFERANSLARI.....	85
a. Mahatma Gandhi ve Tuz Yürüyüşü (12 Mart-6 Nisan 1930).....	86
b. Milli Şair Muhammed İkbal'in Konferansları.....	87
c. Rahmed Ali Han ve Pakistan İsmi.....	89
G. 1935 HİNDİSTAN HÜKÜMETİ YASASI.....	91
Ğ. 1937 YILINDA YAPILAN SEÇİMLER VE SONUÇLARI.....	92

III. BÖLÜM

(HİND YARIMADASININ PAKİSTAN VE HİNDİSTAN OLARAK İKİYE BÖLÜNMESİ)

A. KARARDAD-I PAKİSTAN: 1940 LAHOR KARAR TASARISI	94
B. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI HİND YARIMADASINDAKİ GELİŞMELER	96
a. Sör Stafford Cripps Önergeleri	97
b. Mahatma Gandhi ve “ <i>Hindistan'ı Terk et!</i> ” Kampanyaları	99
c. Muhammed Ali Jinnah'ın “ <i>Böl ve Git</i> ” Talebi.....	100
C. SİMLA KONFERANSI: LORD WAVELL ÖNERİLERİ.....	102
Ç. 1945- 1946 GENEL SEÇİMLER	103

D. İNGİLİZ HÜKÜMETİNİN HİND YARIMADASINA GÖNDERDİĞİ KABİNE VE ALINAN KARARLAR	105
E. PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULMASI VE SINIRLAR KOMİSYONU	113
F. PRENSLİKLER MESELESİ	118
a. Cunnagarh Meselesi.....	118
b. Haydarabad Nizamlığı Meselesi.....	118
c. Keşmir Meselesi	119

IV. BÖLÜM

(AYRIŞMANIN GETİRDİĞİ PROBLEMLER)

A. BÖLÜNMENİN PAKİSTAN'DA SEBEP OLDUĞU EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL PROBLEMLER.....	123
a. Askeri Problemler	124
b. İktisadi Problemler	125
c. Sosyal –Kültürel Problemler.....	127
B. MÜBADELE İLE GELEN PROBLEMLER	128
a. Bengal Eyaletinde Meydana Gelen Karışıklıklar	129
b. Pencâb Eyaletinde Meydana Gelen Karışıklıklar.....	130
c. Bihar ve Kalküta Eyaletlerinde Meydana Gelen Karışıklıklar	132
SONUÇ.....	134
BİBLİYOGRAFYA	137
EKLER	164
DİZİN	168

ÖNSÖZ

Dünyada insanoğlunda bir diğerini yönetme, yönlendirme bir başka deyişle gerçek manada istismar etme isteği temelleri en eski çağlara kadar uzanan bir duygudur. Bu hal zaman içerisinde ikili bir yapı çerçevesinde gelişip şekillenmiş ve sonuçta Doğu-Batı kavramları etrafında geniş bir çekişme, diğerine hâkim olma mücadelesinin yapılacağı bir alan da meydana getirilmiştir. Bu mücadele Yunanlılarda Mora-Teselya-Adalar halkının ticaret temelli faaliyetleri ve yayılması (Kolonizasyon) ile Anadolu arasında yaşanmış büyük bir çatışma halinde destan ve efsanelere konu olup sürekli terennüm edilen bir gerçeklikmiş gibi nesilden nesile aktarılırken Makedonyalı İskender'den (M.Ö.336-323) itibaren emperyal bir mahiyet kazanarak geniş toprakları fiilen işgal ile halkını yönetip istismar etme şekline evrilecektir.

Roma çağında daha da geliştirilen emperyal faaliyetler IV. yüzyıldan sonra duraklamış gibi görünse de XI. yüzyılın sonlarına doğru Haçlı seferleriyle yeniden kuvveden fiile çıkıp XV. yüzyılda coğrafi keşiflerle tekrar canlanacak ve nihayet XVIII. yüzyılda İngiltere'de gelişen ve daha sonra bütün Avrupa ile birlikte dünyayı da etkisi altına alan sanayi inkılabı ile süratle uygulamaya konulacaktır. Bu arada kölelik sistemi değişecek ve kişilerin ayrı ayrı sömürülmeleri yerini bütün bir toplumun ülkesiyle birlikte istismarına bırakacaktır. Özellikle Marko Polo'nun (1254-1324) abartılı anlatımıyla iştahı iyice kabartılan Avrupalı için Doğu'ya, bilhassa Hindistan ile Çin'e ulaşma ve zenginliklerine el koyma isteği vazgeçilemez bir arzuya, daha ötesi kutsal bir ideolojiye dönüşecektir.

Vasco de Gama'nın 17 Mayıs 1498' de Kaliküt limanlarına ulaşması ve çok geçmeden Goa'nın Portekizliler tarafından ilk emperyalist güç ile tanışan Hindistan, XVII. yüzyılda Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlarla muhatap olmak zorunda kalacaktır. Bu süreçte ülkede hâkim olan Babürlülerin XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren zafiyete düşmesi Avrupalı güçlerin işini kolaylaştıran önemli faktörlerden birisi olacaktır. Nitekim bir yandan Hindistan malları Avrupa pazarının en önemli metaları haline gelirken öte yandan İngiltere ve diğer ülkelerde üretilen mallar Hind yarımadasını “*zengin satıcı karşısında fakir alıcı*” konumuna soktu. Böylelikle yerli üretime büyük bir darbe vurulurken on binlerce kişi de işsiz kaldı.

İngilizler XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer rakiplerini bertaraf ederek Hind yarımadasının tek hâkimi haline gelmesi ve arkasından değişik yönlerde inşa ettiği

demir yolu ağı ile pazara, hammaddeye süratle ulaşma imkânı yanında varlığını sürdürme yönünde de önemli adımlar atmış oldu. Böylelikle Hindistan'ı bir “*ebedi sömürge*” haline getirmek için gereken her adımı atmıştı. Ama sağlanan bu üstünlük belirli bir karşı koyuşu da beraberinde getirmekte gecikmeyecek ve önce İslam ahaliyle başlayan İngiliz hâkimiyetine karşı çıkma şeklindeki tepkilere zamanla gayrimüslim halklar da iştirak edecektir. Bunun en güzel örneği 1857 kalkışmasında yaşanacak ve nihayet bu olayın akabinde gelişen etki, beraberinde tepkiyi de besleyip büyüterek 1947’de hedefe ulaşacaktır. Ancak emperyalizm bu noktada da etkili olacak ve yarımadayı Pakistan ile Hindistan diye iki ayrı siyasi teşekkülün kontrolüne vererek yeryüzünde yeni bir öngörülebilir potansiyel çatışma/etki alanı daha oluşturacaktır. Bu çalışma ile bahse konu alanın bir ayağının aydınlatılması amaçlanmaktadır.

Akademik hayata adım atmamda üzerimde büyük emeği ve başarılarıyla ilham kaynağım olan, kütüphanesini ve ilmi birikimini bana açarak hiç bir fedakârlıktan kaçınmayan yanında olduğum sürece kendisinden hayata ve insanlığa dair çok şey öğrendiğim saygı değer hocam Prof. Dr. Neslihan DURAK’a minnettarım. Araştırmamı hazırlamamda konunun tespit ve şekillenmesinden itibaren gerek Hindistan-Pakistan tarihiyle ilgili kaynak ve araştırma eserlerinin yer aldığı kütüphanesinden, gerekse engin fikirlerinden istifade ettiğim, görüşleriyle çalışmama zenginlik katan, karşılaştığım pek çok problemin halli için uğraşmayı kendisine adeta zevk edinen kıymetli hocam Prof. Dr. Salim CÖHCE’ye teşekkür ve şükranlarımı sunarım.

Malatya 2016

Çiğdem KIRANŞAN

KISALTMALAR

AÜDTCFD : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

bkz. : Bakınız.

CA : Central Asia

DİA : Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

İA : İslam Ansiklopedisi

İÜEF : İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

JPHS : Journal of Pakistan Historical Society

km : Kilometre.

nşr., : neşreden

s : Sayfa.

S : Sayı.

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

vd. : ve devamı ve diğerleri.

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Hindistan ile ilgili yeterince tarih kaynağı mevcuttur. Bu kaynaklara dayanılarak gerçekleştirilmiş pek çok araştırma da bulunmaktadır. Özellikle İngilizlerin Hindistan'a yöneldiği XVII. yüzyıldan itibaren bu tür araştırmaların sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. O sebeple araştırılan konu ve dönemle ilgili esaslı bilgiler veren tarih kaynaklarından arşiv materyali, gazete, dergi, hatırat ve tahkikli neşri yapılmış genel tarih kitapları ile vakayinameye sahip bulunmaktadır. Bunun yanı sıra başta İngilizce olmak üzere diğer bazı dillerde yazılmış olan bir kısım ciddi araştırma eseri de mevcuttur ki, bunlardan önemli ölçüde istifade cihetine gidilmiştir.

A-KAYNAKLAR

Konunun özelliği gereği bu çalışmada arşiv materyali, genel tarih kitapları, seyahatname, gazete, dergi ve edebî eserden en geniş şekilde istifade edilmeye çalışılmıştır. Bunlar;

a- Arşivler; arşiv materyalleri

Hind yarımadasının tarihiyle ilgili çalışmalarda arşiv kaynakları söz konusu olduğunda umumiyetle Portekiz, Hollanda, İngiltere, Fransa, Türkiye'deki arşivler ve hali hazırda Hindistan Cumhuriyeti ve Pakistan Devletinin fiili arşivi oluşturur. Bunlardan çalışma alanımızla ilgili olarak Portekiz, Hollanda ve Fransa arşivlerinde pek fazla bir materyal bulunmamaktadır. Kataloglar vasıtasıyla tespit ettiklerimize de ulaşmamız mümkün olmadı. Onun dışında İngiltere, Hindistan, Pakistan ve Türkiye'deki arşivler de bulunan evrakların büyük bir kısmına National Archives of India (Yeni Delhi), India Office, Pakistan National Archives (İslamabad), Quaid-i Azam University (İslamabad), NWFP Archives (Peşaver), National Archives of India (Delhi), Jamia Millia İslamia Library, Aligarh Muslim University Library, British Museum vasıtasıyla ulaşılabildi. Bunlardan İngiliz Arşivi ve Hindistan Cumhuriyeti arşivinin bir kısmının kopyalarına sahip olunmakla beraber Pakistan'ın başkenti İslamabat'ta bulunan Pakistan arşivindeki belgelerin ise tamamının fotokopileri elimizde bulunmaktadır.

Esasen bu arşivlerin büyük bir bölümü A Hand Book of Archives- Material on Pakistan Freedom Struggle, The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements, Muslim League Documents (1900-1947), Quaid-i Azam and his times a Compendium, The Collected Work of Mahatma Gandhi, Descriptive Catalogue of Quaid-i

Azam Papers (İslamabad) başlıkları altında bu yazışma ve konuşmaların toplandığı görülmektedir. Bunların tamamından istifade edilmeye çalışılmıştır ki, bu çalışmalara intikal etmiş posterler ve el ilanları dahi dikkate alınmıştır.

Mahmudü'l-Hasan Siddiqui tarafından toplanan seçme belgelerin el kitabı şeklinde sunulduğu *A Hand Book of Archives-Material on Pakistan Freedom Struggle*¹ ve *Quaid-i Azam Jinnah A Chronology*² adlı çalışmaları ile Sharif al Mujahid tarafından hazırlanan *Quaid-i Azam and his Times a Compendium I.(1876-1937)*³ başlıklı çalışmalar Hind yarımadasındaki Müslümanların istiklal hareketine dair belgeleri kronolojik yaklaşım dâhilinde vermektedir. Haliyle olayların kronojisini tespitte vazgeçilmez kaynaklardandır.

Karaçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Waveed Ahmad tarafından hazırlanan *The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements* başlıklı çalışma yedi cild halinde bir tarihi kronoloji şeklinde hazırlanmıştır.⁴ Mahadma Gandhi, Muhammed Ali Jinnah, Mevlana Azad, Jawaharlal Nehru, Muhammed İkbâl başta olmak üzere dönemin liderlerinin 1935- 1948 yılları arasında yaptıkları konuşmalar, yazışmalar vb. faaliyetlere dair belgelerin titiz bir şekilde toplanmasıyla meydana getirilmiştir. Özellikle Muhammed Ali Jinnah'ın Müslüman Lig'de ki etkisi, toplantıları ve yayınlarını bizzat özgün belge ve kayıtların kopyalarından incelemenin mümkün olduğu bu çalışma aynı zamanda Jinnah'ın halka açık konuşmalarını, röportajlarını, mesajlarını ve tavsiyeleri ile yazışmalarını da toplamış bulunmaktadır. O yüzden 1935-1948 yılları arasında gerçekleşen pek çok olayın aydınlatılmasında yegâne ana kaynaklardan birisi olma hüviyetini haiz bulunmaktadır. Eserin ilk baskısı Ouaid-i Azam Academy tarafından 1992 yılında yapılmıştır.

Esasen Muhammed Ali Jinnah'ın tüm konuşmaları Muhammad Ali Siddiqui ve Waheed Ahmet tarafından *Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches*⁵ adıyla birbirine

¹ Bkz., Mahmudul Hasan Siddiqi, *A Hand book of Archives- Material on Pakistan Freedom Struggle*, Karachi 1988, XXX1+ 417s.

² Mahmudul Hasan Siddiqi, *Quaid-i Azam Jinnah A Chronology* Karachi 1996, 341s.

³ Sharif al Mujahid, *Quaid-i Azam and his Times a Compendium I.(1876-1937)*, Karachi 1990, 572.s.

⁴ Bkz., Waveed Ahmad, *The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements I (March 1935-March1940)*, Karachi 1992, XLV+941s.; ...; *United We Win II, (April 1940-April 1942)*, Karachi 1996, LIV+858s.;...*Annotated Speeshes and Statements III (May 1942- October 1944)*, Karaçi 1997, LXXV +908s.; ...*Towards the Popular Verdict IV (November 1944-April 1946)*, Karachi 2000, CIX+1095s.;...*Deadlock, Frustration and Riots V (May 1946- February 1947)*, Karachi 2001, CVII+1184s.;...*Achieving the Goal VI (March- August 1947)*, Karachi 2002, LXX+732s.;...*Launching the State and of the Journey VII (August 1947- September 1947)*, LV+ 751s.

⁵ Muhammad Ali Siddiqui, *Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (Round Table Conference 1930-1932)*, Karachi 1996, 322s.

tamamlayan iki eserde toplanmıştır. Birinci çalışma 1930-1932 yıllarında yuvarlak masa konferanslarında Jinnah'ın aktif olarak yer almasından başlamakta dönemin yetkili şahısları ile yaptığı konuşma ve yazışmaları ihtiva etmektedir. İkinci eser ise 1935-1947 yılları arasında Jinnah'ın Hin yârim adasındaki Müslüman ahalinin hakların dile getirdiği konuşma ve beyanları yanında bu süreçte gittikçe belirginleşen Pakistan fikrinin şekillenışı ile bu hususta gerçekleştirilen çalışmaların geniş bir şekilde yer aldığı araştırmadır.⁶ Bunun yanında yine bu büyük önderin yazışmalarına dair bir katalog da A. Zafer Sheikh tarafından beş bölüm halinde hazırlanmış bulunmaktadır. Bu çalışma tarihi belgelerin kronolojik olarak titiz bir şekilde toplanmasıyla meydana getirilmiştir.⁷

Hindistan Müslümanları Birliği'nin 1900-1947 yılları arasında daha bir sosyal hareket niteliğini haiz bulunduğu ve bir kuruma dönüşmediği dönemde gerçekleştirdiği yazışmalar ile faaliyetlerine dair belgelerle 1909'da bir kurum niteliğini kazandıktan sonraki gelişmeleri gösteren bilgi ve belgelerin eklenmesiyle teşkil olunan *Muslim League Documments (1900-1947)* başlıklı çalışma⁸ adeta bahse konu kurumun bir tarihi hüviyetini haiz olup Pakistan'ın teşkilinde takip edilen yol ve yöntemleri en iyi şekilde izah edebileceğimiz bilgi ve belgelere sahip bulunmaktadır.

Hind İstiklal mücadelesinde Mahatma Gandhi'nin⁹ yeri ve öneminin çok büyük ve farklı olduğu hususu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. İşte bu tarihi kişiliğin, Önder'in her türlü faaliyetine dair bilgi ve belgeler *The Collected Works of Mahatma Gandhi*¹⁰ adı altında toplanmıştır. Mahatma Gandhi hakkında en kapsamlı çalışmadır. Bu

⁶ Bkz., Wahhed Ahmad, **Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (İndian Legislative Assembly 1935-1947)**, Karachi 1991, 582s.

⁷ Bkz., A. Zafar Sheikh, **Descriptive Catalogue of Quaid-i Azam Papers I**, İslamabad 1971, 71s.; **Muslim League Leaders Correspondence II**, İslamabad 1974, 125s.; **Government of Pakistan Department of Archives III**, İslamabad 1974, 143s.; **Government of Pakistan Department of Archives IV**, İslamabad 1975, 164s.; **Government of Pakistan Department of Archives V**, İslamabad 1975, 145s.

⁸ Sharif Al Mujahid, **Muslim League Documments (1900-1947)**, Karachi 1990, 503 s.

⁹ Tam adı Mohandas Karamchand Gandidir. 1869 yılında Porbandar'ın Gücerat kentinde doğdu. Ahmedabad Üniversitesinde okudu ve Londra da hukuk eğitimi gördü. 1993 yılında Güney Afrika'ya gitti ve 21 yıl orada kaldıktan sonra 1914 yılında ülkesine döndüğünde kendisini Hind istiklal hareketi içerisinde buldu. Kendisini tamamen bu mücadeleye adan Gandhi'ye halkı yüce ruh yani *Mahatma* ismini layık görmüştür. Ayrıca Babu: Baba. Rastrapita: Ulusun babası gibi isimlerle de anılmıştır. [Bkz., Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.57; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.163 vd]. Dindar bir anne ile geçirdiği çocukluk döneminde çevresinde Gandhi'de canlılara zarar vermeme, et yememe, kişisel arınma için oruç tutma ve farklı inanç ile kast üyeleri arasında karşılıklı müsamaha gibi öğretiler etkili olmuştur. Bkz., Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**, (nşr, Leyla Onat), Ankara 1996, s.8 ;M. K. Gandhi, **The Story of my Experiments with Truth**, Delhi 2008, s.480; B. Pattabhi Sitaramayya, **Indian National Congress (1885-1935)I**, Bombay 1946, s.189

¹⁰ Bu seriye ulaşmak için bkz. <https://archive.org>

çalışma her bir cilt 500 sayfaya çıkabilecek 100 ciltlik bir seri şeklinde ilk cilt 1958 yılında Hindistan Hükümeti tarafından yayınlanır.¹¹ Bu seri 1884-1948 yılları arası yaklaşık altmış yıllık bir dönemi kronolojik bir düzen halinde verir ve Gandhi'nin yoğun aktif kamu yaşamını kapsıyor. Serinin amacı Gandhi'nin sözlerini, konuşma ve yazılarını olabildiğince çoğaltmaktır. Her bir cilt sonunda metinle ilgili arka plan materyalini sağlamak amaçlı ekler verilmekle birlikte teşekkürler, kaynaklar, kronoloji ve endeksler bu ciltlerin birer parçasını oluşturur. Bu seride Gandhi'nin yazıları, konuşmaları, mektupları, röportajları, kişisel notları verilmiş olmakla beraber Hindistan'ın istiklal mücadelesi, İngiliz egemenliği hakkında bilgi verildiği gibi dönemin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında geniş bilgiler bulunmaktadır.

Türkiye'deki arşivler ise daha önce Prof. Dr. Salim Cöhce tarafından taranmış olup ondan temin edilen belgelerin tamamı dikkatli bir tahkik ve tenkitten sonra bu çalışmada kullanılmıştır. Bu belgeler daha çok Cumhurbaşkanlığı arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi arşivi, Başbakanlık arşivi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivi, Dışişleri Bakanlığı arşivi, ATASE arşivi, Kütüphaneler ve Müzelerde bulunan vesikalardan ibarettir. Bunun dışında esasen arşiv materyalleri içinde yer alan bir kısım yayına müteallik belgeler yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'deki Büyükelçilik ve Konsolosluklarda bulunan arşivlerden de istifade cihetine gidilmiştir.

b- Hatıralar

Toplum hayatında önemli görevler üstlenmiş, toplumu ilgilendiren olayları bizzat müşahade etmiş veya bu olaylara karışmış kişilerin gözlem ve bilgilerine dayanarak yazdıklarını muhtevi hatıratlara da bu araştırmada layıkıyla yer verilmeye çalışılmıştır. Dönemin siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yapısı hakkında çok kıymetli bilgiler veren bu eserler çoğunlukla önder kesimin ya bizzat yazdıkları ya da değişik şekillerde yazdırdıklarından oluşmaktadır. Bu hal onların önemini daha da artırmaktadır.

Hatırat türünden eserlerin başında Mahatma Gandhi'nin *Non-Violent Resistance (Satyagraha)*¹² başlığını taşıyan eseri gelmektedir.¹³ Modern çağın, hürriyetin ve

¹¹ **The Collected Works of Mahatma Gandhi I, The Publications Divion**, Ahmedabad 1958, 375.s.

¹² Bu sözcük aslında “Rakibe değil, kendine cefa çektiler gerçeğe ulaşmak” anlamına gelir. Kamçılama, aşağılanmaya ve tutuklanmalara karşılık verilmeyecekti. Bunları sabırla kabullenmek gerekirdi. Amaç rakipleri dövmek değil onların utanmasını sağlamak ve yüreklerini yumuşatmaktı. Bunu yapabilmek için

toplumsal devrimlerin en önemli öncülerinden biri olan Mahatma Gandhi (1869-1948), Hindistan bağımsızlık hareketinin, topyekûn ve bütün ülkeyi kucaklayan bir nitelik kazanmasında büyük rolü olmuştur. Bu eserinde Mahadma Gandhi, Satyagraha¹⁴ hakkında geniş bilgiler vermektedir. 1895-1915 arasında Güney Afrika'da kaldığı sürede Gandhi'nin fikirleri şekillendi ve Satyagraha kavramı ya da pasif protesto daha da olgunlaştı.¹⁵ Hindistan Ulusal Kongresi'nin toplantılarında konuşmalar yaptı. 1918'e gelindiğinde Gandhi, Hintlilere Satyagraha'yı tanıtırken Bihar bölgesindeki işçilere yardım etmekten tutuklanmıştır. Onun için daha sonra çıkarılan ve uygulanan her türlü yasa ve yönetmeliğe karşı kitleleri açlık grevi yapmaya teşvik etmiştir. Hoşnutsuz tüm gruplar, Hindular ve Müslümanlar, Gandhi'nin sivil itaatsizlik eyleminde birleştiler. Gandhi'nin hükümetle işbirliği yapmamak esasına dayanan programı kabul edildi.¹⁶ Bundan sonra mücadele metodu tamamen pasif bir durum aldı. Eylem İngilizlerin sunduğu her şeyin (okul, seçim, unvan...) reddini içeriyordu. Bu şekilde sergilenen ve genellikle "sivil itaatsizlik" yani pasif direniş olarak adlandırılan hareket İngilizlerin Hindistan'ı yönetmesine ve sömürmesinde yardım edilmemesi esasına dayanıyordu ve büyük oranda da başarılı oldu.

Gandhi'nin bir diğer hatıratı da *The Wheel of Fortune* başlığı altında Madras 1992 yılında yayımlanmıştır.¹⁷ Vedat Günyol tarafından dilimize kazandırılan bu eser *Hakikat Yolundaki Tecrübelerimin Hikayesi*¹⁸ adı altında yayımlandı. Bu eserde O'nun Hindistan'ın bağımsızlığı için yaptığı mücadele esnasında yazmaya başladığı hatıralarını kapsamaktadır.

Gandhi'nin biyografisinin toplandığı *An Outobiography: The Story of my Experiments with Truth* başlıklı eser¹⁹ ise *Gandhi Bir Özyaşam Öyküsü* adı altında Vedat

büyük bir öz denetim gereklidir çünkü rakibi sabır ve anlayışla yola getirmek kolay değildir. Barışma sağlamak için gruplar arasında sürekli iletişim oluşturmayı gerektirir. Micheal Nicholsan, s.18.

¹³ Bkz., M. K. Gandhi, **Non- Violent Resistance (Satyagraha)**, New York 2001, 404s.

¹⁴ Olayların yer yer şiddete yol açması başta Gandhi olmak üzere kimilerine göre Satyagraha'nın henüz özellikle Himalaya bölgesi insanı için olgunlaşmamış bir öğreti olduğu düşüncesini uyandırırken, bazıları için de, Swaraj (özgürlük) mücadelesinin dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Bkz., R.K.Pruthi, **Brahmo Samaj and Indian Civilization**, New Delhi 2004, 224s. ; N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s.54.

¹⁵ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi III**, Ankara 1987, s.525; B. Pattabhi Sitaramayya, **Gandhi and Gandhism I**, Allahabad 1943, 225s.

¹⁶ Rene Grousset, **Asya'nın Uyanışı**, (nşr., S. Gömeç), Ankara 1999, s.63-83; B. Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I**, Bombay 1946, s.195vd.

¹⁷ Bkz., Mahadma Gandhi, **The Wheel of Fortune**, Madras 1922, 156s.

¹⁸ Bkz., Mahadma Gandhi, **Hakikat Yolundaki Tecrübelerimin Hikayesi** (nşr., V. Günyol), İstanbul 1963, 428s.

¹⁹ Mohandas K. Gandhi, **An Autobiography: The Story of my Experiments with Truth**, Dehli 2008, 528s.

Günyol tarafından Türkçe neşredilmiştir.²⁰ Bu çalışmasında Gandhi, pasif direniş uygulaması hakkında geniş bilgiler vermektedir. Eserde hayatının öyküsünü, Hint bağımsızlık mücadelesini ve XX. yüzyılın sayısız pasif mücadelesini yönlendiren pasif direniş konusundaki düşüncesini nasıl işlediğini anlatıyor. Eser Gandhi'nin 1869 yılında doğumundan başlamakta, Güney Afrika yılları ve Hindistan'a dönmesi Ulusal Kongresi'ne katılması, pasif direnişi başlatması ve o dönemdeki siyasi, iktisadi ve sosyal faaliyetleri geniş bir şekilde ele alınmıştır. Eser,

Araştırmada çok sık başvurduğumuz hatıratlardan birisi de Hindu kesimin Ghandhi'den sonra en önemli liderlerinden birisi sayılan ve Hindistan'ın ilk Başbakanlığını da üstlenen J. Nehru'nun *Kızıma Mektuplar Toplumsal Devrimler ve Ulusal Savaşlar* başlığıyla²¹ Mehmet Emin Bozarslan tarafından dilimize kazandırılan eserdir. Nehru'nun bu çalışması ülkesinin ulusal istiklal mücadelesi sırasında devrimci eylemlerinden dolayı 1932-1933 yıllarında hapisshanedeyken kızı İndra Gandhi'ye yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Ünlü lider, bu mektuplarında dünya tarihinin önemli olaylarını kronolojik bir sıra içerisinde ve anlaşılır bir dille kaleme almıştır. Daha sonra bir kitap haline getirilen bu mektupların en önemlilerini hiç şüphesiz emperyalist güçlerin oyunları, kapitalizmin bunalımları, sosyalist düşüncenin gelişmesi, sosyal devrimler ve ulusal kurtuluş savaşları ile ilgili olanlar teşkil eder.

Hindistan'daki hilafet hareketlerinin en önde gelen isimlerinden biri olan Maulana Ebu'l Kelam Azad (1888-1958),²² Müslüman ülkelerin emperyalizme karşı ortak hareket etmelerini, Hind yarımadasında bölünme yerine birleşik milliyetçiliği savunuyordu. Azad, *India Wins Freedom*²³ adlı bu eserinde yukarıda bahsettiğimiz mevzular dâhilinde özellikle Hind yarım adasının istiklal mücadelesi özellikle 1935-1947 yılları arasındaki olaylar ele alınmıştır. Hind alt kıtasında meydana gelen olaylar Mevlana Abul Kalam Azad bakış açısıyla ele alınmıştır. Maulana Azad'ın özgürlük mücadelesi, siyasi yaşamı hakkında fikir vermektedir.

c- Seyahatnameler

²⁰ Gandhi, *Bir Özyaşam Öyküsü* (nşr., Vedat Günyol), İstanbul 200, 616s.

²¹ Nehru Javaharlal, *Kızıma Mektuplar Toplumsal Devrimler ve Ulusal Savaşlar*, (nşr., Mehmet Emin Bozarslan), İstanbul 2003, 366s.

²² Bkz., Maulana Abul Kalam Azad, *İndia Wins Freedom*, New Delhi, 2001.; Ian Henderson Douglas, *Abul Kalam Azad An Intellectual and Religious Biography*, New Delhi 1988,s.1 vd.; Sankar Ghose, *Political Ideas and Movements in India*, Calcutta 1975, s.168.

²³ Maulana Abul Kalam Azad, *İndia Wins Freedom*, New Delhi 2001.

Seyahatnameler kültür, sosyal ve tarihi coğrafya açısından önemli kaynaklardır. Seyahatnameler yolculuğun yapıldığı coğrafyanın o günkü sosyal, siyasi ve iktisadi vb. özelliklerini yansıtmaları bakımından önemlidir. Metinlerin yorumunda maddi verilerin başka kaynaklarla kontrolü kadar, seyahatname yazarının da çok iyi tanınması gerekir. Bu bakımdan bahse konu eserlerden geniş bir tahlil ve tenkitten sonra istifade edilmiştir.

Seyahat kitaplarının tamamına yakını Türk ilim, fikir ve sanat adamlarının istiklal mücadelesi zamanında bu ülkeye dair gözlemleri teşkil etmektedir. Bunların başında da Türkiye Cumhuriyeti döneminde başta fıkra ve gezi türlerindeki yazılarıyla özellikle Atatürk'ü yakından tanıtan anılarıyla ün kazanan Falih Rıfkı Atay'ın (1894-1971) Hindistan'a yaptığı seyahata dair anılarını topladığı *Hind* başlığını taşıyan eser gelir.²⁴ Hindistan'ın coğrafyası, iktisadi ve sosyo-kültürel yapısı hakkında geniş bilgilerin yer aldığı bu eserde Hind istiklal mücadelesine dair önemli bilgiler verilmektedir. Falih Rıfkı bu kitabını hazırlarken kendi belirttiği üzere kitap, broşür, dergi ve ansiklopedilerden de geniş bir şekilde yararlanmıştır.

Şirvanlı Ahmet Hamdi Efendi'nin²⁵ 1944 yılında Bombay'da başlayan gezisi²⁶ Puna, Ecmir Ember kalesi, Allahabad, Benares, Kalküta Delhi, Madras, Keşmir, Siyalkut, Kabil, Kandahar, Herat ile devam etmiştir. Yazar eserinde gezmiş olduğu yöreleri ve buralarda yer alan şehirleri modern altyapısı ve fiziki dokusu vb. yönlerden inceleyerek çok iyi bir şekilde tasvir etmektedir.

Abdürreşid İbrahim,²⁷ 1907-1910 yılları arasında Rusya'da başlayıp Orta Asya, Moğolistan, Çin, Japonya, Kore, Endonezya, Hindistan ve Hicaz bölgelerine yaptığı seyahat neticesinde kalem aldığı *20. Asrın Başlarında İslam Dünyası Çin ve Hindistan'da İslamiyet* ²⁸adlı iki ciltlik çalışmasında konumuzla ilgili özellikle Bombay, Kalküta şehirleri hakkında vermiş olduğu bilgiler önemlidir. Yazar gezmiş olgu şehir de İslam dini ve ulema hakkında vermiş olduğu bilgiler verdiği gibi şehirleri mimari özellikleri ve halkına dair mevzulara yer vermiştir.

²⁴ Falih Rıfkı Atay, **Hind**, İstanbul 1934, 282s.

²⁵ Ahmed Hamdi Efendi II. Abdülhamid dönemini din adamlarındandır. 1877 yılında dini vazife için gittiği Hindistan'da sonradan konsoloslukta yapmıştır.

²⁶ Ahmet Hamdi, **Hindistan ve Sevad-ı Afganistan Seyahatnamesi** (nşr., F. R. Hürmen), İstanbul 1995, 176s.

²⁷ Son dönem Osmanlı aydınları arasında yer almaktadır.

²⁸ Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslam Dünyası Çin ve Hindistan'da İslamiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II.**, (nşr., Mehmet Paksu) İstanbul 1987

1935 yılında Hindistan’a bir seri konferans vermek üzere davet edilmiş olan Halide Edip Adıvar’ın (1884-1964), bizzat müşahedeleriyle olaylar karşısında zihninde beliren görüşlerini topladığı *İndise India* başlıklı eser de bu çalışma açısından oldukça ehemmiyetlidir. Zira 1930 yıllar Hindistan’da yaşayan farklı etnik ve dinî gruplar arasındaki çatışma ve anlaşmazlıkların hızlandığı bir dönemdir. Yine o arada Hindistan’ın 1935 Anayasası olarak bilinen tasarı kabul edilir. İngiliz yönetiminin gitgide artan Hindistan milliyetçiliğine karşı, göstermelik yasalarla bazı düzenlemelere başvurusu bilhassa Müslüman halkta infiale yol açar. Hindu ve Müslümanlar arasında baş gösteren problemler ve farklı etnik grupların bir arada yaşama formülleri yerine ulusal hareketlerin tercih edilmesi, ülkenin siyasî bir kargaşaya sürüklenmesini de kolaylaştırır. Halide Edip’in Hindistan’a daveti ve başta Hint Müslümanları olmak üzere, gençlere ve toplumun farklı kesimlerine konferanslarıyla verdiği mesajlar, böyle bir siyasî ortamda gerçekleşmiştir.

Halide Edib Adıvar'ın 1935'te gerçekleştirdiği Hindistan gezisine dair notları, anıları ve gözlemlerinin yer aldığı kitap 1937'de "*Inside India*" adıyla yayımlanmıştı.²⁹ Ayrıca yazarın konferans metinleri de "*Conflict of East and West in Turkey*" adıyla 1935 yılında İngilizce olarak basılmıştır. Mahatma Gandhi ve Muhammed İkbal gibi önemli isimlerle görüşen yazar paha biçilemez bir kültür alış verişinde bulunmuş verdiği konferanslarda Türkiye'nin istiklal mücadelesi ve modernleşmesini Hint halkına anlatmıştır.

d- Gazete ve Dergiler;

İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ile Hind yarımadasında çıkan The Gazette of India, Supplement to the Gazette of India (Dehli), Civil-Military Gazatte (Lahore), Islamic News (London), İmperial Gazetteer of India,³⁰ The İslamic News (London), The Times (London), The Madras Mail (Madras), Cutting from Newspapers (London), Reports from Vernacular Newspapers (Pencap), The Times of Indian Mail (Bombay), Current History (New York) gibi gazeteler yanında Ayın Tarihi, Akşam, Posta, Ulus, Cumhuriyet, Vatan, Takvim, Sabah, Akit, Milliyet, Hürriyet, Hâkimiyeti Milliye gazetesi vb. Anadolu ve İstanbul’da çıkan resmi ve mahalli gazetelerden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Onun

²⁹ Bkz., Halide Edip, *İndise India*, Londra 1937.

³⁰ 1919 yılında yayına başlayan İmperial Gazetteer of India, Hindistan Bakanlığının büyük yayın organı olup 1924’te The Indian Quarterly Register adıyla altı ayda bir Kalküta’da yayınlanmaktadır.

yanında yine Belağ, Al-Hilal (Kalküta),³¹ Pakistan Postası, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Türk Kültürü, Türk Tarihi Dergisi vs gibi yerli ve yabancı dergilerden de mümkün olduğunca istifade etme yoluna gidilmiştir. Bu gazete ve dergilerin verdiği haberlerden çok yayınladığı köşe yazıları dikkati çekmektedir. Nitekim daha çok bunlardan istifade etme cihetine gidilmiştir.

B- ARAŞTIRMALAR

Hind yarımadasının son dönemlerine dair araştırmalar söz konusu edildiğinde döneme dair kapsamlı çalışmalar yapan başta Jawaharlal Nehru, Waheed Ahmad, Syed Sharıfuddin Pirzada, Richard Symonds, Aziz Ahmed, Muhammed Ali Sıddıqui, Sharif Al Mujahid, R.K. Sinha gibi yabancı araştırmacılara ilaveten ülkemizde Yusuf Hikmet Bayur, Ali Cahit Özgöl, Bilal Şimşir, Enver Konukçu, Mim Kemal Öke, Salim Cöhce ve Azmi Özcan ilk akla gelenlerdendir. Ancak Türkiye’de özellikle Pakistan tarihiyle ilgili hali hazırda yeterli ve doyurucu bir çalışma bulunmamaktadır. Her ne kadar daha asrın başında Mübarek Galip³² ile başlayan Yusuf Hikmet Bayur ile devam eden çalışmalar son dönemlerde bir artma eğilimi göstermekte ise de bunların yine de yeterli olduğu söylenemez. Enver konukçu ve Salim Cöhce’nin çalışmaları da çoğunlukla XI. ve XIV. yüzyıllarla yani Gazneliler ve Dehli Türk Sultanlığı dönemleriyle ilgilidir.

Hindistan’ın ilk başbakanı Jawaharlal Nehru’nun 1942-46 yılları arasında hapisten yazdığı eser olan *The discovery of India* ³³ Hint tarihinin en güzel ve modern tarihlerinden birisi olarak kabul edilir. İlk baskısı 1946’da yapılan eser, ülkesinin bağımsızlığı için savaşıyan bir yurtsever gözüyle görüldüğü gibi bir ulusun tarihi ve Hint hayat felsefesini zengin bir şekilde analiz eder. Nehru, hapishane ortamının yıkıcılığının tesiri ve mahkûmlar tarafından sürekli teşvik edilmesi üzerine böyle bir eseri kaleme aldığını ifade eder. Onun sevdiği ülkede düşünceleri yüzünden maruz kaldığı haksızlıklar sonucunda elde ettiği deneyimlerini kayıt altına almasıyla bu eser

³¹ Belağ, Al-Hilal adlı dergiler Gazeteci- yazar, ilim ve siyaset adamı Ebu'l Kelam Azad (1888-1958) tarafından çıkarılmıştır. Hindistan’ın tarihini tetkik edip araştıran Azad, Urduca yayınlamaya başladığı *Hilal* adlı haftalık dergide İngiliz emperyalizmi ve zulmüne karşısında halkın durumu ve Müslümanların acıklı hallerini tasvir ile emperyalizme karşı halkı uyandırmayı amaç edinmiştir. Onun için Azad’ın çalışmaları İngilizler tarafından tehlikeli görüldüğü için *Hilal* dergisi 18 Kasım 1914’te yasaklanıp kapatılmış bunun üzerine bir sene sonra yine Azad tarafından *Belağ* adlı haftalık dergi yayınlanmaya başlamıştır. Ancak bu dergi de 3 Nisan 1916’da kapatılacaktır.

³² Mübarek Galib, **Hindistan’da Türk Hükümdarları: Timurilerin Hindistan’a Dahil Oldukları Zamana Kadar ve 602-902 Senelerinde Delhide Saltanat Eden Hükümdarlar**, İstanbul 1341.

³³ Bkz., Jawaharlal Nehru, **The discovery of India**, New York 1960, 270s.

doğmuş gibidir. Hindistan'ın felsefe, sanat, toplumsal hareketler, ekonomi, bilim ve dinle ilgili pek çok konuya dair bilgileri ihtiva etmesi sebebiyle oldukça önemlidir.

S. S. Pirzada, Pakistan Devletinin kurulma süreciyle yakından ilişkili olan Pakistan'ın seçkin aydınlarından biridir. 1941-47 arasında hem Bombay Müslüman Öğrenci Federasyonu hem de Bombay Müslüman Birliği'ndeki önemli bürolara yardım eden bir hukukçu olarak temayüz etmiştir. Bu dönemde Muhammed Ali Jinnah'ı şahsen tanıdı ve kendisiyle birlikte çalıştı. Uluslararası bir üne sahip olan bu kişi hukuk alanındaki başarılarının haricinde daha çok arşivlere dayanarak hazırladığı *Foundations of Pakistan (All-India Muslim League Documents 1906-1947)* başlıklı iki ciltlik eseri S. S. Pirzade'nin aynı zamanda yetkin bir bilim adamı ve tarihçi olduğunu da göstermektedir.³⁴ Nitekim söz konusu eser, tarihçi ve siyaset bilimcileri için paha biçilemez bilgi ve belgeleri muhtevidir. Bunun yanında Pirzada'nın bizzat tanıklık etmiş olduğu hadiseleri anlatması bakımından da bir hatırat niteliğini de haiz bulunmaktadır. Eser iki cilt halinde hazırlanmış olup birinci cildi 1906 yılında Müslüman Birliğinin kurulması ile başlamakta 1924 yılına kadarki toplantı ve diğer faaliyetleri ele almaktadır. İkinci cilt ise 1924 yılından 1947 yılına kadarki dönemi ele almakta ve pek çok siyasi, sosyal, kültürel hadiseleri geniş bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle aynı zamanda önemli bir ana kaynak niteliğini haizdir.

Esasen Pirzada'nın eseri kendisinin de ifade ettiği gibi resmi belge ve kayıtlar esas alınarak Pakistan Devletinin var oluşunun dramasını sahne sahne tüm kanıtlarıyla gözler önüne sermek için hazırlanmıştır. O arada dönemin liderlerinin mektuplarından da istifade edilmiştir. Onun yanında Müslüman Birliğinin yapmış olduğu toplantıları kapsamlı bir şekilde vermesi bakımından da önemli bir çalışmadır. Haliyle Hind istiklal hareketine dair yapılan araştırmalarda mutlaka başvurulması gereken bir eserdir.

Richard Symonds'ın meydana getirdiği ve özgünlük iddiası taşıyan *The Making of Pakistan* başlıklı eser, 1950 yılında ilk baskısını yapmıştır.³⁵ Symonds, eserini yazarken Pakistan ile Hindistan arasındaki ilişkileri şiddetlendirecek her hangi bir yorumdan kaçındığını özellikle belirtir.³⁶ İki bölümden müteşekkil olan bu çalışmanın birinci bölümde Hindistan'daki Müslümanlar, Müslüman Rönesans'ı, Hindu ve Müslümanlardaki

³⁴ Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All –India Muslim League Documents:1906-1947) I-II.**, Karachi 1970, 605s., 636s.

³⁵ Richard Symonds, **The Making of Pakistan**, London 1949, 227.s.

³⁶ Bkz., <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/richard-symonds>

milliyetçilik ruhunun oluşması, Müslüman ulus ve Pakistan devletinin kurulma sürecinin siyasi, sosyal-kültürel ve ekonomik alt yapısı hakkında genişçe bilgiler vermiştir. İkinci Bölümde Pakistan ve Hindistan'ın ayrılması ile birlikte meydana gelen siyasi, sosyal-kültürel ve ekonomik problemler geniş bir şekilde ele alındığı gibi Doğu ve Batı Pakistan'daki siyasi, sosyal-kültürel ve ekonomik durum değerlendirilip ele alınmıştır. Eser 1950 yılında kadar Pakistan devleti hakkında geniş bilgiler verdiği gibi eserin sonunda bibliyografya vardır.³⁷

Bengal Kamu Hizmetlerinin emekli bir üyesi olan A.W. Hume tarafından iki cilt halinde hazırlanan ve Hindistan Milli Kongresi'nin 1885 yılında Bombay'da kurulmasından itibaren tarihini konu edinen *The History of the Indian National Congress* başlıklı eser birinci cildinde 1935 yılına kadarki gelişmeleri ele almaktadır.³⁸ İkinci cilt ise 1935-1947 yılları arasındaki dönemi ortaya koyar. Bu arada Müslüman Birliğinin faaliyetlerinin de geniş bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Yine no-coporeratin hareketi ve Mahadma Gandhi hakkında verdiği bilgiler çok değerlidir. Dolayısıyla bu çalışma bir yerde Hind İstiklal hareketinin toplu bir tarihi hüviyetini haiz ana kaynaklardan birisi olarak değerlendirilmektedir.

Hindistan-Pakistan Tarihi ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda temel teşkil edecek olan bir diğer eser de *Struggle for Freedom*³⁹ başlığını taşıyan ve A. C. Majumdar tarafından hazırlanan çalışmadır. Geniş bir literatüre dayanılarak hazırlanan bu çalışmanın ilk baskısı 1969'de yapılmıştır. 1905'te Bengal'de başlayan Swadeshi Hareketi ile 1947'de İngiliz egemenliği altında verilen istiklal mücadelesi süreci hakkında bilgiler verilmekle birlikte Hint halkının tarihi ve kültürüne dair geniş bilgiler mevcuttur. Eser başlıca Hindistan-Pakistan özgürlük mücadelesine özellikle değinilmiş; *All Indian National Congress, All India Muslim League*'in kuruluşundan başlayıp 1947 yılına kadarki siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayata dair geniş bilgiler verilmiştir. Eserde dönemle ilgili resmi kayıtların yanı sıra o dönemin en önemli eserleri arasında yer alan kaynaklardan istifade

³⁷ Bunlardan o dönemle ilgili özellikle Imperial Gazetter of India, Budget Speech of the Finance of Pakistan, Sir Syed Ahmed Khan, The Present State of India Politics, Sir Muhammed Iqbal, The Reconstruction of Religious Thought in Islam, M.A. Jinnah, Speeches and Writings II., Nehru Jawaharlal, The Discovery of India, W.W. Hunter, The Indian Mussalmans gibi önemli eserleri inceleme imkanı bulduğunu belirtmektedir. Bkz., Richard Symonds, **The Making of Pakistan**, London 1949, 227.s.

³⁸ Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I.**, Bombay 1946,836s; Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) II.**, Bombay 1947, 767s.

³⁹ A. C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988,1143s.

edilmiştir. Hindistan'ın özgürlük mücadelesinin farklı biçimlerinin özel bir referansla ele alındığı eleştirel bir değerlendirmedir.⁴⁰

İlk baskısı 1964'de yapılmış önemli eserlerden birisi de *Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation*⁴¹ adlı çalışmadır. Richard V. Weekes tarafından hazırlanan eserde bibliyografyanın verilmemiş olması büyük bir eksikliktir. Ancak Weekes'in ifadesine göre pek çok eserden istifade edilerek hazırlanmış olup Pakistan devleti hakkında ileride yapılacak çalışmaları teşvik edecek bir fikri zemini oluşturma amaçlanmıştır. Gerçekten de eserde 1947 bağımsız Pakistan devletinin kuruluşu ve o dönemdeki sosyal, siyasi yapı hakkında geniş bilgiler verilip tahliller yapılmıştır. O arada Pakistan'ı oluşturan ahalinin inançları, tarikatlar, törenler, ülkenin coğrafyası ve eski uygarlıkları ile ekonomik faaliyetleri de işlenen konular arasındadır. Bu yönüyle ilmi bir Pakistan monoğrafyası olarak düşünülebilir. Ancak eserin büyük bölümünü Pakistan devletinin kuruluş sürecinde yaşananlara ayrılmış bulunmaktadır. Ona rağmen eserde Eyüp Han döneminde Pakistan'ın sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile Keşmir hakkında geniş bilgiler verilmektedir.

Bizzat yazarın kendi ifadesine göre resmi belge ve kayıtlar ile dönemin liderlerinin mektupları esas alınarak hazırlanan *The Struggle for Pakistan*⁴² adlı çalışma da bu araştırmada önemli yer tutan eserlerden birisidir. İlk baskısı 1965 yılında yapılmış olan eser on dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Hindistan coğrafyasında bulunan inançlar, ırklar hakkında bilgi verilir, ikinci bölüm ve devamında 1857 isyanı, kongrelerin kuruluşu, hilafet hareketi, I. Dünya savaşı, Lucknow Paktı, Montagu Reformları, Nehru Raporu, Yuvarlak Masa Toplantıları, 1935 Anayasası, 1940 Lahor Kararı, II. Dünya Savaşı Yılları, Mahadma Gandhi ile Muhammed Ali Jinnah konuşmaları, 1946 Seçimleri, Pakistan ve Hindistan'ın 1947 de bölünmesi ve taksim komitesi çalışmaları geniş bir şekilde ele alınmıştır. Yazar, dönemin resmi kayıtlarından geniş bir şekilde istifade etmesinin yanı sıra

⁴⁰ Yazar, dönemin resmi kayıtlarından geniş bir şekilde istifade etmesinin yanı sıra Hindistan'daki olayları bizzat müşâhede etmiş kişilerin rapor, hatırat ve fikri manadaki yazılarından da yararlanmış. Bunlardan o dönemle ilgili özellikle Symonds Richard, *The Making of Pakistan*; Nehru Jawaharlal, *The Discovery of India*; Ram Gopal, *British Rule in India*; W. Wilson Hunter, *Rulers of India*; Jinnah Muhammad Ali, *Das Gupta*, *Indian National Congress*; Sitaramayya Pattabhi, *History of the Congress*; Ambedkar B.R., *Pakistan or Partition of Indian* gibi önemli eserleri inceleme imkanı bulduğunu ifade eder. Bkz., A. C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988.

⁴¹ Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, 1964, 277s.

⁴² Ishtiaq Husain Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 2006, 297s.

Hindistan'daki olayları bizzat müşâhede etmiş kişilerin rapor, hatırat ve fikri manadaki yazılarından da yararlanmışır.⁴³

Sir William Wilson Hunter(1840-1890), Glasgow, Paris ve Bonn'da eğitim gördükten sonra 1862'de Hindistan Sivil Servisinde göreve başlamış olup yaptığı başarılı çalışmalarla İngilizlerin Hindistan'daki yöneticilerinin takdirini kazanmış birisidir.⁴⁴ *A Brief History of the Indian Peoples* başlıklı çalışmasını 1895'te tamamlanmıştır.⁴⁵ Bu eseri on altı bölümden müteşekkil olup ilk on beş bölümü Hindistan'ın coğrafi özelliklerini, ilkçağlardan itibaren Hindistan'da kurulmuş olan hâkimiyetler ve bunların dini, ırki ve kültürel değerlerini ortaya koymaktadır. Bizzat kendisinin de müşâhede etmiş olduğu son bölüm olan on altıncı bölüm de ise; 1858'den 1892'ye kadar Kraliçenin Hindistan'la ilgili beyanatları, İngiliz Hükümetince görevlendirilmiş olan subay, vali ve vali yardımcılarının Hindistan'daki faaliyetleri, Afganlarla olan münasebetleri ve bu dönemde İngiliz hâkimiyetine karşı gerçekleştirilen isyanlara geniş bir şekilde yer verilmiştir.⁴⁶

Doğunun büyük düşünür ve şair-i Allame Muhammed İkbal (1877-1938),⁴⁷ yaşadığı dönemde tarihinin en kötü dönemlerinden birini yaşayan İslâm âleminin yeniden uyanışı ve dirilişi için çırpınan bir düşünür ve sanatkârdır. Aynı zamanda İslam tarihinde önemli yeri bulunan ünlü bir şairdir.⁴⁸ Yazdığı şiirleri, mektup, makale, söylev, bildiri ve yazıları⁴⁹

⁴³ Bunlardan o dönemle ilgili özellikle günlük gazeteler, Civil and Military Gazette (Lahore), New York Times (New York) News Chronicle (London), Dawn (Karachi), The Times of India (Bombay), Journals Comrade (Delhi), Eastern Times (Lahore), Harijan (Ahmedabad) Sunday Times (London) kitaplar ise, I.H. Qureshi, **The Pakistani Way of Life**, Syed Sharifuddin Pirzada, **Evolution of Pakistan**, L.S. Amery, **India and Freedom Ram Gopal**, Indian Muslims, **A Political History (1858-1947)**, Symonds Richard, **The Making of Pakistan**, gibi önemli eserleri inceleme imkanı bulmuştur.

⁴⁴ Latince ve Grekenin yanı sıra matematik, kimya, din, ırk, diplomasi, mantık ve felsefe eğitimi alır 1860'da Glaslow Akademisinden mezun olan Hunter, 1862'de Hindistan'a gelmiş ve 1887 yılına kadar burada Hindistan İngiliz Hükümeti adına pek çok önemli görevlerde bulunmuştur. Çok sayıda çalışmaları bulunan Hunter'in özellikle istatistik ve dil üzerine yapmış olduğu çalışmaları dönemin İngiliz yöneticileri tarafından büyük ilgi toplamıştır. 1868'de Bengal'de "Annals of Rural" daki yazılarıyla takdire şayan bir yazar ve devlet adamı olarak ün yaparken 1872'de "Comparative Dictionary of Non-Aryan Languages of India" daki yayınlarıyla çok bilgili olduğunu ispat etmişti. 1875-1877 yılları arasında ise Hindistan'la ilgili istatistik bilgiler içeren araştırmalarını "Statistical Account of Bengal" adı altında yirmi bölüm halinde sundu. O, daha sonra "Imperial Gazetteer of India"ya yirmi üç bölüm halinde yazdığı yazılarıyla bir kez daha kendisini ispatlamıştır. 1882-83'te Eğitim Komisyonuna başkanlık ettiği dönemde Onun sunmuş olduğu raporlar daha sonra ülkenin eğitimle ilgili projelerine büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Hunter'in dönemle ilgili yapmış olduğu çalışmaları İngiliz Hindistan Tarihi açısından büyük öneme sahip olup bu eserlerin hemen hepsi İngiltere, Portekiz, Hollanda ve Hindistan arşivlerinde bulunmaktadır.

⁴⁵ W.W.Hunter, **A Brief History of the Indian Peoples**, Oxford 1907, 500s.

⁴⁶ W.W.Hunter, **A Brief History of the Indian Peoples**, Oxford 1907.

⁴⁷ Allama Muhammed İkbal'ın hayatı hakkında geniş bilgi için bkz., Sharif al Mujahid, **Allama Iqbal**, Karachi 1961; Muhammed İkbal, **Muhammed İkbal Külliyyatı**, (Nşr. A. M. Şahin), İstanbul 2010, s.15

⁴⁸ A.R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.303-304

ile tüm insanlığa ve özellikle Müslümanlara seslenmiş,⁵⁰ onları esaretten kurtulmaları için önce kendi benliklerini geliştirmeleri konusunda uyarmıştır. İslam ahalinin ayrı bir Hind devleti teşkil etmesine dair bir takım tekliflerin münferit ve tesadüfi olarak ortaya atıldığı bir dönemde Muhammed İkbal böyle bir devletin oluşturma zorunluluğunu açıkça dile getiren ilk kişidir.⁵¹

İkbal'in 1929 yılında Farsça yazmaya başladığı *Cavidname* adlı eseri⁵² 1932 yılında tamamlanmış olup onun kendisine mürşid olarak kabul ettiği Mevlana ile birlikte yapılan ve gökler, felekler, cennet ve cehennemin kat edildiği ve her safhasında çeşitli fikir ve kültür adamlarıyla karşılaşp sohbetlerinin yapıldığı hayali bir miraç yolculuğunu konu edinir. Bu çalışma açısından önemi ise bu anlatımı esnasında İslam ahali'de uyandırdığı istiklal fikridir.

Aziz Ahmed (1913-1978),⁵³ Batılı ilmî ölçülerle tarihî tenkit mantığını kullanarak Hint-İslâm medeniyetini ve onun İslâm düşüncesine katkısını tenkitçi bir gözle incelemeye çalışan Müslüman âlimlerden biridir. O, Güney Asya İslâm hayat ve kültürünü inceleyen XX. yüzyıl tarihçileri arasında kendisine seçkin bir yer kazandıran çok önemli pek çok esere imza atmıştır. Dikkat ve ehliyeti yanında daha çok bir tarihçi gözüyle başlangıçtan günümüze kadar Hint-Pakistan bölgesinde İslâm medeniyetinin karşılaştığı meseleleri gözden geçiren

⁴⁹ İkbalin eserlerine vakıf olmak İslam düşüncesini tanınamamızı ve çağın problemlerini anlamamızı kolaylaştırmaktadır. İkbalin basılan eserlerinin yanında yazıları, manzume, mektup, makale, söylev, bildiri gibi yazıları da bulunmaktadır. Bunlar; *Letter of İqbal to Cinnah* (Lahore 1943), *İqbal's Letters to Attiya Begum* (Bombay 1947), *Guftar-ı İqbal, Stray Reflection, Speechs, Writting and Statements of İqbal*. Bkz., İsa Çelik, **Muhammed İkbal'in Tasavvufi Düşünceleri**, İstanbul 2004, s. 34

⁵⁰ Muhammed İkbal, **Doğudan Esintiler**, İstanbul 1981, s.16.; Muhammed İkbal, **Cavidname**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2002, s.13; Muhammed İkbal, **Benliğin Sırları**, İstanbul 2013, Esrar-ı Hudi, Peyam-ı Meşrik... gibi eserlerinde halka hitap etmiş duygu ve düşüncelerinde önemli yer edinmiştir.

⁵¹ Muhammed İkbal, **Benliğin Sırları**, İstanbul 2013; Muhammed İkbal, **Cavidname**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2002

⁵² Muhammed İkbal, **Cavidname**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2002.

⁵³ Pakistanlı tarihçi ve romancı Aziz Ahmed (1913-1978) 11 Kasım 1913'te Haydarabat'ta doğdu. İlköğrenimini burada tamamladı. 1934'te Osmaniye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden, 1938'de de Londra Üniversitesi'nin İngiliz Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını da bu üniversitede tamamladı. 1938'de Osmaniye Üniversitesi'nde İngiliz dili öğretim görevlisi olarak başladığı eğitimcilik hizmetine on yıldan fazla bir süre devam etti. 1947'de Haydarâbâd'ın bağımsız prenslik statüsünü kaybederek Hindistan Cumhuriyetinin hakimiyeti altına girmesi üzerine 1949'da Pakistan'a gitti ve orada Pakistan tarih ve kültürünün yurt dışında tanıtılması işini yürütmek üzere yayıncılık yaptı. Bu sürede Pakistan radyosunda çalıştı. Urduca kaleme aldığı en tanınmış romanları arasında Havâs (1934), Gurîz (1945), Âg (1947), Eysî Bülend î Eysî Pestî (1948); bu eser Ralph Russell tarafından adıyla İngilizceye tercüme edilmiştir. [Bkz., **The Shore and the Ware**, London 1971] Şebnem (1950) son romanı sayılabilir. Bu romanların sağladığı şöhret sayesinde 1957'de Urdu dili ve Hint Müslümanlığı hakkında ders vermek üzere Londra Üniversitesi'nde *School of Oriental and African Studies*'e davet edildi. Burada beş yıl çalıştıktan sonra 1962'de ölümüne kadar çalışacağı Toronto Üniversitesi İslâm Araştırmaları Kürsüsü'ne geçti. Geniş bilgi için bkz., M. Manazir Ahsan, "Aziz Ahmed", **DİA/ IV.**, s.333vd.

Yazar'ın İslam dünyasıyla ilgili pek çok kitap ve makalesi bulunmaktadır. *Islamic Culture in the Indian Environment*'i (Oxford 1964),⁵⁴ *Islamic Modernism in India* (Oxford 1967) ve *An Intellectual History of Islam in India* (Edinburg 1969), *Religion and Society in Pakistan History of Islamic Sicily* vb. bunlardan bazılarıdır.

Aziz Ahmed'in *Islamic Modernism in India and Pakistan 1857-1964*⁵⁵ adlı eseri uluslararası siyasetin ilgi odağı olan Hind yarımadasının sömürgeleştirilmesi ve sonrasında İslam ahali arasında gelişen fikri ve siyasi eğilimlerin işlendiği bir çalışmadır. Bu eserini meydana getirirken Yazar, dönemin önde gelen yazar, siyaset adamı, kanaat önderi ve aydınlarının görüşlerinden istifade etmiş, aynı zamanda bu görüşlerin bir değerlendirmesini de yapmıştır.⁵⁶ Bu yönüyle çalışma oldukça kapsamlı ve önemli bilgiler içermektedir. Dolayısıyla söz konusu dönemde İslam ahalinin konumu, çelişkileri, fikri ve siyasi alandaki çeşitliliği ile yazarın alternatif yaklaşımlarını daha iyi kavramamıza imkân sağlanmaktadır. Bu yönüyle kitap kendi yazılış amacını kat kat aşmış gözükmemektedir ki, 1857'den günümüze Hindistan ve Pakistan'daki İslam ahalinin din ve siyasi düşüncelerinin köşe taşlarını öncelikle Batılılara tanıtmak gayesi her halde başka bir çalışmayla bu kadar başarılı bir şekilde gerçekleştirilemezdi.

Toplumsal ve politik devrimciler olarak hem Mustafa Kemal hem de Mahatma Gandhi iki büyük çağdaş önder, Asya'da modern çağın, özgürlüğün ve toplumsal devinimlerin en büyük öncüleridir. Bu hususu tespit bakımından R. K. Sinha'nın *Kurtuluş Savaşı, Devrimler Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)* başlıklı eseri önemli bir çalışmadır.⁵⁷ Özellikle Mustafa Kemal ve inkılaplarını dikkatle inceleyip ustalıkla işlemesi ve bunların Gandhi'nin yapmak istedikleriyle karşılaştırılması büyük bir başarıyla gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar ve bunların takdimi ise fevkalade güzel bir şekilde yapılmıştır. Çağdaş iki istiklal arayışının ortak ve farklı yanlarının başarılı tasviri elbette görmezden gelinemezdi.

⁵⁴ Yazarın bu eseri Türkçeye çevrilerek ülkemizde de neşredilmiştir. Bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr.,) İstanbul 1995, 383.s.

⁵⁵ Aziz Ahmed, **Islamic Modernism in India and Pakistan 1857-1964**, Landon 1967 (Türkçe çevirisi **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr., A.Küskün), İstanbul 1990, 351s.)

⁵⁶ Örnek olmak üzere Seyyid Ahmed Han, Muhammed İkbal, Abu'l Kelam Azad, Mevdûdî gibi önderlerin yaptığı tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr., A.Küskün), İstanbul 1990

⁵⁷ R. H. Sinha, **Kurtuluş Savaşı, Devrimler Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi**, ----- 1972, 287s.

Muhammed Ali Jinnah'ın çocukluğundan başlayıp, Hint Müslümanlarının durumu, Hindistan bağımsızlık davası, Kongrelerin kuruluşu Jinnah'ın Muslim League'ye üye oluşu, Yuvarlak Masa Konferansları, Jinnah'ın fikirlerindeki değişim, Pakistan kararı ve bu kararın uygulanışını ele alan G. Allana'nın *Bir Milletin Uyanışı* başlığını taşıyan eseri Jinnah hakkında önemli bir biyografik bir çalışma gibi görünmekle birlikte Pakistan devletinin kuruluşu sırasında yaşanan gelişmeler, bunlarda Jinnah'ın rolü ve fikirlerine geniş bir şekilde ele alınmış olmasıyla Hind yarımadasının iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel yapısına da yer verilmesiyle⁵⁸ daha da önemli bir mahiyet kazanmaktadır.

Türk siyaset ve bilim adamı Yusuf Hikmet Bayur'un [1891-1980], hazırladığı Hindistan Tarihi adlı üç ciltlik eser⁵⁹ bu alanda ülkemizde yapılan ilk ve en kapsamlı çalışmadır. Bu gün kaynaklarının zayıflığı ve bir takım değerlendirmelerinin isabetsizliğinin ortaya çıkmış olmasına rağmen halen vazgeçilemez bir eser hüviyetini haiz bulunmaktadır. Bu çalışmanın ilk iki cildinde Hindistan'ın coğrafi yapısı, ilk medeniyetler ve dinler hakkında geniş bilgiler verilir. Üçüncü cildinde ise Nadir Şah Afşar'ın Hindistan akını, Avrupalıların deniz yolundan Hindistan'a gelişleri, bölgede gelişen hâkimiyet mücadeleleri ve bu ülkeye yönelik Afgan tehdidi, sipahi ayaklanması ve neticeleri ile İngilizlerin yönetiminde Hind Yarımadasının 1914-1918 genel Savaşından 1947 Bağımsızlığa kadar geçen dönemde sahne olduğu gelişmeler geniş bir şekilde ele alınmaktadır.

Türkiye de Hindistan'a dair ilk akademik çalışmayı başlatan ve sonra pek çok kişinin bu alana yönelmesine vesile olan ilim adamı Enver Konukçu'dur. O, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*,⁶⁰ *Kalaç Sultanlığı, Hind'deki Türk Devletlerinde İnsani Değerler*,⁶¹ “*Babürlüler:Hindistan'daki Temürlüler*”, “*Dehli Kalaç Sultanlığının Kuruluşu*”, “*Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri 1206-1414*”, “*Hindistan'da Türk Devletleri*”,⁶²

⁵⁸ Bkz., G.Allana , **Bir Milletin Yaratıcısı Cinnah**, (nşr., A. E. Uysal), Ankara 1982, 498s.

⁵⁹ Bir Türk Milliyetçisi olan yazarın pek çok kitap ve makalesi bulunmakla beraber Hindistan Tarihi adlı üç ciltlik çalışması Türkiye'de Hindistan tarihi alanında yapılmış en kapsamlı eserdir. Bkz., Y.H.Bayur, **Hindistan Tarihi I; İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, Ankara 1946,XIX+534;..., **Hindistan Tarihi II; Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri (1526-1737)**, Ankara 1987,XXXI+618s; ..., **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, XXVIII+732.

⁶⁰ Bkz., Enver Konukçu, **Kuşan ve Akhun Tarihi** , Ankara 1973, 121s.

⁶¹ Enver Konukçu, “*Hind'deki Türk Devletlerinden İnsani Değerler*,” **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine kadar)**, İstanbul 1992, (s.405-425).

⁶² Enver Konukçu, “*Hindistan'daki Türk Devletleri*”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX**, (nşr. H.D.Yıldız), İstanbul 1992.

“Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti”, “Hindistan’daki Türk Devletleri”, “Halaciler “vb. konularda onlarca çalışması bulunmaktadır.⁶³ Bu çalışmanın dönemine uzak gibi görünmekle birlikte bahse konu çalışmalar Hind yarımadasında gelişen Türk tarihinin tespiti, sınırlandırılması ve tanıtımı, dolayısıyla Pakistan’ı teşkil edecek İslam ahalinin kökenleri ile siyasi varlık ve kimliklerini anlamada en önemli çalışmalardandır.

Enver Konukçu’yu yaptığı çalışmalarla öğrencisi Salim Cöhce takip etmektedir. Hind yarımadasındaki son 1500 yıllık dönemle ilgil bir takım çalışmaları bulunan Cöhce’nin Şemsî Melikleri (Erzurum 1986) adlı doktora çalışması haricinde “Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı”, “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, “Hindistan’da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri”, “Pakistan’ın Kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın Mustafa Kemal Atatürk’e Dair Görüşleri”, “Hindistan’da Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri” gibi çalışmaları doğrudan ya da dolaylı olarak çalışmamızla ilgilidir.⁶⁴ Bunların dışında özellikle “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”,⁶⁵ başlıklı makalesi de bu çalışmada en çok istifade edilen araştırmalardan birisini teşkil etmiştir.

⁶³ Konukçu E., “Babürlüler:Hindistan’daki Temürlüler”, **Türkler VIII**, s.744-760; “Dehli Kalaç Sultanlığının Kuruluşu”, **IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, (1988), s.587 vd; “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri 1206-1414”, **Tarihte Türk Devletleri I**, Ankara 1987, s.346-358.; “Hindistan’daki Türkler”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s.23-44.; “Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti”, **VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II**, (1981), s.793-799; **Kalaç Sultanlığı 1290-1320**, Erzurum 1977, (Basılmamış Doçentlik Tezi); “Hindistan’daki Türk Devletleri”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX**, (nşr. H.D.Yıldız), İstanbul 1992; “Halaciler”, **DİA/XV**, (s.227-28); “Halac” **DİA/XV**, (s.228-29)

⁶⁴ **Şemsî Melikleri**, Elazığ 1986 (Basılmamış Doktora Tezi); **Dehli Türk Sultanlığı Tarihi**, Malatya 2001; “Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı”, **Erdem** (Aydın Sayılı Özel Sayısı III), IX/27 (Eylül 1996), s.981-987.; “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001) , s.9-2 ; “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, **Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara 31 Ekim-1 Kasım 2002), Ankara 2006, s.127-215.; “Hindistan’da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri”, **Uluslar arası 6. Türk Kültürü Kongresi; Türk Kültürünün Dünya Kültürüne Etki ve Katkıları**, (Ankara 21-26 Mayıs 2005); “Pakistan’ın Kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın Mustafa Kemal Atatürk’e Dair Görüşleri”, **VI.Uluslararası Atatürk Kongresi**, (Ankara 10-16 Kasım 2007); “Hindistan’da Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, **Türkler I**, (nşr. H.C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.815-820; “Gazneliler’in Hindistan Hâkimiyeti”, **Türkler IV**, (nşr. H. C .Güzel vd.), Ankara 2002, s.522-525; “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, **Türkler VIII**, (nşr. H. C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.689-730

⁶⁵ Yazarın bu eseri bugünkü Pakistan devletinin temelleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. S. Cöhce, “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, **Tarihte Türk Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 31 Ekim-1 Kasım 2002**, Ankara 2006, (s.127-217)

Türkiye’de Hind yarımadasındaki gelişmelere dair kapsamlı çalışmaları bulunan araştırmacılardan birisi de Azmi Özcan’dır. ⁶⁶ Bu değerli ilim adamının da özellikle XIX. yüzyıl Hindistanı ile Osmanlılar açısından bölge tarihine dair *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*; ⁶⁷ *1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti* ⁶⁸ “*Dârülulûm, Nedvetu’l-Ulema, Jawaharlal Nehru, Liyakat Ali Han, Ebu’l Kemal Azad, Bengal, Pencap, Hilafet, Hindistan, Hindistan’da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavrı*” ⁶⁹ vs. gibi bir kısmı DİA ne yazılmış madde başlıkları olmak üzere pek çok araştırması bulunmaktadır.

Mim Kemal Öke’nin, Hilafet hareketlerine dair pek çok çalışması ⁷⁰ bulunmakla beraber en çok istifade ettiğimiz *Hilafet Hareketleri* ⁷¹ adlı çalışması Hilafet hareketlerinin doğuşu ve gelişim süreçleri hakkında yer verdiği gibi özellikle de Güney Asya ‘daki hilafet hareketlerinin Türkiye’ye etkisi ve Türkiye’deki gelişmelerin Güney Asya’daki akisleri incelenmiştir. Bu bakımdan eser Hilafet hareketlerine dair kapsamlı bir çalışmadır.

Bunlar dışında ülkemizde yapılan münferid çalışmalar istifade edildikleri ölçüde dipnotlarda gösterilmiş ve bibliyografya da yer verilmiştir.

⁶⁶ Azmi Özcan (1960-.....) İlgi/Araştırma Alanları: Osmanlı Hindistan ilişkileri, Hilafet makamı, Sultan II. Abdülhamid, Yakınçağ Osmanlı Siyasi Tarih, Siyasi Düşünceler Tarihi, XIX-XX yüzyıl İslam Dünyası ve Fikir Hareketleri, Sömürgecilik Tarihi, Osmanlı-İngiliz ilişkileri vs.

⁶⁷ Bu eserde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş’ından Türkiye’de hilafetin ilga edildiği 1924’e kadar Hind alt kıtasındaki Müslümanların Osmanlılar ile olan ilişkiler geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda Hindistan- Osmanlı ilişkileri Pan-İslamizm çerçevesinde incelenmiştir. Geniş bilgi için bkz., Azmi Özcan, **Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, İstanbul 1997, 280s.

⁶⁸ Azmi Özcan, “1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti” **İslam Tetkikleri Dergisi IX**, 1995, s.269-280

⁶⁹ Azmi Özcan, “Hindistan’da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavrı”, **DİVAN İlmi Araştırmalar S.17**, (Ocak 2004), s.104.

⁷⁰ Mim Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988

⁷¹ Mim Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri**, İstanbul 2005, 255s.

GİRİŞ

Günümüzde Pakistan adıyla anılan ülke¹ Güney Doğu Asya’da; Hind yarımadasının kuzey batı kesimlerinde yer alan yaklaşık üççeyrek asırlık bir devletin hâkim olduğu toprakları ifade eder. Bu ülke kuzeyde Afganistan, doğuda bütünüyle Hindistan Cumhuriyeti, güneyde Hind Okyanusu, batıda ise İran ve Afganistan ile çevrilmiştir.² Kuzeyden Afganistan’ın güney kesimlerini içerisine alacak şekilde yeryüzünün en yüksek dağ silsilesiyle çevrili bulunan bu coğrafyayı bazı araştırmacılar bir çanağa benzetirler. Gerçekten de Pakistan Kuzeyde Hindukuş, Karakurum ve Himalaya dağ silsilesiyle ana kıtadan ayrılır.³ Doğuda Sind’in (İndus) beş önemli kolunu oluşturan nehirlerin suladığı Pencâb düzlüklerinin⁴ batı kesimlerini içine alacak şekilde güneye uzanan Pakistan coğrafyası kıyıda çorak ve ıssız toprakların oluşturduğu Sind Deltası ile Hind okyanusuna ulaşır. Bu bölgede sınır boyunca uzanan Tar çölü⁵ Hindistan Pakistan sınırını belirler.⁶

Güneyde Hind Okyanusuna açılan bölge batıda Mekran’ı tamamen içine alarak kuzeye doğru yönelir ve Belucistan düzlüklerini müteakip yükselmeye başlayan Süleyman dağlarının batı ucuna ulaşmak suretiyle bu ülkenin İran sınırlarını teşkil eder. Buradan çorak, yer yer çöl özelliği gösteren Hilmend bozkırlarını güneyden kuşatacak şekilde doğuya doğru uzanan Süleyman dağlarının kuzey eteklerini takiben Kandahar bölgesine uzanır. Aynı zamanda kuzey batıda Afganistan ile olan sınırın bir kesimini teşkil eden bu hat Pencâb düzlüklerini içerisine alacak şekilde Kuzeydoğu yönünde Peşaver’e kadar uzanan orta

¹ Pakistan kelimesi aralarında Rahmet Ali Han’ın de bulunduğu Cambridge’deki bir gurup Müslüman öğrencinin oluşturduğu biçimde iki anlam taşır. Birincisi coğrafi mahiyeti haizdir ve Müslümanların çoğunlukta bulunup halkın muhayyilesine kazanmış kabul edilen kuzeybatı bölgelerinin isimlerinin ilk harflerinden oluşmaktadır. Yani, Pencâb, Afgan (Kuzey Batı sınır Eyaleti), Kesmir, Sind ve Belucistan’ı içine alan bir sahayı ifade eder. Yüklenen diğer bir anlam ise ideolojik bir söylemden ibaret olup kurulan yeni ülkenin ‘saflığı, temizliği’ni ifade eden bir iddiadan ibarettir. Bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr., L. Boyacı), İstanbul 1995, s.381; Choudhary Rahmet Ali, **Pakistan the Fatherland of the Pak Nation**, Cambridge 1947, s.250 ; Abdulkadir Karahan, **M. Ali Cinnah’a Armağan**, İstanbul 1977, s. 45; H. Kulke- D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M.Güney), Ankara 2001, s.427: “ *Pakistan’ın Doğuşu*”, **Pakistan Postası**, S.10, (Ağustos 1953), s.7.

² James Wynbrandt, **A Brief History of Pakistan**, New York 2009, s.2; Azmi Özcan, “Pakistan” **DİA/XXXIV**, s. 148; Choudhary Rahmet Ali, s.33.

³ Himalaya silsilesi Hindistan yarımadasının iklimi açısından önemli bir belirleyicidir. Aynı zamanda bu dağ silsilesi dışarıdan Hindistan’a yönelik tehditlere karşı tabii bir engel teşkil ederek bölgenin savunulmasına büyük katkıda bulunduğ gibi batı ve kuzeyde dışarıyla teması sağlayan önemli geçitleri de üzerinde barındırıyordu. Bkz., S. Thomas Holdich, **The Gates of India**, Quetta 1982; James Wynbrandt, **A Brief History of Pakistan**, s.4vd.;A.Qayyum-Mahmud Brelvi, **A New History of India and Pakistan**, Lahore 1958, s.2.

⁴ İftikhar H.Malik, **The History of Pakistan**, Londra 2008, s.3; Rafiushan Kureishi, **New Pakistan**, London 1977,s.2vd; Richard V.Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s.9

⁵ Ayrıca Büyük Hint Çölü olarak da bilinen bu alan Pakistan’ın güneydoğusunda Hindistan sınırı boyunca uzanır. Bkz., J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.3vd.

⁶ Bkz., İftikhar H. Malik, s.3, Ek.1.

yükseklikteki dağlık alanla çevrilir.⁷ Bu bölge de çok da elverişli olmayan Sind ve Mekran geçitleri dışında Hind coğrafyasını ana kıtaya bağlayan Hayber, Bolan, Gamel, Toçi, Kuram gibi önemli geçitler yer alır.⁸

Merkezi Peşaver olan Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ni oluşturan dağlık alan batıda Bajur hattı boyunca kuzeye doğru uzanarak Hindu Kuş dağlarına ulaşır. Buradan Citral yöresini içine alacak şekilde bir müddet kuzey doğu yönünde devam ettikten sonra Pamir eteklerinde Karakurum dağlarıyla birleşir.⁹ Bu bölge yani kuzeyde Karakurum dağlarının güney etekleri boyunca uzanan ve Pakistan devletinin önemli idari birimlerinden birini teşkil eden Kabile topraklarını kuzeyden kuşatarak Keşmir'e uzanıp Çin Halk Cumhuriyeti sınırlarını teşkil eder.

Ülkenin Kuzeydoğu kesimini oluşturan ve bugün Hindistan Cumhuriyetine bağlı otonom bir krallık halinde yönetilen Keşmir, Pakistan'ın hem coğrafi, hem de beşeri açıdan tabii bir uzantısı konumuna sahip olup aynı zamanda bu ülkenin en önemli siyasi problemlerinden birisinin de kaynağını teşkil eder.¹⁰ Keşmir'in güneyinde Patila ve Rajputana'yı dışarda bırakacak şekilde Hind Okyanusuna ulaşan hat Pakistan'ın doğuda, Hindistan ile olan sınırlarını belirler.

Pakistan'da ülkeyi kuzeyden güneye kat edip sulayarak tek bir havza haline getiren Sind nehri aynı zamanda bu ülkenin can damarını da teşkil eder.¹¹ Nitekim bu nehrin kollarını oluşturan Cılam, Çenab, Ravi, Satlec ve Beas ırmaklarının suladığı verimli Pencâb ovası¹² dışında Güneyde çorak ve ıssız küçük bir bölüm istisna tutulursa yaklaşık ülke topraklarının üçte ikisini teşkil eden Sind ovası yani bugün başşehir olan İslamabad ve çevresi ile Umman denizi arasında kalan uçsuz bucaksız düzlükleri dünyanın en verimli ovası haline getirir. Esasen bu havza insanlık tarihi bakımından bir Nil (Mısır), bir Fırat-Dicle (Mezopotamya) havzaları kadar da önemlidir. Zira halen çalışmaların sürdürüldüğü

⁷ Bkz., Rafiushan Kureishi, **New Pakistan**, London 1977, s.2vd.

⁸ Bu geçitlere dair geniş bilgi için bkz., S. Thomas Holdich, s.135-343; A. L. Srivastava, **İndia as Described by the Arap Traveller**, Gorakhpur 1967, s.86vd; Neslihan Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000, s.26;

⁹ James Wynbrandt, s.3vd.

¹⁰ Bkz., Türkkaya Ataöv, **Keşmir, Hindistan ve Komşuları**, Ankara 2014, s.13 vd.; Richard V.Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s.223vd.; Saiyid Athar Abbas, “*Keşmir*”, **DİA/XXV**, s.327; Josef Korben, **Danger in Kashmir**, New Jersey 1950, s.60vd.

¹¹ Choudhary Rahmet Ali, s.111. Bkz. Ek 2

¹² Pencâb, İndus nehriyle onun dört kolundan dolayı “beş su” anlamına gelmekte olup Hind yarımadasının kuzeybatısında yer alır. Eskiden siyasi bakımdan bir bütün olan bölge 1947'de 50.362 km²'si Hindistan'da, 206.433 km²'si Pakistan'da kalacak şekilde iki devlet arasında paylaşılmıştır. Kuzeydoğudan güneybatıya doğru hafif eğimle alçalan bölge verimli topraklara sahiptir. Bkz., Azmi Özcan, “*Pencap*” **DİA/XXXIV**, s.225; I. H. Qureshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.15vd.

Mohenjo-daro ve Harappa gibi insanlık tarihinde önemli bir yere sahip bulunan iki kültür merkezi bu havzada yer almaktadır.¹³

Hindistan ve Güneydoğu Asya'yı Ortadoğu ve Türkistan'a bağlayan bir coğrafya üzerinde yer alan Pakistan, idari bakımdan ülkenin Çin sınırında yer alan Kabile Toprakları, Pencâb, Sind, Belûcistan, Kuzeybatı Sınır Eyaleti ile Revalpindi düzlükleri üzerinde oluşturulan federal başkent bölgesinden müteşekkildir.¹⁴ Bu ülke 1947'e kadar Bengladeş ile birlikte İngiliz dominyonu olan Hindistan coğrafyasının bir parçasıydı.¹⁵ İkinci Cihan savaşına müteakip İngilizler dominyonlarından çekilirken Hindu ahali bu coğrafyada sadece kendilerinin hâkim olacağı bir cumhuriyet teşkil etme gayreti içerisine girdi. Buna karşılık Müslüman ahali de yoğun olarak yaşadığı Hindistan'ın batı ve kuzeybatı kesimleriyle doğuda Ganj deltası üzerinde müstakil bir devlet tesis etmek üzere harekete geçti. Neticede iki bölge arasındaki muazzam coğrafyaya rağmen Muhammed Ali Cinnah'ın önderliğinde Pakistan devletini teşkil etmeyi başardılar.¹⁶ Bu bağlamda Doğu Pakistan'ı oluşturan ve 1971 yılına kadar bu statüde varlığını sürdüren günümüzde ki Bangladeş devletinin¹⁷ üzerinde yer aldığı coğrafya hakkında da bilgi vermek zarureti hâsıl olmaktadır.

Yirmi dört yıla yakın bir süre Pakistan Devleti'ne bağlı bir eyalet olarak kaldıktan sonra 1971'de müstakil bir devlet hüviyetini kazanan Bengladeş Halk Cumhuriyeti,¹⁸ üç tarafı Hindistan Cumhuriyeti arazisiyle çevrilmiş olup Güney kesiminde ise Bengal körfezi yer alır. Ülke toprakları, aralarında dünyanın en büyük nehirlerinden olan Ganj ve Brahmaputra'nın da bulunduğu binlerce nehir ve küçük akarsuyun birleştiği düz bir ova şeklindedir.¹⁹

¹³ Bkz., S. Cöhce, “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları**, I/1(Ocak-Haziran 2001), s.10; 1922’de Hintli Arkeolog R.D. Banerci’nin aşağı Sind kıyısında “ölüler tepesi” anlamına gelen Mohenjo-daro yakınında ortaya çıkardığı kültür [Bkz. I. Lissner, **Uygurlık Tarihi**, (nşr., A. Moran), İstanbul 1973, s.113] ile yine aynı yıllarda S. J. Marshall’ın Harappa ’da ortaya çıkardığı Aryan öncesi Hindistan’ın parlak uygarlığı ve özellikleri hakkında Bkz., S. J. Marshall, **Mohenjo-daro and the Indus Civilization I**, London 1931; G. Hunter, **The Script of Harappa and Mohanjadaro**, London 1934; S. Cöhce, “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, s.9vd.

¹⁴ James Wynbrandt, s.3vd; Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s.85; I. H. Qureshi, s.185; K. L. Gauba, **The Consequences of Pakistan**, Lahore 1946, s.39.

¹⁵ N. Ahmed Asrar, “Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri ve Bangladeş’in Doğuşunun Tarihçesi”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VI/1-2**, (1975), s.58vd Bkz. Ek. 3

¹⁶ Mehmet Önder, “Pakistan’ın Kuruluşunda Muhammed Ali Cinnah’ın Rolü”, **Türk Kültürü XXV/289 (Mayıs 1987)**, s.312-315.

¹⁷ Bangladeş devletinin ortaya çıkışıyla ilgili olarak geniş bilgi için bkz., Muhammad Mohar Ali, **History of the Muslims of Bengal I**, Riyadh 1985; Syed Sajjad Husain, “Bangladeş”, **DİA/V**, s.443

¹⁸ Sufia Ahmed, **Muslim Community in Bengal 1884-1912**, Bangladesh 1974

¹⁹ Bangladeş arazisi, kuzey ve kuzeydoğu Hindistan’dan Bengal körfezine yönelen büyük nehirlerin sulayarak alüvyon bakımından zenginleştirip fevkalâde verimli hale getirdiği havzanın büyük bir kısmını teşkil eder. O sebeple ülkeye “Bengal memleketi/düzlüğü” anlamını taşıyan Bangladeş adı verilmiştir. Bu

Pakistan'ın tarihi coğrafyası bakımından yukarıda ifade edildiği gibi Sind Havzası oldukça önemlidir. Zira ticari, siyasi ve askeri yolların açıldığı geçitler²⁰ yanında bir bütün olarak Hindistan coğrafyasının kaderini belirleyen pek çok tarihî olaya sahne olan Lahor, Multan, Uçç vb. merkezler de bu bölgede yer alır. Bu alanın güneyinde Hind Okyanusuna kadar uzanan alan ise ülke topraklarının yaklaşık üçte ikisini teşkil eder. Pakistan'ın en önemli tarım ve yerleşim bölgesi olan bu uçsuz bucaksız düzlükler kuzey kesiminde İndus ve dört kolunun içinden geçtiği Pencâb ovası, onun güneyinde Sind ovası, daha güneyde çorak ve ıssız kıyı bölgesinde bir delta ovasını içerisine alır. Sind nehri bu bölgenin adeta can damarı konumunda olup ülkenin tarım alanlarının tamamına yakını ile pek çok önemli merkezi de bu havza içerisinde yer almaktadır.²¹

Pakistan Devleti'nin üzerinde yer aldığı alanın tarihi coğrafyasını Hindistan'dan ayrı düşünmek mümkün değildir. Esasen bu alan Hind kıtasının tabii bir bölümünü teşkil eder. Bu bağlamda hâlihazırdaki bölünmüşlük ya da ayrışma tamamen siyasi alanda vuku bulan bir olguyu ifadeden öte bir anlam taşımaz. Zira tarihte, büyük ölçüde kuzey topraklarında başlasa da ortaya çıkan gelişmeler aşağıda gösterileceği üzere kısa süre içerisinde Hind yarımadasının tamamına yakınına şu ya da bu şekilde etkilemiş, oralarda da hayatın tabii seyrinde önemli kırılmalar meydana getirmiştir.

Milattan önce üç bininci yıllardan itibaren kuzeyden ülkeye bir sel gibi akan toplulukların istila alanı haline gelen bu günkü Pakistan toprakları aynı zamanda çeşitli kültürlerin bir arada varlığını koruduğu ya da yeni oluşumlara vesile olan bir bölgedir.²² Nitekim bu yapı M.Ö. 1400'lü yıllara gelindiğinde büyük bir dönüşüm yaşayacak ve VIII. yüzyılın başlarından itibaren gelişen İslam fütuhâtı döneminde ortaya çıkan değişim bir tarafa bırakılacak olursa Hindistan'ın günümüze kadar uzanan sosyal, siyasi ve dini yapısının temellerini teşkil edecektir.²³ Vedalar bu sırada ortaya çıktığı gibi İndus ile Ganj havzaları da meskûn mahallerle dolacaktır. Yine bu

nehirler ağı ovanın verimliliğini arttırması yanında yaz aylarında şiddetli yağmurların sebep olduğu taşkınlarla da ülkede her yıl yaşanan büyük felaketlerin de başlıca sebebinin teşkil eder. Bkz., F.J. Monahan, **Early History of Bengal**, Bombay 925S; Sajjad Husan, "*Bengladeş*", **DİA/V**, s. 443.

²⁰ Kabil, Kandahar ve Mekran yolları bu bölgeye açılmaktadır. Dolayısıyla Hindistan tarihinin büyük bir bölümünü oluşturan istilâ hadiseleri burada ortaya çıkıp geliştiği gibi insanlığın ilk dönemlerine ait kalıntılar ile en eski medeniyetler de bu bölgede tespit edilmiştir. Kandahar hakkında geniş bilgi için bkz., J. Rapson, **The Cambridge History of India I**, Delhi 1955, s.311vd; Hale Ç. Yiğit, **XVI. Yüzyılda Kandahar**, Malatya 2014, (İnönü Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

²¹ W. A. J. Archbold, **The Cambridge History of India V**, Delhi 1929, s.523-556.

²² G. M. Bongrad. "*India and Central Asial Historical Culture Contues in Ancient Times*" **Central Asia Movement of Peoples and Ideas from Times Prehistoric to Modern** (nşr. A. Guha), New Delhi 1970, s.97vd.

²³ T. W. Arnold, **İntişar-ı İslam Tarihi**, Ankara 1982, s. 258; P. Spear, **India, A Modern History**, Michigan 1961, s.102- 105; T. W. Arnold, **İntişar-ı İslam Tarihi**, Ankara 1982, s.258; M. Aziz Ahmad, **Political History and Instutions of the Early Turkish Empire of Delhi**, Lahor 1948, s.VII

dönemde; özellikle M.Ö. 1000–600 arasında beliren kast sistemi her geçen gün kökleşerek bölgenin dini ve sosyal yapının iyice karmaşık bir hal almasına, daha o zaman Hind toplumunda bölünme ve ayrışmaya temel teşkil edecektir.²⁴

M.Ö. VI. yüzyılın başlarından itibaren dini ve sosyal hayatta Budizm ve Jainizm²⁵ gibi yapılar da etkili olamaya başladı. Bunu müteakip Kuzey Hindistan’da kurulup Sind’den Ganj deltasına kadar uzanarak Dekkan yaylasının kuzeyindeki bütün alana hâkim olan Gupta Hanedanı (M.S. 320–525) döneminde²⁶ ortaya çıkan Veda öğretisi ile Budizm ve Jainizmin bir sentezi niteliğindeki Hinduizm bu dokuyu iyice zenginleştirecektir. Ancak bu tablo İslam’ın bölgenin önemli bir gerçeği haline gelmesiyle VIII. yüzyılın ortalarında tamamlanacaktır.²⁷

Mohenjo-daro’da ele geçen eski Türk tipindeki heykelcikler²⁸ ile Hindistan’ın yerli dillerinde halen kullanmakta olan bir kısım Türkçe kelimeyle ilgili tespitler²⁹ bir yana bırakılırsa Türk-Hind münasebetlerini M.Ö. I. binde Sakaların Sind ve Mekran taraflarına inmesiyle başlatmak mümkündür.³⁰ Kuşan, Akhun³¹ hâkimiyetleri ile eden bu süreç Akhunların Göktürk-

²⁴ Sistemin ilk ortaya çıkışındaki basitliği, sosyal hayatın basitliğiyle örtüşmekteydi ve sadece dört kast mevcuttu: Brahmanlar (rahipler), prensler, küçük köylüler, zanaatkarlar ve en altta da köleleşmiş yerliler. Ekonomik yapı geliştikçe, iş ve uzmanlaşma alanları arttıkça kast sistemi giderek daha karmaşık bir hal alacak ve bu durum etkisini artırarak devam ettirecektir. Bkz., G. Dunbar, **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990.

²⁵ M.Ö. VI. yüzyılda Hinduizm’de iki esaslı reform yapılacak ve bunların sonucunda ortaya çıkan inanç sistemleri zamanla farklı dinler şeklinde telakki edilecektir. Bunlar Jainizm ve Budizm’dir. [Bkz., D. S. Sharma, **Hint Dini Tarihine Giriş**, (nşr., Fuat Aydın), İstanbul 2005, s.43-57] Jainizm, Millî bir din ve millî bir karaktere sahip olmakla beraber bir kısım dinler tarihçisi bu inanç sistemini Hinduizm’in bir mezhebi ya da tarikatı olarak görmektedir. Bkz., Charles S. Braden, “Jainizm”, **An Encyclopedia of Religion**, New Jersey 1959, s.384vd.; Colette Caillat, “Jainizm”, **The Encyclopedia of Religion VII**, New York 1987, s.507; Louis Renou, **Hinduizm**, (nşr., Maide Selen), İstanbul 1993, s.33.

²⁶ Bkz., R.C. Majumdar, **A Comprehensive History of India III/I**, New Delhi 1981; S. N. Sen, **Ancient Indian History and Civilisation**, New Delhi, 1988

²⁷ Günümüzde Hindu ahalinin temel inanç sistemi haline gelmeye başlamış olup özellikle Hindistan Cumhuriyetinin genel dini yapısını temsil etme iddiasında olan Hinduizm Gupta hanedanının (M.S. 300-700) gücü ve görece yaygın yapısıyla kısa zamanda Hindistan’da etkin hale gelecektir. Bkz., D. S. Sharma, s.58-63; Swami Nikhilananda, **Hinduizm**, (nşr., Aslı Özer), İstanbul 2003; Hanefi Palabıyık, “Hind Dinleri ve İslam”, *Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, s.275-336; Kürşat Demirci, “Hinduizm”, **DİA/XVIII**, s. 114.

²⁸ Bkz., R.K. Pruthi, **Prehistory and Harappan Civilization**, New Delhi 2004.A.Z.V.Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul 1981, s.399.

²⁹ Bkz., W.Hevery, **Finnisch Ugrisches aus Indien**, Wien 1932, s.353-369; W. Koppers, **Die Sprache I**, Wien 1949, s.225; Ayrıca bkz. W. Koppers, “Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığında İlk Türklük ve İlk Indo-Cermenlik”, **Belleten**, V/20, (I. Teşrin 1941), s.437-480; H.Zübeyr Koşay, “Munda Dillerindeki Türkçe Unsurlar”, **Belleten III/9**, (II. Kanun 1938), s.107-126; Bunun yanında Hindlilerle karışan “Subaroğulları” hakkında Reg Veda ve Asurî kitabelerdeki kayıtlar için bkz. J. Sandalgian, **Historie Documentaire de L’Armenia des Ages du Paganisme I**, Roma 1917, s.187 vd.

³⁰ Bkz.,S. Cöhce, “İlk Çağda Hindistan’da Türk varlığı”, s.9-22; R.K. Mookerji, **The Gupta Empire**, Bombay 1952, s.3; Sakaların milliyetleri, dilleri ve inançları ile ilgili tartışmalar için bkz., A.Z.V. Togan, **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**, İstanbul 1981, s.86-91; İ. Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, Ankara 1993, s.39-59; T. Tarhan, “İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri”, **İÜEF Tarih Dergisi**, S.23 (Mart 1969), s.144-169.

Sasani ittifakı sonunda, 557 yılında Afganistan'daki hâkimiyetlerini kaybetmelerini müteakip Hindistan'da da yıkılmaya yüz tutmasıyla inkıtaa uğrayacaktır. Nitekim VII. yüzyılın başlarında Hindu asıllı racalar tarafından ortadan kaldırılan³² Akhunlardan bir grup Türk Şâhîler adı altında 870 yılına kadar Afganistan ile Hindistan arasındaki Ohind mıntkasında varlığını sürdürebilmiştir.³³ Nitekim vaktiyle Saka ve Kuşanları eriten yerli nüfus Hindistan'daki Akhunları da (Hünalar) aynı akıbete uğrattırken³⁴ İslâm coğrafyacılarının verdiği bilgilere göre muhtemelen Türk Şâhîlere dayanan büyük bir Türk kitlesi Afganistan'ın en dağlık bölgelerine çekilmek suretiyle varlığını muhafaza edebilmiş ve Gazneli Mahmud'un Hind seferlerinde önemli roller oynamıştır.³⁵ Dolayısıyla bu grup daha sonra Hindistan'da kurulacak Türk hâkimiyeti için temel teşkil ettiği gibi aynı zamanda bugünkü Pakistan'ın da ortaya çıkmasını sağlayacaktır.³⁶

Esasen M. Ö. I. bine kadar uzanan Türk tesiri daha sonraki devirlerde yerini askeri ve idari güçleri yanında Hind kültüründen ayrı olarak kendi kültür varlıklarını muhafaza eden çeşitli Türk zümrelerinin faaliyetlerine terk edecektir. Bunların tesirleri günümüze kadar ulaşmış bulunmaktadır. Nitekim I. yüzyıldan itibaren Kuzey Hindistan'da ortaya çıkıp gelişen Kuşanlar, Akhunlar ve kısmen Türkşâhîler ile devam eden bu süreç Gaznelileri müteakip Gurlular ve onların memluk asıllı Türk komutanlarının eliyle Dehli Türk Sultanlığı'nın kuruluşu, bir başka deyişle Hindistan'da XIX. yüzyıla kadar devam edecek bir Türk hâkimiyetinin tesisi şeklinde gelişecektir.³⁷

XII. yüzyılın sonlarına doğru Gaznelilerin yerini alan Gurlular aynı zamanda onların cihad geleneklerinin de mirasçısı olacak³⁸ ve tamamen Türk memluklerden kurulu ordularla Kuzey Hindistan seferlerine yeniden başlayıp bu bölgede Türk hâkimiyetinin tesisine zemin hazırlayacaktır.³⁹ Mamafih onların Türk asıllı komutanlarından birisi olan Kutb ed-Din

³¹ Bkz. Enver Konukçu, **Kuşan ve Akhun Tarihi**, Ankara 1973, s.8 vd.

³² R.C. Majumdar-H.C. Raychaudhuri-K. Datta, **An Advanced History of India**, London 1961, s.153

³³ V.A. Smith, **Coins of Ancient India**, Varanasi 1972, s.43, 256vd.

³⁴ Bkz., E. Konukçu, Kuşan ve Akhun Tarihi, s.20 vd.

³⁵ Bkz., S. Cöğce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Ata. Ü. Ede. Fak. Basılmamış Doktora Tezi).s.10vd. ; H. Kulke- D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M.Güney), Ankara 2001, s.42.

³⁶ Bu hususta geniş bilgi için bkz., S. Cöğce, "*Gazneli Mahmud Dönemine kadar Hindistanda Türk Varlığı*", **Erdem IX/27(Ocak 1997) Aydın Sayılı Özel Sayısı III**, s.981-987; C. E. Bosworth, **Islamic Dynasties**, Edinburgh 1967, s. 186.; C. E. Bosworth, **The Ghaznavids their Empire in Afghanistan and Eastern Iran**, Beirut 1973, s.51; O. Turan, **Türk İslâm Medeniyeti ve Selçuklular Tarihi**, İstanbul 1980, s.245, 277.

³⁷ S. Cöğce, "*Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri*", **Türkler VIII**, (nşr., H.C.Güzel vd.), Ankara 2002, s.689-730; E. Konukçu, "*Babürlüler; 'Hindistan'daki Temürlüler*", **Türkler VIII**, s.744-760.

³⁸ Bkz., S. Cöğce, Şemsi Melikleri, s.17vd.

³⁹ Bkz., S. Cöğce, "*Dehli Türk Sultanlığı'nın Kurucusu Kutb ed-Din Aybeg'in Hayatı ve Şahsiyeti*", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.5 (2000), s.13-24.

Aybeg'in (1206-1210) temellerini attığı Dehli Türk Sultanlığı oğulluğu İltutmuş (1211-1236) zamanında iyice gelişecek ve o dönemde bütün Avrasya'yı saran Moğol tehlikesinden de korunan topraklar üzerinde muhteşem bir hâkimiyet tesis edilecektir. Bu devlet yerli Müslüman hanedanlar tarafından ortadan kaldırıldığı 1414 yılına kadar bugün Hindistan da sanat, resim, müzik vs. gibi kültür alanlarında açıkça fark edilebilen Türk tesiri yanında idari sahada 'merkezi idare'nin benimsenmesi ve daha önce hiçbir önemi olmayan Dehli şehrinin değişmez bir başkent haline getirilmesi ve nihayet muazzam bir ahali kitlesinin İslam ile tanışıp kaynaşması gibi daha pek çok önemli gelişmenin sağlayıcısı olacaktır.⁴⁰ Bir başka deyişle en eski çağlardan itibaren Hindistan'da etkili olan Türk kültürünün sonucunda hüsn ü kabul gören Türk hâkimiyeti özellikle 1206-1857 yılları arasında sahip olduğu belirleyici konumuyla bölgede silinmez izler bırakacaktır.⁴¹

Hindistan tarihinin en önemli dönemlerinden biri de şüphesiz ki, Babür'ün bu ülkede büyük bir siyasi teşekkül tesis etmesiyle başlar. Babürlüler, 1526'dan Hindistan'ın İngiliz hâkimiyeti altına girdiği 1857'ye kadar üç yüz yılı aşkın süre bu ülkeyi yönetecektir. Bu Türk devleti Hindistan tarihine siyasi, iktisadi ve kültürel alanda pek çok katkı yapmıştır. Bunlardan en önemlisi İslamiyet'in etkisini arttırması ve bölge ahalisinin tanımlanmasında önemli bir unsur olarak belirginleşmesidir. Öyle ki, XX. yüzyılın başında Hindistan'ın nüfusunun üçte birini Müslümanlar oluşturmaktaydı.

Vasco de Gama'nın 17 Mayıs 1498'de Kaliküt limanlarına ulaşması ve Goa'nın Portekizliler tarafından 1510'da alınmasıyla Hindistan, Portekiz aracılığıyla bir dünya pazarı haline gelmeye başlamıştır. Portekiz'i XVII. yüzyılda Hollanda, İngiltere ve nihayet Fransa takip edecektir. Bu devletler dış güçler Hindistan ticareti için neredeyse birbirinin aynı olan yöntemler kullanmışlardır. Bu yöntemde temel öge, devlet ve özel sermayenin ittifakıyla oluşturulan ve genellikle The East India Company ya da Compagnie Française des Indes Orientales denilen, yani Türkçe ifadeyle yaklaşık "Doğu Hindistan Şirketi" anlamına gelen sömürü aracı müesseselerdir. Bunlar kısa sürede Hindistan'ın başta kıyı şehirleri olmak üzere önemli merkezlerinde işler hale getirilerek oralarda etkin birer 'Avrupalı tüccar' zümresi teşkil olunacaktır.⁴² Tabii ki sonuçta, çok kısa bir süre içerisinde bu teşekküller sayesinde Hindistan

⁴⁰ Bkz., Akmal Ayyubi, "*Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri*", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III/3-4(1959-1960)**, s.205-210; S. A. H. Haqqı, **The Turkish Impact on India The First Phase 1286-1414**, Ankara 1984; H. Kulke- D. Rothermund, s.245vd.

⁴¹ Bkz., S. Cönce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.127; M. Aziz Ahmad, *Political History*., s.10vd.

⁴² Bkz., Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Dünyası II**, (nşr., M. A. Kılıçbay), İstanbul 1989, s.346vd.

malları Avrupa pazarının en önemli metalleri haline gelecektir.⁴³

Avrupalıların denizlerde başlattığı Hindistan'a ulaşma ve hâkim olma; bir başka deyişle yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşip bunlara el koyma yarışına on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Ruslar da karadan iştirak etmişti.⁴⁴ Bunun sonucunda Doğuda pek çok ülke istiklâlini yitirirken Avrupalı güçler Hindistan'ın çeşitli bölgelerini de istila etmekteydi.⁴⁵ Her geçen gün Hristiyanlığı cihana hâkim kılma tutkusuna dönüşen bu yayılma⁴⁶ aynı zamanda Türklüğün hâkim olduğu bölgeleri tam manasıyla bir kuşatma hareketi şeklinde gelişti.⁴⁷ Osmanlılar bunun farkına varmış ve başlangıçta Portekizlilerin faaliyetleriyle belirginleşen bu olaya⁴⁸ müdahale edebilmek için 1519 yılında, Süveyş'te bir donanma hazırlamaya başlamıştı.⁴⁹

Osmanlı devleti, Hindistan'ın ticarî zenginlikleri ve stratejik değerini çok iyi takdir ettiği halde Avrupalıların bu ülkede sebep olduğu olaylar⁵⁰ karşısında gereken hassasiyeti göstermekte gecikmiştir. Ayrıca, yerel Hind hükümdarlarının adeta sürekli hale gelen yardım talepleri⁵¹ üzerine 1538 yılında, Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa'nın

⁴³ Bkz., Rubert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması**, (nşr., Türkkaya Ataöv), Ankara 1965, s.38vd.; Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVII Yüzyıllar III**, (nşr., M. Ali Kılıçbay), Ankara 1993, s.348vd. ; S. Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, s. 20-174.

⁴⁴ Bkz., Mehmet Saray, **Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması**, İstanbul 1975 ; Bay Mirza Hayit, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara 1995, s.41-122; M. Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul 1998, s.24-47.

⁴⁵ Başta Portekizliler olmak üzere Avrupalılar, Timur'dan sonra güvenliği bir türlü sağlayamayan kara yoluna karşılık Hac mevsiminde denizden sundukları hizmetlerle Güneydoğu Asya Müslümanlarının takdirini kazanacaktır. Bunun sonucunda Hind Müslümanlarının fikir dünyasında büyük değişiklikler yapan deniz yolculuğu önem kazanırken Avrupalılar da önyargılarını gizleme imkânı buluyordu. Bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, İstanbul 1990, s.16.

⁴⁶ Bkz., S. Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, Malatya 2006, (Basılmamış Doltora Tezi), s. 18-174; Sir Pir Moon, **The British Conquest and Dominion of India**, London 1989.

⁴⁷ Bkz., K. K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963, s.25 vd; Bkz., S. Vural, s. 18-174.

⁴⁸ Bkz., M. L. Dames, "The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century", **Journal Royal Asiatic Society I (January 1921)**, s.1-29 ; F. Kurtoglu, "XVI.Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler", **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943, s.911-923 ; S.Özbaran, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan yolu: XVI. Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekâbet ve İlişkileri", **İÜEF. Tarih Dergisi, S.31(Mart 1977)**, s.65-146.

⁴⁹ S.Cöğce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", s.3; Ağustos 1517'de, Cidde Valisi Emir Kasım Şirvanî'ye Gucerat hükümdarı Muzaffer Şah'a bir mektup yazdıran Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devletinin Frenkleri Hindistan'dan çıkaracak bir donanmanın hazırlığı içerisinde bulunduğunu bildirmekteydi. [Bkz., M. Y. Mughul, **Kanunî Devri; Osmanlıların Hind Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hind Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, İstanbul 1974, s.81vd.] Onun için Süveyş tersanesini kuran Selman Reis, Portekizlilerin faaliyetleri hakkında bir layiha sunmuş ve Osmanlı devlet adamlarının bu hususa dikkatini çekmişti. Bkz., H.İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600**, (nşr., H.Berktaş), İstanbul 2000, s.382vd.; Seydi Ali Reis, **Mir'at-ül Memalik**, (nşr., N.Akyıldız), İstanbul, s.21vd.

⁵⁰ Örnek olmak üzere, sadece Vasco de Gama'nın sergilediği vahşet için bkz., Durak N., "Hint Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi", **Hindistan Türk Tarihi araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)**, s.91

⁵¹ Hindistan Türk-İslâm Devletleri Osmanlı Sultanı'na sık sık elçi gönderip Portekizlilerin ağır zulmü altında bulunduklarını bildirmekteydi. Nitekim 1527'de Kaliküt, 1532'de Diu ve üç yıl sonra da Gucerat

yönetiminde 76 parça gemi ve yirmi bin kişiden mürekkep bir donanmanın Diu önlerine gönderilmesiyle başlayan teşebbüsten de önemli bir sonuç çıkmamıştır.⁵² Ona rağmen Hindliler bu seferi unutmamış ve yıllarca Türklerin doğu sularında büyük bir deniz gücüne sahip bulundukları inancıyla yaşamıştır.⁵³

Barbaros Hayrettin ve haleflerinin Akdeniz'i tam bir Türk gölü haline getirdiği bir dönemde Hind Okyanusunda Portekizlilere karşı belirgin bir üstünlüğün sağlanamamasını önceliğin Batıdaki meselelere verilmesiyle izah etmek mümkündür. Nitekim 1553-7 yıllarında gerçekleştirilen son seferi⁵⁴ XVII. yüzyılda birkaç elçilik heyetinin karşılıklı gidiş gelişi izlemiş,⁵⁵ XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce İran'da Nadir Şah'ın ortaya çıkışı, sonra da Mysore hâkimi Tipu Sultan'ın (1785-1802) İngilizlere karşı giriştiği mücadele⁵⁶ ilişkilerin yeniden canlanmasına sebep olacaktır.⁵⁷ Ama bu süreçte Osmanlı devleti, daha 1718'de Pasarofça'da imzaladığı antlaşmayla çöküşe giden yola girmiş bulunuyordu.⁵⁸ XIX. yüzyıla gelindiğinde bu süreç oldukça ilerlemiş ve sömürgeci güçlerin çıkar ve hâkimiyet kavgalarının büyük ölçüde reform hareketleri şeklinde yansımından başka Osmanlı ülkesinde⁵⁹ sürekli bir çöküş halinin önüne geçilememiştir.

Rus, İngiliz ve Fransızların son yüzyıl içerisinde dayanışma, anlaşma ve rekabet

hükümdarının elçisi İstanbul'a ulaşacaktır. Bkz., Abdur Rashid, "*Ottoman-Mughul Relations During the Seventeenth Century*", **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 1967, s.534vd.

⁵² Bkz., İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi III; İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne kadar**, Ankara 2016, s.393vd.; F. Kurtoglu, "*Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Planı*", **Belleten IV/13 (II. Kanun 1940)**, s.69vd.

⁵³ R. K. Sinha, **Kurtuluş Savaşı, Devrimler Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)**, İstanbul 1972, s.18.

⁵⁴ Bkz., H. İnalcık, s.384vd ; Seydi Ali Reis, s.17-24; Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık Ekonomi ...*, s.87vd.

⁵⁵ Bkz., Naîmâ, **Naîmâ Tarihi III**, (nşr., Z.Danışman), İstanbul 1968, s.1402vd., 1427; Y. H. Bayur, **Hindistan Tarihi II, Gürkanlı Devletin Büyüklük Devri 1526-1737**, Ankara 1987, s.204vd.; Abdur Rashid, "*Ottoman-Mughul Relations...*", s.537vd.

⁵⁶ H. Kulke-D.Rothermund, s.338 vd.; Tipu Sultan'ın Hayatı hakkında bkz., G.Allana, **Muslim Political Thought Through the Ages 1542-1947**, Delhi 1987, s.67-84;

⁵⁷ Bkz., Hanif Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara 1979, s.5vd.; Tipu, önce I.Abdulhamid, sonra da III.Selim ile yazışmalarda bulunmuş [Bkz., Y.H.Bayur, "*Misor Sultanı Tipu ile Osmanlı Padişahlarından I. Abdulhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma*", **Belleten XII/47(Temmuz 1948)**, s.617-652] ancak, Fransızlar ile iş birliğine gittiği için beklediği yardımı alamamıştır. Bkz., Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm...*, s.79; R. K. Sinha, s.20vd.

⁵⁸ S. Cöhlce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.4; B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1993, s. 27; A. Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç yüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (nşr., B. Ç. Dişbudak), İstanbul 1994, s. 32 vd.

⁵⁹ R. Şahin, **Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları**, İstanbul 1988, s.169; F. E. Bailey, **British Policy and the Turkish Reform Movement: A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853**, London 1942, s.63-205

şeklinde sürdürdükleri Osmanlı politikaları nihayet 1853'te Kırım'da bir savaşa dönüştü.⁶⁰ Bu dönemde Hindistan, Osmanlı ülkesinden daha iyi bir konumda değildi.⁶¹ Nitekim Alemgir'in 1707'de ölümünden sonra bir türlü kendisini toparlayamayan Babürlüler asrın sonlarına doğru baş gösteren karışıklıklar ve gittikçe artan Hindu baskısı yüzünden varlıklarını Doğu Hindistan Şirketi'nin desteği ile sürdürebilir hale gelecektir.⁶²

İlk defa 1570'li yıllarda Hindistan'a ulaşan İngiliz tüccarlarını önce misyonerler sonra da diplomatlar ile askerler izlemiştir.⁶³ Bunlardan birisi olan Elçi Sir Thomas Roe, Cihangir zamanında (1605-1627) bir takım ticarî ayrıcalıklar koparmayı başardı.⁶⁴ 1698 yılında Kalküta civarındaki üç köyün toprağını kullanma hakkını alarak hukuki bir statü kazanmış bulunan Doğu Hindistan Şirketi⁶⁵ bir yandan her yönüyle sömürü düzenine doğru yol alan bir sistem geliştirirken öte yandan 1747'de başlayıp 1854'de Fransızların tam bir mağlubiyeti ile Amerika kıtası ve Hindistan'daki bütün haklarını kaybettiği yedi yıl savaşlarından⁶⁶ sonra bu ülkenin ticarî ve iktisadî ilişkilerini tamamen tekeline alan İngilizlerin hâkimiyeti de açıkça hissedilebilir hale gelecektir.⁶⁷ Gerçekte de Doğu Hindistan Şirketi'nin görevi Hindistan'da İngiliz emperyalizminin yerleşmesini temin ile bu ülkenin düzenli bir şekilde soyulmasını sağlamaktır. Bunu fazlasıyla gerçekleştirdiği gibi şirket çalışanları da yeni bir tür hayat biçiminin aktarılması görevini başarıyla yerine getirmişlerdir.⁶⁸

Babürlüler, bir yandan ortaya çıkan kısır çekişmeler ve hâkimiyet kavgaları, diğer taraftan Batının teknik alandaki üstünlüğüne duyulan hayranlığın bir sonucu olarak yüksek askerî makamlara getirilen Avrupalıların tertipleriyle iyice sarsıldı. Bundan azami derecede istifade

⁶⁰ F. E. Bailey, s.207vd.; Savaşın gelişimi ile ilgili olarak bkz., A. Palmer, **1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, (nşr., M.Gaspiralı), İstanbul 1999; A. Kaylan, **Kırım Savaşı (1853-1856)**, İstanbul 1975.

⁶¹ S. Cöğce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", s.4vd.

⁶² Bkz., C. Güngör, **Sömürgeci Ulusa, Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara 2001, s.73vd.

⁶³ Bkz., M.K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988, s.4

⁶⁴ Bkz., W. Foster, **The Embassy of Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, (1615-1619) I**, London 1899, s.139vd.; Ayrıca bkz., S. R. Gardiner, **Letters Relating to the Mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629-30, -----1875**; John Maclean, **Letters from George Lord Carew to Sir Thomas Roe, Ambassador to the Court of the Great Mogul**, London 1860.

⁶⁵ Kraliçe I.Elizabeth'in 31 Ekim 1601 tarihli fermanıyla kurulan Doğu Hindistan Şirketi sürekli gelişmiş ve 1757'de emperyalist yayılım dönemini başlatmıştır. 1765 yılında II. Şah Alem tarafından vergi komisyoncusu olarak tanınmasıyla birlikte imparatorluğun büyük bir kesiminde hukuki kontrolü de ele geçirecektir. Geniş bilgi için bkz., B. K. Gupta, **Sirajuddaullah and the East India Company, 1756-1757: Background to the Foundation of British Power in India**, London 1966.; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm.**, s.23.

⁶⁶ Bu savaşlara dair bkz., Vladimir Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi I.**, İstanbul 2009, s.435vd.

⁶⁷ A. B. Rajput, "Pakistan Kültürünün Temelleri", **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, s.72.

⁶⁸ Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm.**, s.19.; S. Cöğce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", s.5.

eden İngilizler, 1757’de Bengal’i zapt etti.⁶⁹ Yedi yıl savaşlarıyla (1756-1763) Fransa’nın saf dışı kalması üzerine, 1764’de Bihar’a giren bu sömürgeci güç, Babürlüler üzerindeki baskıyı her geçen gün artırmak suretiyle bölgede üstünlüğünü kabul ettirdi.⁷⁰ 1803’de Delhi’ye girerek yönetimi fiilen üstlenip⁷¹ on beş yıl içerisinde ülkenin büyük bir kısmına yerleşti. 1849’a gelindiğinde Hindistan’da tam manasıyla bağımsız olan hiçbir siyasi teşekkül bırakmamıştı.⁷² Toplumsal yapılar, siyasi ilişkiler, hukuk anlayışı, her şey İngiliz kapitalizminin öğeleriyle değişmekteydi. İngiltere’nin ilk dönem Hindistan’a yayılma politikasına aykırı olarak yerli mahalli yönetici zümreye⁷³ mensup bir kısım kişilerin topraklarına el koymaya başlaması⁷⁴ ve eski düzenin kurumlarını hızla yıkmasının bazı hoşnutsuzlukları beraberinde getirmesi de kaçınılmazdı. Esasen İngiltere’nin bütün Hindistan’a hâkim olması, yüzyıllardır yabancı bir idare altında yaşamaya alışmış olan Hindu ahaliye önceleri pek etkilemezken İslâm ahaliyi hükmeden bir toplum olmaktan uzaklaştırmıştı.⁷⁵

1758’de, Clive İngiltere’nin alt kıtada kalıcı bir şekilde yer almasını sağladıktan sonra, İngiliz egemenliği ve bu egemenliğin araçları 1785’ten itibaren kendisini çok daha fazla hissettirdi. Toplumsal yapılar, siyasi ilişkiler, hukuk anlayışı velhasıl her şey İngiliz sisteminin öğeleriyle değişmekteydi.⁷⁶ Babürlüler bu gelişmelere kayıtsız kalmamakla birlikte çok fazla müdahil de olmamıştır. Zaten XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş olsa bile XVIII. yüzyıldan itibaren yönetim zayıflamaya başlamış ve giderek etkisini kaybetmiştir. Bu yüzyılın sonlarına gelindiğinde Hindistan’daki Mysore devletinin Müslüman hükümdarı Tipu Sultan’ın düşüşünü daha sonra, 1827’de meydana gelen Navarin deniz muharebesiyle karşılaştıran Muhammed İkbal’in Tipu’nun kabrini ziyaret

⁶⁹ Bkz., L.James, **Raj, The Making and Unmaking of British India**, London 1998, s.33vd.; M. A. Asgar Khan, **İstiklâl Savaşı Hakkında Hind-Pakistan...**, s.4

⁷⁰ Sir P. Moon, **The British Conquest and Dominion of India**, London 1989, s.25-116.

⁷¹ K. M. Panikkar, **Asia and Western Dominance**, London 1947, s.74-83.; Sir P. Moon, **The British Conquest...**, s.307-328; L.James, s.71.

⁷² S. R. Mehrotra, **The Emergence of the Indian National Congress**, Delhi 1971, s.109; S. Cöhce, “*Türk İstiklâl Mücadelesi ve Hindistan*”, s.6vd.

⁷³ Bu teşekküller için bkz., H. Kulke- D. Rothermund, s.163-188; 262-282.

⁷⁴ Bölgeye ilk geldiklerinde mevcut yerele yönetimlerle işbirliği içinde hareket eden İngilizler 1758 Plassey savaşı sonrasında böyle bir uygulamaya gideceklerdir. İngiliz hakimiyetinin Hindistan’da tesisini sağlayan en önemli olaylardan birisi olan Plassey savaşı hakkında geniş bilgi için bkz., S.Moinul Haq, “*The Great Revolution of 1857-58*”, **Road to Pakistan**, (nşr., H. M. Said vd.), Karachi 1990, s.535; F. Sleight Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905, s.194; H. H. Dodwell, “*Clive In Bengal 1756-60*”, **Road to Pakistan**, s.141 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise History Of The Indian People**, London 1950, s. 261 vd; P. Spear, **The Oxford History Of Modern India 1740-1914**, London 1965, s. 24; H. Bıyıktay, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989, s.105.; K. S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947, s.301 vd.

⁷⁵ Bkz., Kaushik Roy, “*Coercion through leniency: British Manipulation of the Courts-Martial System in the Post-Mutiny Indian Army 1859-1913*”, **The Journal of Military History LXV/4 (October 2001)**, s.937vd.

⁷⁶ Kemal H. Karpat, **İslam’ın Siyasallaşması**, (nşr., Şiar Yalçın) , İstanbul 2013, s. 1; A. R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.16 vd

edenler, onun düşüşü hakkında tarihçilerin yazdıkları ve kabrinin duvarına kazınmış olan şu mucizevi sözleri okurlar: “Hind’in (Hindistan Müslümanları) şanı da gitti, Rum’un (Türkiye’nin) şanı da”⁷⁷ şeklindeki tespiti katılmamak mümkün değildir.

İngiltere’nin ilk dönem Hindistan’da yayılma politikası çerçevesinde *nizâm*, *nevap* ve diğer yerli mahalli yönetici zümreyi oluşturan *rae*, *rana*, *raca* ve *maharacaların*⁷⁸ (mihrace) topraklarını ilhak etmesi eski düzenin kurumlarının yıkılmasındaki çabukluk bazı hoşnutsuzlukları da beraberinde getirmede gecikmeyecektir. Nitekim 1857’de gerçekleşen “*Tımarlı Sipahi*” olayı rahatsız kitlelerin İngiliz yönetimine ciddi anlamda ilk karşı çıkışıydı.⁷⁹ Müslümanlar tarafından başlatılan, ancak Hinduların da katıldığı bu kalkışmayı⁸⁰ bahane eden İngilizler, 1857’de resmen ülkenin idaresine el koydu.⁸¹ Yönetim ‘*şirket*’ten ‘*devlet*’e geçerken⁸² Britanya ile Hristiyanlığın tabîi düşmanı olarak görülen İslâm ahali,⁸³ idarî kademelerden tamamen uzaklaştırılmak suretiyle⁸⁴ ikinci sınıf vatandaşlığa itildi.⁸⁵ Hukuk

⁷⁷ Hanif Fauq, “*Atatürk ve Pakistan*”, **Bildiriler ve Tartışmalar: Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Ankara 17-22 Mayıs 1984)**, Ankara 1984, s. 616.

⁷⁸ Nevab, nizam gibi sıfatlar tamamen yerli Müslüman yöneticileri ifade etmektedir. Rae, Rana ve diğer unvanlar ise hiyerarşik bir yapı içerisinde gayrimüslim yöneticiler için kullanılmaktaydı. İngilizler kendi terminolojilerine uygun bir şekilde bunların hepsini genellikle “*prens*” olarak adlandırmışlardır. Esasen bunlar başlangıçta İngiltere’nin doğrudan yönetmediği fakat belli anlaşmalar çerçevesinde vassal haline getirdiği yerel devletlerin hükümdarlarının kullandığı şeref ve üstünlük derecelerini gösteren ifadelerdir. Bkz., A. Cahit Özgül, **Pakistan’ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan**, Ankara 1951, s.46; H. Toker, “*Cunagarh ve Haydarabat Bağlamında Keşmir’in Hindistan’a İlhakı Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Keşmir Dosyası**, (nşr., H. Toker), İstanbul 2003, s.67.

⁷⁹ Bkz., R.C. Majumdar, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, Bombay 1988, s.476vd.

⁸⁰ Hindistan Tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi olan bu olay hakkında geniş bilgi için bkz., G.W.Forrest, **The Indian Mutiny III ; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preseved in the Military Department of the Government of India, (1857-8)**, Delhi 2000; G. Fremont-Barnes, **Essential Histories The Indian Mutiny 1857-58**, Newyork 2007; R. C. Majumdar, **The Sepoy Mutiny and the Revolt of 1857**, Kalküta 1957; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan’da Modernizm...**, s.35vd.

⁸¹ Bkz., S. Moinul Haq, **The Great Revolution of 1957**, Karachi 1968 ; K. M. Panikkar, **Asia and Western...**, s.111-128; K.Sharma, **Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)**, New Delhi 1985, s.3vd.;L. James, Raj, **The Making and...**, s.233-278; Bu isyan bahanesiyle İngilizlerin, sadece Cavnûr’da Hindu-Müslüman ayrımı yapmaksızın otuz bine yakın günahsız insanı topa tuttuğu, bir kısmını Ganj nehrine atarken pek çok alim, fazıl kişiyi de diri diri ateşe vererek yaktığı ve 1809’da, aradan geçen elli seneye rağmen bu meseleyi hatırladığında her Hindlinin olay sanki yeni olmuş gibi kan ağladığı ve intikam hırsına kapıldığı hususunda bir takım tespitler için bkz., Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan’da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II**, (nşr., M. Paksu), İstanbul 1987, s.291.

⁸² Geniş bilgi için bkz., S. Nath Sen, **Eighteen Fifty-Seven**, Delhi 1958; Ağaoğlu Ahmet, **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929, s.22vd.

⁸³ Bkz., H. T. Lambrick, **Sir Charles Napier and Sind**, Oxford 1952, s.28; R.C. Majumdar, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, Bombay 1988

⁸⁴ İdarede Müslümanların Hindulara oranı, 1835-1870 yılları arasında yetmişte bir nispetine kadar düşmüştü. Bkz., W.W. Hunter, **The Indian Musalmans ...**, s.147, 166vd., 181vd.

⁸⁵ Bu dönemde, İslâm ahalinin “*İngiliz idaresi altında ezilmekte olan bir millet*” olduğu hakkında bkz., W.W. Hunter, **The Indian Musalmans...**, s.144; Mümtaz’er Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991, s.189.; Ayrıca, İngilizlerin insanlık dışı bazı uygulamaları için bkz. I.H.Qureshi, **History of**

sistemi ve vakıflar düzenini tamamen değiştiren İngilizler, Farsça ve Urduca'yı yasaklamak suretiyle bir de kültür asimilasyonu başlattı. Medreselere para verilmezken Hristiyan misyonerlere geniş imkânlar tanındı.⁸⁶ Siyâsi sistem yeni baştan düzenlenirken Avrupa mimarisi, giyim tarzı ve düşüncesi özendirilerek hızla yayılmaya çalışıldı. Öte yandan İngilizce toplum üzerindeki etkisini bütün ağırlığıyla göstermeye başlamıştı.⁸⁷

Ayaklanmanın en belirgin önemi ise Hindistan'ın bağımsızlığına kadar sürecek yeni bir yönetim yapısı ve politik anlayışın yerleşmesine yol açmış olmasıdır. Bu kalkışmayla ilgili önemli bir diğer nokta da Hindistan tarihinde İngilizlere karşı örgütlü ve güçlü bir karşı koyuşun gerçekleşmesiydi. Ordu içinde başlayarak Kuzey Hindistan'a yayılan hareket gelecek kuşakların ilham kaynağı olacak ve “*Hindistan'ın İlk Bağımsızlık Savaşı*” olarak kabul edilecektir.⁸⁸

1857 kalkışması İngilizlerin yıkmakta olduğu eski düzenin tekrar inşasının amaçlandığı bir eylemdi. İngiltere'nin kurumlarıyla, araçlarıyla ve hatta diniyle bu ülkede yayılışına bir karşı koyuştu ve “*adaletsizlik*” düşüncesiyle beslenmekteydi.⁸⁹ Dönemin muhalefet lideri Benjamin Disraeli Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada isyanı şöyle değerlendiriyordu: “*Yönetimimize karşı o ülkenin bütün sınıfları arasında genel bir hoşnutsuzluğa kanaatimce öncülük eden nedenleri üç başlık altında sıralayacağım. İlki*

the Freedom Movement I, 1957, s.51; Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası**, (nşr., Z. Ebûzziya), İstanbul 1982. s.43; F. R. Atay, **Hind**, İstanbul 1943, s.53.

⁸⁶ Abdürreşid İbrahim, 20. Asrın Başlarında...II, s.354; Kelâm alimlerinin savunması karşısında, 1857 öncesinde misyonerler bütün teşviklere rağmen istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Bu arada yapılan münazaralarda da İslâm âlimleri belirli bir üstünlük sağlamışlardır. Ünlü polemikçi Pfander ile Kiranawi arasındaki böyle bir tartışma ile ilgili olarak bkz., Rahmat-Allah Kiranawi, **İzaletü'l-Evham**, Delhi 1862; C. G. Pfander, **Mizanü'l-Haqq**, London 1862 ; R. C. Majumdar, *British Paramountcy ...*, s.375vd; Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm...*, s.34vd.; Ayrıca bkz., M.K. Öke, *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve...*, s.4; E. R. Fırlalı, “*XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I (1983)**, s.23.

⁸⁷ Bkz., Sir P. Griffiths, **The British Impact on India**, London 1946, s.160-210; A. B. Rajput, “*Pakistan Kültürünün Temelleri*”, **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, s.73; Bir ticaret dili olarak hızla yayılan İngilizce, kültür emperyalizminin de en önemli araçlarından birisi olacaktır. [Bkz., F. R. Atay, *Hind*, s.53vd.] İngiliz eğitim kurumları ve İngilizcenin yayılması ile ilgili tartışmalar için bkz., S. Abdul Latif, **The Influence of English Literature on Urdu Literature**, London 1924; R. S. Gupta-K. Kapoor, **English in India, Issues and Problems**, Delhi 1991; Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm...*, s.28vd.

⁸⁸ 1857 Ayaklanması'nın farklı isimlerle adlandırıldığı görülür. İngilizler olayı ‘Great Indian Mutiny, Sepoy War, Sepoy Mutiny, Indian Mutiny, Sepoy Rebellion, Great Mutiny, Rebellion of 1857’ olarak ifade ederken Pakistan ve Hindistan halkı için bu olay ‘İlk Bağımsızlık Savaşı’dır. Bkz., G. B. Malleson, **The Indian Mutiny of 1857**, New Delhi 1999.

⁸⁹ İngilizlerin Hindistan ahalisine karşı reva gördükleri insanlık dışı uygulamalar için bkz., Ahmet Rıza Bey, s.43vd; W.W. Hunter, *The Indian Musalmans*, s.174vd; J. Hussain, *A History of the Peoples...*, s.5vd.

*yerli otoriteyi zorla yıkmamız; ikincisi, mülkiyet düzenini bozmamız ve üçüncüsü, toplumun diniyle oynamamızdır.”*⁹⁰

İngilizlerin Hind yarımadasında 1857’den sonra gerçekleştirdiği asıl büyük değişiklik o tarihe kadar Hindistan’ı yöneten Doğu Hindistan Şirketi’nin 1858 yılında ortadan kaldırılması ve ülkenin doğrudan “taç”a yani İngiliz kraliçesine bağlanması oldu. Böylelikle Kraliçe Viktoria, Britanya-Hindistan Kraliçesi unvanını alırken ‘şirket’in etkinliği sona ermiş tüm yarımada’nın yönetimi Londra’da Parlamento’ya karşı sorumlu Hindistan Bakanlığı’na devredilmişti. Hindistan’da bu örgütlenmenin karşılığını ise Kral Naibi ve ona bağlı Konsey teşkil edecektir. Beraberinde eyaletlerin valileri ve bağlı Eyalet Konseyleri teşekkül edecek ve bu kurumlarda yer alan görevliler İngiltere’den atanacaktı. ⁹¹ İngiltere’nin Hindistan’daki örgütlenme yapısı uzun süre aynı kalacak ama zaman zaman yapılan müdahalelerle İngilizlerin yönetimdeki ağırlığı giderek artacaktır.

1857 hareketi yeniden yerli otoriteyle uzlaşmanın gerekliliğini ortaya koymuştu. Dolayısıyla 1857’den sonra yönetimde genellikle eski düzene doğrudan müdahale etmeme yaklaşımı benimsendi ve mahalli yöneticilerin sözde özerkliği tanındı ve saygı gösterildi.⁹² Bunların sonucunda İngiltere, Hindistan’daki iktidarını sürdürmek ve güçlendirmek için ülkenin parçalanmışlığından istifade etme yolunu tercih etti. Bu bağlamda bazı mahalli yöneticiler, dini gruplar hatta kastlar desteklendi ve aralarındaki bölünmelerden yararlanılmaya çalışıldı.⁹³ Nitekim bunun sonucunda Hindistan’ın idari örgütlenmesinde karmaşık bir yapı ortaya çıktı.⁹⁴ Eyaletler ve beş yüzden fazla rae, rana ya da raca arasında parçalanmış bir yapı arz eden Hindistan; demiryolları, iletişim sistemi, eğitim ve ekonomi

⁹⁰ Bkz., G. Earle Buckle, **the Life of Disraeli Earl of Beaconsfield IV; 1855-1868**, New York 1916, s.14vd; Benjamin Disraeli, “ *Military Mutiny or Revolt?*” **1857 in India**, Boston 1963, s.112vd; Elif Bali, **Hindistan ve Pakistan’ın Dış Politika Tercihlerinin Soğuk Savaş ve Sonrasına Yansımaları**, Ankara 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi),s.11vd; Celalettin Güngör, **Hint Milliyetçiliğinin Temelleri**, İstanbul 1999, s.41(I.Ü. SBE.Basılmamış Doktora Tezi),..

⁹¹ Bkz., R. C. Majumdar, *British Paramountcy...*, s.560.

⁹² Bu tedbir daha çok kâğıt üzerinde kalmış İngilizler kendi aleyhlerine bir gelişme ihtimali belirlediğinde hiçbir mahalli kuruluşu dikkate almadan hareket etmiştir. Bu hususta geniş bilgi ve bir takım örnekleri için bkz., H. Kulke- D. Rothermund, s.340vd; R. C. Majumdar, *British Paramountcy...*, s.497.

⁹³ L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992, s.364; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.85vd.

⁹⁴ Hindistan’da “*yeni düzen*” adıyla tesis edilen bu yapı dış politika, ulaşım, İletişim, vergi gibi konularda İngilizlere bağlı ama iç işlerinde sözde hâkimiyetlerini koruyan yerel yöneticilerle birlikte İngiltere’nin doğrudan yönettiği eyaletler ve bunlar içerisinde Pencâb gibi farklı özerk yapılara sahip alanlar oluşturuldu. Bkz., B. N. Pandey, **The India Nationalist Movement, 1885-1947**, New Delhi 1979; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s.191vd.

ile “İngiliz tacı” birleştirecek hale getirildi.⁹⁵ Aslında İngiltere için Hindistan her yönden mükemmel bir hammadde kaynağı olduğu kadar İngiliz tekstil ve sanayi malları için de büyük bir pazardan ibaretti.⁹⁶

İngiliz yönetimi, araçlarıyla, eğitim ve hukuk sistemiyle Hindistan’ı birleştiren ve bağımsızlığa taşıyan unsurları geliştirmiştir. Kendi sistemini kurarken aynı zamanda kullandığı araçlar ülkenin ortak değerlerini de yaratmaktaydı. İngiliz kapitalizminin gereksinmelerinin sonucunda ülke birleşip bir pazar haline gelmiştir. Bununla birlikte sosyal hayatın gelişimi ve bilinçlenme bağımsızlık düşüncesinin yeşereceği ortamları da yaratmıştır. Fakat böl ve yönet siyasetinin daha da ağırlaştırdığı sosyal ayrımlar ve ekonomik anlamda farklı gruplar arasında eşitsiz gelişimin çakışması çatışmalı, sorunlu bir bağımsızlığı ve ayrılmayı beraberinde getirmiştir. Hindistan’ın İngiliz egemenliğindeki gelişimi Hindistan ve Pakistan’ın yönelimlerini ve ideolojilerini belirlemede önemli bir etkiye de sahiptir.

“1857 kalkışması” ya da Hindistan ve Pakistan’da tanımlandığı gibi “*bağımsızlık savaşı*” sadece bir kesimin ayaklanması değildi. Aksine farklı siyasi sistemlerin, eski ve yeni değerlerin, farklı kültürlerin çatışması şeklinde gelişmişti.⁹⁷ Bu çatışma Hint yarımadasında pek çok değer alt üst olmasını beraberinde getirdi. Bu kesimler kendilerini sadece yeni hâkim güce karşı konumlandırmadı. Bununla birlikte diline, değerlerine ve medeniyetine karşı unsurlardan kaynaklanan meseleleri kendince halletmeye dönük daha karmaşık bir mücadele modelini de yarattı.⁹⁸ Bu modelin geliştirilip uygulaması ve nihayet Pakistan’ın doğuşuyla İslam ahalinin bir kesimi açısından amaca ulaşılması böyle bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde Hint alt kıtasındaki Müslim ve gayrimüslim ahali arasında istiklal fikrinin doğuşu, gelişmesi yanında gayrimüslim ahalinin Arya Samaj, Brahmo Samaj gibi hareketlerin etkisine girişi ve 1885 de kurulan Hindistan Milli

⁹⁵ A. R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.303-304; K. K. Aziz, **The Making of Pakistan**, London 1947, s. 2vd. ; Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s.85vd.

⁹⁶ Bkz., S. P. Griffiths, s.178; P. Spear, **A History of India II**, London 1978, s.85vd; A. Bhattacharjee, **A History of Modern India (1707-1947)**, New Delhi 1988, s.245 vd. ; Ortaçağda Hindistan’da dokunan kumaşların üstün niteliği ve bunlara Avrupa’da duyulan ilgi hususunda bkz., I. H. Qureshi, “*Ortaçağlarda Indo-Pakistan Yarımadası’nda Dokuma Sanayii*”, (nşr., S. H. Kortel), **Akademi Günlüğü; Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, S.2 (2006), s.161-165.

⁹⁷ Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan I**; J. C. Powell-Price, **A History of India**, New York 1955, s.408vd; Bipan Chandra, **India’s Struggle for Independence**, New Delhi 1989.

⁹⁸ Bkz., R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay1988; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987.

Kongresi/All India Congress etrafında birleşmesi yani “*Hindu milliyetçiliği*” nin şekillenmeye başlaması ortaya konulacaktır. Buna karşılık İslam ahalinin ‘*dini ihya*’ adıyla yapılan çalışmalar çerçevesinde Tarikat-ı Muhammediyye Hareketi, Aligarh, Deoband/ Diyobend, Nedvetu’l-Ulema ve Ehl-i Hadis ekolleri gibi çeşitli milli ve dini ıslah dernekleri etrafında birleşmesi ve ümmetin birliğinden hareketle siyasi alanda da bütünleşmeye yönelmesi bu bölümün konuları arasında yer alacaktır. Nitekim kesim de 1906’da Hindistan Müslümanları Birliği/All India Muslim League etrafında bütünleşecektir. O arada sürüp giden tartışmalar, Müslim gayrimüslim ahaliye siyasi bir misyon etrafında birleştirip bütünleştirmeye, bir başka deyişle bir “*birleşik Hind milliyetçiliği*” yaratmaya dönük görüşlerin filizlenmeye başlamasına dair açıklamalarla bu bölüm tamamlanacaktır.

İkinci bölümde Müslim ve gayrimüslim ahali arasında birlikte hareket etme çabaları, bu amaçla yapılan görüşmeler, toplantılar, alınan kararlar, İngiliz yönetiminin ahali arasında husumete sebep olacak şekilde gerçekleştirdiği uygulamalar ele alınmaktadır. O Arada gelişen Hilafet, İngilizlerle işbirliği etmeme (No-Cooperation) hareketleri bunların bir ara birlikte faaliyet göstermesi nihayet Bengal’in bölünmesi meselesiyle farklı ahali kesimleri arasında yeniden belirginleşen ayrılık, Morley-Minto Reformları, Rowlat Kanunu, Simon Komisyonu ve Yuvarlak Masa Konferansları, 1935 Anayasası, 1937 seçimlerinin yarattığı hareketli siyasi ortam içerisinde baş gösteren siyasi çatışmalar, Müslim ve gayrimüslim ahali arasında ortaya çıkan kanlı olaylar bu bölümün başlıca konularını teşkil edecektir. Bu süreçte Hind İstiklal hareketinin belli başlı önderlerini oluşturan Mahadma Gandhi, Muhammed Ali Jinnah, Muhammed İkbal, Javaharlal Nehru, Mevlana Azad gibi kişilerin gerçekleştirdiği faaliyetler, oynadıkları roller diğer bir deyişle değişik toplum kesimleri üzerindeki etkileri gösterilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü bölümde ise 1940-1947 yılları arasında ortaya çıkan sisyasi, iktisadi ve sosyal gelişmeler ele alınacaktır. Buna bağlı olarak 1940 yılında alınan Pakistan adıyla yeni bir siyasi teşekkül ve alanın yaratılması kararı, II. Dünya Savaşı yılları, Simla Konferansı, 1945 seçimlerinin yarımada da ayrışmayı daha da belirginleştirecek şekilde düzenlenmesi Hind yarımadasının 14 Ağustos 1947’de Pakistan İslâm ve Hindistan cumhuriyetleri şeklinde iki ayrı siyasi teşekkülün kontrolüne verilerek bölünmesi hiç şüphesiz bölge tarihinin en önemli olaylarından birisidir. Nitekim böyle bir bölünme yaşanırken yüzyıllardır birlikte yaşamış olan Müslim, gayrimüslim Hind ahalisinin o zamana kadar sürdürdüğü muhteşem birlikteliğin çok fazla dikkate alınmadığı söylenebilir.

Bu husustaki bir kısım veriler ile bunların değerlendirilmesi bahse konu bölümü teşkil etmektedir.

Ortaya çıkan iki siyasi teşekkülün münasebetlerinin normal şekilde gelişmesi beklenirken kısa sürede böyle olamayacağı görüldü. Özellikle sınır meseleleri kabinelerin teşekkülü sözde özerk yapıya sahip olan mahalli idarecilerin halihazırdaki konumları ve gelecekleri, mübadele meseleleri ve buna bağlı olarak bütün çıplaklığıyla ortaya çıkan açlık, yokluk vb. daha pek çok husus araştırmada yeni bir bölümün teşekkülünü mecburi kılmıştır. Dolayısıyla taksim sonrası ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve sosyo-kültürel problemler bu bölümün konularını teşkil edecektir.

Yukarıda da işaret edildiği üzere 1510'da Portekizlilerin Goa'ya el koymasıyla bir dünya pazarına dönüşme sürecine giren Hind yarımadası XVII. yüzyıldan itibaren Hollanda, İngiltere ve Fransa'nın önemli bir rekabet, dolayısıyla çatışma alanı haline gelecektir. Avrupalıların daha çok Doğu ya da Hindistan kumpanyaları şeklinde tesis ettikleri şirketler eliyle oluşturdukları tüccar zümreler vasıtasıyla bölgede geliştirdikleri sömürü düzeni içerisinde Hindistan malları Avrupa pazarının en önemli metaları haline gelirken aynı zamanda sanayi inkılabıyla seri üretime geçmeye başlamış olan özellikle Fransa ve İngiltere için de tam bir 'pazar' haline gelecektir. O arada sanayi inkılâbının meydana getirdiği büyük değişim ve güç ile İngilizler kısa sürede diğer devletleri etkisizleştirerek bölgenin en önemli emperyalist unsuru olarak ortaya çıktı.

Avrupalıların denizden başlattıkları Hinde ulaşma ve hâkim olma tutkusu böylelikle asır içerisinde Hind yarımadasını İngiltere'nin "*Raison d'Être*/ var oluş sebebi" haline getirecektir. O arada Hristiyanlığı Asya'da yaymak ve cihana hâkim kılmak düşüncesi de bütün şiddetiyle uygulamaya sokulmuştur. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı devletinin hızla harekete geçip yeterli tedbir üretmemesi Büyük Britanya'ya aşağı yukarı bir asır sürecek bir cihan devleti olma fırsatını verecektir. Dolayısıyla XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Hind yarımadasına tamamen hâkim olma yolunda önemli adımlar atan İngiltere 1857 tımarlı sipahi kalkışmasıyla bu emeline ulaşma fırsatını da ele geçirecek ve ve bu ülkeyi "*ebedi bir sömürge*" haline getirme duygusuyla hareket etmeye başlayacaktır.

Sonuçta İngiltere'nin gerçekleştirdiği uygulamalar söz konusu Hind yarımadasında ahalinin birleşme ve bütünleşmesini tamamen durdurduğu gibi büyük bir ayrışma sürecini de başlatmış oldu. Bu gerçeklik karşısında 1885'den itibaren başlayan sosyo-kültürel

hareketler her geçen gün daha siyasileŖerek Hind yarımadasındaki ahalinin kahr ekseriyetini teŖkil eden Müslim-gayrımüslim halklar iyice birbirlerinden kopacak ve neticede yüzyıllar boyunca Türk idaresi altında büyük lde huzur, kısmen refah ve mutluluk içinde yaŖayan halklar teŖkilatlanarak Birinci Cihan savaŖının sebep olduğu ortamdan da istifade ile kan dökmeden maksatlarına ulaŖma çarelerini aramaya baŖlayacaklardır. Bu gerçeklikten hareketle ortaya çıkan halin sebeplerinden birisini teŖkil eden Pakistan'ın kuruluŖuyla ilgili tartıŖmalar ekseninde bu alıŖmada konu belirli bir oranda da olsa açıklığa kavuŖturulmaya alıŖılacaktır.

I. BÖLÜM

(HİNT AHALİSİNDE İSTİKLAL FİKRİNİN DOĞUŞU)

Zengin bir ticaret bölgesi olarak bilinen Hind yarımadası, coğrafyanın vermiş olduğu avantajlarında yanı sıra XV. yüzyılda bölgeye hâkim olan Babürlü İmparatorluğunun burada kurmuş olduğu huzur ve güven ortamıyla müreffeh bir bölge olmuştu.¹ Ülkedeki müreffeh hayatın gelecekteki teminatı olacak zenginliği ve ihtişamı ne yazık ki aynı zamanda Hindistan'ın sömürgeleştirilmesi olması sonucunu da hazırlamıştı. Avrupalıların yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşip bunlara el koyma yarışı XV. yüzyılın sonundan itibaren denizden Hindistan'a ulaşarak buraya hakim olma çabasına dönüştü. Vasco de Gama'nın 17 Mayıs 1498' de Kaliküt limanlarına ulaşması ve Goa'nın Portekizliler tarafından 1510'da alınmasıyla Hindistan, Portekiz aracılığıyla bir dünya pazarı haline gelmeye başlamıştır. Portekiz'i XVII. yüzyılda Hollanda, İngiltere ve Fransa takip etmiştir. Bu devletler genellikle "Doğu Hindistan Şirketleri" adıyla teşkil ettikleri kurumlar vasıtasıyla Hindistan'ın önemli limanlarında etkinliklerini arttırmışlardır. Bu şirketler vasıtasıyla çok kısa bir süre içinde Hindistan malları Avrupa pazarının en önemli metalleri halini aldı.²

İngilizler tarafından kurulan Doğu Hindistan Şirketi Hindistan'da İngiliz emperyalizminin yerleşmesini temin ve bu ülkenin İngilizlerce düzenli bir biçimde soyulması görevini üstlenmiştir.³ Şirket kuruluş amacına uygun olarak bazı ayrıcalıklar koparmıştır.⁴ Hindistan'a ulaşan İngiliz tüccarlarını önce misyonerler sonra da diplomatlar

¹ Gülbeden, **Hümayunnâme**, (nşr., Y.H.Bayur), Ankara 1987; Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi Babur'un Hâtıratı I-II**, (nşr., R.Rahmeti Arat, Y. Hikmet Bayur), Ankara 1987; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990.

² Bkz., S. Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, Malatya 2006, (Basılmamış Doltora Tezi) s.18-174.; S. Vural, **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi**, Malatya 1995. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi); Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVII Yüzyıllar III.**, Ankara 1993; Ryan Brown, **The British Empire in India**, 2010, s.4vd.

³ İngiliz'nin sömürgelerinin en önemlisi Hindistan'dır. İngiliz azamet ve haşmetini, İngilizler'in dünya hakimiyetlerini sağlayan da bu sömürge'dir. Geniş bilgi için bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, s.7.

⁴ Şirketin kuruluş amacının uygun olarak Babür hükümdarı Cihangir zamanında İngiliz elçisi Sir Thomas Roe (1605-1627), daha sonraları Osmanlılar'ın Fransızlar'a tanıdığı ve "kapütölasyonlar" olarak adlandırılan tavizlere benzer ayrıcalıklar koparmıştır. Buna göre İngilizler burada kendi din ve kanunlarına uygun olarak hiç bir müdahaleye maruz kalmaksızın yaşayabileceklerdi. Bkz. Enver Konukçu, **"Cihangir" DİA/ VII**, s. 538-539.

ile askerler izlemişti.⁵ 1849'a gelindiğinde Hindistan'da tam manasıyla bağımsız olan devlet kalmamıştı.⁶ Hindistan'da 1526-1739'a kadar tam bir hakimiyet kuran Babürlüler bu tarihten 1857 tarihine kadar bir otorite kaynağı olarak varlığını sürdürdü. Nihayet 1876'da Kraliçe Victoria Hindistan'da krallığını ilan ederek Hindistan'daki İngiliz sömürgesi meşru zeminlere bağlanmıştır.⁷

Toplumsal yapılar, siyasi ilişkiler, hukuk anlayışı, her şey İngiliz sistemi öğeleriyle değişmekteydi. İngiltere'nin ilk dönem Hindistan'a yayılma politikası çerçevesinde nizamlık ve racaların topraklarını ilhak etmesi, eski düzenin kurumlarının yıkılması bazı hoşnutsuzlukları da beraberinde getirdi.⁸ Devlet gelirlerinin büyük kısmını ağır toprak vergileri oluşturmaktaydı. Ancak bu derece ağır olan vergileri, İngilizler çeşitli yollarla ülkelerine aktarmaktaydı.⁹ Ayrıca veremeyecek durumda olanlara karşı da amansız davranmaktaydı. Çaresiz kalan köylü vergisini verebilmek için faizci ve tefecilerden borç almak zorunda kalıp her geçen gün yoksullaşmaktaydı.¹⁰ Hindistan'da gereğinden fazla insanın toprağa yöneltilmesinin neden olduğu kıtlıklar neticesinde ortaya çıkan açlıktan her defasında binlerce insan ölmekteydi.

İngilizler, Hindistan'ı azami derecede istismar ile ondan en yüksek seviyede çıkar temin edecek tedbirleri almayı ihmal etmeyen aynı zamanda bu zengin ülkede varlıklarını tehdit edecek en küçük bir gelişmeye dahi fırsat vermemek yönünde büyük bir gayret sarf etmekteydi. Bu amaçla düzenlemiş oldukları kanunlar¹¹ aracılığıyla Doğu Hindistan

⁵ William Foster, **The Embassy of Sir Thomas Roe I, Nendeln/Liechtenstein 1967**, s.118 vd.; M.K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988, s.4.

⁶ Bkz. S. Cönce, **"Türk İstiklâl Mücadelesi ve Hindistan"**, **Tarihte Türk Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 31 Ekim-1 Kasım 2002**, Ankara 2006, (s.127-217); S.R.Mehrotra, **The Emergence of the Indian National Congress**, Delhi 1971, s.6, 109.

⁷ R. Dutt ., **The Economic History of India; under Early British Rule I**, London 1956, s. 35 vd.; Alfred Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr.W.,Jackson), New Delhi 1987, s. 5 vd.

⁸ Kemal H. Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, (nşr., Şiar Yalçın), İstanbul 2013, s. 1; A. R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.16 vd.

⁹ Bkz., R Dutt, **The Economic History Of India I**, London 1956, s.169 vd.; Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, s.296 vd.

¹⁰ Y. H. Bayur, III., s.297.

¹¹ 1773 Düzenleme Kanunu (Regulating Act), [Bu kanuna göre Bengal'in yönetimi kendileri tarafından atanacak olan genel vali ve dört kişiden oluşan bir konsil tarafından beş yıllık süreyle atanacak ve bu üyeler sadece kraliyet tarafından seçilebilecekti. Bombay ve Madras valilikleri Bengal valiliğinden daha alt rütbede olup eğer bu valiler genel valinin emirlerine uymazlarsa konsil tarafından görevden alınabilecekler şeklinde Hindisan'ı doğrudan yönetmeye yöneliktir. **"Regulating Act"** ve Hindistan'a yansması hakkında geniş bilgi için bkz.; A.Bhattacharjee, **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988, s.245 vd.; P.E.Roberts, **"The East India Company And The State 1772-86"**, **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 188 vd; S.M.Edwardes, **"District Administration in Bombay, 1818-1857"**, **The Cambridge History of India VI, British India** (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.58; Ikramuddin Qidwai, **"The Establishment of the British Raj"**, **Road to**

Şirketi üzerindeki otoritesini arttırdığı gibi savunma masrafları da şirketin üzerine yıkıldı. Böylece şirketin para kaynağı durumundaki Hint halkının da yükü, dolayısıyla memnuniyetsizliği artmış oldu.

XVIII. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan ve daha sonra bütün Avrupa ile birlikte dünyayı etkisi altına alan sanayi inkılabı;¹² zengin hammadde kaynakları gerektirmiş, kölelik sistemi ile kişilerin ayrı ayrı sömürülmeleri yerine bütün bir toplumun ülkesiyle birlikte sömürülmesini dolayısıyla sömürge ülkeler ve milletlerin ortaya çıkması neticesini hasıl etmiştir.¹³ Sanayi inkılabının gerçekleşmesiyle Hindistan, İngilizlerin pazarı haline geldi. Buhar gücü yalnız teknolojik üstünlüğü sağlamakla kalmamış aynı zamanda İngiltere ile Hindistan arasındaki yolu da kısaltarak Hindistan’ın pamuk ve ipliğini kısa bir süre içerisinde İngiltere’de işleyerek yeniden yüksek fiyatlarla Hint pazarına döndürme imkânı sağlamıştı. İngilizler, buradaki yerli üretimi sekteye uğratmış, on binlerce kişiyi de işsiz bırakmıştı.¹⁴ Tüm bu gelişmeler Hint pazarında tahribata neden olmuştu.¹⁵

Pakistan, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.503.,] 1784’de yapılan Hindistan kanunu (Pitt Hindistan Kanunu), bu kanuna göre Bengal’in yönetimi kendileri tarafından atanacak olan genel vali ve dört kişiden oluşan bir konsil tarafından beş yıllık süreyle atanacak ve bu üyeler sadece kraliyet tarafından seçilebilecekti. Bombay ve Madras valilikleri Bengal valiliğinden daha alt rütbede olup eğer bu valiler genel valinin emirlerine uymazlarsa konsil tarafından görevden alınabilecekler şeklinde Hindistan’ı doğrudan yönetmeye yöneliktir. “*Regulating Act*” ve Hindistan’a yansması hakkında geniş bilgi için bkz.; A. Bhattacharjee, **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988, s.245 vd.; P. E. Roberts, “*The East India Company And The State 1772-86*”, **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 188 vd; S. M. Edwardes, “*District Administration in Bombay, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI, British India** (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.58; Ikramuddin Qidwai, “*The Establishment of the British Raj*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H. Msaid- S. Mujahid-A. Zahid Khan), Karachi 1990, s.503.

¹² Sanayi İnkılabı, üretimde aletin, insan gücü ve enerjisiyle, hünerini büyük ölçüde yerini makinaya terk etmesi hadisesidir. Dokuma sanayisinde bugünkü mekiğin icadı İngiliz tekstil sanayisinde büyük bir gelişmeye sebep olmuştur. Ancak sanayi inkılabı buharla işleyen makinelerin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Buharla işleyen makinelerin daha ucuza daha çok mal üretmesi neticesinde çoğalması, sanayinin makinalaşmasının yanında eski aile sanayilerinin ve küçük imalathanelerin atölyelerin yerini fabrikalara bırakması neticesini doğurmuş bu halde sanayi ve ticaret hayatında pek çok değişikliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu değişikliklerin sosyal hayata yansması tabiidir. Nitekim fabrikalaşmayla birlikte çalışanların sayıları artmış ve bunların meydana getirdiği bir sınıf, işçi sınıfı meydana çıkmıştı. Ayrıca makinalaşma işsizliği de arttırmıştı. S. Cöğce, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I**, Elazığ 1992, s.39-40.

¹³ S. Cöğce, **Atatürk İlkeleri...I**, s.40 .

¹⁴ R. Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul 1994, s.151.

¹⁵ Anirudh Deshpande, **British Military Policy in India**, 1900-1945, New Delhi 2005.

Sanayi inkılabıyla birlikte Hindistan'da demir yolu ağı şebekesi gelişmiştir.¹⁶ Genel vali Lord Dalhousie (1848-1856) 'nin İngiliz hakimiyeti için zaruret olarak gördüğü demiryolu şebekesi bir taraftan İngilizlerin tasarrufunda yeni bir Hint pazarının kurulmasını sağlarken diğer taraftan da İngiliz mallarını ülkenin en ücra köşelerine kadar kolayca ulaştırmaktaydı. Bu durumda rekabet şansı kalmayan yerli sektörler çökerken ticaret ve zanaat erbabı da yoksul ırgatlar haline geldi.¹⁷ İngilizler sadece tarım ve zanaat değil aynı zamanda uyguladıkları gümrük politikasıyla da Hindistan ekonomisini ablukaya almayı başarmıştı.¹⁸

Demiryolları, gerçekte Hint toplumunun sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel hayatının, özgür, çok yönlü gelişmesi için kurulup geliştirilmesinin ötesinde, Hindistan'daki İngilizleri siyasi, iktisadi ve askeri çıkarlarına hizmeti kolaylaştırması için planlanmıştır. Bu sömürge karakterinden dolayı Hint ulaşım sistemi, Hindistan'a İngilizlerin ana merkez sömürge uzantısı rolünü biçse de Hint sermayeli yerli endüstrinin oluşmasını kaçınılmaz yapmıştır. Demiryollarının yapımı, Hint orta sınıfı arasında eğitimin yaygınlaşması, tarım üzerinde artan baskıyla eşleşen İngiltere'nin aldığı haracın artan yükü ve pamuk, Hint kenevir, demir, kömür gibi hammaddelerin varlığı kaçınılmaz olarak Hindistan'da sanayileşmenin gelişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Hint ticari sınıfının, toprak aristokrasisinin ve zengin entelektüellerin

¹⁶ 1868 yılında yaklaşık 1800 mil uzunluğunda yapılmış olan demiryolu hattı, yüzyılın sonuna gelindiğinde 25.000 mil uzunluğunda ve iki yüz milyon yolcu, kırk altı milyon ton yük taşıma kapasitesine sahipken 1914'de yolcu taşıma kapasitesi dört yüz elli sekiz milyona yükselirken yük taşıma kapasitesi ise seksen yedi milyon tona yükselecektir. 1931'e gelindiğinde ise, toplam 42.281 mille Hindistan'ın hemen hemen bütün bölgelerine gidebilecek güce ulaşmakta olup İngilizlerin Hindistan'daki tek muazzam yatırımlarıydı. İngilizler dünyanın her yerinde demiryolu ağı yatırımlarına alışkın oldukları için bu alanda sermaye sıkıntısı yaşamamışlardır. İngiliz demiryolu ağı iç bölgelerle iletişimin sağlanmasından ziyade tarım merkezleri ile limanlar arasında bağlantıyı kurarak Hindistan'ın ürünlerini daha kolay bir şekilde limanlara nakletmek amacıyla kurulmuştur. Onun içindir ki bu bölgede demiryolu ağı kurulurken Hindistan'ın zenginlik kaynağı olan kuzey ve kuzeydoğu bölgesi önemsenmiştir. Bütün bunların neticesinde İngilizlerin Hindistan'daki hakimiyetleri demiryollarının yayılmasıyla şiddetini artırmıştır. Bkz., H. Kulke- D. Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986, s.268 vd.; K. S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947, s.309; H.R.C. Hailey, *"The Finances of India, 1858-1918"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.318 vd., 325 vd.; G.H.Harvey, *"The Conquest of Upper Burma"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr., H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.437 vd.; G.Dunbar, **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990 s.509,544.

¹⁷ R. Luraghi, s.151 vd.; Ikramuddin Qidwani *"The Establishment of the British Raj"*, **Road to Pakistan**, (nşr. H. Msaïd-S. Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.513 vd.; P. Woodruff, **The Men Who Ruled India-Founders**, New York 1964, s.310; G. Macmunn, **Afghanistan from Darius to Amanullah**, Edinburgh 1929, s.173 vd., 190.

¹⁸ Y.H. Bayur, III, s.301 vd.

elinde ticari karlarla birleşen demiryolları, bu hususta yerli, bağımsız Hint endüstrisini mümkün yaparak, Hint burjuvazisinin doğuşunu sağlamıştır.

İngiliz emperyalizminin gereklerinin ötesinde Hindistan’da demiryollarının yapımı XIX. yüzyıldaki diğer gelişmelerin de katkısı ile ülkede siyasi, iktisadi ve idari birlikteliği sağlamıştır. İngilizler ülkede kurdukları devasa idari mekanizma ile en ücra köye kadar nüfuz etmişlerdir. Böyle bir mekanizmanın çalıştırılabilmesi zarureti demiryollarını kurup genişletmeye, modern yolların yapımına, posta ve telgraf sisteminin kurulmasına bir anlamda onları mecbur etmiştir. Ülkenin, bu yüzyıllar sonrasında ulaştığı bu çok boyutlu bütünleşme, aydınlanmış zümreler de neden olduğu siyasi esin ve uyarılar çok geçmeden ortaya çıkaracaktı.¹⁹ Hind ahalisinde milliyetçilik duygusunun gelişmesinde demiryolları, buharlı gemiler ve sonra motorlu araçlar gibi ulaşım araçları mutlaka işaret edilmesi gereken etkin bir yere sahiptir. Hindistan’da özellikle demiryollarının kuruluşu ve yaygınlaşması, Hind ahalisinin uluslaşmasına önemli katkıda bulunmuştur.

Nitekim İngilizler, kalıcı bir hâkimiyet için eğitim alanında yenilikler gerçekleştirmeyi de ihmal etmediler. 1813 Hindistan kanununda “*yerli edebiyatı canlandırıp, yerli bilginleri teşvik etmek için şirkete yılda 100.000 rupi ayrılacağı ve açılacak yüksekokullar üzerinde Londra’daki Denetleme Kurulu’nun*²⁰ söz sahibi olacağı”²¹ vurgulansa da bir süre sonra bunun Hindistan’daki müstakbel İngiliz yönetimi açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği anlaşıldı.²² Nitekim İngiliz eğitim sistemi Avrupa edebi bilgilerine sahip fakat eski gelenek, düşünce ve anlayış tarzlarına

¹⁹ Marc Ferro, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi**, Ankara 2002, s.440-451.

²⁰ İngiltere’de II. Pitt (1783-1801)’in başbakanlığı sırasında çıkarılan bu kanun, şirketin Hindistan’daki yetki dağılımını yeniden düzenliyor, kurulların etkisini azaltarak, yetki kargaşasını giderip, zaman ve harcamalardan tasarruf için genel valiyi neredeyse mutlak hakim kılıyordu. Bu kanuna göre altı kişiden oluşan bir Kontrol Kurulu tesis edilmiş olup, gerçek karar merciî kurulun başkanı idi. Bu kontrol Kuruluna Hindistan yönetimini kontrol ve denetleme yetkisi verilmişti. Genel valiler Kraliyet tarafından onaylanan yöneticiler tarafından atanacaktı ve Yönetim Kurulu adı verilen bir kurulun izni olmaksızın kesinlikle hiçbir şekilde karar verme yetkisine sahip değildi. [Pitt’in Hindistan Kanunu hakkında bkz., R.B. Ramsbotham, “*The Revenue Administration of Bengal, 1765-86*”, s.409; H.H. Dodwell, “*İmperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.1; W.E. Minchinton, **The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, London 1969, s.141; G. Dunbar, s.380 vd.; P. Woodruff, s.146; N.A. Norris, s.5; H.Kulke-D.Rothermund, s.229,240,255; A.Cornyn Lyall, s.279;H. Beveridge, V, s.556; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, s.597 vd.; J.C. Marshman, s.213.] Onun için bu savunma masrafları 1793 kanunuyla şirketin üzerine yıkılınca tabii olarak şirketin para kaynağı durumundaki Hint halkının da yükü artmış oldu. Bkz., Y.H. Bayur, III., s. 184 vd.

²¹ S. Vural, **Hindistan’da İngiliz Yönetimi**, s.13; Y.H. Bayur, III., s.288.

²² Yerlilere kendi kültür ve edebiyatlarını öğretip uyandırmak yerine onlar arasında İngiliz dilini kültür dili olarak kabul etmiş olan bir zümrenin yetiştirilmesi daha doğrudu. Bunun için öncelikle misyonerlerle iş birliği içerisinde İngilizce öğretilmesine başlandı. Bkz., Y.H. Bayur, III., s.290.

bağlı bir yerli sınıf doğmasını ve İngilizlerle yapılacak mücadelenin önderleri olmalarını sağladı.²³ Çünkü Avrupalıların bu yerli kültürlerle dair çalışmaları, bir yandan kendi emellerinin dayanaklarını hazırlarken diğer yandan da yerli unsurları kendi geçmişlerini incelemeye yöneltmekteydi. Bu araştırmaların ışığında Müslümanlar ve Hindular, belli bir süreç içerisinde kendi diriliş ve savunma mekanizmalarını geliştirip her geçen gün birbirlerine yabancılaşmaktaydı.²⁴

Hindistan'da bir takım İngiliz ileri gelenleri “*Tanrı'nın bu ülke halkını Hristiyanlaştırma görevini, İngilizlere verdiği*”²⁵ ve İngilizlere Hindistan hâkimiyetini sunacak olan Hristiyanlığı kararlı bir şekilde korumaları gerektiğine²⁶ inanmaktaydılar. Bu amaçla Hristiyan misyonerlere geniş imkânlar tanındı.²⁷ Doğu Hindistan Şirketi 1837 yılındaki kıtlıktan istifadeyle zor durumda kalmış öksüz ve yetim çocukları resmi olarak Hristiyan olmaya teşvik etmişti. Hristiyanlaşma tehdidi karşısında kalan yerli halk Hristiyanlaştıracağı endişesine kapıldı.²⁸

Fransız Devrimi ile I. Dünya Savaşı arasında gelişmeler neticesinde İmparatorlukların dağılması ve dünyadaki milliyetçilik akımlarının gelişmesi, sömürge halklarını özgürlüklerini düşünmeye teşvik etmişti. I Dünya Savaşında İngilizler Hindistan'dan pek çok asker ihtiyaçlarını temin ettikleri gibi maddi olarakta bölge istismar edilecekti. Mevcudu neredeyse 1,2 milyona çıkartılan Hint ordusunun birlikleri kendilerine yabancı bir davada çoğu kez İngiliz sömürge ordularınca çok kötü yönetilen çatışmalarda ölüme yollandı. Başlarda uygulanan gönüllü askerlik sistemi koşulların zorlamasıyla birçok yerde zorunlu hale dönüştürüldü. Yoğun askere almalar, ağır vergiler, fiyatların

²³ Y.H. Bayur, III., s.292 vd.

²⁴ Bu iki dirilişçilik hareketi birbirini tahrik edip yarışmaya başladı ve gittikçe birbirinden farklılaştı. Her iki taraf da birbirlerinden aldıkları ve bu toplumların asgari müşterekleri olan pek çok âdeti terk etti. Sanskritçe, Arapça, Farsça ve İngilizce bilen ve aynı zamanda eski ve yeni Hindistan arasında değerli bir arabulucu olarak kabul edilen Ram Mohan Roy (1774-1833) tarafından kurulan Brahma Samaj [Hint milliyetçiliğinin kurucusu kabul edilen Ram Mohan Roy ve Brahma Samaj hareketi hakkında geniş bilgi için bkz. P. Woodruff, **The Men Who Ruled India-Founders**, New York 1964, s.258; A.Bhattacharjee, **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988, s.228 vd.] başta olmak üzere XIX. yüzyılın ortasında cereyan eden reformist hareketlerin çoğu bu dirilişçi gerginliğin damgasını taşıyacaktı. H. Kulke-D. Rothermund, s.251 vd., 267 Bkz., A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.366 vd.

²⁵ Y.H. Bayur, III., s.290.

²⁶ Hindistan'da bir İngiliz ajanı olan Herbert Edwardes, 1853 de “*Hristiyanlığı kesin bir şekilde korumanın, İngilizlere Hindistan hâkimiyetini sağlayacak ilahi plan*” olduğunu ileri sürüyor ve bunu bir lütuflmuş gibi göstererek “*Bizim görevimiz, kendimiz için yaptığımızı [Hristiyan olmayı] böylece başka milletler için de yapmaktır*” diyordu. Bkz. A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33; H. V. Lovett, “*Home Government, 1858 - 1918*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H. H.Dodwell), Delhi 1958, s.208; N. A. Norris, **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967, s.19 vd.

²⁷ Geniş bilgi için bkz. Y.H. Bayur, III., s. 289; Ikramuddin Qidwai, “*The Establishment of the British Raj*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.509 vd.

²⁸ A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33; Y.H. Bayur, III, s.303.

artması, yaşam koşullarının kötüleşmesi yokluk ve sefaleti getirdi. Çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu Hintli askerler Çanakkale, Mısır, Irak vb. cephelerde Müslümanlara karşı savaştı. Hindistan'ın İngiltere safında savaşa katılması birçok Hintli askerin İngiliz ordusunda görev yapması, İngiltere'nin dünyaya hâkim olmak için Ortadoğu'yu yeniden düzenlemeye kalkışması, İslamın geleceği karşısında Hintli Müslümanlar arasında doğan kaygılar, Hint siyasal yaşamında yeni arayışları doğurdu. Ülke içinde büyük tartışmalara neden oldu.

Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyetinin sömürgeci güçlere karşı vermiş olduğu istiklal mücadelesi Hindistan için bir rol model olmuştu. Bu olaylarla birlikte Hindistan alt kıtasında da bazı hareketlilikler oldu.²⁹ Hind ahalisinde istiklal fikrinin oluşmasında yerli kültürü batı materyalizmine karşı korumak fikri önemli bir etkiye sahip olmuş ve ülkede milliyetçilik düşüncesinin oluşmasında büyük rolü olmuştur.³⁰

Hint ahalisi arasında milliyetçilik duygusunun gelişmesinde etkili olan faktörlerinden bir diğeri de basındır. Basın bir yandan dünya olaylarını tanıtırken diğeri yandan da kendi dünyaları dışındaki daha büyük bir dünyayı onlara getirmiştir. Basın, işlevleri ile bütün bir Hindistan bilincinin yaratılmasında önemli bir faktör olmuştur. Toplum, ilk kez bir bütün olarak ülkede ne olup bittiğini öğrenirken, doğal olarak ülkeyi bir bütün olarak da algılamış oluyordu. Bütün bunlara ek olarak İngilizler istihbarat sağlamak ve manevra geliştirmek amacıyla yaklaşık altı bin mil uzunluğunda telgraf hattı³¹ yapmışlardı. Bu hat sonraki süreçte Hind yarım adasında ahalinin İngilizlere karşı birlik bütünlük içinde hareket etmelerinde etkin rol oynamıştı.³²

1857'de kurulan Bombay, Bengal ve Madras üniversiteleri olmak üzere İngiliz eğitim kurumlarında yetişen gençlerin çoğu ya kamu hizmetine girerek ya da avukatlık, gazetecilik ve öğretmenlik gibi mesleklere yönelerek Batı'nın yaşam ve düşünce biçimini benimsediler. Üniversitelerden hukuk, tıp ve mühendislik eğitimi alan bir orta sınıf meydana geldi. Başlangıçta İngilizlerin kurduğu mekanizma içinde bir yer edinerek ülke yönetiminde söz sahibi olmayı uman bu aydın gruplar, zamanla sömürgeci politikalara

²⁹ Bkz., Rubert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması**, (nşr., Türkkaya Ataöv), Ankara 1965; Marc Ferro, **Fethlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi**, Ankara 2002, s.440-451.

³⁰ Bu amaçla Hindistan da Arya Samaj, Brahmo Samaj, Ehl-i Kuran, Ehl-i Hadis gibi bazı ekoller oluşmuştur. Muhammed Sadıq, **A History of Urdu Literature**, New Delhi 1984, s. 205 vd.

³¹ Bkz., R. Luraghi, s.154.

³² 1857 bağımsızlık savaşının halk arasında kısa sürede yayılmasında bu hat önemli rol üstlenmiştir. S. Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, s.81

karşı ulusal talepler doğrultusunda gelişen muhalefetin odağı durumuna geldi. Bu aydın gruplar seslerini ve düşüncelerini basın yoluyla duyurmaya başladılar.³³

İngilizler Hindistan’da ne eski sosyal yapıyı devam ettirebilmişler, ne de tam olarak kendi sistemlerini kurabilmişlerdir.³⁴ Bu yüzden sosyal parçalanmışlık her geçen gün artmış ve halk, İngiliz baskısı karşısında bir varlık gösterememiştir. Yani İngilizlerin kendi çıkarları doğrultusunda halka kötü muamele etmeleri, halkın onlara karşı olan düşmanlığını körüklemiştir.³⁵

Sömürülen toplumlarının pek çoğunun bir ulus olarak gelişme ve teşekkülü nitekim bu sömüren topluluklar sayesinde mümkün olmuştur.³⁶ Hind alt kıtasındaki tüm bu gelişmeler hem Müslüman ahalide hem de gayri- Müslim ahalide bazı uyanışlara sebep olmuştur. Hind alt kıtasında milyonlarca kişinin milliyetçi harekete katılması ülke çapında yaygın bir dalgalanma başlattı.

A. GAYRI-MÜSLİM HİND AHALİSİNDE İSTİKLAL FİKRİNİN UYANIŞI

İngilizler bölgede güç kazanmaya başlamasıyla beraber bölgede etkili olan Müslüman ahali etkisiz hale getirilmeye çalışılırken XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Hindular arasında siyaset, bilim, ticaret ve hukuk alanında iyi yetişmiş güçlü bir Hindu elitinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. İngilizler, Hindistan’ da izledikleri politikalarla bölünme için gerekli sosyal ve psikolojik altyapının oluşmasına da öncülük ettiler. İngilizler, mahalli krallık ve racalıklar arasındaki husumetleri kullanmış ve taraflardan birini diğerine karşı destekleyerek nüfuz alanlarını genişletmişlerdi. Adalet ve idare sistemine müdahale eden İngilizler, bunu yaparken açık bir tarafgirlik göstermekten kaçınmamış, Hinduları kollayıp Müslümanları hedef alan uygulamalar

³³ Bu hareketlerin sonucu olarak ortaya çıkan Hindistan Ulusal Kongresi(Kongre Partisi) 28 Aralık 1885’de ilk toplantısını yaptı. R.C. Majumdar, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, Bombay 1988

³⁴ S. M. Ikram, **Muslim Rule in India & Pakistan (711-1858), (A Political and Culture History)**, Lahore 1997, s.516

³⁵ Hindistan’ın İngiliz Genel Valisi, Hintliler emirlerine uymuyor diye Hintlileri aşağılamak için Kalküta’nın tek büyük caddesinden geçecek insanların üç gün müddetle dört ayak üzerinde yürümelerini emretmiş, caddenin iki başına koydurduğu mitralyözlerle de iki ayakları üzerine kalkanları kurşunlatmış yüzlerce insanı katlettirmişti. Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflâsı**,(Fransızca’dan çeviren., Ziyad Ebüzziya), İstanbul 1982, s. 43; R.C. Majumdar, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, Bombay 1988, s.958 vd.

³⁶ Karl Marx, Hindistandaki milliyetçilik hareketlerini ’Hindistanda milliyetçilik hareketleri şekillenmesinde İngilizler bilinçsiz birer aracıydı” şeklinde kaydeder.. Karl Marks, “*Hindistan’da İngiliz Egemenliğinin Gelecekteki Sonuçları*”, **Tarih Birikimi**, 2003; Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, (nşr., Sami Oğuz), İstanbul 1996, s. 9vd.

başlatmışlardır.³⁷ Yapılan düzenlemeler ile Müslüman çiftçilere karşı bir Hindu orta tabakası oluşturdu. Tüm bunlar Hindu-Müslüman çatışmasını yabancı egemenliği altında ekonomik ve siyasi gelişme için girilen bir rekabete dönüştürdü.

Ekonomiden Müslümanları tasfiye eden İngiliz hâkimiyetinin Hindulara yönelik en etkili darbesi kast sistemini bozmak olmuştur.³⁸ 1829'da “Sati”nin resmen yasak edilmesi,³⁹ 1830'da “Thag” geleneğine son verilmesi⁴⁰ Hinduları büyük ölçüde tahrik etti. Hindularda servet ve miras ailenin ortak malıydı. Din değiştiren insan aileden çıktığı için bu ortak servetten faydalanamıyordu. Ondan dolayı Hinduların din değiştirmesi sık görülen bir durum değildi. Misyonerlerin, kendi işlerini zorlaştıran bu geleneğin kaldırılmasını istemeleri üzerine Lord William Cavendish Bentinck'in Bengal valiliği (1828-1833) sırasında, 1832 yılında din ve kast değiştirmeyi kolaylaştıran bir tüzük yaptı.⁴¹ Bu hukukî

³⁷ S. Vural, Hindistan'da İngiliz Yönetimi, s.30vd.

³⁸ Kast sisteminin dini, siyasi ve sosyal alanlarda tartışılmaz etkisi kadar önemli olan bir diğer yönü de meslekleri ve buna bağlı olarak üretim sürecini belirlemesiydi. Bu yüzden İngilizlerin Hindistan'da kurmaya çalıştıkları kapitalist düzen, özellikle yönetim ve ticaret alanlarında yeni iş imkânları yaratınca, kendine güvenen Hinduların kastlarından ayrılarak daha üst kasta denk sayılabilecek yeni bir hayat yaşamasına sebep oldu.

³⁹ Sanskritçede “*iffetli, namuslu kadın*” anlamına gelen “*sati*”, Kuzey Hindistan'daki Raçputlar başta olmak üzere ülkedeki bütün Hindular arasında büyük saygı duyulan bir gelenektir. Sati, bir kadının kocasının cenaze töreninde kendini ateşe atarak hayatına son verme geleneği olup ateşe atlayarak kendini kocası uğruna öldüren kadın erdemli kadın olarak değerlendirilir ve doğrudan cennete gittiğine inanılırdı. Bu sebeple kendini satı olarak adayan kadına Tanrıça olarak bakılır ve onun hatırasına tapınaklar inşa ettirilirdi. Sati geleneği hakkında geniş bilgi için bkz., A.Zahid Khan, “*Socio-Economic Reforms*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.234; E.W.Hopkins, “*The Growth of Law and Legal Institutions*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955 s.259 vd; H. V .Lovett, “*The Growth of Educational Policy, 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.341; P.Woodruff, **The Men Who Ruled India I**, New York 1964, s.253 vd.,

⁴⁰ Orjinali sanskritçe “*sthaga*” olan ve “*şiddet suçluları*” anlamına gelen bu kelime Hinducada “*thag*” şeklinde telaffuz edilmekte olup hırsızlık veya kötülük yapan thag mensupları seyahat eden veya eğlenen bir grubun içine katılırlar ve burada ele geçirdikleri insanları boğarak öldürerek değerli eşyalarına da el koyarlardı. Thaglar ele geçirdikleri bu değerli eşyaları kendilerine ayırırken öldürdükleri kişilerin cesetlerini de kötülük tanrıçaları Kali'ye adarlardı. O dönemde thagların asla İngiliz seyyahlara saldırmadıkları bilindiği halde Hindistan İngiliz Hükümeti bunları ortadan kaldırmaya karar vermiş ve 1830'da üç binin üzerinde thag, Albay William Sleeman tarafından ele geçirilmiş ve bunların 412'si idam edilirken geriye kalanı da hapsedilerek bu tehlike ortadan kaldırılmıştır. Thag mezhebinin bu faaliyetleri 1890'lara gelindiğinde tamamen ortadan kaldırılmışsa da suçla ilgili durumları ifade etmek maksadıyla thag terimi hala kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz.; H.Beveridge IV, s.190 vd.; İkrâmuddin Qidwai, “*The Establishment of the British Raj*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.509; A.Zahid Khan, “*Socio-Economic Reforms*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.234; H.G.Rawlinson, **A. Concise History of the Indian People**, Oxford 1958, s.310.

⁴¹ Bentinck (1828-1835)'in reformları ve dış politikası hakkında geniş bilgi için bkz., A. Bhattacharjee, **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988, s.87 vd.; H.Beveridge VII, s.210 vd.; V.Lovett, “*Education and Missions to 1858*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.109 vd.; P.Fagan, “*District Administration in the United Provinces, Central Provinces, and the Punjab, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.78 vd.; J.A.Norris, **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967, s.51, 74 vd.; Alfred Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr.

düzenleme özellikle Hristiyanlığa katılımları kolaylaştırmaktaydı. Çünkü yalnız İslam şeriatına değil aynı zamanda Hindu dinine de aykırı olan bu düzenlemeyle Müslümanlıktan ve Hinduizm'den dönüp Hristiyan olanların miras hakları da korunmaktaydı.⁴²

Hindular ise İngilizlerin “kastları”⁴³ kaldırmak istedikleri zannı karşısında öfkelenmekteydiler. 1854’de “Meriah” geleneğinin ortadan kaldırılmasından⁴⁴ sonra 1856 da dul kalan Hindu kadınların yeniden evlenebilmelerine imkân tanıyan bir kanunun yapılması, Hinduların dini duygularına doğrudan hakaret ve engelleme gibi telakki edildi.⁴⁵ Zira demiryolları yaygınlaştıkça trenlerde Brahmanların alt kastlardan olanlarla yan yana oturmaları kabul edilir bir durum değildi. Yine cezaevlerindeki tutukluların kendi tabak-çanaklarını yanlarında getirmeleri yasaklanınca, Brahmanların aşağı kastlardan olanlarla

W.Jackson), New Delhi 1987, s.392 vd.; F. Sleight Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905, s.235; A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33.

⁴² A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33. Bu tüzük 1850 yılından itibaren bütün Hindistan için uygulanmış bundan dolayı İngilizler aleyhine büyük galeyanlara sebep olmuş ve yalnız Kalküta dolaylarında 60.000 imzalı dilekçeyle bundan vazgeçilmesi istenmiştir. Bkz. Y.H. Bayur, III., s. 292. Cambridge of history s.140

⁴³ Yaklaşık M.Ö. sekiz yüzlü yıllarda ortaya çıkan ve Hindistan’da Türk-İslam hâkimiyetinin tesisiyle birlikte gelenek kesinlikle yasaklanmasına rağmen günümüz Hindistan’ında hala izleri devam etmekte ve Hindistan’a mahsus bir sosyal teşkilat olarak özelliğini korumaktadır. Genel olarak Brahmanlar(dini bilgin ve ruhbanlar), Kşatriyalar(hükümdar, komutan ve askerler), Vaysiyalar (çoban, çiftçi ve tüccarlar) ve Südralar(aşağı tabakadan insanlar yani diğer üç kast üyesine hizmet eden insanlar)şeklinde sınıflara ayrılmış olan bu yapının içinde yer alan her bir kast üyesinin mensup olduğu kast grubunun itibar derecesine göre yediği yemekten evliliğe kadar günlük hayatın bütün konularında bir takım haklara sahipti. Bu dönemde Bengal’de 1815’de 378, 1818’de 839 kişi ölmüş ve 1829’da kesinlikle yasaklanmıştı. Geniş bilgi için bkz.; İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and Its Practical Working up to the Year 1657**, Karachi 1967, s.37; K. S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947, s.71 vd.; C. A. Kadir, “İslam Öncesi Hind Düşüncesi”, **İslam Düşüncesi Tarihi I**, (Ed.M.M.Şerif, Türkçe bas.ed.M.Armağan, nşr.K.Demirci), İstanbul 1990, s.61; P.Giles, “The Aryans”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.67; W.Hopkins, “The Period of the Sudras, Epics and Law-Books”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.197 vd.; E.J.Rapson, “The Puranas”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.264 vd.; U.N.Ghoshal, “Social Condition”, **The Struggle for Empire**, (nşr. R.C. Majumdar-A.D.Pusalker), Bombay 1957, s.474 vd.; M.A.Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, İstanbul 1949, s.34 vd.; Y.H.Bayur I, s.14 vd.; G.Dunbar, s.14 vd.; H.V.Lovett, “The Growth of Educational Policy, 1858-1918”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.343 vd.; A.Zahid Khan, “Socio-Economic Reforms”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.233; P.Woodruff, **The Men Who Ruled India I**, New York 1964, s.253 vd.,257; R.M.Mookerji,**Hindu Civilization (From the Earliest Times up to the Establishment of the Maurya Empire)**, Bombay 1950, s.60, 130 vd.; H. Kulke, D. Rothermund, s.40 vd., 66;

⁴⁴ “Meriah” kelimesi “günah keçisi, şamar oğlanı” anlamına gelmekte olup bu gelenek özellikle Hindistan’ın ilkel kabileleri arasında yer alan Gondlar veya arasında yaygın olan bir gelenektir. Bu geleneğe göre kişi kendini kurban eder ve yakılarak pişirilen bu vücut büyük bir törenle yenirdi. Ancak vücut yakılmaya başlanmadan önce yakılacak vücut da yine büyük bir merasimle törene hazırlanırdı. V.Lovett, “District Administration in Bengal, 1818-1858”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.33 vd., s.40; P.Woodruff, **The Men Who Ruled India-Founders**, New York 1964, s.249 vd.; H.G.Rawlinson, **A Concise Hisrory of the Indian People**, Oxford 1958, s.310.

⁴⁵ G.Dunbar, s.471; Y.H. Bayur, III.,s.292.

aynı kapları kullanmak zorunda kalmaları, kastların kaldırılacağı haberlerini doğrulamakta ve Hinduları tahrik etmekteydi.⁴⁶

Hindular arasında dini ihya adıyla yapılan çalışmalar onlardaki milliyetçilik duygusunu geliştirmek için önem taşımaktaydı. Bu amaçla çeşitli milli ve dini ıslah dernekleri kurulmuştu.⁴⁷ Siyasi ve ulusal önderler bu derneklerde görev almışlardı. Amaç Hindular arasında vatan sevgisi, Hindu milliyetçiliği duygusu ve kendi işini kendin yap bilinci yaratmak olan hareketler başlatılmıştı. Böylece Hindu milliyetçiliği, İngilizlerin önderliğinde oldukça gelişmişti.⁴⁸

Hinduların hükümet dairelerinde daha fazla istihdam edilmesi ve üst kasta mensup Hinduların çıkarlarını savunma ve toprak aristokrasisinin çıkarlarını korumak için Hind Aristokrasisi tarafından kurulan örgütlenmeler Hint milliyetçiliğinin oluşmasında etkili olmuşlardır.⁴⁹

İngiliz eğitim sistemi, Avrupa edebi bilgilerine sahip fakat eski gelenek, düşünce ve anlayış tarzlarına bağlı bir yerli sınıf doğmasını ve İngilizlerle yapılacak mücadelenin önderleri olmalarını sağladı.⁵⁰ Avrupalıların yerli kültürlerle dair çalışmaları, yerli unsurları kendi geçmişlerini incelemeye yöneltmekteydi. Hindular, İngiliz eğitimini kısa sürede benimsediler. Bu yeni eğitimle batılı öğretim, idare ve hukuk sistemine hakim oldular. Neticede XIX. ve XX. asır boyunca bu değerleri silah yerine kullanıp, İngiliz hakimiyeti altındaki Hindistan'da iktidara mütemadiyen el koyacaklardır.⁵¹ Milliyetçilik idealini benimseyen Hind aydınları, diğer bazı toplumlarda gördüğümüz Batı hayranı elitlerin aksine, daha özgün tavır sergilemişlerdir. Bu aydınlar,

⁴⁶ Y.H. Bayur, III, Ankara 1987, s.303.; H.V.Lovett, "The Growth of Educational Policy, 1858-1918", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.343 vd.

⁴⁷Bu amaçla Hindistan da Arya Samaj, Brahmo Samaj gibi ekoller kurulmuştur.Geniş bilgi için bkz. Romain Rolland, **Dayananda and Arya Samaj**, New Delhi 2006; M.A. Frank Lillingston, **Brahmo Samaj- Arya Samaj**, London 1901, s.108vd

⁴⁸ Durmuş Bulgur, **1850-1907 Yılları Arası Hind Yarımadası'ndaki İslami Fikir Akımları**, Ankara 1999, (yayınlanmamış Doktora tezi), s. 181

⁴⁹ Bunlar; *Zamindary Association of Calcutta, The Indian Association (Kalküta Toprak Sahipleri Birliği), British India Society, The Mahajan Sabha of Madras, The Bombay Presidency Association, The British Indian Association (Anglo-Hindistan Derneği) gibi kurumlardır. Zamindary Association of Calcutta (Kalküta Toprak Sahipleri Birliği)*, 1838 yılında Prasanna Kumar Tagore tarafından kurulmuştur. Birliğin ana hedefi, icar verilmeksizin ekilen tarım arazilerindeki bu statünün devam ettirilmesine son vermektir. *British India Society (Anglo-Hindistan Derneği)*, bu demek de asıl olarak, büyük toprak sahipleri ve tüccarların temsil edildiği bir yapıydı. Ana hedefi ise, Hinduların hükümet dairelerinde daha fazla istihdam edilmesi ve üst kasta mensup Hinduların çıkarlarını savunmaktır.

⁵⁰ Bkz. Y.H. Bayur, III., s.292 vd.

⁵¹ A.J.Toynbee, **Dünya ve Garp**, (nşr.E.Bilgiç), s.53 vd.

kendi öz geleneklerine bağlı kalmış, hatta bu bağlılık sonraları aşırı milliyetçiliğe dönüşmüştür.⁵²

Dernek ve birlikler dışında, çeşitli yayın organları da Hint milliyetçiliğinin ve bağımsızlık hareketinin olgunlaşmasında etkin olmuşlardır. Bunlara örnek olarak Bengale, Hindu gazetelerini gösterebiliriz.

a. Hind Dinini Yeniden İhya Etme: Arya Samaj

Hindistan'ın bağımsızlık savaşında etkin rol oynayan, Hindistan'da dinsel ve siyasi bir hareket olan Arya Samaj⁵³ Hinduizm'de bir rönesansı gerçekleştirmeyi amaçlamış olup 10 Nisan 1875'te Bombay'da Swami Dayananda Saraswati⁵⁴ tarafından kuruldu. Arya Samaj, dinsel tutuculuğu esas alan bir teşkilat idi. Arya-Samaj, insanlığın fiziki, ruhi ve sosyal iyiliği için gerçek bilgi, aşk ve adaleti kabul eder.⁵⁵ Hareketin sloganı “Vedalara dönüş”, Hinduizm'i yeniden yapılandırmak ve reforme etmek için Hinduların milli gururunu ve bilincini tutuşturmak ve milli birliğe gerçek yönelişi sağlamak dürtüsü ile ilham edilmiştir. Bu dernek puta ve türlü mabutlara ayrı ayrı tapma geleneğiyle mücadele için kurulmuş olsa da eski Hindu dinine daha yakın kalmıştır. Hindu orta sınıfı arasında kabul gören bu hareketin önemli etkinlikleri arasında, inekleri kestikleri iddiasıyla İngilizler ve Müslümanları suçlama, Hint dilini Sanskrit esasına göre sadeleştirme gibi hususlar yer alır.⁵⁶

Dayananda Saraswati'ya göre “*Hinduların gittikçe artan sayıda Hristiyanlık ve İslamiyet'e geçme süreci durdurulmadıkça, Hindistan zaman içerisinde güneyde Hristiyanlar ve kuzeyde de Müslümanlar olmak üzere ikiye bölünmüş bir toplum olarak Hinduların ülkesi olmaktan çıkacaktır....*”⁵⁷

⁵² Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.365 vd; W.W. Hunter, **The India Musalmans**, s.34

⁵³ Romain Rolland, **Dayananda and Arya Samaj**, New Delhi 2006; M.A. Frank Lillingston, **Brahmo Samaj- Arya Samaj**, London 1901, s.108vd

⁵⁴ Bu kişi siyasi platformda Ram Rac olarak bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz., A. Hilmi Ömer, “*Budda*”, **Dinler Tarihi**, İstanbul 1935, s.206; J. T. F. Jordens , **Dayānanda Sarasvatī- His Life and Ideas**, Delhi 1978, s.20vd; Surjit Mansingh, **Historical Dictionaries of India**, London 1996, s. 343

⁵⁵ Arya-Samaj'n prensipleri hakkında bkz. L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992, s.302; A. Ranjan Mohapatra “Hinduizm” (nşr., Hidayet Işık), **Selcuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.8**, Konya 2002, s.225 vd.

⁵⁶ Arya samaj ilkeleri hakkında geniş bilgi için bkz. R.C. Majumdar, **British Paramountcy ...II.**, s.111 vd.; Hikmet Bayur, **III.**, s. 482-583; A.R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.16 vd

⁵⁷ Arya Samaj hakkında geniş bilgi için bkz. Romain Rolland, s.10vd.; R.C. Majumdar, **British Paramountcy .. II.**, s.110.

Arya Samaj hareketi genel olarak Vedalara göre davranılması düşüncesini ileri sürer ve bununla birlikte "*Hindistan Hintlilere*" iddiasıyla hareket eder. Arya Samaj'a göre yabancı tahakkümünden kurtulmanın ilk çaresi Hindu dininin Vedalara uygun olarak eski saflığına geri getirilmesi ve Müslüman ve Hristiyan dinlerinin yurttan sökülüp atılmasıydı. Aynı zamanda Arya Samaj ahlakıyatta son derece şedit olmak ve gerekince kötü ve tehlikeli bilinenleri öldürmekten çekinmemek lüzumunu ileri sürmüştür. Bu kabil düşünceler ve Hindu dininden başka bütün diğer dinlere yapılan sert hücumlar Arya Samaj' a çok düşman kazandırmıştır. Bu dernek bilhassa Pencâb'ta çok yaygın idi ve en kuvvetli merkezi Lahor idi.⁵⁸

Dayananda Saraswati, Batı uygarlığı, eğitimi ve dininin nüfuzu ile değil, fakat bütün Hindistan boyunca bir Hint dini ve ortak kültürünün oluşturulmasıyla bir Hint ulusunun yaratılmasını amaçlamıştır. Hindistan'ın egemenliğinin yanı sıra dininin de Hintlilere ait olması gerekliliği kanaatindeydi. Bunun başarılması için de önce Hint dininde reform yapılacak ve Vedalara dönüşle arındırılacak, sonra da yabancı dinler olarak İslamiyet ve Hristiyanlık tamamen imha edilecekti. Arya Samaj, Hint milliyetçiliğine yerli bir yönelim vermiştir.⁵⁹

Dayananda Saraswati'nın köktenci görüşlerinin yeni bir şekil verdiği Hint milliyetçiliği öğretisinin önde gelen isimleri; Bal Gangadhar Tilak, Bipin Chandra Pal, Lala Lajpat Rai ve Aurobindo Ghosh idi. Dayananda eğitim sisteminde yetişen bu kişiler, İngiliz eğitilmiş Hintlilerin siyasi anlayışlarını değiştirerek, XX. yüzyıl milliyetçi hareketinde önemli bir rol oynayacaktı.

b. Hind Dinini Yeniden İhya Etme: Brahmo Samaj

Brahmo Samaj, Raja Ram Mohan Roy (1772-1833)⁶⁰ tarafından Calcuta'da 1828 yılında Hindu toplum ve dinini reforme etme amacıyla kuruldu. Hint toplumunu bilinçlendirme esas alınır ve Hristiyanlaşma hareketlerine karşı önlemler alınır bu amaçla

⁵⁸ Hikmet Bayur, III., s. 482; M.A. Frank Lillingston, **Brahmo Samaj- Arya Samaj**, London 1901

⁵⁹ Bkz.R.C. Majumdar, **British Paramountcy and Indian Renaissance II.**, s.97

⁶⁰Batı kültürünü kendi ülkesinin geleneklerinin en iyi özellikleriyle bütünleştirmeye çalışan Rammohun Roy(1772-1833),sosyal ve dini reformcuydu.Rma Mohan Ray hakkında geniş bilgi için bkz. Surjit Mansingh, **Historical Dictionaries of India**, London 1996, s.359.; Hikmet Bayur, III.,s. 479; <http://www.iloveindia.com> ; <http://www.mapsofindia.com>

Brahmo Samaj misyoner okulu açılır.⁶¹ Raja Ram Mohan Roy, Allah'ın birliğine inanılmakta ve puta tapınma gibi dini ayinlere karşıydı.⁶²

Brahma Samaj, Hint toplumunu reform ve modernleştirmede önemli bir rol oynadı.⁶³ Doğuyla batının entelektüel alanda kavgasından doğmuş bir akımdır ve eğitimli Hinduların önceki inançlarının imkânsızlığından kurtulabilmek için sürdürdükleri bir teşebbüstür.⁶⁴ Hindistan'ın otantik geleneği ile uyumlu olacak ve aynı zamanda çağdaş Batı Avrupa ve Amerika'yı şekillendiren dinamik ve ilerici güçlerle aynı doğrultuda olacak bir dini modernizm ideolojisi araştırdı.

Hindistan da ilk siyasi hareketlenmeler yerel bir özellik arz ediyordu. Fakat kısa bir süre sonra Hint bağımsızlık hareketinin en yaygın ve etkin kuruluşu olan Hindistan Milli Kongresi sayesinde birleştiler.⁶⁵

c. Hindistan Milli Kongresi (*All Indian National Congress*)

*All Indian National Congress*⁶⁶ adıyla oluşturulan siyasi partinin temeli, Hindistan'da İngiliz tipi kurumların oluşturulması amacıyla, Bengal Kamu Hizmetlerinin emekli bir üyesi olan A.W. Hume⁶⁷ tarafından, hükümet valisi Lord Duffer'in⁶⁸ de teşvikiyle, 1885 yılında atılmıştır. 1885'te toplanan Hint Ulusal Kongresi, Hindistan'daki siyasi gelişmeler arasında en önemlilerindendir.⁶⁹ A. W. Hume tarafından sosyal ve siyasal reformların tartışılabilceği, orta sınıf taleplerinin, tepkilerinin yönetime ulaşabileceği bir kanal oluşturabilme amacıyla gerçekleştirilmiştir.⁷⁰ Kongrenin başlangıçta amacı Hindistan nüfusunu oluşturan son zamanlardaki uyumsuz unsurları tüm farklı ulusu bir ulusta

⁶¹ Hikmet Bayur, III., s. 479-482.

⁶² Barahmo Samaj, Tanrının varlığı ve onun bütün varlıkların yaratıcısı ve düzenleyicisi olduğu esasına dayalı olarak kurulmuştur. Geniş bilgi için bkz. R. K. Pruthi, **Brahmo Samaj and Indian Civilization**, New Delhi 2004; L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992, s.295.

⁶³ Ram Mohan Roy 1829 da "Sati"nin resmen yasak edilmesi üzerine halk kargaşaları karşısında dini eserler ve diğer ikna metotlarıyla satileri durdurmak için çabaladı. R. K. Pruthi, s.3vd.

⁶⁴ M.A. Frank Lillingston, **Brahmo Samaj- Arya Samaj**, London 1901, s.66 vd.

⁶⁵ Abdul Hamid, " *Sir Seyyid Ahmed Han*", (nşr., İbrahim Kalın), **İslam Düşüncesi Tarihi IV**, İstanbul 1991, s.382.

⁶⁶ B. Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I.**, Bombay 1946; G. A. Natesan, **The National Congress**, Madras 1917.

⁶⁷ Allan Octavian Hume (1829-1912) Hint Bağımsızlık Hareketine öncülük eden Hindistan Ulusal Kongresi adlı siyasi partinin kurucularından biridir. Geniş bilgi için bkz. Moulton, Edward C. "Allan Octavian Hume (1829-1912)." **Oxford Dictionary of National Biography**, Viewed 2013; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s. 118

⁶⁸ James Wynbrandt, **A Brief History of Pakistan**, New York 2009, s.131; R.C. Majumdar, **British Paramountcy ... II.**, s.570

⁶⁹ Kamallesh Sharma, **Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)**, New Delhi 1985,s.54; Hikmet Bayur, III., s. 464

⁷⁰ Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims 1928-1947**, New Delhi 1980, s.10

toplamak, böylece ulusun zihinsel, ahlaki, sosyal ve siyasi tüm hatları dâhilinde gelişim sağlamaktı. Böylelikle ortaya çıkabilecek sorunların büyümeden çözülebileceği bir müzakere alanı yaratılmış oluyordu.

A. W. Hume, 1885 yılında Poona'da bir konferans düzenlemeyi kararlaştırır.⁷¹ Hindistan'ın genelinde tüm önde gelen politikacılara mektuplar göndererek konferansa katılmalarını istedi.⁷² Birlik ilk kongresini 27 Aralık 1885'te Bombay'da yapar ve o andan itibaren "*Hint Ulusal Kongresi*" adını alır.⁷³ Bu ilk kongrede kabul edilen başlıca istekler şunlardır:

a. Hindistan memurlarının seçilmesi için yapılan müsabakanın aynı zamanda İngiltere ve Hindistan'da yapılması, amaç; İngiltere'ye gitmek gücünde olmayan Hintliler de ona iştirak edebilmesiydi..

b. Bütün Hindistan'a ve illere ait yasama kurullarında halk tarafından seçilmiş üyelerin de bulunması ve bu kurul üyelerine hükümetten soru ve gensoruda bulunmak hakkının tanınması, onların bütçeyi müzakere edebilmeleri.

c. Hükümetin (merkezde, yani Kalküta'da ve illerde) bu kurulların çoklukla verecekleri kararlara aykırı icraat hakkında vaki olacak şikâyetleri incelemek üzere bir komitenin teşkili.⁷⁴

Bu suretle Hindistan halkının kendi ülkelerinin yönetimini denetlemek hakkını elde etmesi için ilk istek şuurlu bir teşekkül tarafından ortaya atılmış olur. Kongre, kuruluşuyla birlikte Hint toplumunun siyasi bilincinin gelişimindeki tarihi misyonunu üstlenmiştir.

Kongre hızlı bir gelişme kaydetmiş ve hedeflediği kitleye ulaşmayı başarmıştı.⁷⁵ 1886 Bengal toplantısında 440 üyeden 33'ü Müslümandı. 1887'de üye sayısı 607'ye

⁷¹ Konferansın merkezi daha sonra kolera salgını dolayısıyla Bombay'a kaydırılmıştır.

⁷² Konferan çağrısı şu şekildedir. "*Bengal, Bombay ve Madras Başkanlıklarının bütün bölgelerinin İngiliz dilini iyi bilen öncü politikacılarından oluşan bir Hint Ulusal Birlik Konferansı, 25-31 Aralık 1885 tarihlerinde Poona'da toplanacaktır. Konferansın doğrudan amacı şunlardır: 1. Ulusal ilerleme davasının en içten bütün emekçilerini, kişisel olarak birbirlerini tanımaya muktedir kılmak, 2. Ertesi yıl üstlenilecek siyasi işlere karar vermek ve tartışmak. Bu konferans dolaylı olarak, yerli bir parlamentonun tohumu olacak ve uygun şekilde çalıştırılırsa, Hindistan'ın hala herhangi bir temsili kurumlar formuna tam olarak uygun olmadığı iddiasına birkaç yıl içerisinde yerinde bir yanıt oluşturacaktır. İlk konferans, izleyen konferansın yine Poona'da yapıhp yapılmayacağına veya British Association geleneğini izlemek üzere, konferansın yıldan yıla farklı önemli merkezlerde yapılp yapılmayacağına karar verecektir*". Geniş bilgi için bkz. B. Pattabhi Sitaramayya, *History of Indian ...*, s.10.

⁷³ Kongre ilk oturumundan itibaren tüm Hindistan ulusunun temsilcisi olduğu iddiasıyla toplandı. Ancak Müslüman liderler Kongrede yeterince temsil edilme imkanı bulamayacaklarını öne sürerek Kongreye şüphe ile yaklaştılar. İlk toplantısına 72 üye katılır. Bu üyelerden sadece 2 tanesi Müslümanlardan oluşmaktaydı. Bu kişiler Mr. M.R. Sayani and Mr. A.M. Dharamsi. Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundation of Muslim League**, Lahore 2006, s.20.

⁷⁴ Hikmet Bayur, III., s.466; G. A. Natesan, **The National Congress**, Madras 1917.

çıktı.⁷⁶ Kongre'nin Hindistan'ın Müslüman topluluklarını temsil etmede başarılı olduğu söylenemez, aksine Müslüman-Hindu uyumsuzluğunun yansıdığı alanlardan biri oldu. Kongre, tüm Hindistan'ı temsil etme iddiası taşımasına rağmen zaman ilerledikçe kongrede Hinduların ağırlığı hissedilmeye başlandı.⁷⁷ Bu koşullar altında üyeler yalnızca eğitilmiş kişiler veya oy hakkına sahip olan mülk sahiplerinden seçilebilirdi. Müslümanlar İngiliz eğitim sisteminde Hindlilerin gerisinde kalmış ve 1857 ayaklanmasının sonucu olarak yoksul hale gelmişlerdi. Dolayısıyla oy hakkı konusundaki bu öneriler tamamen Müslümanların aleyhine idi.⁷⁸ Müslümanlar, Kongre'yi Hinduların baskın olduğu bir topluluk olarak gördüler ve özellikle Aligarh Okul⁷⁹ mensupları Kongre'ye katılımı engellemeye çalıştılar. Kongrenin 1905 yılında Banaras toplantısında 756 üyeden sadece 17'si Müslümandı.⁸⁰

Hindistan Milli Kongresi içinde Hintlilerin yabancı yönetimle işbirliği yapmaktan vazgeçmesi gerektiğini ileri süren birtakım liderler de görülmüştü. Bunların en tanınmış olanları; Lala Rajpat Rai⁸¹, Bipin Chandra Pal⁸² ve Tilak 'tır⁸³. “Geçmişle övünmeyen

⁷⁵ Bu teşekkür zamanla Hindistan'ın bağımsızlığını sağlamasında başlıca amil olacaktır. Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.122 vd.

⁷⁶ 1887 Madras oturumunda 607 delegeden 79'u Müslümandı. Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-India Muslm League Documents:1906-1947) I.**, Lahore 2006, s.22;Kongrenin 1885-1894 yılları arasında yapmış olduğu toplantılar için bkz EK.1. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.250.

⁷⁷ N.C..Saxena, **Muslims and the India National Congress**, Delhi 1955, s.52.

⁷⁸ Muniruddin Choghtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R.A.Khan),Lahore 2009, s.12

⁷⁹ Bu dönem de Seyyid Ahmed Han Müslümanları Kongreye katılmaları konusunda uyaracaktır.Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.22; Ram Gopal, **Indian Muslims APolitical History (1858-1947)** , Lahore 1854, s.34vd.

⁸⁰ Zaman ilerledikçe kongre de Hinduların ağırlığı hissedilmeye başlandı .Kongrenin yıllık toplantıları ve üyeler için bkz. Syed Sharifuddin Pirzada, I., s.23.

⁸¹ Arya Samaj hareketinin lider kadrosundan olan Lala Lajpat Rai (1865-1928), Lahor Devlet üniversitesi ve Pencab üniversitesi Hukuk Fakilltesi'nde öğrenim görmüştür. 1914-1920 Arasında Amerika'da çalışmıştır. Rahtak, Hisar ve Lahor'da avukatlık yapmıştır. Hindu Mahasabha partisinin kurucusudur. Gazeteci ve yazardır. Aziz, K.K., **History of Partition of India : Origin and Development of the idea of Pakistan IV**, Yeni Delhi 1988, s. 844,

⁸² Bipin Chandra Pal (1858-1932); Bengal'de doğmuştur. 1898-1900 Yıllarında İngiltere ve Amerika'yı ziyaret etmiştir. Home Rule Movement hareketine katılmıştır, 1913 Bengal Eyalet Meclisi başkanlığında bulunmuştur. Aziz, K.K, s. 845

⁸³ Gandhi'nin Çağdaş Hindistan'ın Kurucusu dediği Bal Gangadhar Tilak (1856-1920), Hint Milliyetçi siyaset adamı olup Lokamanya (Halkın Sevgili Önderi) lakabıyla bilinmektedir. 1905'te Hindistan genel valisi Lord Curzon'un Bengal'i bölmesi üzerine kararın iptalini isteyen Bengal halkını bütün gücüyle destekledi; İngiliz mallarını boykot etme çağrısı çok geçmeden bütün ülkeyi etkiledi. Ertesi yıl Yeni Partinin Hedefleri diye tanınan pasif direniş programını açıklayan Tilak bu programla İngiliz yönetiminin uyuşturucu etkisini ortadan kaldırmayı ve halkı bağımsızlık uğruna katlanılacak zorlukları hazırlamaya çalıştı. I. Dünya savaşından önce hapse atılmış, savaş sırasında salıverilmiştir. Tilak yeniden siyasete dönerek 1915 Yılında Kongreye katıldı ve “*Svaracya (öz yönetim) doğuştan hakkımdır ve onu elde edeceğim*”sloganını ortaya attı . Başlattığı bu boykot ve pasif direniş eylemleri sonradan Mahadma Gandhi tarafından sürdürüldü. Geniş bilgi için bkz. Babu Aurobindo Ghose, **Bal Gangadhar Tilak- His Writings and Speeches**, Madras 1922.

geleceğine güvenemez.” İlkesiyle hareket etmişlerdir.⁸⁴ Bu liderlerin bağımsızlık ve milliyetçilik ideallerini Hindu radikalizmine dayandırmaları, sonraları telafisi mümkün olmayan toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır. Bu dönemde aynı zamanda yerli dini inceleme amacını güden bazı aydınlar Hintlilerde dinlerine karşı manevi bir güven yarattı.⁸⁵

Kongre, ilk yirmi yıl (1885- 1905) içerisinde talep ettiği siyasi reformlar yönünden, Hindistan hükümetinden herhangi önemli somut bir yanıt alamasa da, çeşitli şekillerde Hindistan'ın siyasi gelişmesine katkıda bulunmuştur. Kongre'nin sürekli bir başka merkezde toplanmasına özen gösterilen ve bu yönüyle de Hindistan'ın çeşitli uzak bölgelerinden öncü temsilcileri bir araya getirmeye katkıda bulunan yıllık toplantıları, Hind birliği idealine bir gerçeklik vermiş ve Hindistan'ın farklı ırkları ve akideleri ile bütün sınıfları arasında yurtseverlik duygularını geliştirmiş ve sürekli artan eğitimli Hintliler çevresinde siyasi uyanışı uyarmıştır. Hindistan'ın önemli siyasi, iktisadi ve idari sorunları bu Kongre toplantılarında, sonra da Eyalet Konferanslarında düzenli olarak tartışılmış ve bu Kongre platformları, yarattıkları düzeyli tartışma ve karar süreçleriyle, Hint Ulusal Kongresi'ni, Hindistan'ın siyasi gelişmesinin yanı sıra, refah ve ilerlemesiyle ilgili bütün sorunlarda kamuoyunu yönlendirmede etkin bir araç yapmıştır.⁸⁶

Bu ulusal örgüt, Hindistan siyasi yaşamına tam olarak egemen olduktan sonra, yirmi yılı aşkın bir zaman Hint siyasi programının başlıca politikalarını oluşturan idari ve anayasal reform düşüncelerine şekil vermiştir.

ç. Hindu Mahasabha Partisi

Hindu Mahasabha,⁸⁷ Müslümanlara karşı etkin bir rol oynamakla beraber eski kongre üyesi Moonje tarafından kurulmuştur. Aşırı Hindu politik teşkilat Hindu Mahasabha, bütün Hinduları Budistleri de kapsayacak şekilde birliğin ve dayanışmasının ifadesi olan Hinduluk anlayışını desteklemekteydi. Hinduizm ya da Hindu inancında dil, kültürel ve politik düzlemde birlik esastır.⁸⁸ Aynı zamanda İngiliz Emperyalizmine karşıdır.

⁸⁴ Hikmet Bayur, III., s.467

⁸⁵ Annie Besant adında bir İngiliz "Theosophical Society"adında bir cemiyet kurup yerli dini inceleme ve onu Avrupa'ya bildirme işine girişmekle aydın Hintlilerde dinlerine karşı manevi bir güven yaratır. Hikmet Bayur, III., s. 467

⁸⁶ Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, s.122 vd.

⁸⁷ Prabhu Bapu, **Hindu Mahasabha in Colonial North India 1915-1930**, New York 2012; R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.986vd.

⁸⁸ P.M.Holt- A. K. S. Lambton- B. Lewis, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II.**, İstanbul 1989, s. 367.

Hindu Mahasabha, Hindu birliğini temsil etmekte olup bütün yabancı tesirlere ve onların sonuçlarına karşı olduğu gibi Müslümanlarla Hristiyanlara da karşıdır. Hinduluğu, bütün eski gelenekleriyle Müslüman-Türk ve İngiliz istilâlarından önce olduğu gibi yaşatmak ve bu istilâların sonuçlarını silmek düşüncesindedir. Bu bakımdan ilerleyen süreçte bir Pakistan devletinin kurulup ülkenin ikiye bölünmesine de kesin olarak karşı çıkmışlardır.⁸⁹

d. Swaraj Kararnamesi

Tam bağımsızlığı ifade eden Swaraj,⁹⁰ aynı zamanda iyi idare Hindistan'ın kendi kendisine idare etmesi manalarına gelmekteydi.⁹¹ Başlangıçta amaç yerli aydınları yerli halkın kalkınmasıyla bilgilendirmek ve yerlilerin İngilizlerle eş muamele görmelerini ve Hindistan'da halkça seçilmiş temsili meclislerin idareyi denetleyebilmelerini sağlamaktır. Bu amaçlar gitgide Hindistan'ın bağımsızlığı elde etmesini istemeye kadar genişletilmiş ve bu sonuca ulaşılmıştır. Bu hareketin temeli, Hindistan'da Batı kültürünü kendine mal etmiş bir aydınlar zümresinin artmış olmasına dayanır. Bu gibi aydınlar başlangıçta körü körüne Batının büyüklüğüne tapıyorlar ve kendi ulus ve ülkelerinin geçmişini ve halini pek hakir görüyorlardı. Bu duygular üstün iken tabiatıyla Hindistan'da ulusal bir hareket tasavvur dahi edilemezdi. Dolayısıyla inkılapçıların ilk işlerinden biri Hindu din gelenek ve göreneklerinin büyüklüğünü savunmak olacaktır.

İşin bağımsızlık isteğine kadar götürülmesine sebep İngilizlerin davayı daha çok siyasal yönden ele alıp ona göre tedbirlere başvurmaları ve ıslahat yapmalarındır. Hâlbuki davanın esası yerlilerin çektikleri ekonomik sıkıntı idi ve o devam ettikçe halkın inkılapçıları var gücüyle ve boyuna artan bir ölçüde desteklemesi tabii idi.

İngilizler bu gelişmeleri durdurmak için tedbir olarak siyasal ıslahat ve yerlilere türlü meclislerde artan bir ölçüde yer verilmesi, onları daha fazlasını istemeye sevk etmiş ve yıllar geçtikçe bağımsızlık isteğini ve inkılap hareketini bir çığ gibi büyümesini sağlamıştı. XIX. Yüzyılın sonlarında Hindistan halkı, ayrılmış bulunduğu türlü kast, oymak, dil ve din

<http://www.savarkar.org/content/pdfs/en/History> ; <http://www.serialsjournals.com/serialjournalmanager/pdf>

⁸⁹ Hikmet Bayur, III, s.621.

⁹⁰ Tam bağımsızlığı ifade eden Swaraj, aynı zamanda Hindistan'ın kendi kendisine idare etmesi manalarına gelmekteydi. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Sadıq, **The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement**, Delhi 1983, s.116; Surjit Mansingh, **Historical Dictionaries of India**, London 1996; P.D. Kaushik, **The İdeology and Programme**, Madras 1964, s. 398.

⁹¹ Bkz. Muhammed Sadıq, *The Turkish Revolution ...*, s.116.

farkları dolayısıyla her nevi birlik ve bağımsızlık kavramlarından son derece uzakta idi. Bu gibi düşünce ve duyguları ona aşılayan, inkılapçı aydınların halkın bütün kısımlarına sıkıntı ve sefalette müşterek olduklarını gösterebilmeleri olmuş ve bu yön birçok Müslümanları dahi Hindu inkılapçılar tarafına çekebilmiştir.⁹²

Siyasi bilincin gelişmesi ve şiddetli bir tepki halinde kendisini göstermesinden istifade ile Kongre 1906 yılında çıkarılan Swaraj Kararnamesinde diğer İngiliz müstemlekelerinde uyguladığı kadarıyla Hindistan'ın da kendi kendisini yönetmesi gerektiğini açıkça ilan etti. Swaraj Kararnamesiyle **Dadhbhoy Naoraji** aşağıdaki hususları istemişti: Bu kongrede, kendi kendini idare etme yetkisi olan İngiliz müstemlekelerinin hükümet şeklinin Hindistan' a da teşmili ve aşağıda belirtilen reformların derhal yapılması hususunda ısrar edilmesine karar verildi.

a. Sadece İngiltere'de yapılmakta olan sınavların aynı zamandan Hindistan'da yapılması

b. İngiliz Devlet Bakanlığı Meclisinde ve Madras, Bombay valilikleri yürütme konseylerinde yeteri kadar Hindli temsilcilerinin bulunması,

c. Halk temsilcilerinin sayısının arttırılması suretiyle eyalet ve yüksek yasama meclislerinin genişletilmesi

ç. Mahalli idare ve belediyelerin yetkilerinin genişletilmesi.⁹³

7 Ağustos 1905 tarihinde Kongre boykot hareketini başlattı. Bu hareketle Hind yarım adasında halk İngiliz mallarını almaktan tamamen kaçınmaları ve sadece Hindistan'da yapılmış yerli malları satın almaları hususunda teşvik ediliyordu. Bu boykotun ilk amacı toplumla ilgili olmakla beraber sonradan Bengal bölgesinde yaşayan Hintliler, Bengal'ın bölünmesini istemedikleri için İngiliz hükümetine bu bölünmenin iptali hususunda bu boykot bir baskı olarak kullanılmıştı.⁹⁴ Daha sonraki yıllarda da, Hintlileri yerli mallara alıştırmak ve bu suretle memleketin endüstriyel ve ekonomik durumunu kuvvetlendirebilmek için bu yol etkin bir silah haline gelmişti. 1905 yılında kabul edilen bu boykotla ilgili kararnamede şöyle denmekteydi: *“Bu ülke halkının ülkelerinin idaresi ile ilgili olarak söz haklarının olmaması ve hükümet nezdindeki temsilcilerinin isteklerinin göz*

⁹² Hikmet Bayur, III., 462.

⁹³ Geniş bilgi için bkz. G. Allana, s.61 vd.; P.D. Kaushik, **The İdeology and Programme**, Madras 1964, s.257

⁹⁴ Hikmet Bayur, III., 470.

önüne alınmaması sebebiyle, Bengal' de bölünmeye karşı başlatılan boykot hareketinin meşru olduğuna Kongre karar vermiştir.”⁹⁵

Eğitim alanında da önemli yenilikler öngören Swaraj karnamesinden sonra reform talepleriyle politik alandaki isteklerin gittikçe artmaya başladığı bir devre olacaktır. 1908’ de özerkliğe ilave olarak idareyi düzenleyip milli birliği sağlamak suretiyle halkı terbiye edip ülkenin fikri, ahlaki, sınai ve iktisadi teşkilatlanmasını sağlayacak bir şekilde geleceğe yürüme kararı alınacaktır.⁹⁶

B. MÜSLÜMAN AHALİDE İSTİKLAL FİKRİNİN UYANIŞI

1857 isyanından sonra Hind Müslümanlarının yüzyıllar süren hâkimiyeti İngilizlerin eline geçmişti. Hindistan hâkimiyetini İngilizlere kaptıran Müslümanlar, onlara karşı tepkili olduklarından, geçmişteki kudret ve zaferlerini bugünkü kötü vaziyetleriyle kıyasladıklarında, beylik gururları İngiliz sistemini benimsemelerine engel oluyordu.⁹⁷

İngilizlerden önce Hindularla Müslümanlar arasındaki ilişki, yöneten ve yönetilen şeklindeydi. Ancak İngilizlerin iktidarı ele geçirmeleri ve 1857 kalkışmasının başarısız sonuçlanmasıyla her iki toplum mahkûm konumuna düşmüşlerdi. Dolayısıyla İngilizlere karşı Müslümanların kızgınlığı Hindulara oranla daha fazlaydı ve İngiliz yöneticiler bunu hissetmişlerdi. Özellikle Müslümanlar bu baskıyı siyasi, sosyal, dini ve eğitim alanında yoğun olarak hissetti. İngiliz idaresi, Hint Müslümanlarını pasif tutmak için tedbirler almaya çalıştı, Müslümanları devlet işlerinden uzak tutmak, Müslümanları Hindularla yeniden birlik oluşturmalarını engellemek bu tedbirlerin başında geldi. Hindu çoğunluk sayı üstünlüğü sebebiyle Müslüman azınlık üzerine her açıdan üstün hale gelmişti.⁹⁸

İngilizler, 1793 *Sürekli İskân Kanununu*⁹⁹ ile toprakların boş kalmayıp daha geniş alanların işlenmesi amacıyla köylünün göç etmesini ve çeşitli sebeplerle yer değiştirmesini yasaklar böylece zemindar veya tahsildarın zulmüne maruz kalan

⁹⁵ Bkz. G. Allana, s.62.

⁹⁶ F. R. Atay, Hind, s.56.

⁹⁷ R. Grousset, *Asya’nın Uyanışı; İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İsyanı*, (nşr. S. Gömeç), Ankara 1999, s. 66.

⁹⁸ İngiltere bu coğrafyada kendisine tehdit olarak İslamiyet’i gördüğü için özellikle Müslümanlar karşı tedbirler almışlardı. Geniş bilgi için bkz. Abdürreşid İbrahim, *İslam Dünyası Çin ve Hindistan’da İslamiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hint Adaları ve Hicaz Notları) II.*, (nşr., Mehmet Paksu), İstanbul 1987, s.359

⁹⁹ Bu kanun hakkında bkz. G. Dunbar, s.396

Müslümanların ¹⁰⁰ vakıf ve miri arazileri vergilerine de 1828 yılında *Toprakları Geri Alma Yasası* ile darbe vurdular.¹⁰¹ Siyasi bakımdan Müslümanların Hindistan hâkimiyetini ele geçiren İngilizler, bu kanunla onların sosyal statüsünü alçaltıp, ekonomik olarak çökmelerine de neden oldu. Nitekim Hindu memurların sosyal statüsü bu kanunla yükseltildi.¹⁰² Müslümanlar, İngilizlere karşı düşmanlık beslemeye başladı.

Bölgede sosyo-kültürel yapı da bizzat devlet eliyle düzenlendi. Bu amaçla ilk olarak Sanskritçe ve Farsça eserlerin basımı durdurulup Müslüman ve Hindu ortaokullarıyla yüksekokullarının kapatılmasını istedi. Müsbet ilimler de önemsenmeyerek bütün imkânların İngiliz dil ve edebiyatının öğretilip yayılması uğrunda kullanılması için çalıştı.¹⁰³ O sebeple İngiliz dili ve hukuk sistemi kısa sürede Hindistan'da geçerli kılındı. Bunu ölçü, tartı ve para sisteminde İngiliz usullerinin kullanılması izledi.¹⁰⁴ Bu suretle hem terminoloji değiştirilip hem de Hind pazarı yeniden düzenlenerek Müslümanlar yeni kurulan bu sistemin dışında bırakılmış oldu. Bu yaklaşımın, geleneklerine bağlı devrin Müslüman aydınlarını dehşete düşürmesi tabî idi. Çünkü eğitim ve yönetim dili olarak Farsçanın yerini İngilizcenin alması, Hindulardan ziyade Müslümanların aleyhine olmuştu. Hindular için bu durum bir yabancı dilden başka birine geçiş anlamına geliyordu. Zira onlar yüzlerce yıldan beri süren Türk hâkimiyetinin etkisiyle her türlü ortak hayata ve yeni efendileri kolaylıkla benimsemeye alışmışlardı. Müslümanlar için başka bir kültür dairesine girmek,

¹⁰⁰ Müslümanlara göre İngilizler her ne kadar Bengal'i silah zoruyla ele geçirmiş olsalar da onların buradaki hukukî varlığı sadece Babürlü Padişahının vergi tahsildarı sıfatından ibarettir ki bu da geçici bir durumdur. Bkz., A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.365 vd.; Y.H. Bayur, III., s.296.

¹⁰¹ Müslümanların eğitim sistemindeki masrafları bu vakıflardan karşılanmaktaydı. Bkz.W.W Hunter, **The Indian Musalmans**, s.175

¹⁰² Bkz. A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.32.

¹⁰³ Macaulay'a göre bu politika sayesinde "kan ve renk bakımından Hintli fakat zevk,düşünce, ahlâk ve zekâ bakımından İngiliz" olan bir sınıf ortaya çıkacak böylece bir göbek sonra Bengal'de bütün yüksek tabaka Hinduluktan ayrılmış olacaktı. Bkz., Y.H.Bayur,III, s.291.; Macaulay'ın eğitim politikası hakkında geniş bilgi için bkz.; H.V.Lovett, "Education and Missions to 1858", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.111 vd.; H.H.Dodwell, "Imperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.3 vd.; Ikramuddin Qidwai, "The Establishment of the British Raj", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.509; S.Natarajan, "Impact of European Influence", **An Outline of the Cultural History of India**, (nşr. Syed Abdul Latif), Hyderabad 1958, s.241; P.Woodruff, **The Men Who Ruled India-Founders**, New York 1964, s.284 vd.; D.Kincaid, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939, s.80 vd.,195; N.A.Norris, **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967, s.7,50; H.Kulke-D.Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986, s.251, 257 vd.

¹⁰⁴ R.Luraghi, s.151.

dolayısıyla kendi kültürlerine yabancılaşmak demektir.¹⁰⁵ O sebeple Müslümanların Hindulara oranla batılı kurumlara ilgisi fazla değildi.¹⁰⁶ İngilizlerin Hindular karşısında Müslümanlara uyguladıkları adaletsizlik, onları psikolojik, sosyal ve ekonomik bakımlardan güvensizliğe sürüklemekte ve uzak durmalarına sebep olmaktaydı.¹⁰⁷ Bu yüzden 1835-1870 arasında idari hizmetlerdeki Müslümanların Hindulara oranı yetmiş bir kadardı.¹⁰⁸

İngiliz misyonierlerin XVIII. yüzyıl başlarında yerli geleneklerin devam etmemesi için bazı buyruklar¹⁰⁹ verdiği gibi yönetim üzerindeki baskıları, ülkede bazı yanlış uygulamalara ve sarsıntıların meydana gelmesine sebep oldu. Hristiyanlaşma tehdidi karşısında kalan yerli halkı tedirgin etmeye, Doğu Hindistan Şirketine tavır almaya ve bazı fiili çatışmalara yol açtı.¹¹⁰ Yalnız aydınlar değil aynı zamanda halk da Şirket'in yavaş ve emin adımlarla Hindistan'ı Hristiyanlaştıracığı endişesine kapıldı. Siyasi hâkimiyeti İngilizlere kaptırmanın vermiş olduğu küskünlük içerisinde bulunan Müslümanlar, bu misyonier faaliyetleri yüzünden yakında ülkenin Hristiyanlaşacağından endişelendikleri için İngilizlerin yaptıkları her işe karşı tavrılıydılar. Bu duygular içinde olan Müslümanlar, Hindistan'daki dini huzursuzlukların kaynağını İngiliz eğitime bağlıyor olacaklar ki Bihar'da eğitim ve öğretim dairesini “şeytanî defter”¹¹¹ diye anmaktaydı.¹¹²

Bu dini ve içtimai mahiyetteki sebeplerin yanında bir de iktisadi sebepler vardır. Devlet kademelerinden uzaklaştırılan Müslümanlar aynı zamanda bazı eyaletlerde çiftliklerin, bankaların, ticarethanelerin Hinduların elinde bulması da bir diğer kargaşalık sebebi idi. Gerçekten mesela Doğu Bengal'de büyük çiftlik sahiplerinin çoğu Hindu olduğu

¹⁰⁵ Geniş bilgi için bkz. A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.366.; M.Yusuf Abbasi, **Pakistan Culture a Profile**, Islamabad, 1992, s. 20 vd

¹⁰⁶ A.J.Toynbee, **Dünya ve Garp**, (nşr.E.Bilgiç), s.53 vd.; A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.31 vd.

¹⁰⁷ R. Grousset, **Asya'nın Uyanışı; İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İşyanı**, (nşr. S.Gömeç), Ankara 1999, s. 66.

¹⁰⁸ A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.32.

¹⁰⁹ İngilizler; bazı mahalli bayramlarda top atmak, belirli mabedlerin bakımı için hacılardan vergi alınmasına izin vermek, cami, türbe ve mabetlere ait vakıfları idare etmek gibi Hindistan'da bir takım yerli geleneklerin devamına müsaade etmekteydiler. Misyonierler İngilizlerin bu tutumunu “Hristiyan bir devletin puta tapmayı teşviki” olarak yorumlayıp 1833 ve 1838 de İngiltere'den Hindistan'a bu gibi faaliyetlere müsaade edilmemesi için buyruklar yollanmasını sağladılar. Bir takım İngiliz ileri gelenleri “*Tanrı'nın bu ülke halkını Hristiyanlaştırma görevini, İngilizlere verdiği*” ve İngilizlere Hindistan hakimiyetini sunacak olan Hristiyanlığı kararlı bir şekilde korumaları gerektiğine inanmaktaydılar. Y.H. Bayur, III, s.290.

¹¹⁰ Kendisini her defasında yerli halkın dinine karışmayan laik bir kuruluş olarak gösterme çabasında olan Doğu Hindistan Şirketi, 1837 yılındaki kıtlıktan istifadeyle zor durumda kalmış öksüz ve yetim çocukları resmi olarak Hristiyan olmaya teşvik etmişti.

¹¹¹ Baburlularda resmi daireye defter denilmekteydi.

¹¹² Geniş bilgi için bkz. J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, s.729; Y.H. Bayur, III, s.303.

halde bu toprakları işleyen tarım işçileri ise Müslümanlardı. Pencap'ta banka sahipleri Hindular bu bankalardan borçlananlar ise Müslümanlardı. Bu adaletsiz durum, pek tabii olarak göze batıyor ve sık sık hadiselerle sebep oluyordu. Urduca- Hintçe çatışması da bölücü bir unsur halini almıştır. Hintçe'ye milli bir vasıf kazandırmak amacıyla Hintçe'yi geliştirme dernekleri kurulmuştur. Ayrıca "Hindustanı" adıyla Urduca'yı Hintçe 'ye katma çalışmaları başlatılmıştır. Hindu gazetecilerin İslam düşmanlığını körüklemeleri, yazarların bu amaçla kitaplar yazmaları aradaki uçurumu daha da derinleştirmişti. Müslümanlar, yurttaşları olan Hindulardan sürekli uzaklaşmışlardı. Böylece İslam milliyetçiliği, bağımsız bir şekilde oluşmaya başlamıştı.

a. Ehl-i Hadis Ekolü

Hind yarım adasında Müslüman toplumun içine düştüğü kötü durumu iyi bir şekilde tahlil ederek onu ıslaha çalışan Şâh Veliyullah Dehlevi(1703-1762),¹¹³ Kur'an ve Hadis ilimlerinin yayılması için büyük çaba sarf etmiş, gerçek İslam düşüncesi ve yaşantısını halka öğretmeye çalışmıştır. Kur'an ve hadis eğitimi yaygın olmadığı için taklit, şahsi görev sayılıyordu. Şah Veliyullah ve oğulları, hatmi ilimlere, Kur'an ve Hadis'e öncelik vermekteydiler. Böylece Hindistan'da Hadis ilmini yayma çalışması, XVIII. yüzyılda Şah Veliyullah zamanında başlamıştır.¹¹⁴ Şah Veliyullah Müslümanların manevi ve ahlaki ıslahı için gayret göstermiş ve bu yolda kıymetli eserler yazmıştır. Kuran'ı Farsçaya çevirmiştir. Veliyullah'a göre İslam, kuran ve sünnetteki ahlaki ve ruhani ilkelere dayanarak insanlığın kurtuluşunu sağlayacak devrimci bir hareketti. Veliyullah birkaç müfessirin veya ulemanın söylediklerine güvenmektense, müminin Kuran'ı bizzat inceleyip bu konuda kendi fikir ve anlayışını oluşturma ve geliştirme gerektiği görüşündeydi.¹¹⁵

Kendilerine has yayınları, camileri ve eğitim yerleri Ehl-i hadis bir yandan Hindu, Kadiyani ve Hristiyanlara karşı mücadele verirken öte yandan dini hayatı saflaştırma

¹¹³ Vehhabilik hareketinin alt yapısı hakkında bkz. Qeyamuddin Ahmad, **The Wahabi Movement in India**, Calcutta 1966; Şâh Veliyullah Dehlevi(1703-1762) hakkında geniş bilgi için bkz. Zaferullah Dauî, **Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1995, s.103vd; Abdulhamid Sıddıkî, "*Şah Veliyullah Dehlevi*", **İslam Düşüncesi Tatihi**, (nşr., Yusuf Ziya Cömert), İstanbul 1991, s. 345vd.

¹¹⁴ Brelvi, "*İbadat-Mehmud, Seyyid Feyyaz*", **Tarih-i Adbiyat-i Musalmanan-i Pakistan-Hind VIII.**, Lahor 1971, s.32

¹¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Qeyamuddin Ahmad, **The Wahabi Movement in India**, Calcutta 1966; Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr., L. Boyacı), İstanbul 1995, s.281-302; Gestave Edmund Von Grunebaum, **İslamiyet III. (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Günümüze Kadar-2)**, İstanbul 1993, s.68vd.

düşüncesiyle hurafelere karşı mücadele etmekte, hadis öğretimini yaygın hale getirmeye çalışmaktadır.¹¹⁶Şah Veliyullah'ın vefatından sonra takipçileri onun metodunu devam ettirmişlerdir. Bu tabaka, Ehl-i Hadis veya gayri mukallid adıyla meşhur olmuştur. Şah Veliyullah ve ailesinin yapmış olduğu çalışmalar ve açmış olduğu yol, kendilerinden sonra gelenlerin başlatmış oldukları ıslah ve bağımsızlık çabaları için hareket noktası olmuştur.

b. Ehl-i Kur'an Ekolü

Hareketin ortaya çıkışında Müslümanların siyasal ve kültürel açıdan geri kalmışlıkları ile bu olumsuz durumun İngilizler tarafından kullanılması önemli rol oynamıştır. Bu hareketin ileri gelenleri,¹¹⁷ İngilizlerin Hind yarım adasında sömürgelerini devam ettirebilmek için yerli halktan çok sayıda insana yardım ve destek sağladıklarını söylemektedir. Bu bağlamda, sözü edilen geri kalmışlık olgusunun bir tezahürü olarak, bazı İslâmî çevrelerin Batı bilim ve teknolojisinin büyümesine kapılması ve İslâmî öğretileri bu bilimsel verilerin ışığında yorumlamak istemesinin de hareketin ortaya çıkışında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Müslümanları tek bir çatı altında toplama ve onları Hanefilik, Şâfîlik ve Hanbelilik gibi farklı mezheplere mensubiyetten kurtarma yönündeki bilinç ve duyarlıklarının Ehl-i Kur'an ekolünün ortaya çıkışına zemin hazırlayan en temel faktör olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

c. Tarikat-i Muhammediyye Hareketi

Hind alt kıtasında İngilizlerin etkin olmasından sonra Seyyid Ahmed Barelvi (1786-1831)¹¹⁹ gibi liderler İngiliz toprak sahipleri ve onların himayesinde gelişen büyük Hind toprak sahiplerine karşı cihad başlatmışlardı.

Tarikat-ı Muhammediyye Hareketi, Kuzey Hindistan'ın en büyük şehri olan Delhi'de 1821 yılında başladı. Dini ıslahatı hedef alan hareket, aynı zamanda ülkeyi yabancılardan kurtarmayı gaye edinen siyasi bir örgüt kimliğine de sahipti. Halkı İngilizlere karşı kıskırtmayı ve harekete geçirmeyi amaçlayan siyasi bir kitle hareketine dönüştü. Burada

¹¹⁶ Bkz. Abdullah Aydın, "Ehl-i Hadis", **DİA/XXXII** s.507.

¹¹⁷ Ehl-i Kuran olarak bilinen bu ekol XIX yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Abdülhamit Birışık, "Kur'anıyyun," **DİA/XXVI**, s. 428.

¹¹⁸ Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.55 vd.

¹¹⁹ Bareilly'de doğmuş olmakla beraber iş bulmak maksadıyla Dehli'ye gitmiş ve orada Şah Veliullah'ın oğlu ve manevi varisi Şah Abdülaziz'in müridi olmuştur. Qeyamuddin Ahmad, **The Wahabi Movement in India**, Calcutta 1966, s.25 vd.

Kuran ve hadisler halkın anlayabileceği dilde öğretildiği gibi Kuran Urduçaya çevrildi.¹²⁰ Islahatçı karakterinden dolayı İngilizler tarafından Vehhabi Hareketi olarak nitelenen Tarikat-i Muhammediyye Hareketi, sufi tarikatlerine benzer bir yapılanmaya sahipti. Hareketin tabanı, Bengal ve Kuzey Hindistan'da ezilen Müslüman meslek sahipleri ve çiftçilerden oluşmuştur. Silahlı birlikleriyle İngiliz toprak sahipleri ve onların himayesinde gelişen büyük Hint toprak sahiplerine karşı cihad başlatan Seyyid Ahmed Barelvi, 1826'da İngilizlerle mücadele için bir eylem üssü kurduğu Kuzeybatı Eyaletine yerleşti. Burada Keşmir'e girmesini engelleyen Sihlerle 1831'de yaptığı bir muharebede yenildi ve öldürüldü. Bu hareket liderleri 1857 isyanından sonra tutuklanacaklardır. Hareket liderleri, dini ihya amaçlı çalışmalarının ekonomik destekten yoksun bırakıldığından sadece dini ihya amaçlı yapılan çalışmaların İngilizlerin üstün teknolojisinden üstesinden gelmeyeceği kanaatine vardı.¹²¹

ç. Aligarh Ekolü ve Seyid Ahmet Han

Aligarh¹²² Ekolü Pakistan devletinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Ekolün kurucu Seyyid Ahmet Han (1817-1898),¹²³ 1857 kalkışması ve bu kalkışmanın ardından gelen sıkıntılı süreçte, Hint yarımadasındaki Müslümanlarının geleceğini güven altına almak amacıyla İngilizlerle iyi geçinme siyasetini¹²⁴ ve kurumlarda modernleşmeye gidilmesi gerektiğini benimsemiştir.¹²⁵ Seyyid Ahmed Han, siyasi alanda üç ana tema üzerinde ısrarla duruyordu. Birincisi, Müslümanlarda siyasi uyanış zaruridir; ikincisi

¹²⁰ Qeyamuddin Ahmad, **The Wahabi Movement in...**, s.22vd; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s. 97.

¹²¹ Kemal H. Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, (nşr., Şiar Yalçın), İstanbul 2013, s. 46

¹²² Hindistan'ın Utar Pradeş eyaletinde İslâm Üniversitesi ile meşhur tarihî bir şehir. Delhi-Agra yolu üzerinde, Delhi'nin 120 km. güneydoğusunda Agra'nın 75 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Bkz. Halit Eren, **"Aligarh"**, **DİA/II**, s.460; A.R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.303vd

¹²³ Seyyid Ahmed Han [1817-1898], Babürlü İmparatorluğuna hizmet etmiş saygın bir aileden geliyordu.1838'de babası Muhammed Muttaki'nin ölümünden sonra Doğu Hindistan Şirketi'nin Delhi'deki adliyesinde işe başladı. İngiliz görevlilerle düzenli ilişkilere girdi ve 1869-70'de İngiltere'yi ziyaret etti. Seyyid Ahmed Han bu gezi dönüşünde tamamen Batı tarzı yaşam biçimini seçmişti. İngiltere Seyyid Hanı 1869 da Hind Yıldızı Kumandanı ve 1888 de aynı derecede şövalyelikle ödüllendirildi. Shan Muhammad, **Sir Syed Ahmad Khan A Political Biography**, Lahore 1976, s.41. Şaban Düzgün, **Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi**, Ankara 1997, s.31 vd.

¹²⁴ Seyyid Ahmed Han Hint Müslümanlarının kendilerini zamanın gerisinde kalmış düşüncelere mahkum eden, muhafazakarlıkları nedeniyle acı çektiklerine inanıyordu. Muniruddin Chaghtai, **Historic Struggle for Pakistan (1857- 1947)**, (Translated., R.A. Khan), Lahore 2009, s.12

¹²⁵ Aziz Ahmed, **Hindistan ve Paskitanda Modern İslam** , .s.44; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s. 10 vd.

İngilizler birer dost olarak algılanmalı, işbirliğine gidilmelidir; üçüncüsü Müslümanların Hindistan Milli Kongresine (*Indian National Congress*) katılmaları uygun değildir.¹²⁶

Bu dönemde Müslümanların politik düşünceleri Seyyid Ahmed Han'ın himayesinde yeni bir şekil almaya başladı ve Seyyid Ahmed Han Müslümanları İngilizlerle açık bir savaşa girmemelerinde öğütlemişti.¹²⁷ Aynı zamanda değişik şartlar içinde ilerleyebilmek için Müslümanlardan zorunlu olan Batı öğrenim şeklini içtenlikle benimsemelerini, geçirdikleri son acı tecrübeden faydalanmalarını istedi.¹²⁸ Seyid Ahmed Han sosyal ve kültürel kalkınmayı eğitimde ilerlemeye bağlı bulduğundan temelinde şu maddeleri içeren bir program izlemeye başladı.¹²⁹ İlk olarak Batı eğitimini ve bilimini tereddütsüz kabul etmek ve Batı tarzında yeni bir eğitim öğrenim kurumu kurmak; ikincisi, değişen şartlar doğrultusunda dine ve kutsal kitaplara akılcı bir yorum getirmek; üçüncüsü, idarecilerle Müslümanlar arasındaki uçurumu kapatmak için köprüler oluşturmak.¹³⁰ O Müslümanlar için kalkınmayı Avrupa'nın ilmini, sanatını ve yaşayışını öğrenmekte, bunlardan yararlanmakta buluyordu.¹³¹ Seyyid Han Hindistan'ın entelektüel yapısını değiştirmeyi amaçlayan eğitim projelerine 1859' da başlar ve bu tarihten itibaren İngilizcenin eğitim dili olarak kullanılması üzerinde vurgu yapar ve 1864'te Hindistan'a hitap eden Batı bilimlerini tanıtmak maksadıyla bir cemiyet kurdu.

Seyyid Ahmed Han, İngiliz öğrenim sistemi yoluyla Müslümanları kabuklarından çıkarmak istiyordu. Kurduğu Bilim Derneği' (*Scientific Society*)¹³² Urduca-İngilizce bir

¹²⁶ İngiliz karşıtı olan Milli Kongreyi tenkit etti ve Müslümanlar buraya iltihak ederlerse İngilizlerin teveccühünü kaybederler, diyerek Müslümanları İngiliz taraftarlığına teşvik etti. Bu tavrıyla kendisine “ Sir “ ünvanı verildi. M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.109 vd.

¹²⁷ Bkz. Durmuş Bulgur, “1850-1900 Yılları Arası Hind Yarımadası'ndaki İslami Fikir Akımları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 1999, s. 119 (Basılmamış Doktora Tezi)

¹²⁸ 1857 Bağımsızlık savaşı İngilizlerin Müslümanlara yönelik faaliyetlerine atıfta bulunmuştur. Bkz. G. Allana, s.43

¹²⁹ Shan Muhammad, **Sir Syed Ahmad Khan A Political Biography**, Lahore 1976, s.41; Şaban Düzgün, **Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi**, Ankara 1997, s.126vd

¹³⁰ M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.111vd; J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.3vd. Mushirul Hasan, **Mohamed Ali in Indian Politics Select Writings I**, Karachi, 1985, s. 4 vd.

¹³¹ Seyid Ahmed Han *Tahzib-ul-Akhlaq* adlı mecmua da Türkleri örnek gösteriyordu. “Biz ümit ediyoruz ki Hind-Pakistan Müslümanları da aynı yola girecekler ve taassuplarını bırakarak güzel yaşamaya ve kültüre yöneleceklerdir.” 1877 da Aligarh kolejini kurduğu zaman Türk elbiselerini öğrencilerin üniforması olarak seçti. Pakistan publications, **Struggle for Independence**, Turkey and Pakistan Karachi 1968

¹³² Seyid Ahmed Han, 24 Aralık 1870 yılında ilk sayısında programını şu şekilde ortaya koymuştur.” Bu dergiyi çıkarmamızdaki maksat Hindistan Müslümanlarını medeniyetin en güzelini arzular hake getirmektir. ...” Geniş bilgi için bkz. Şaban Düzgün, **Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi**, Ankara 1997, s.131 vd; Ayrıca bu dergi Hindistan'ı batıya açan Rönesans Devrinin ilk izlenimleriydi. Muhammad Sadıq, s.250.

dergi çıkarmanın yanı sıra eğitim konusunda pek çok metnin çevirisini yayımladı.¹³³ Bu dergi Müslümanların dini ve sosyal yaşamları ile ilgili makaleleri içerecekti. Bu dernek aynı zamanda nadir ve değerli Doğu eserlerinin yayınlanmasıyla da görevlendirildi. Dernek onun rehberliğini pek çok önemli İngilizce çalışmanın Urduca çevirilerini yayınladı iki yıl sonra 1866'ta dernek Aligarh Institute Gazette (Aligarh Enstitüsü Gazetesi) adlı haftalık bir gazete yayınlamaya başladı.¹³⁴ Gazete görüşlerini İngiliz hükûmetine, Hintlilere de İngiliz idare sistemine sunmayı tasarlamıştı. Eğitsel, sosyal ve siyasi makaleler sürekli bir şekilde bu gazetenin sütunlarında yer alıyordu.¹³⁵

Seyyid Ahmed Han, söylemlerinde Hindistan'ın dâru'l-harp olmadığını ve Hristiyan Batı kültürünün Hint yarım adasına getirdiği yeniliklerin İslâm'a aykırı olmadığını savunmuştur. Batı kültürünün İslami hayat biçimiyle bağlantı kurma imkânlarını görebilen ve İslam düşüncesinin geleceği için modern düşüncelerin meydan okumalarına karşı koyabilecek yol yöntemleri gösterebilmiştir.¹³⁶

1870 yıllarının sonlarına doğru Seyyid Ahmed Han batı çizgisinde bir kolej kurma konusunda Müslümanları kendisiyle işbirliği içinde olmaları yolunda teşvik etti. Şöyle diyordu; *"Müslümanlar asla Arap dilini öğrenmekten vazgeçmemeliler. Bu dil atalarımızın kutsal dilidir; fakat ekonomik gücümüze ve rahat bir yaşama açılan vasıtalar İngiliz eğitim-öğrenimine bağlıdır. Bizler buna gereken önemi vermeliyiz."*¹³⁷ Bu kolejin projesi Müslümanlara Aligarh Institute Gazette' deki makaleler ile tanıtılmaya başlandı ve 1877 yılında Aligarh'da Mohammeden Anglo-Oriental Collage (Aligarh Koleji)'ni kurdu.¹³⁸ Kolejın sınıfları kısa sürede zengin Müslüman ailelerin çocukları, politik şura sahip orta sınıfın daha üst kesimine mensup ailelerle daha mütevazı ailelerin çocuklarıyla dolmuştu. Kurmuş olduğu kolej aynı fikir sahiplerinin bir toplanma yeri ve liberalizm ile ilericiliğin

¹³³ 1847'de yazdığı Asar-us-sanadid (Eski Eserler) adlı bu eserinde ayaklanmanın nedenlerini analiz etti ve İngilizlerin sert ve haksız politikalarını ortaya koydu. Geniş bilgi için bkz. Şaban Düzgün, s.131 vd

¹³⁴ Abd-ul-Hak, **Sir Seyyid Ahmed Han**, Karaçi 1959, s.147-149; Yusuf Abbasi, "Sir Syed Ahmad Khan and the Reawakening of the Muslims", **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998, s.20.

¹³⁵ Gazete haftada iki defa olmak üzere Ahmed Han yaşadığı sürece yayınlandı. Geniş bilgi için bkz. Shan Muhammad, Sir Syed Ahmad Khan, **A Political Biography**, Lahore 1976, s.53vd.

¹³⁶ Abdul Hamid, " Sir Seyyid Ahmed Han", **İslam Düşüncesi Tarihi IV.**, İstanbul 1991, s.398; J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001, s.3vd.; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s..72 vd

¹³⁷ Urdu Dili ve Edebiyatı Ahmed Han tarafından Aligarh'da başlatılan bu hareketle ilerleme ve gelişme için büyük bir fırsat yakalamış ve bu fırsattan gerektiği şekilde yararlanarak eski ve yeni arasında ne büyük farklar olduğunu açıkça göstermiştir.

¹³⁸ Geniş bilgi için bkz. Zaferullah Daudi, s.297; M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, s.108.

bir sembolü olmuştur. Bu kolej, Müslümanları batının genel anlamda uygarlığı ve özellikle de modern eğitimini kabul etmeleri için ikna etmişti.¹³⁹

Aligarh kolejinin kuruluşundan on yıl sonra Ahmed Han farklı yerlerde eğitim konferansları veren ve Müslümanlar arasında Aligarh hareketinin fikirlerini yayan, ülke çapında periyodik tutarlar düzenleyebilecek sağlam bir organizasyon kurulmadıkça, böyle geniş bir ülkede hiçbir plânın tam olarak başarı sağlayamayacağını biliyordu. Bu nedenle “Tüm Hint Müslümanları Eğitimi Kongresi ” (*All Indian Muhammadan Education Congress*)’ni kurdu. Bu organizasyon öğrenimi yaygın hale getirmek suretiyle Hind yarımadasındaki Müslümanlarının eğitim-öğrenim ve politik bakımlarından gelişmelerinde en büyük rolü oynamıştır. Daha sonraları kongrenin Allahabad’da yapılan toplantısında isminin “Müslüman Eğitim Kongresi” (*Mohammedan Educational Congress*) şekline çevrilmesine karar verildi.¹⁴⁰

Aligarh ekolü, 1906'da Tüm Hindistan İslam Birliği'nin kurulmasına kadar Hindistan Müslümanları için bir merkez işlevi gördü.¹⁴¹ Aligarh hareketi Hind alt kıtasında sosyal ve kültürel reformlar yapmayı ön gören bir harekettir. Öte yandan Aligarh harekâtı sayesinde Müslümanlar arasında birçok sosyal, öğretici ve politik lider çıkmıştır. Pakistan devletinin kurulması için öncülük edecek olanların çoğu burada yetişmişti. Seyyid Ahmed Han, 1898’ de ölünce Aligarh da bir Müslüman üniversitesi kurulmasıyla ilgili yarım kalan çalışmalarına Navab Muhsun-ul-Mulk¹⁴² ile Ağa Han bıraktığı yerden devam ettiler. Ağa Han şöyle yazmaktadır: “*Günümüz tarihinde üniversite bir ulusun fikri ve ruhi bakımından uyanması ve gelişmesi için bir sıçrama tahtası olarak büyük rol oynamaktadır. Fakat Aligarh’ın dışardan hiçbir yardım görmeksizin tamamen kendi gayretlerimizle kurulmuş olduğunu gururla söyleyebiliriz ve keza, Pakistan’ın hür ve bağımsız bir ulus olarak Aligarh Müslüman Üniversitesi içinde doğduğunu belirtebiliriz.*”¹⁴³ Ahmed Han’ın başlattığı ve Aligarh hareketi olarak adlandırılan bu hareket diğerlerince sürdürülmüş bir takım müesseseler kurulmuş, konferanslar verilmiştir.

¹³⁹ Muniruddin Chaghtai, **Historic Struggle for Pakistan (1857- 1947)**, (Translated., R.A. Khan), Lahore 2009, s.12

¹⁴⁰ “Mohammedan Educational Congress” (Müslüman Eğitim Kongresi)de Seyyid Ahmed Han’ın yapmış olduğu konuşmalar için bkz. G. Allana , s.44

¹⁴¹ Halit Eren, “Aligarh”, **DİA/II**, s.460

¹⁴² Bkz. Shan Muhammed, *The Indian Muslims a....*, s.273

¹⁴³ G. Allana, **Bir Milletin Yaratıcısı Cinnah**, (nşr., Ahmet Edip Uysal), Ankara 1982, s.44

d. Deoband/ Diyobend Ekolü

XIX. yüzyılda Hindistan'da ki dini eğitim ve ıslah hareketlerinden biri olan Dârül-Ulûm Deobant Ekolü¹⁴⁴ kurulduğu dönemde Hindistan'daki eski medreseler hemen hemen yok olmuştu. Deoband ekolü, Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde de önemli rol oynamış, siyasi alanda İngilizlerle hiçbir şekilde irtibatı kabul etmeyerek pasif bir direniş tavrı ortaya koymuştur. Diobend ekolü, Hindistan'da İngiliz yönetiminin baskı ve sindirme politikasına mâruz kaldı.¹⁴⁵

Deoband ekolü, 1857 bağımsızlık savaşının başarısızlığa uğramasından sonra bu başarısızlığın telafi edilmesi amacıyla¹⁴⁶ 1866'da tekrar açılan "Deoband Medresesi" kuruluşu esnasında Muhammed Kasım Nanevtevi(1832-1880)¹⁴⁷ şunları belirtir: *"Bizim eğitimimizin maksadı, içlerinde İslam kültür ve medeniyetine ait duyguların yeşerdiği, dini ve siyasi açıdan İslami şuurun canlı olduğu, renk ve nesil açısından Hindistanlı, ancak duygu ve düşünce yönünden İslamcı olan gençler yetiştirmektir."*¹⁴⁸

Deoband medresesi, Müslüman halkın karşılaştığı sosyal hayattaki hukuki problemlere çözüm bulabilmek maksadıyla 1893'te özel bir bölüm kurdu. Bu tarihten itibaren medresenin ünü halk arasında yaygınlaştı. Esasen kurum dinî eğitimdeki eksikliği kapamaya çalışırken tarih, matematik ve tıp gibi alanları da eğitim programları içerisine

¹⁴⁴ Bu isim, "Devi" ve "Ban" kelimelerinden türemiştir. Önceleri Deviban olarak telaffuz edilirdi. Sonra kullanım fazlalığıyla "Diban" denilmeye başlandı. Daha sonra kelimelerin tasarrufuyla Devband olmuştur. Daru'l-'Ulum Devband/ Diyoband olarak ta bilinmektedir. Deobant kasabanın ismi olduğu dârülulûmun faaliyete başlamasıyla kasabanın önemi birdenbire artmaya başladı. Bu medrese İslam aleminde Dârül-Ulûm Diobend adıyla bilinmektedir. Buranın mezunları "Diyobendî" denir. Azmi Özcan, *"Dârülulûm" DİA/VIII.*, s.554; Barbara Daly Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*, New Jersey 1982 s.125 vd.; Zaferullah Dauî, *Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s.291.

¹⁴⁵ Diyûbend Dârülulûmu Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde de önemli rol oynamış, siyasî alanda İngilizlerle hiçbir şekilde irtibatı kabul etmeyerek pasif bir direniş tavrı ortaya koymuştur. Buna karşılık Osmanlılara son derece bağlı olan dârülulûm ulemâsı her fırsatta Osmanlı hilâfetinin meşrûluğunu savunmuş ve Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren milletlerarası meselelerde daima bu devletin tarafını tutmuştur. Azmi Özcan, *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 102 vd.

¹⁴⁶ M. Mujeib, *The Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 408vd.; Barbara Daly Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband 1860-1900*, New Jersey 1982, s.80; Abdulhamit Birişik, *Ubeydullah Sindi'nin Dini-Siyasi Düşüncesi ve Tefsirleri*, Bursa 2012, s.29

¹⁴⁷ 1832'de Nanota'da doğdu. Şah 'Abdu'l-Gani'den hadis dersleri aldı. Bir süre Anglo Arabic School'da Mevlana Memluk 'Ali'nin öğrencisi oldu. 1857 ayaklanmasında bir süre Mekke'de kaldı. Daha sonra Hindistan'a döndü. Burada Hindular (Arya Samajcılar) ve Hristiyanlarla yaptığı münazaralarla çok meşhur oldu. 1857 ayaklanmasına fiili olarak katıldı ve önderlik etti. Toplumdaki yanlış gelenek ve göreneklerden kaynaklanan sosyal bozulmayı gidermek için çalıştı. Yazdığı kitaplar ve yaptığı konuşmalarıyla Veliyyullahi Ekolü'nü açıklamış yaymış ve İslami esasları akli delillerle kelimcılara has bir tarzda sağlamlaştırmıştır. 1879'da Devband'da vefat etmiştir. Tayyib Kari Muhammed, *Tarih-i Daru'l-'Ulfim Devhand*, Karaçi 1972, s.53 ; Rahman Ali, *Tezkire-i Ulemaey Hind*, Karaçi 1961, s.464 - 468

¹⁴⁸ Tayyib Kari Muhammed, *Tarih-i Daru'l-'Ulfim Devhand*, Karaçi 1972

aldı. Urduca ve Farsça eğitime öncelik verildi. ¹⁴⁹ Deoband'ın eğitim programı zamanın icaplarına uygun değildi. ¹⁵⁰ Bu sebeple dini eğitimdeki hizmetlerini, modern ilmin öğretilmesine yansıtamadılar.

Bağımsızlık hareketi öncülerinden olan Deobend âlimlerinin ¹⁵¹ İngiliz hükümeti ile mücadelesi Pakistan'ın kuruluşuna kadar devam etmiştir. İngilizlerle işbirliğini kabul etmeyip ancak mevcut imkânsızlıklar içerisinde bir direnişi de mâkul ve mümkün görmeyerek içe kapanmayı, geleneksel din ilimleri tadrîsiyle mensuplarının imanını korumayı çare olarak gören Deoband ekolü mensupları, bir bakıma pasif direnişi tercih ederken İngilizlere olan muhalefetlerini Osmanlı Devleti için sergiledikleri destek ile ortaya koymuşlardır. ¹⁵² İngiliz misyonerlere, Arya Samajcilere ve Kadyanilere karşı bu ekolün âlimleri yazılı ve sözlü olarak cevap vermişlerdir. ¹⁵³

Deobandli ekolü, 1940 - 1947 arasında Pakistan fikrine de karşı çıkmış onların Hind yarım dasında kovulmasının birincil amaç olması gerektiği kanaatindeydi. Ulema Hindistan Milli Hareketi içinde meydana gelecek dini bir ayrılığın bu amaca ulaşmada güçlükler yaratacağından ve Müslim ve gayrı Müslim ahali arasındaki ilişkileri bozacağından endişeliydiler. Bununla birlikte Hind yarım adasında Müslümanlara siyasi, eğitim ve basın sahasında başarılı hizmetleri olmuştur. ¹⁵⁴ Kuruluşundan günümüze kadar yetiştirdiği birçok âlim ile yalnız Hind yarım adasında değil bütün İslam dünyasında hadis ilminin canlanmasında, talim ve tedrisinde, hadis ile ilgili eserler telif ve neşrinde önemli bir yeri ve önemi vardır. ¹⁵⁵

¹⁴⁹ B. D. Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband 1860-1900**, Princeton 1982, s. 336vd; Barbara Daly Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900**, New Jersey 1982, s.127 vd

¹⁵⁰ Zaferullah Dauî, **Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1995; Barbara Daly Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900**, New Jersey 1982

¹⁵¹ Muhammed Kasım Nanotavi, Devbend ekolünün ilk temsilcisi konumundadır. Ayrıca Daru'l-'Ulum Devband, Hacı Seyyid 'Abid Hüseyin, Mevlana Zulfikar Ali ve Mevlana Fazlu'r-Rehman 'Usmani' gibi simler de ön plandadır. Abdulhamit Birişik, **Ubeydullah Sindi'nin Dini- Siyasi Düşüncesi ve Tefsiri**, Bursa 2012

¹⁵² Zaferullah Dauî, **Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1995; Barbara Daly Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900**, New Jersey 1982

¹⁵³ Hindistan'dan gönderilen ve Diyobendî ulemânın Osmanlılara olan duygularını ve desteklerini gösteren bir mektup metni için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.A. Hus. 159/14.

¹⁵⁴ Hinduizm'den İslam'a dönmüş kişileri tekrar Hindu yapmaya çalışan Hindu Arya Samaj'ına karşı Nanotavi ve arkadaşları çok ciddi çalışmalar yürüttüler. Nanotavi büyük halk kitleleri önünde Arya samaj'ın lideri Sarasvatîyi, kamu önünde tartışmaya çağırdı. Azmi ÖZCAN, "Hindistan'da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavrı" **DİVAN İlmî Araştırmalar S.17**, 2004/2 , s. 103-115

¹⁵⁵ Barbara Daly Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900**, New Jersey 1982, s.315

¹⁵⁶ Mehmet Özşenel, **Pakistan'da Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1992 (Basılmamış yüksek lisans tezi), s.80

e. Nedvetu'l-Ulema Ekolü

Hindistan'da İslami fikir gruplarından biri de "Nedvetu'l-Ulema",¹⁵⁶ Hindistan'da İngiliz hâkimiyetinin yerleşmesinden sonra Müslümanların giderek sosyal, ekonomik, siyasal alanlarda gerilemesi ve eğitim sisteminin yerini Batı eğitim sisteminin almaya başlaması üzerine Muhammed Ali Mongerî Kanpûrî¹⁵⁷ önderliğinde bir kısım Hindistan ulemâsı tarafından 1892'de, Encümen-i Nedvetü'l Ulemâ adıyla bir kurul oluşturuldu.¹⁵⁸ Amaçları modern teknik ve araştırma metotlarını yaygınlaştırmak, ilim eğitiminde uygulamalı eğitimi benimsemek, dini eğitimdeki yaygın sistemi günümüz ihtiyaçlarına uygun hale getirmek, batı fikir ve medeniyetine İslam'ın yüce fikir, güzel kültür ve adetleri ile karşı koymak idi.¹⁵⁹ Nedvetu'l- 'Ulema'nın kurucuları, İslam'ın Batıya karşı nefreti öngörmediğini ve doğunun her şeyine kucak açmanın da iman gereği olmadığını söylüyorlardı. Eskinin iyisini, modernin yararlı olanını alma esasına dayanan Nedve ekolü,¹⁶⁰ geleneksel ilimleri okuyanları zamanın ihtiyaçlarına vakıf kılmak, İngiliz kolejlerinde batı ilim ve sanatına dair eğitim alanlara dini eğitim vermek, İngilizce ve gerektiği kadar modern ilimleri müfredata dâhil etmek, onları geleneksel ilimlerle birlikte okutmak, modern eğitim almış tabaka ile bu hareketin taraftarlarını yakınlaştırmak için önemli kişilerle irtibat kurmayı hedeflemiştir Nedve eski ve yeni bir başka ifadeyle Deoband ve Aligarh'ın toplamı bir kurum olma iddiasındaydı.¹⁶¹

Nedvetü'l-ulemâ toplantılar düzenleyerek görüş alışverişinde bulunacak, Müslümanların meselelerini müzakere edecek, çeşitli mezhep ve tarikatlara ayrılan Müslüman toplumunu birbiriyle bağdaşır hale getirecek ve Avrupa'dan yayılan dinsizlik dalgası ile İslâm düşmanlığı karşısında ortak mücadele zemini oluşturacaktı. Nedvetü'l-ulemâ, dinî eğitim kurumlarının müfredatında ve işleyişinde günün gerektirdiği yenilikler yapılması, dinî hükümlerin uygulanmasında kur'an ve sünnet'in temel alınması, bazı hususların günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilmesi, zengin bir kütüphane

¹⁵⁶ Azmi Özcan, "Nedvetu'l-Ulema", *DİA/XXXII*., s.514-515

¹⁵⁷ Nedve hareketinin kurucusu olup 1894 Kanpur'da Encümen-i Nedvetü'l- Ulema'yı kurdu. Zaferullah Dauî, **Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1995, s.301

¹⁵⁸ Merkez olarak Kanpur da yıllık toplanıyılar yapılmıştır.2 Eylül 1898'de merkezini Kanpûr'dan Leknev'e taşıyan Nedvetü'l-ulemâ, İslâmî eğitimle ilgili tasarılarını gerçekleştirmek amacıyla 2 Kasım 1898 tarihinde Dârülulûm-i Nedvetü'l-ulemâ'yı öğretime açtı. Nedvetü'l-ulemâ ve Dârülulûm "nâzım" adı verilen bir üst yöneticiyle ilmi işler sorumlusu, yazı işleri sorumlusu ve muhasip tarafından yürütülmektedir. Azmi Özcan, "Nedvetu'l-Ulema",s.514

¹⁵⁹ Zaferullah Dauî, **Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1995, s.302

¹⁶⁰ Azmi Özcan, "Nedvetu'l-Ulema", s.514-515; M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.118

¹⁶¹ Barbara Daly Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900**, New Jersey 1982, s.315

kurulması, İslâm dinini tebliğ için gerekli metinlerin hazırlanması, günün meselelerine İslâmî çözümler üretebilecek ilim adamları yetiştirilmesi, halkın fetva ihtiyaçlarının bir merkezden karşılanmasını sağlayan bir müessese teşkil edilmesi kararlaştırıldı.¹⁶² Nedvetü'l-ulemâ'nın her yıl bir başka şehirde gerçekleştirilen toplantılarında kurumun problemleri tartışıldı.¹⁶³

Hindistan medreselerinde Arap dili ve edebiyatına özel bir önem verilmiş, İngilizce zorunlu ders olarak okutulmaya başlanmıştır.¹⁶⁴ Esasen İslâm'ı, 'yaratılışın dini' kabul eden ve natüralist düşünce tarzını benimsemeyen bu aydınlar, modern bilime gerçekte kapılarını kapamadılar. Bu grup Hristiyanlık, Hinduizm ve Seyyid Ahmet Han'a karşıydı.¹⁶⁵

Osmanlı Devleti ve hilâfet lehindeki görüşleri dolayısıyla İngilizlerin güven duymadığı Nedvetü'l-ulemâ mensupları, özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında hilâfet ve hicret hareketleri sırasında Hindistan'daki Osmanlı yanlısı faaliyetlere aktif biçimde katılmıştır. Bu sebeple İngilizlerden destek görmeyen kurum önemli işler başarmış olmasına rağmen malî yapısındaki zayıflık yüzünden sıkıntılı dönemler yaşamıştır. Ayrıca Aligarh ile Deoband ekolleri arasında yeni bir hareket olarak kurulmasına rağmen giderek muhafazakâr bir yapıya bürünmüştür.¹⁶⁶

f. Hindistan Müslümanları Birliği (All India Muslim League)

Dinsel uyanış hareketleri Müslüman kitleleri harekete geçirdi ve siyasallaştırdı. Hindistan Millî Kongresi'nin, tüm Hindistan'ı temsil etme iddiası taşımasına rağmen zaman ilerledikçe, Hindû partisine dönüşmesi, Urduca-Hintçe çatışması, merkez ve eyalet meclislerinde Müslümanların temsil edilmemesi ve Bengal'in taksimi üzerine

¹⁶² Abdülhamit Birişik, "Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmi Faaliyetler, Şahıslar, Eserler", **Divan: İlmi Araştırmalar S.17**, İstanbul 2004, s. 16-17

¹⁶³ Bu toplantılar, Hindistan'ın özel şartları ve Nedvetü'l-ulemâ'nın bazı iç problemleri sebebiyle 1927'den sonra yapılamamış, arada bir yapılanlar da dar çerçeveli olmuştur. Azmi Özcan, "*Nedvetu'l-Ulema*", s.514

¹⁶⁴ Abdul Qayyum Nadwi, "Nadwatu'l-ulama", **A History of the Freedom Movement II/2**, Karachi 1961, s. 424vd.

¹⁶⁵ Ahmet Han'ın modernleşmeden yana oluşu değil, onun hareket noktaları ve düşünceleri eleştirilere maruz kalmıştır. Seyyid Ahmed Han'ı amaca giderken tercih ettiği uygulamalarından dolayı eleştirdi. Hâlbuki Ahmet Han olmasaydı, bu gruplar bu kadar hür hareket etme ve düşünceleri kaleme alma iradesini bulamayabilirlerdi. Durmuş Bulgur, **1850-1900 Yılları Arası Hint Yarımadası'ndaki İslami Fikir Akımları**, 1999, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, s.121

¹⁶⁶ Azmi Özcan, "*Nedvetu'l-Ulema*", s.514

Müslümanların önde gelen bazı aydınlarını, kendi hak ve çıkarlarını korunması için harekete geçirdi.¹⁶⁷

Hindistan’da Müslümanların siyâsî haklarını korumak amacıyla 30 Ekim 1906’da *All India Muslim League* (Hindistan Müslümanları Birliği) bugünkü Bangladeş’in başkenti Dacca’da kuruldu;¹⁶⁸ Ağa Han¹⁶⁹ başkanlığa, Muhsinü’l-Mülk (1837-1907)¹⁷⁰ ile Vikârü’l-Mülk (1841-1917)¹⁷¹ de sekreterliklere getirildiler. ¹⁷² Müslüman Birliği, Hindistan’ın değişik bölgelerinden gelen delegelerden oluşuyordu ve kısa sürede de ülke geneline yayılan millî bir hareket haline geldi. Hareketin varlık sebebi Müslümanların dinî, kültürel ve tarihî değerler açısından Hindulardan farklı olmaları dolayısıyla ayrı temsil edilmeleri gerektiğine inanılmasıdır.¹⁷³

Amacını “*Hindistan Müslümanlarının siyâsî haklarını koruma ve geliştirme*” olarak açıklayan birlik kısa sürede toplumun hemen her kesiminde benimsendi¹⁷⁴ aynı zamanda Müslümanlara örgütlü bir biçimde kendi düşüncelerini açıklama fırsatı verdi.¹⁷⁵ Birliğin ortaya çıktığı dönemde Hindistan Müslümanlarının içinde bulunduğu şartlar iç açıcı

¹⁶⁷ Bu şartlar altında müstakil varlıklarını sürdürebilmenin yollarını aramak için yeni oluşumlar teşkil etmeye başladılar. Bunların içinde, Seyyid Ahmed Han’ın önderliğini yaptığı İngilizler’le uzlaşmayı savunan Aligarh ekolü en etkilisiydi. Öncelikle bir eğitim ve kültür hareketi olan Aligarh ekolü mevcut şartlar altında hemen siyâsî bir karakter kazandı. Hindistan Kongre Partisi’nin bir Hindü partisi hüviyetine bürünmesi karşısında yeni bir tavır takınılmasını istedi. Kısa zamanda Müslüman aydınlar arasında genel kabul gören bu anlayışla 1906 sonbaharında Leknev ve Simla’da toplanan önderler, Nevvâb Muhsinü’l-Mülk ve III. Ağa Han tarafından çerçevesi çizilen yeni bir siyâsî parti kurma fikrini tartıştılar. Daha sonra Nevvâb Sâlimullah bu amaçla bir proje hazırladı ve Aralık 1906’da da Müslüman Eğitim Konferansı için Dakka’da toplanmış bulunan önderler Hindistan Müslümanları Birliği’nin kurulduğunu ilân ettiler. Afzal Iqbal, *Life and Times of Muhammed Ali*, Lahore 1979, s.55.; W.W Hunter,, *The Indian Musalmans*, s.33

¹⁶⁸ Geniş bilgi için bkz. Syed Sharifuddin Pirzada, *Foundations of Pakistan (All-India Muslm League Documents:1906-1947)* I., Karachi 1969; Kamallesh Sharma, *Role of Muslims in India Politics(1857-1947)*, New Delhi 1985, s.114vd.; Hector Bolitho, *Jinnah Creator of Pakistan*, London 1954,s.48vd

¹⁶⁹ Asıl adı Muhammed ‘tır. II. Ağa Han’ın oğlu olup 1877 yılında Karaçi şehrinde doğmuş babasından dolayı kendisine III. Ağa Han unvanı verilir. 1910 yılında Aligarh Üniversitesini kurdu. I. ve II. Dünya savaşları esnasında Müslümanlarla birlikte Britanya lehine faaliyetlerde bulundu. Geniş bilgi için bkz.Sultan Muhammed Şah, *Ağa Han*, (nşr., Zeynep Özbek), İstanbul 2005,s.25vd.

¹⁷⁰ G. Allana, *Muslim Political thought through the ages 1542-1947*,New Delhi 1987, s.125vd.

¹⁷¹ M. Aslam Syed , “ Mohsin’ül-Mülk: his interpretation of Islamic history and Muslim nationalism”, *Founding Fathers of Pakistan*, Lahore 1998, s.120vd;S.Razi Wasti, “ *Nawab Waqar’ül- Mülk-A Great Political Fighter*”, *Founding Fathers of Pakistan*, Lahore 1998, s.131vd.; Shan Muhammad, *The Indian Muslims: A Documentary Record I*, s.264-265; G. Allana, *Muslim Political thought through the ages 1542-1947*,New Delhi 1987, s.151vd

¹⁷²Kongre Muhsin-Mülk ve Vikar-el Mülk sekreterliğinde 56 kişiden oluşan geçici bir komiteyi Müslüman birliği için tüzük oluşturmakla görevlendirdi. Kamallesh Sharma, *Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)*, New Delhi 1985,s.101

¹⁷³ Ram Gopal, *Indian Muslims APolitical History (1858-1947)* , Lahore 1854, s. 97vd.; Muhammed Saleem Ahmad, *The All India Muslim League*, Lahore 1989, s.83-90

¹⁷⁴ Bilal Şimşir, “*Pakistan Devletinin Kuruluşu*”, *Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi XIII/4*, s.145; Richard Symonds, *The Making of Pakistan*, London 1949, s. 41; K. K. Aziz, *Public Life in Muslim India 1850-1947*, Lahore 1992, s.211

¹⁷⁵ H. Qureshi, *The Struggle for Pakistan*, Karachi 2006; M. A. Aziz, *A History of Pakistan*, s.135

değildi. Yüzyıllardır ellerinde tuttıkları siyasî hâkimiyet sona ermiş ve 1857'den itibaren ülke tamamen İngiliz sömürgesi olmuştu. 1857'deki bağımsızlık savaşının sorumlusu görülen Müslümanlar hemen her alanda baskıya mâruz kaldılar ve çoğunluğu teşkil eden Hinduların karşısında bütün siyasî, ekonomik ve kültürel imtiyazlarını kaybettiler.¹⁷⁶

Müslüman Birliği, Hindli Müslümanların bir örgüt vasıtasıyla daha uygun bir siyasi konum temin etmeye yönelik meydana getirdiği ilk gerçek teşebbüsüdür. Bu birlik, Müslüman siyasi bilincin uyanışını yansıtmaktadır. O dönemde üyelerinin genelde Müslümanlara daha fazla iş imkânı, daha iyi eğitim fırsatları ve daha iyi ekonomik statü talepleri gibi bir takım sosyo-ekonomik meselelerin üzerine durduğu bilinmekteydi ve bu üyeler genelde, orta kesime mensup kimselerden oluşmuştur.

Hint Müslümanlarından ileri gelenlerin Dacca'da toplantısında aldıkları kararda şunlar tespit edildi:

- a. Hint Müslümanları arasında İngiliz hükûmetine karşı sadakat hislerini geliştirmek ve hükümet tedbirlerinin yanlış anlaşılmasına mani olmak,
- b. Hint Müslümanlarının siyasî haklarını ve menfaatlerini himaye etmek ve geliştirmek, bunların ihtiyaç ve dileklerini hükûmete bildirmek,
- c. Hint Müslümanları arasında diğer cemaatlere karşı yersiz düşmanlık hislerinin beslenmesine mani olmak.¹⁷⁷

Aralık 1907'de Karaçi'de yapılan ilk kongrede tüzüğü kabul edildi; 1908'de de Emîr Ali¹⁷⁸ tarafından Londra şubesi kuruldu. Birlik idarî, malî ve icraî olmak üzere üç ayrı birim halinde faaliyet göstermeye başladı; genelde faaliyetler sekreterler tarafından organize ediliyordu. Malî kaynak ise büyük oranda halkın bağışlarından oluşuyordu.¹⁷⁹ Müslüman Birliği, 1910 yılında Delhi ve Nagpur'da toplandı. Eğitim başta olmak üzere ekonomi gibi pek çok konu ele alınır.¹⁸⁰ Müslüman Birliği, 1912'de Calcutta ve Bankipur'da toplanır.¹⁸¹

¹⁷⁶ Lal Bahadur, **The Muslim League**, Agra 1954, s. 66

¹⁷⁷ Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-India Muslm League Documents:1906-1947)** I., Karachi 1969,s.6;Matiur Rahman, **From Consultion to Confrontation**, Londra 1972,s.41; Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.24; Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954,s.45 vd

¹⁷⁸ J.C. Powell-Price, s.599

¹⁷⁹ Syed Sharifuddin Pirzada, s.23vd.

¹⁸⁰ Syed Sharifuddin Pirzada, s.87-218

¹⁸¹ Muhammed Saleem Ahmad, **The All India Muslim League**, Lahore 1989, s.140vd

Müslüman Birliği Hind yarımadasında Müslümanları temsil eden bir kurum olarak 1947’de Pakistan devleti resmi olarak kurulana kadar yıllık toplantılar düzenlemiş ve Pakistan Devleti kuruluş sürecinde en etkili kurum olmuştur.¹⁸²

C. İNGİLİZ DOMİNYON İDARESİNİN FAALİYETLERİ

İngiliz Hükümeti Hind yarımadasındaki tüm bu gelişmelere kayıtsız kalmayıp bazı kararlar ve uygulamalarda bulunacaktır. Esasında tüm bu gelişmelere müdahil olma şekli bölgede huzursuzluk ve kargaşanın artmasına yöneliktir. Müslim ve gayri- Müslim ahali arasında baş gösteren problemler ve farklı etnik grupların bir arada yaşama formülleri yerine ulusal hareketlerin tercih edilmesi, ülkenin siyasî bir kargaşaya sürüklenmesini de kolaylaştırır. Müslim ve gayri- Müslim ahali arasındaki ayrışma bu uygulama ve kararlar neticesinde gittikçe artmıştır. Hind yarımadasındaki tüm bu gelişmeler hem Müslüman ahalide hem de gayri- Müslim ahalide bazı uyanışlara sebep olmuştur. Neticede Hindu milliyetçiliği ve İslam milliyetçiliği İngiliz dominyon idaresinde şekillenmiş ve bağımsız bir şekilde oluşmaya başlamıştı.

a. 1905 Bengal’in Doğu ve Batı olarak Bölünmesi

Lord Curzon,¹⁸³ Bengal’in yönetimini kolaylaştırmak amacıyla doğu ve batı olarak ayrılmasını öngörmüştü.¹⁸⁴ Bengal’in bölünmesi, Doğu Bengal’deki Hind nüfusuna nazaran Müslümanların sayısını arttırdı. Bu ayrım Bengal Müslümanlarına ayrı bir eyalet vaat ederken, Hindu-Müslüman çatışmasını da alevlendirdi. Hintliler bu bölünmeye karşı bir yoğun saldırılara başvurdu.¹⁸⁵ Bengal’in bölünmesine karşı bu saldırılar Müslüman

¹⁸² Bu toplantılar ve ele alınan konular hakkında geniş bilgi için bkz. Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-India Muslm League Documents:1906-1947) I**, Karachi 1969, s.23vd.; R.C. Majumdar, *Struggle for Freedom*, Bombay 1988, s.74vd.

¹⁸³ Lord Curzon’ın Hindistan’a dair faaliyetleri hakkında bkz. D. Dilks, **Curzon in India II**, New york 1970

¹⁸⁴ Bu dönem de devlet kademelerinde, Bankerler, emlak sahipleri hep Hindulardı.1905 te Bengal, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldığında Müslümanlar Hintlilerden ayrı yaşamının ve iktisaden kalkınmanın tadını tatmışlardır. Geniş bilgi için bkz. Hikmet Bayur, III.,s.469; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.148; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s. 90 vd.; **Pakistan Postası**, S.10, 14Ağustos 1953, s.9

¹⁸⁵M. Penson, “*The Bengal Administrative System 1786-1818*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958 ; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.140

karşıtı hareketlenmelere bir zemin oluşturdu. Müslümanların Kongre'ye karşı olumsuz tutumu Bengal'in 1905'te bölünmesiyle daha da açığa çıktı.¹⁸⁶

Bengal'in bölünmesi hadisesi Hind yarımadasında halkı siyasi açıdan müesseseseleşmeye götüren en önemli etkenlerden biri olmuştur. Nitekim Bengal'in bölünmesiyle¹⁸⁷ Hindistan'da üç önemli grup belirginleşti. İlk ikisi Kongre içerisindeki ayrışmayla ortaya çıktı, ılımlılar ve aşırılar. İlimliler anayasal çözümler ararken, aşırılar doğrudan eylemden yana tavır almışlardı; fakat kısa bir süre içinde aşırılar güçlerini yitirdiler. Üçüncü grup İngilizler karşısında artan Hindu etkisini azaltmaya çalışan ve Müslümanların çıkarlarını korumak amacıyla ortaya çıkan Müslüman Birliği'di.¹⁸⁸ Bütün bunlar aydın Hindlilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamasıyla yaşam tarzı ve kültürlerini korumak isteyen Müslümanlar arasında endişeye yol açtı.¹⁸⁹

Bengal'in tamamındaki Müslüman delegeler 1906 yılında Simla'da vali Lord Minto ile buluşup tüm yasama meclislerinde "Ayrı Seçimler" vasıtasıyla kendi temsilcilerini seçip haklarını savundular. Müslümanları savunmakta olan bu heyet tüm yasama meclislerinde kendi seçilmiş temsilcilerini kültürel ve ideolojik bir bakış açısından farklı ve ayrı bir kimliğe sahip olması gerekçesiyle çıkarlarını koruma hakkına sahip oldu. Simla Heyeti, Müslümanların siyasi uyanışı ile Hindistan Müslümanlarının tarihine yegâne bir anlam kattı. 1857 bağımsızlık savaşından sonra Müslüman varlığını ilk kez siyasi faaliyetlerde duyurmuş oldu.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Bu dönemde Bihar ve Orisa illeri birleşmiş olarak Bengal ilini teşkil etmekteydiler; orada 78 milyonluk bir halk kütlesi yaşıyordu ve bu bakımdan yönetimi kolaylaştırmak için onun ikiye bölünmesi makul görülebilirdi. Bu il aynı zamanda sayıları bir düziye artan Kalküta Üniversitesinden çıkanların tahriklerine uğradığından onun yönetimi bu yüzden de ayrıca güçleşmişti. Amaç yalnız yönetimi kolaylaştırmak olsaydı tarihi Bengal ülkesini bir il yapmak ve ona katılmış olan Bihar ve Orisa'yı ondan ayırmak gerekirdi ve hiç olmazsa daha makul görülürdü. Lord Körzon'un başvurduğu tarzın bir sonucu da Doğu Bengal'de Müslümanlara, yani o sırada Kongres'in inkılap hareketlerine pek katılmayan bir unsura kesin bir çokluk sağlıyordu. Bkz Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi III.**, s.469; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.148

¹⁸⁷ 1911 de bu bölünme iptal edilecektir. Rirdhar Weeks s.91; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 120vd.

¹⁸⁸ Bkz. Kulke ve Rothermund, s. 398-399.; Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989,s. 127

¹⁸⁹ Geniş bilgi için bkz. M. Penson, "The Bengal Administrative System 1786-1818", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958; Muniruddin Choghtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R.A.Khan),Lahore 2009, s.12

¹⁹⁰ Muniruddin Choghtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R.A.Khan),Lahore 2009, s.12; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.183vd.

b. Morley- Minto Reformları

Yüksek derecede kurumsallaşmış İngiliz otoritesinin yapıları karşısında Müslüman Birliği siyasi ağırlığı elbette hafif kalmıştır. Kongrede henüz Hindistan topraklarındaki İngiliz varlığıyla ciddi biçimde mücadeleyi sağlayacak, bu bağlamda kitlelerin desteğini geniş anlamda toplayacak politik başatlığa sahip olmamıştır.¹⁹¹

İngiltere'ye sadakati vurgulayan, fazla istekleri ve beraberinde çok sayıda üyeleri de bulunmayan Müslüman Birliği,¹⁹² İngiltere'nin tutumuna karşı hoşnutsuzluk arttıkça İngiliz Hükümeti'ne sadakatini yitirmeye başladı. Oysa İngiltere için Müslüman Birliği, Kongre'nin gücünü dengelemede en uygun araçtı. Müslümanların hoşnutsuzluklarını giderme ve Kongre'ye karşı bir denge oluşturma, ılımlı taleplerini yatıştırmak ve yasama meclisleri kapsamını genişletmek doğrultusunda 15 Kasım 1909 yılında *Morley- Minto reformları*¹⁹³ İngiliz Parlamentosu tarafından kabul edildi.¹⁹⁴

Morley- Minto reformları başlıca fikirlerinden biri; Hindistan'da pek çok karışık ve birbirine zıt menfaat, inanç, sınıf olduğuna göre bunların ayrı ayrı temsil edilmeleri gerekir.¹⁹⁵

Morley- Minto reformlarının en önemli özelliği, Müslümanlar için ayrı seçmenlerin ortaya çıkmasıydı. 1909 reformlarının oluşturulduğu bu hükümetten önce kendi meselelerini sunmakta zorluk çektiklerini dile getiren Müslüman seçkinler, ayrı seçmenleri olmaksızın, Hindli çoğunluğun altında gömüleceğini düşünmekteydiler.¹⁹⁶ Bu durum Müslümanların temsil taleplerinin yükseldiği bir durum olarak kendini göstermiştir ve bu

¹⁹¹ B. Pattabhi Sitaramayya, **Indian National Congress (1885-1935)I**, Bombay 1946, s.25-27; Bipan Chandra..., **Freedom Struggle**, New Delhi 1994, s.94

¹⁹² Matiur Rahman, **From Consultation to Confrontation**, Londra 1972,s.54; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.29

¹⁹³1909 Government of India Act (1909 Hindistan Yönetimi Yasası),Hindistan konseyi 1909 yasası olarak ta bilinen, adını Hindistan bölge sekreteri John Morley ve dördüncü Minto Kontu Gilbert Elliot- Murray-Kynynmound'dan alan Morley- Minto reformları için bkz. Sufia Ahmed, **Muslim Community in Bengal 1884-1912**, Bangladesh 1974; Shan Muhammed, **The Indian Muslims a Documentary Record (1900-1947) I**. New Delhi 1980, s.258.

¹⁹⁴ 1906 da 36 Müslüman Kral Naibi Lord Minto ile görüştüler. Ülkede Müslümanların adilce temsil edilmesini ve kendilerinin ayrı bir milli grup olarak tanımlarını istediler.1909 Morley-Minto reformu Müslümanların dileklerini tanıdı ve ilk defa olarak onlara ayrı seçim imkânını tanıdı. R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.97vd.

¹⁹⁵ Yani seçimler il ve ilçe gibi bölgeler esas tutularak değil bu ayrı ayrı cins insanlar ele alınarak yapılmalıdır. Buna göre, arazi sahipleri, Müslümanlar, Sih ler, üniversiteler, ticaret odaları ayrı ayrı birer seçim birliği teşkil ederler; genel olarak hal k için belediye ve ilçe meclisleri birer seçim birliği sayılır, yani seçilecek kimseleri halk değil bu heyetler seçer. Hikmet Bayur, III., s.473

¹⁹⁶ Muhammad Saleem Ahmad, **The All India Muslim League**, Lahore 1989,s.97; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.29; K.K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963, s.70-75.; Muhammed Saleem Ahmad, **The All India Muslim League**, Lahore 1989, s.97

taleplere yönelik Müslüman kesimin destekçi katılımı hızla artmıştır. Her meclise, Penjap dışında bazı koltuklar ayrılmıştır. Müslümanlar genel koltuk seçimlerine de katılabilir ve böylece temsillerini tamamlayabilirlerdi.¹⁹⁷ Morley- Minto reformları ile Müslümanlar için eyalet yasama meclislerinde ayrı seçim sistemi ve sandalye sağlanmış, Birlik 1909 seçimlerinde bu sandalyelerin çoğunu kazanmıştı.¹⁹⁸

Reformlarla Bengal'in bölünmesi de feshedilmiş ve Bengal'in tekrar birleştirilmesiyle birlikte sağlamlaştırmıştır.¹⁹⁹ Reformlar yeni Hindli orta kesimin ılımlı derecedeki taleplerinin sunulduğu, onların belirli bir alan içerisinde temsilini öngören kısıtlı bir kurumsal erişimi sağlamıştır. Bu reformlarla kısmen sükûnete kavuşan Hind halkının şuurunda yabancı hâkimiyetinden kurtulma siyaset ve kültürde hürriyete kavuşma isteği gelişmeye başladı.²⁰⁰ Morley Minto reformları Hindistan halkına pek bir yetki vermiyordu; ancak birçok Hindlinin siyasi ve yasama işlerinde yetişmesine ve tecrübe edinmesine vesile olmuştu. Bizzat meydana getirdikleri eserler ile medeniyet tarihinde var olmak düşüncesi her tabakadan halkta ve hemen her insanda yer etmişti.

¹⁹⁷ I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.175; Shan Muhammad, **The Indian Muslims: A Documentary Record I., New Dehi 1980, s.202 vd.**

¹⁹⁸ 1909 secimlerinde Müslümanlar 'ın çoğunlukta olması onları daha fazla talep için cesaretlendirdi.1909 reform hareketi sonrası siyasi hareketler halkın kuvvetlenmesine yol açtı. Bkz. Kamalesh Sharma, s.116

¹⁹⁹ Sufia Ahmed, **Muslim Community in Bengal 1884-1912**, Bangladesh 1974, 216; ; J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.396

²⁰⁰ Layd M. Minto, **İndia; Minto and Morley 1905-1910**, London 1934.

II. BÖLÜM

(HİNDİSTANDA BİRLEŞMİŞ BÜTÜNLEŞMİŞ BİR TOPLUM MEYDANA GETİRME GİRİŞİMLERİ: MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM UZLAŞI GİRİŞİMLERİ)

A. HİNDİSTAN'DA HİLAFET HAREKETLERİ

Dili, dini, etnik yapısı ve kültürüyle bugün olduğu gibi tarihin her döneminde kendine has özellikler taşıyan Hindistan'ın Türkler ile olan ilgisini milattan önce birinci bine kadar götürmek mümkündür.¹ Ancak daha miladın başlarından itibaren bu ilgi, yerini askeri ve idari güçleri yanında Hint kültüründen ayrı olarak kendi kültür varlıklarını muhafaza eden çeşitli Türk zümrelerinin faaliyetlerine terk edecektir.² Yakın geçmişte bir bütün halinde Hindistan Müslümanları olarak anılan, ama günümüzde Pakistan ve Bangladeş devletlerinin ahalisini teşkil edecek şekilde teşkilatlananlar haricinde Hindistan'da önemli bir grubu meydana getiren kitleler, tamamen bu Türk faaliyetlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmışlardır.³

Gaznelilerden hemen sonra tam bir Türk hâkimiyeti şekline dönüşecek olan Hindistan'daki İslâm hâkimiyeti aynı dönemde Anadolu'da meydana gelen gelişmelerle de tam bir benzerlik gösterir. Nitekim Türkistan'daki iktidarlarını kaybedip, barınacakları yeni bir yer aradıkları sırada, on üçüncü yüzyılın başlarında Anadolu'da Selçuklular, Hindistan'da ise Delhi Türk Sultanları eliyle birer hâkimiyet tesis eden Türkler, on altıncı yüzyılın ortalarında her iki bölgede de hâkimiyet, kültür ve medeniyet bakımından zirveye ulaşmışlardır. Bu dönemde Türkler, hâkim oldukları Türkistan, Hindistan, Ortadoğu ve Balkanlar gibi önemli bölgelerden eski dünya denilen Asya, Avrupa ve Afrika'yı büyük ölçüde kontrol edebilmekteydiler. Ama XVI. yüzyılda Batı'da denizlerde gelişen Hindistan'a ulaşma ve hâkim olma yarışı, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren karadan da Rusların katılmasıyla tam manasıyla bir Türklüğü kuşatma harekâtına

¹ Bkz. Salim Cöhlce, "Türk İstiklal Savaşı ve Hindistan Müslümanları"; G.M. Bongrad. "India and Central Asial Historical Culture Contues in Ancient Times" **Central Asia Movement of Peoples and Ideas from Times Prehistoric to Modern** (nşr. A. Guha), New Delhi 1970, s. 97 vd; W. Ruben, "Milattan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan'in En Eski Demircileri Arasında" **Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul 1943, s. 237 vd.

² Bkz. S. Cöhlce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılınamış Doktora Tezi). s. 3-35.; K. K. Aziz, **Studies in History and Politics**, Islamabad 2002, s.87.

³ Geniş bilgi için bkz. S.A.H. Haqqı, **Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem: 1206 - 1414**. (nşr. Y.T. Kurat), Ankara 1984, s. 24; H. Fauk, Atatürk (Urduca Yayınlarında), Ankara 1979, s. 1 vd.

dönüşecektir.⁴Avrupalının başlangıçta yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşma ve bunlara el koyma şeklinde geliştirip, zamanla Hristiyanlığı cihana hâkim kılma tutkusuna dönüştürdüğü bu yayılma⁵ neticesinde Türklük hâkim olduğu her üç bölgede de büyük badirelere sürüklenmekten kurtulamayacaktır.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Türkistan'da Ruslar, Ortadoğu ve Balkanlar'da diğer Avrupalılarla birlikte yine Ruslar, Hindistan'da büyük ölçüde İngilizler vasıtasıyla Türk hâkimiyetlerine yöneltilen taarruzlar kısa sürede etkisini göstermeye başladı. Nihayet İngiltere; 1857'de Hindistan'a tamamen hâkim olarak Hind yarımadasındaki Müslümanları "*Millet-i Hâkime*" oldukları ülkede ikinci sınıf vatandaşlığa iterken⁶ bu tarihten yaklaşık yirmi beş sene sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun dolayısıyla batı Türklüğünün de can düşmanı haline gelecektir.⁷

İngiltere'nin bu şekilde, dünyada İslâm'ı esaret zincirine alma tertibinin baş aktörü haline gelmesi, başta Cemâleddin Efgani⁸ olmak üzere bir kısım İslâm düşünürünün İslâm ittihamı fikrini savunmalarına sebep oldu.⁹ Hindistan Müslümanlarınca büyük bir hüsn-ü kabul gören bu fikirler¹⁰ II. Abdülhamid'in hilafet kurumuna işlerlik kazandırması ve "İslâmcılığı" milletlerarası siyaset sahasında etkili bir hale getirmesi ile daha da bir canlılık kazanmıştır.¹¹Bu durum İslâm ülkelerini sömüren diğer ülkeler gibi İngiltere'yi de

⁴ Bkz. **Dirlik Dergisi (1916)** s. 42'den naklen, "*I. Petro'nun 1725 yılında Yazdığı Vasiyetnâmesi*", **Türk Kültürü**, XXVIII/323, (Mart, 1990), s. 160- 163.

⁵ S. Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi**, Malatya 2006, (Basılmamış Doltora Tezi); S. Vural, **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi**, Malatya 1995. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁶ K. M. Panikkar, **Asia and Western Dominance**, London 1947, s. 111-128; Bkz. S. Vural, **Hindistan'da İngiliz Yönetimi** s. 291; Ahmed Rıza. **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası**, (nşr. Z.Ebüziya), İstanbul 1982. s. 43; Mümtaz'er Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991,s. 188 vd.

⁷ A. Palmer, s. 198 vd. İskender Gökalp- François Georgeon, **Kemalizm ve İslam Dünyası**, (nşr., Cüneyt Akalın), İstanbul 1990, 145vd.

⁸ Muhammed Mahzumi Paşa, **Cemaleddin Afgani Hatıraları**,(nşr., Adem Yerinde), İstanbul 2006; Mümtaz'er Türköne, **Cemaleddin Afgani**, Ankara 1994.

⁹ XIX yüzyılın ikinci yarısında Batı emperyalizminin gelime evresinde Müslümanlığın entelektüel ve dini uyanışı modern dünyaya uyma gerekliliği üstünde duran kazanılacak zaferler olduğu duygusunu tekrar yaratan ve pan-İslamik bir çerçeve içinde siyasal gelişmeyi zorlayan Cemâleddin Efgani gibi ileri gelenler sayesinde büyük ölçüde etkilenmişti. Bkz., Rubert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması**, (nşr., Türkkaya Ataöv), Ankara 1965.

¹⁰ Muhammed Sadiq, "*Türk Devrimi ve Hind Özgürlük Hareketi*" **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Uluslararası Sempozyumu (Ankara 2-6 Kasım 1981)**, Ankara 1981,s. 218; H.Fauk,,s. 6 vd. K.K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963, s.94-97.

¹¹ P. Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (nşr. N. Ülken). İstanbul 1975; A. Özcan, **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877 - 1914)**, İstanbul 1992, s. 73 vd; Mümtaz'er Türköne, s. 194 vd.'da Abdülhamid'in böyle bir politikası olmasa bile, yine Osmanlı'ya bağlılığı esas alan bir dünya İslâm dayanışması fikrinin doğacağına işaretler; buna delil olarak Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği**, İstanbul 1987, s. 95'de yer alan 1876 tarihli bir Hint gazetesinde çıkan "İster Hindistan'da ister diğer ülkelerde Müslümanların layık görüldüğü şeref ve saygınlık Türk İmparatorluğu'nun

endişelendirecek, hatta bir kısım İngiliz yönetici İslâmcı siyaseti kendilerinin takip etmeleri gerektiğini dahi savunmaya başlayacaklardır¹²

II. Abdulhamid'in siyaseti Hindistan Müslümanlarını heyecanlandırmış, ilk etkisini de 1906'da Akabe meselesinde göstermiştir.¹³ Bunun üzerine Hinduların İslâm düşmanlığını sokağa dökmelerine fırsat veren İngiltere'nin, ayrıca Hindistan Müslümanlarını parçalamaya yönelik bir politika geliştirmesi, Hindu ve İngilizler arasında kaldıklarını anlayan İslâmların teşkilatlanmasına zemin hazırladı.¹⁴ Ama Hindistan Müslümanları aynı zamanda manen bağlı bulundukları Osmanlı Devleti ile madden bağlı oldukları İngiltere arasında da kaldıklarını gördüler. Ortaya çıkan bu durum İngilizlerin işine yaramış ve Hindistan Müslümanları istemeyerek de olsa kendi hükümetlerine bağlı olduklarını göstermek ihtiyacını hissetmişlerdir¹⁵ Bu da İslâmcılık cereyanının etkisini azaltmakta gecikmedi. II. Abdulhamid'in politikasını yalnız bu sahada devam ettiren İttihatçılar, bir yandan teşkilatlanma safhasında olan Hint Müslümanlarının istiklal mücadelelerine örnek teşkil ederlerken öte yandan da Trablusgarp ve Balkan savaşlarında siyasi alanda bunların çok büyük desteğini gördüler¹⁶

Bu gelişmeler İngiltere'yi harekete geçirmekle kalmadı, onu dış siyasetini Müslüman tebaasının isteklerine göre çizemeyeceğini açıklamaya sevk etti. Dolayısıyla 1. Cihan

varlığına bağlıdır. Ve eğer bu imparatorluk var olmaktan çıkarsa Müslümanlar birden bire önemsizleşecek ve bütün bütün yüzüstü bırakılacaklardır,” kaydı gösterilmektedir.

¹² M.K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988, s. 11 vd; Türk İstiklâl harbi başladığında bu harekâtın bir İslâmcılık veya Türkçülük harekâtı şeklinde algılanarak Avrupa'da doğurabileceği tepkilere cevap olmak üzere “*Bütün Müslümanların Türk hâkimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği sürece Panislamizm ve üzeriinde Türk ırkı yaşayan bütün ülkelerin Anadolu Türklerin’ in hâkimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği müddetce de Panturanizm, İngiltere emperyalistlerinin, kendi milletlerinin bize karşı daima bir haçlı seferine sürüklenmelerini temin etmek maksadı ile uydurmuş oldukları ‘korkuluk’lardır;*

Thames nehrinin kıyılarından bize gülünç ithamlar savuranların yapmış oldukları ve her gün biraz daha yaptıkları gibi dünyanın yarısını veya dörtte birini fethetmeye bizim herhangi bir şekilde ne niyetimiz, ne de arzumuz vardır. Misak-ı Milli’imiz bu konuda esasen kafi derecede sarahat arz etmektedir.

Biz bilâkis sadece, milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri prensibinin müslümanlar dâhil bütün milletlere samimi bir şekilde tatbik edilmesi halinde insanlığı harbin felâketlerinden kurtarabileceğine inanıyoruz.” şeklindeki M. Kemal’in sözleri çok manidar olup, özellikle İngiliz kamuoyunun teskin edilmesi yönünde alınabilir. Bkz. **Atatürk’ün Milli Dış Politikası 1(1919 - 1923)**, s. 274.

¹³ A. Özcan, s. 159 vd.

¹⁴ R. Gopal, s. 149; H. Fauk, s.9.

¹⁵ Muhammed Sadık, **The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement**, Delhi 1983, s. 45.

¹⁶ Özellikle Muhammed İkbal’in çalışmaları neticesinde Türklere karşı ilgi, İngilizleri korkutacak boyutlara ulaştı. 1911 - 1912 yıllarında Lahor’da açık hava toplantıları yapıldı. Burada hatipler, Trablusgarb ve Balkan savaşları hakkında Konferanslar verdiler. Neticede Dr. Muhtar Ahmed Ensari’nin başkanlığında oluşturulan bir Kızılây heyeti Türkiye’ye gönderildi. Bu heyet tam teşekküllü, dolgun kadrolu ve her türlü ilaçla mücehhez bir hastahane getirdi. Hatta bazı üniversite öğrencileri Türk ordusu saflarında savaşmak üzere Türkiye’ye geldi. Bkz. Muhammed İkbal, **Doğudan Esintiler**, (nşr. N. Ahmed Asrar), İstanbul 1981, s. 22 vd; S.A.H. Haqqı, “*Atatürk Devrimi ve Hindistan*” **Bildiriler ve Tartışmalar**, s. 643.

Savaşı'nın ufukta görüldüğü bir sırada tekrar Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında kaldıklarını ve bu sefer tamamen ezileceklerini anlayan Hindistan Müslümanları çıkacak bir savaşta Osmanlı'nın tarafsız kalması için harekete geçtiler.¹⁷

Hindistan'da genel bir Müslüman ayaklanmasına karşı sıkı güvenlik tedbirleri almasına rağmen aynı zamanda büyük bir propagandaya da girişen İngiltere,¹⁸ savaş sonunda Türkiye'ye anlayışlı davranılacağını ve mukaddes topraklar başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasına müsaade etmeyeceğini taahhüt etti.¹⁹

I. Cihan Savaşı'nın sonunda İngiltere'nin gerçek niyetinin anlaşılması ile ortaya çıkan Türk milli hareketinin başlangıçtaki karakteri Hindistan Müslümanlarını Türk istiklal mücadelesinde hem madden, hem de manen tam bir taraf haline getirmekte gecikmeyecektir.²⁰

23-24 Kasım 1919'da Dehli'de, İngilizlere karşı nihai tavrın belirleneceği bir Hilâfet Konferansı yapıldı. Bine yakın delegenin iştirak ettiği bu toplantıya Mahatma Gandhi (1869-1948),²¹Hindu arkadaşlarıyla birlikte katılmış ve büyük bir memnuniyetin doğmasına sebep olmuştu. Zafer kutlamalarına katılmama kararının alındığı Konferansta, Türkiye ile tatminkâr bir barış imzalanmadığı takdirde İngiliz Hükümeti ile işbirliğine son

¹⁷ Bu hususta Hintli Müslümanlardan Muhammed Ali ve Dakka'lı Navab Salimullah Hanın yetkililere gönderdikleri mektuplar hakkında Bkz. S.A.H. Haqqı, s. 644;H. Fauq, s.611;Shan Muhammed, **Writings and Speeches of Sir Syed Ahmad Khan**, Bombay 1972, s. 10- 40.

¹⁸ Türk İstiklâl hareketinin ateşli taraftarlarından birisi olan Mevlana Şibli'yi, yakın arkadaşlarından birisinin İngilizlerin tertiblediği böyle bir propaganda toplantısına başkanlık yapmaya davet ettiğinde onun verdiği cevap ilginçtir. O, "Türkler uğruna derimden ayakkabı dahi yapılsa buna memnun olurum" der. Bkz. H. Fauk, s. 8.

¹⁹ M.K. Öke, s. 22, 27.

²⁰ 27 Mart 1920 tarihli Heyet-i Temsiliyye İstihbarat Raporuna göre El Alemü'l İslâm Gazetesi'nin yayınladığı zat-ı şahaneye çekilen bir telgrafda "Alemlî İslâm ve bilhassa yetmişmilyon Hint İslâmları namına rica ediyoruz. Teselliye balış bir cevaba muntazırız" denilmekte, Kalküta'dan 29 Şubat 1920'de Taymis Gazetesi'ne çekilen bir başka telgrafta 'Alemlî İslâm'da mevcut ve hukuku hilâfet cemiyetleri muralıhaslarından mürekkep olan Kalküta konferansı berveçi zir kararı ittihaz eylemiştir; Hukuku saltanat ve hilafeti muhil bir kararı Büyük Britanya hükümeti tasdik ettiği takdirde Müslümanlar, bilhassa Hindistan'daki yetmiş milyon Müslüman İngiliz emtiasına boykotaj ilân edecektir" kaydı bulunmaktadır. Yine aynı gazete, 2 Martta Kalküta'dan aldığı "Madem ki konferansın mukarrerat ittihaz edilmiş ve edilmekte bulunmuş olduğunu istihbar etmekte olduğundan bu mukarreratta birinin tatbikine teşebbüs edildiği andan itibaren Hint Müslüman cemaatini İslâmiyeden ihraç olunacaktır", şeklindeki telgraf yayınlanmıştır. Telgratlar için Bkz. ATASE Başbakanlığı, **Atatürk'ün Özel Arşivinden Seçmeler**, Ankara 1981, s. 141.

²¹ Tam adı Mohandas Karamchand Gandhi olup Güney Afrika'daki başarılarının duyulmasıyla 1915'te ülkesine döndüğünde, kendi halkı ona yüce ruh yani Mahatma ismini layık görmüştür. Ayrıca Bapu: Baba. Rastrapita: Ulusun babası gibi isimlerle anılmıştır. **Hindistan-Porbandar'da dünyaya gelmiştir**. Padmasha, Indian National Congress and the Muslims (1928-1947), New Delhi 1980, s.57; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.163 vd. Dindar bir anne ile geçirdiği çocukluk döneminde çevresinde Gandhi'de canlılara zarar vermeme, et yemezlik, kişisel arınma için oruç tutma ve farklı inanç ve kast üyeleri arasında karşılıklı tolerans gibi öğretileri öğrenmiştir. Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**, (nşr, Leyla Onat), Ankara 1996, s.8; M. K. Gandhi, **The Story of my Experiments with Truth**, Delhi 2008.; B. Pattabhi Sitaramayya, **Indian National Congress (1885-1935)I**, Bombay 1946, s.189 Yaşar Şahin Anıl, **Mahatma Gandhi**, İstanbul 2005.

verileceği, malların boykot edileceği ve Londra'ya bir heyet gönderilmesi gerektiği de kabul edilecektir.²² Bu arada Konferansta konuşan Gandhi'nin taraftarlarına yaptığı çağrı²³ Hindistan ahalisini, bütününe yakın bir çoğunlukla Türk meselesinin taraftarı haline getirecek, Hilâfet Komitesi de Hindu-Müslim ittifakının en geniş şekilde yürütüldüğü bir harekete doğru şekillenecektir.²⁴

27 Aralık 1919'da, Amritsar'da toplanan Kongre'de Türk meselesinin adilâne ve Hind Müslümanlarının duygularına tercüman olacak şekilde çözümlenmesini isteyen Gandhi,²⁵ ilk Londra görüşmelerinde belirli bir etki yaratabilmek için Türkiye ve Hilâfet meselesini Hindistan'ın o zamana kadar karşılaştığı en büyük problem olarak gördüğünü açıkladı.²⁶ Bu arada, şayet Hind Müslümanlarının duygularını tatmin eden bir antlaşma yapılmazsa Müslüman kardeşleri adına Hilâfet Hareketini yönetmeye başlayacağını da ilâve etti.²⁷ Gerçekten de bu açıklamalardan sonra Hind Müslümanları, İslâm tarihinde bir örneğine daha rastlanmayacak şekilde ve kendi arzularıyla Gandhi'yi, politik-dinî savaşlarını idare eden Hindli bir başkumandan olarak görmeye başlamıştır.²⁸ Aslında, Hind Millî Kongresinde Gandhi, Nehru ve Azad'ın başkanlığında yeni bir liderler grubunun öne çıkması gidişatı etkilemeye başlamıştı.²⁹

²² Bkz., Shan Muhammad, **The Indian Muslims: A Documentary Record VI**, s. 8vd.; K. Sharma, a.g.e., s.134vd.; Muhammed Sadıq, **The Turkish Revolution and...**, s.59.; M. A. Asgar Khan, **İstiklâl Savaşı Hakkında Hind-Pakistan...**, s.79.

²³ Bkz., Gandhi, **Bir Özyaşam Öyküsü ..**, s.473 ; S.M. Burke-S.Quraishi, **The British Raj in India..**, s.216.; R.K. Sinha, s.75.

²⁴ K.Sharma, s.135vd.; Gandhi'nin Hilâfet meselesinde çok az Hindunun desteğini sağlayabildiği yönündeki görüşler için bkz., G.Allana, **Bir Milletın Yaraticısı Cinnah**, s.137; Lal Bahadur, **The Muslim League**, Agra 1954, s.133.

²⁵ Bkz., Gandhi, **Bir Özyaşam Öyküsü..**, s.476vd.; R.Gopal, s.137.; Mohammad Noman, **Müslim India (Rise and Growth of the All India Müslim League)**, Allahabad 1942, s.190vd.

²⁶ R.K. Sinha, s.77.; Bu toplantı ve Gandhi'nin burada yaptığı diğer konuşmalar için bkz., S.M. Burke-S.Quraishi, **The British Raj in India..**, s.212vd.

²⁷ Nehru'ya göre bu hareketiyle Gandhi, Büyük Britanya Tacı'nın maddî ve manevî temelini yıkmaya soyunmuştu. O da Müslümanlar gibi Batı kültürünü reddediyor, kendi kültür temellerinin daha üstün olduğuna inanıyordu. Gandhi'ye göre Hind kültürü "ne Hindu, ne İslâm, ne de bir başkasıdır. Hepsinin bileşimidir." [Bkz., J.Nehru, **The Discovery of India**, s.301vd.] Gandhi'nin aynı zamanda Batı uygarlığının acımasız bir suçlayıcısı olduğu hakkında bkz., R. N. Iyer, **The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi**, New York 1973, s. 24.

²⁸ G.Allana, **Bir Milletın Yaraticısı Cinnah**, s.137.; Mevlana Muhammed Ali gibi bazı Müslüman liderlerin kendilerini Gandhi'nin cazibesine kaptırdıklarını ifade eden A.R.Rajput, "Böylece, memleketteki yüz milyon Müslüman'ın kaderi, sadece hayal kuvveti yardımıyla iyilik dileyicisi olarak kabul edilen bir kişinin ellerine teslim edilmiştir." demektedir. Bkz., A.B.Rajput, **Muslim League..**, s.32.

²⁹ Bazı yazarlar, bu dönemde Nehru'yu dikkate almazlar. Abul Kalam Azad'ın iyi bir şöhretinin bulunmaması,

Muhammed Ali'nin de heyecanlı birisi olması sebebiyle Gandhi'nin ön plâna çıktığını ileri sürerler. [Bkz., A.B.Rajput, **Muslim League..**, s.25.] Bu arada Hindistan'da, Gandhi, Jinnah ve Sri Subhas Chandra Bose gibi din, dil, aile geleneği ve hayat tarzı farklı üç rakip liderin ortak niteliklerini; hiç bir zaman bir bütün niteliği gösterememiş olan Hind uygarlığı içinde daha çok özgürlük istemeleri, parlamenter rejime olan inançları ve

Kongre'nin devamından, 31 Aralık 1919'da Amritsar'da Gandhi ve Muhammed Jinnah'ın da iştirakiyle toplanan Hilâfet Konferansı, Halifeye bağlılığını bildirdikten sonra Türk meselesini anlatmak üzere İngiltere ile Amerika'ya heyet gönderilmesini kararlaştırdı. Hind Müslümanları, Osmanlı Devletinin savaş öncesindeki topraklarının bütünlüğünün korunmasını isterken Lord Curzon, 4 Ocak 1920'de her ne pahasına olursa olsun Türklerin Avrupa ve İstanbul'dan çıkarılmasını isteyen bir muhtırayı hükûmetine sundu.³⁰ Curzon, bu muhtırada uzun süre Hindistan'da görev yapmış olduğuna işaretle, Halifelik makamı ve İstanbul'un Hind Müslümanları için hiçbir zaman prestij konusu olmadığını ifade etmekteydi. Ona göre hâlihazırdaki olaylar temelsiz bir birleşmeden ibaretti.³¹ Balkan savaşlarında Bulgarlar, İstanbul kapılarına dayandığı zaman Hindistan'da hiçbir tepki görülmemişti. Paylaşma antlaşmalarının Rusya tarafından açıklanmasından sonra da herhangi bir ciddi gelişme yaşanmamıştı. Üstelik İngilizler, Türklerin Avrupa'dan uzaklaştırılacağını biri yazılı, diğeri sözlü olmak üzere iki defa açıklamıştı. Lord Curzon'un fikrini savunabilecek başka gerekçeleri de vardı.³² Ama, hepsinden önemlisi Türk'ü İstanbul'dan atmak niyetinden vazgeçilmesi halinde İslâm alemi tarafından bunun İtilâf Devletlerinin zaafı ya da Türklerin diplomatik zaferi olarak yorumlanmasıydı.³³

İngiltere'de harekete geçen Hindistan asıllı Müslümanlar, İslâm cemiyeti aracılığıyla 5 Ocak 1921 'de Lloyd George'a verdikleri muhtırada Türkiye'yi İtilaf Devletlerinin savaşa sürdüğünü iddia edecekler ve Türklerin savaş öncesi statükosunun korunmasını isteyeceklerdir³⁴ Dolayısıyla Hindistan Müslümanlarına göre Yunanlı vasıtasıyla Türklere

bütün insanların Tanrı ve kanun önünde eşit haklara sahip olduğunu kabul etmiş bulunmaları, şeklinde tesbit etmek mümkündür. Bkz., Sir P. Griffiths, **The British Impact on India**, s. 229.

³⁰ **Winston Churchill İstiklâl Savaşında**, İstanbul 1969, s.42; Bu dönemde Fransızlar İstanbul'un Türklerde bırakılmasını isterken, başta Lord Curzon olmak üzere bazı İngiliz devlet adamları ileride, Doğu Avrupa'da nesiller boyu devam edecek karışıklık, huzursuzluk ve savaşların doğmaması için Türklerin Avrupa ile ilişkisinin kesilmesi fırsatının iyi kullanılması gerektiğini savunuyordu. T. Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da, (1919-1921)**, İstanbul 1981, s.66.; Bkz., Müşir Hüseyin Kıdwai, Paris Sulh Konferansı..., s.112.

³¹ Lord Curzon, bu görüşlerinde yanıldığını bir müddet sonra görecektir ve Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasının İslâma karşı haysiyet kırıcı bir davranış sayılarak bütün Doğu dünyasını karıştıracığını, dolayısıyla İngiltere'nin Hindistan'daki durumunun güçleşeceğini yazacaktır. Bkz., S. R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I**, s.186.

³² Müttefikler, Wilson'un notasına verdikleri cevapta Türklerin hakimiyeti altındaki başka ırklardan halkın serbest bırakılacağı ve Batı medeniyetine yabancı olan Türklerin Avrupa'dan atılacağı belirtilmişti. Bu husus, İngiliz kabinesinin onayladığı 17 Ocak 1917 tarihli Balfour raporunda da aynen yer almaktaydı ve Alsas-Lorraine meselesi kadar önemli görülüyordu. Ayrıca, 'Türkler İstanbul'dan çıkarılamadı' şeklinde bir intibanın doğmasına fırsat verilmemeli idi. İngiliz Dışişleri Bakanına göre İstanbul, Doğu için dinî üstünlüğün değil, ama siyâsî üstünlüğün bir sembolü olarak algılanmaya başlanmıştı. Bu muhtıranın tam metni için bkz., B.N.Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) I, (Nisan 1919-Mart 1920)**, Ankara 1973, s.300-309.

³³ O. Özsoy, **Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası...**, s.270.

³⁴ P. Spear, s. 351 vd; Y.H. Bayur, III, Ankara 1946. s.538 vd.

haçlı seferi açan İngiltere, dünyadaki en intikamcı ve kan dökücü ruhları tatmin edecek bir yola girmemelidir. Zira bu muhtırada Hindistan Müslümanları *“Türkler için kalplerimiz kan ağlıyor. İngiltere savaş sırasında bize vaadettiklerini şimdi gerçekleştirmelidir; Londra, Türk meselesinin bir İslâm meselesi olduğunu hiç bir zaman unutmamalıdır. Padişahları halifedir. Yiizyıllardır İslâmın gururu onların elindeydi, bu şeref için şehit verdiler. Şimdi de Anadolu’da yaşlı-genç, kadın-erkek demeden aynı mücadeleye bazı hazırlanmaktadırlar.”* diye haykırıyorlardı.³⁵ Ayrıca, Türklerle yapılacak barış tatminkâr olmazsa İngiltere’nin Müslüman tebasından sadakat beklememesi gerektiği ve esasen bu tebanın hilafet için, Türklük için silahlı mücadele de dahil ellerinden geleni yapacaklarını açıklıyorlardı. Buna ek olarak, Batılıların son aylarda giriştikleri bütün hareketler de, haçlı faaliyetleri olarak niteleniyordu.³⁶ Bütün bunların yanında artık Hindistan’a Daru’l-harb ilan ediliyordu ve bu topraklardan göç edilerek Anadolu’da toplanıp, en etkili mücadeleyi orada vermek üzere harekete geçen gruplar bile oldu. Bunlardan Abbas Han gibi Ankara’ya ulaşanlardan büyük ölçüde istifade edilecektir.³⁷

Yunanlıların Anadolu’daki başarısızlıkları 16 Haziran 1921’de Hindistan Müslümanlarını İngiltere’nin işe bulaşacağı korkusuna sevk eder. Buna karşı da İngiltere’nin Mustafa Kemal’e çekeceği kılıcın bütün İslâm alemine çekilmiş kabul edileceği ve Hindistan İmparatorluğu mezarının kazılmış olacağı bir kere daha hatırlatılır.³⁸ Bu vesile ile Mustafa Kemal’e de, Mücahid-i İslâm, Seyfü’l-İslâm³⁹, daha sonra da Mücahid-i İslâmiyet Şampiyonu, Çağdaş İslâm Dünyasındaki En Büyük Müslman⁴⁰ gibi ünvanlar verilir.

Baştan bu yana gösterilmeye çalışıldığı üzere sosyal, politik ve ideolojik görünüşlerindeki zıtlığa rağmen Hindistan’daki grupların neredeyse tamamı Türk davasına destek verirken⁴¹ dini ve siyasi iki büyük akım da, yani İslâmlar ve Hindular belki ilk defa kısa süreli de olsa bir hususta birleşeceklerdir. Hindistan’ın ve Türkiye’nin başına gelen felaketlerden en başta İngiltere sorumlu olduğu için halkın heyecanı kısa sürede İngiliz karşıtı bir nitelik kazandı.

³⁵ Shan Muhammed, s. 130 vd.

³⁶ S. A. H. Haqqı, s. 647.

³⁷ B. N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) II**, Ankara. 1975, s. 266.

³⁸ M. K. Öke, s. 84 Afzal Iqbal, **The Life and Times of Mohamed Ali**, Lahore 1979, s.178vd.

³⁹ M. K. Öke, s. 101.

⁴⁰ S. A. H. Haqqı, s. 658.; Kamalesh Sharma, **Role of Muslims in India Politics(1857-1947)**, New Delhi 1985, s.124vd.

⁴¹ Muhammed Sadık, s. 220.

Bu hoşnutsuzluk Kongre ile Müslüman Birliği arasında I. Dünya Savaşı sırasında bir uzlaşmayı sağlamıştır. Kasım 1916 da Kongre ile Müslüman Birliği arasında “Öz hükümet” işinde anlaşılır, ancak Müslümanlar için ayrı secim sandıkları olması konusu üzerinde kesin bir anlaşmaya varılmadığı için bu yön aralık ayında Lucknow ‘da yapılacak toplantıya bırakılır.⁴²

Hindistan Müslümanlarının Türk İstiklal mücadelesine bakış açılarının odak noktasını İslâmiyet’in teşkil ettiği söylenebilir. Ama onları esas harekete geçiren husus, bu ülkede geçmişteki Türk varlığından tevarüs edilen değerleri Anadolu’da gelişen Türk istiklal mücadelesinin tahrik etmesiyle başlayan uyanıştır. Bu uyanışla tarihten gelen birikim, halihazırda ülkeyi kontrol eden İngiliz varlığı ve temsil ettiği değerlere karşı bir tepkinin ifadesi olarak tezahür etmiştir. Baştan beri benzer tarihi süreci yaşayan bu iki toplumdan birisi olan Anadolu Türklüğü tarihi gerçeklerine uygun milli bir kimliğe kavuşurken farklı bir yapılanma içerisinde bulunmasına rağmen Hindistan Müslümanları da böyle bir kimliğe ulaşma yolunda önemli adımlar atacaktır.

Bu hareket amacına ulaşamamış Türkiye’de hilafet kaldırılmıştır. Bunun sonucunda da Hindu-Müslüman işbirliği sona ermiş, toplumdaki çatışmalar yeniden alevlenmiş ve Müslümanlar arasında bağımsızlık istekleri yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır

a. Hindistan Hilafet Hareketlerinde Ebu'l Kelam Azad

Gazeteci- yazar, ilim ve siyaset adamı olan Ebu'l Kelam Azad(1888-1958),⁴³ Hilafet hareketlerinin de en önde gelen isimlerindendir.⁴⁴ Hindistan'ın tarihini tetkik edip araştıran Azad, Urduca yayınlamaya başladığı *Hilal* adlı haftalık dergide, İngiliz emperyalizmi ve yaptıkları zulüm, halkın hali ve Müslümanların durumunu hakkında, emperyalizme karşı halkı uyandırmayı amaç edinen Azad'ın bu çalışmaları İngiliz hükümetince tehlikeli görüldüğü için *Hilal* dergisi 18 Kasım 1914'te yasaklandı ve kapatılması üzerine Azad bir sene sonra *Belağ* adlı bu haftalık dergi yayınlar. Azad'ın emperyalizme karşı tavrı daha da

⁴² Sir Richard Burn, **The Cambridge History of India IV**,s. 583; Mazheruddin Siddiqi, **Modern Reformist Thought in the Muslim World**, Delhi 1993, s.67vd.

⁴³ İlk tahsiline Mekke'de başlayan Azad, daha sonra Ezher'de eğitim görmek isteğiyle Mısır'a gitti ve Kahire'ye yerleşti. Ezher'de tahsile başlayan Azad çalışmalarıyla kısa sürede tanındı. Abu'l Kelam Azad hakkında geniş bilgi için bkz. Maulana Abul Kalam Azad, **India Wins Freedom**, New Delhi, 2001.; Ian Henderson Douglas, **Abul Kalam Azad An Intellectual and Religious Biography**, New Delhi 1988,s.1 vd.; Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.168.

⁴⁴ Geniş bilgi için bkz.Ebu'l Kelam Azad, **Ölümsüz Müdafaa**, (nşr., Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 2001, s.14vd; V.N. Datta, **Maulana Azad**, İslamabat 1990; Muhammad Ashraf, **The Pakistan Issue**, 1943 Lahore 1943, s.114.

sertleşti. Bunun üzerine Azad'ın *Belağ* dergisi de 3 Nisan 1916'da kapatıldı.⁴⁵ Temmuz 1916'da Hindistan hükümeti bir emirle Azad'ın enterne⁴⁶ edilmesine karar verdi.

Azad, Hindistan'ın bütün merkezlerini dolaşmış ve Hindistan'ı İngiliz zulüm ve istibdadına karşı ayaklandırmak için birçok yerde konuşmalar yapmıştır. Bu gazetelerde İngilizlerle mücadele ve İslami yenilenme zorunluluklarının altını çizmiştir.

Hindistan'daki Hilafet hareketlerinin en önde gelen isimlerindendir 1920 yılında Hindistan Hilafet hareketine katılmış ve tüm Müslüman ülkelerin emperyalizme karşı ortak hareket etmeleri gerektiğini dile getirmiş ve Gandhi ile birlikte İngiliz Hükümetine karşı pasif direniş başlatmıştır.⁴⁷ İngiliz hükümeti bu başkaldırıya karşı Ebu'l Kelam Azad'la birlikte elli bini aşkın insan tutukladı.⁴⁸

1923 yılında Kongre Partisi başkanlığına seçilmiştir ve 1946 yılına kadar bilfiil bu görevinin başında kalan Azad, mücadelesine devam edecektir.⁴⁹ Bu vazifelerdeyken emperyalist güçlerle uzlaşmaya gitmedi. İngilizlerin Hint Müslümanlarını parçalayacak olan Pakistan projesine karşı çıktı ve birleşik milliyetçiliği savunuyordu.⁵⁰ Azad'ın Pakistan devletine karşı oluşunda iki sebep vardı. İlki Müslümanların sahip olduğu bağımsız bir devletin Hindistan Müslümanlarını bir araya getirmekten çok, onlar arasında yaşanacak güçlü bir dağılmaya sebebiyet vereceğini düşünüyordu. İkincisi, Hindistan'ın bölünmesi yarımadaadaki bütün Müslümanların uzun vadede zararına işleyecekti. Müslümanların ayrı bir devlet kurmaları halinde, kurulacak İslam devleti sınırları dışında kalan Hind Yarımadasındaki diğer Müslümanların çok zor durumda kalabileceklerini

⁴⁵ Azad'ın bu gazetelerde yazdığı yazıların içeriği hakkında bkz Ian Henderson Douglas, s.97vd. V.N. Datta, **Maulana Azad**, İslamabat 1990, s.36vd.

⁴⁶ Enterne edilişin 19. maddesi kişiye sadece edebi alanda faaliyet gösterme imkanı tanımıştı, bunun dışındaki tüm sahalar yasaktı. Elinden tüm imkanlar alman Azad da bu yolla bir şeyler yapmaya karar verdi. Azad'a enterne emri geldiğinde ikamet ettiği yer arandı ve tüm yazmalara el kondu. Önce zararsız görülen tefsir ve meal nüshaları Azad'a geri verildi. Fakat dikkatli bir araştırmadan sonra bu nüshalar da sakıncalı bulundu ve Azad'ın yeni yerleştiği Ranch'deki evi de aranarak tüm tefsir ve meal nüshaları elinden alındı. Azmi Özcan, “Ebu'l Kemal Azad”, **DİA/X**, s.333-336.

⁴⁷ İngilizler'e karşı boykotaj tatbikini, yani mevcut iktidarın okullarını, mahkemelerini, meclislerini, memurluğunu terk etmeyi, İngiliz mallarını kullanmamayı, askeri hizmete girmekten kaçınmayı, nihayet Hükümete vergi ödememeyi kararlaştırmıştır 1921 yılı sonunda Hindistan'da İngilizler'e karşı başlatılan boykot hareketi gün geçtikçe güçleniyordu. Halk batılı kıyafetleri terk etmiş, Hindistan'ın dışından gelen özellikle İngiliz mallarına karşı boykot ilan edilmişti. Bu boykot ve uzlaşmazlık hareketi büyük kalabalıklar ve kitle hareketleri halinde sürmüş ve pek çok kişi yaşantılarında büyük değişiklikler yaparak Avrupa markalı hiç bir giyeceği üzerlerine almamışlardı. Ian Henderson Douglas, s.97vd. Ebu'l Kelam Azad, s.13vd

⁴⁸ Ebu'l Kelam Azad, **Ölümsüz Müdafaa**, s.14vd; Afzal Iqbal, **The Life and Times of Mohamed Ali**, Lahore 1979, s.174-75; V.N. Datta, **Maulana Azad**, İslamabat 1990, s. 104 vd.

⁴⁹ Muhammad Ashraf, **The Pakistan Issue**, Lahore 1943, s.102 vd.; Hikmet Bayur, III., s.621

⁵⁰ Azmi Özcan, “Ebu'l Kemal Azad”, **DİA/X**, s.333-336; Hindistan'ın bağımsız bir devlet olmasından sonra Hindistan eğitim bakanlığı görevini üstlenmiş ve 1958 yılında ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. Ebu'l Kelam Azad, **Ölümsüz Müdafaa**, (nşr., Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 2001, s.14vd.

savunuyordu. ⁵¹Bağımsız Pakistan'ın, Hindistan'ın tamamını kaybetmek olacağı gerekçesiyle Müslümanlar Birliği'ni desteklememiştir. ⁵²

b. Hindistan Hilafet Hareketlerinde Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi

Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi (1903-1979), ⁵³ İngiliz sömürgeciliğinin zayıflayıp Hindu milliyetçiliğinin hız kazandığı dönemlerde Hindistan'ın bağımsızlığını savunan bir Hint milliyetçisidir. ⁵⁴ Mevdudi'ye göre Müslümanların gerileme sebebi İslam ülkelerinin yabancılar tarafından sömürgeleştirilmesi, Müslümanların dinen, fikren ve ahlaken gerilemeleridir. İslam toplumunun bilim ve teknolojiye ciddi bir varlık gösterememesi yüzünden Batı bu coğrafyayı kolonileştirmiştir. Sömürgeleşen Müslümanların ilim ve fikir hayatında durgunluk meydana gelmiş yeni yetişen nesiller Batı kültürünü benimseyip dinî hayattan uzaklaşmışlardır. Batı düşüncesine ilgisiz kalan ulemayı da geleneksel mirasa körü körüne sahip çıktığı için tenkit eden Mevdudi, mevcut durumdan kurtulmanın çaresini Kur'an ve sünnete dayalı bir tecdid ve ihya hareketinde görmektedir.

Yazılarında Hinduizm, Budizm, Yahudilik ve Hristiyanlıktaki kutsal savaşla İslami cihadı karşılaştırıp cihadın güçsüzlerin sömürü baskı ve zulümden kurtuluşunu sağlayan olumlu ve ahlaki yönlerini ortaya koymuştur. Mevdudi'nin öncelikli hedef kitlesi Hint alt kıtasında Müslüman aydın ve entelektüel kesimdi. ⁵⁵

Müslümanların bir kısmı Hint Milliyetçiliği esası üzerine kurulan Kongre Partisini desteklerken bir kısmı da Muhammed Ali Jinnah'ın önderliğinde 1906 yılında kurulan

⁵¹ Azad'ın Pakistan devletine karşı oluşunda iki sebep vardı. İlk, Müslümanların sahip olduğu bağımsız bir devletin Hindistan Müslümanlarını bir araya getirmekten çok, onlar arasında yaşanacak güçlü bir dağılmaya sebebiyet vereceğini düşünüyordu. İngilizler Müslümanlara düşman, Hindular ise Müslümanlara karşı dostane bir tutum içindeydiler. Buna bağlı olarak bir arada yaşayabileceklerini, Müslümanların ayrı bir devlet kurmaları halinde, kurulacak İslam devleti sınırları dışında kalan Hind Yarımadasındaki diğer Müslümanların çok zor durumda kalabileceklerini savunur. İkincisi, Hindistan'ın bölünmesi yarımada'daki bütün Müslümanların uzun vadede zararına işleyecekti. Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları*, s.230 vd.; Ian Henderson Douglas, s.97vd.

⁵² <http://www.islamdusuncesi.net/mevlana-ebul-kelam-azad-341h.htm>; V.N. Datta, **Maulana Azad**, İslamabad 1990, 172, 219.; Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr., L. Boyacı), İstanbul 1995, s.98.

⁵³ Seyyid Ahmed Han tarafından kurulan ve Hindistan'daki birçok modernist düşünürün yetiştiği Aligarh'taki İngiliz Koleji'nde okumuştur. Geniş bilgi için bkz. Esad Giylani, **Mevdûdî'nin Hayatı**, (nşr.. N. Ahmet Esrar, Hilal yay.) İstanbul 2000, s. 14; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, s. 42.; Hindistan'ın güneyinde, bugün Hindistan sınırları içerisindeki Haydarabat/Dekkan, doğmuştur. Kendisine dedesi Ebu'l A'la'nın ismi verildi. Mevdudinin Hz Hüseyin'in soyundan geldiği söylenilmektedir, bundan dolayı kendisine Ebu'l a'la denilmektedir. Ahmad Anış, "Mevdudi", **DİA/XXIX**, s.432.

⁵⁴ Nasr, **Mevdûdî ve İslamî İhyanın Teşekkülü**, s. 35. 1918'de Delhi'ye taşınarak burada çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başladı. Kongre Partisi'ne yakın kişilerin çıkardığı Tac isimli haftalık gazetenin editörlüğünü üstlendi. Ahmad Anış, "Mevdudi", **DİA/XXIX**, s.432.

⁵⁵ Bkz. Ebu'l Alâ Mevdûdî, **Biz ve Bugünkü Batı Medeniyeti** (nşr., Celal Yıldırım- H.Avni Çelik), İstanbul 1978

Müslümanlar Birliği ayrı bir devlet isteğinden yanaydılar. Mevdûdî ise bu sıralarda Pakistan diye Müslümanların ayrı bir devlet kurmasına sıcak bakmıyordu.⁵⁶ Onun düşüncesinde tüm Hindistan'ın Müslüman olması hayali vardı.⁵⁷ Bunun için yapılması gereken şey saf ve bozulmamış İslam'a geri dönmektir. Hindistan Hilafet Hareketi'ne katılan Mevdudi, yazılarında çoğunlukla Müslümanların içinde bulunduğu kötü durumu ele aldı. Hilafet hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasından vuku bulan Hindu-Müslüman çatışmaları Mevdudi'nin fikir hayatında derin izler bırakmıştır.⁵⁸

Mevdûdî Müslümanların içine düştükleri durumdan kurtulmaları için neler yapmaları gerektiğine dair düşüncelerini Tercümanü'l-Kur'an adlı dergide işledi. Müslümanların zihinsel köleliklerinden, Batıyı taklit etmekten, Batıya karşı eziklik hissetmelerinden ve teslimiyetçi davranışlardan vazgeçmeleri gerektiğini düşünüyordu.⁵⁹

Mevdudî önderliğinde amacı tamamen eğitimli Müslüman yetiştirmek olan Daru'l-İslam 1937'de kuruldu⁶⁰. Müslüman cemaate liderler yetiştirecek ve siyasi kurtuluşa çare olacak şekilde yeniden planlandı.⁶¹ 1947'de Pakistan'ı kuruluşunun ardından Cemaat-i İslaminin Hindistan ve Pakistan'da iki ayrı teşkilat haline getirilmesi üzerine Mevdudi Pakistan tarafında kalan Lahor'a yerleşti ve Cemaat-i İslamî-i Pakistan'ın liderliğini üstlendi.⁶² Teşkilat bundan sonra Pakistan'ın yönetiminde İslami kuralları geçerli olması için faaliyet gösterdi.

B. LUCKNOW PAKTI

Lucknow Paktı, Hindistan Ulusal Kongresi ve Müslüman Birliği arasında önemli bir gelişmedir.⁶³ İki grup arasında uzlaşının belgesi olarak Aralık 1916 yılında Lucknow Paktı imzalandı.⁶⁴ 1916 yılında Müslüman Birliğinin üyesi olan Muhammed Ali Jinnah (1876 -

⁵⁶ Richard V. Weekes, *Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation*, New York 1964, s.85.

⁵⁷ Abdulhamid Birişik, "Mevdudi İslamcılığının Türkiye'ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi" **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, İstanbul 2013, s. 383.

⁵⁸ Bir ara, İngilizler'in Hindistan'ı işgaline karşı çıkarak burada yaşayan Müslümanların Afganistan'a göç etmesi gerektiğini savunan Hindistan Hicret Hareketi'ne katıldı. Bu arada Ebüzziyad Niyazi'den "ders-i nizami" denilen farklı bir yöntemle Arapça, fıkıh, edebiyat, mantık ve kelim okudu ardından Fetihpori Medresesi'nden de icazet aldı. detaylı bilgi için bkz: Ahmad Anış, s.432.

⁵⁹ Esad Giylani, s. 42.

⁶⁰ S. Veli Rıza Nasr, **Cemaat-i İslâmî**, (nşr. Hasan Aktaş) İstanbul 1998 s. 8.

⁶¹ Bkz. Esad Giylani, s. 45vd.

⁶² S. Veli Rıza Nasr, **Cemaat-i İslâmî**, s. 8.

⁶³ Geniş bilgi için bkz. Ram Gopal, s.129; Afzal Iqbal, **Life and Times of Muhammed Ali**, Lahore 1979,s.123; Biban Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989; Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan... II.**, s. 264.; Muhammad Munawwar, **Dimensions of Pakistan Movement**, Rawalpindi 1989, s.86-95.

⁶⁴ Bkz. Biran Chandra -Amale Tripathi - Barun de, **Freedom Struggle**, New Delhi 1972,s.112.

1948)⁶⁵ Hindistan için daha liberal bir yaklaşıma sahip olmak adına, Hindistan Ulusal Kongresi ile anlaşmaya gitmiştir.⁶⁶ Hindistan Kongre Partisi ile Hindistan Müslümanları Birliği arasında İngiliz yönetimine karşı oluşturulan, ünlü pasif direniş ve Hilâfet hareketlerinin de temelini teşkil eden bir ittifaktır.⁶⁷Böylece İngiliz Hükümetine yönelik Hindistan temsilcilerinin siyasi talepleri sürecindeki baskı artacak, yönetimde Hintlilere daha fazla siyasal etkinlik sağlanacak ve Müslüman ve gayri Müslim ahali, Hindistan yönetimine hizmet vermek üzere işbirliği yapmış olacaktır.

Hindistan Ulusal Kongresi ve Müslüman Birliği bir ortak beyanname yayınladılar: *“Hindistan'daki büyük cemaatlerin eski medeniyetlerin mirasçıları oluşları ve hükümet ve idare işlerinde büyük bir kabiliyet göstermiş olmaları, keza yüzyıllık İngiliz yönetimi sırasında öğretim ve halk anlayışı bakımından büyük ilerlemeler kaydetmiş bulunmaları, bundan başka bugünkü yönetim tarzının halkın haklı isteklerini tatmin etmeyişi ve zamanın ihtiyaçlarına uymaz bir hale gelmiş olması dolayısıyla Majeste-Kral-İmparatorun, İngiliz siyasetinin amaç ve düşüncesinin yakında Hindistan'a bir öz hükümet hakkının tanınması olduğu yolunda bir beyanname çıkarmak lütfunda bulunması vakti gelmiştir.”*⁶⁸ Aynı zamanda yukarıda andığımız iki teşekkül müşterek bir ıslahat tasarısını açıklarlar.

Başlıca istekler şunlardır:

-Hindistan tabi ve bağımlı bir ülke olmak tan çıkarıp İngiliz İmparatorluğu'nun, diğer üyeleriyle eşit haklara malik bir cüzü olmalıdır.

-Hindistan Londra'dan değil Delhi'den idare edilmelidir.

-Hindistan'da hükümet ve türlü yasama kurullarında memurlardan üye bulunmamalıdır; yani hükümet ve yasama kurulları gerçekten birer hükümet ve ulusal meclis durumuna girmelidirler.

⁶⁵ “Cinnah” kelimesi etimolojik olarak Gücerat lisanında “ince uzun” veya zayıf manasına gelmektedir. Pakistan Postası, S.19, 1 Ocak 1954, s.3; G.Alana, Bir Milletlin Yaratıcısı, (nşr.Ahmet Edip Uysal), Ankara 1982,s.3; Altı yaşına kadar evde Gücerat dili ve Kur an-ı Kerim öğrendi. İlk öğrenimini Bombay ve Karaçi’de yaptı. Orta öğrenimini Karaçi’de Misyonerler Cemiyet Lisesi’nde tamamladı. Babasının bir İngiliz iş arkadaşının tavsiyesiyle 31 Ekim 1892’de Karaçi’de bulunan Graham Ticaret Şirketi’nin Londra’daki genel merkezinde üç yıllık çıraklık eğitim almak için İngiltere’ye gitti. Ocak 1893’de Southampton’a gemi yolculuğuna çıktığında, geleceğin ona ne getireceği konusunda hiçbir fikri olmayan Jinnah, İngiltere’de tanık olduğu demokratik ortam ve özgürlük düşüncesinden etkilenecek, kararını değiştirip hukuk eğitimine yöneldi ve Lincoln üniversitesinde hukuk eğitimine başladı. Zafar, M. D., **A Short History Of Pakistan**, Lahor1985, s.2 İsmail Akbaş, **Geçmişten Günümüze Türkiye Pakistan İlişkileri**, İzmir 2013,s.34; G.Alana, s.3.

⁶⁶ Geniş bilgi için bkz. I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.183; Afzal Iqbal, **Life and Times of Muhammed Ali**, Lahore 1979, s.124. G Allana, **Bir Milletlin Yaratıcısı Jinnah**, Ankara 19882, s. 111

⁶⁷ Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-İndia Muslm League Documents:1906-1947) I.**, Karachi 1969, s.370vd. M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.137.

⁶⁸ Bkz. Hikmet Bayur, III., s.515; Biban Chandra, *India’s Struggle...*, s.90vd..

-Genel valinin yürütme kurulunun yarı üyeleri Hindli olmalı ve Hindistan Yasama Kurulu tarafından kendi üyeleri arasından seçilmeli.

-Askeri giderler ayrı, bütçe bu yasama kurulundan geçmeli.

-Yerli milise (ordu) herkes girebilmeli ve subaylar da yerli olmalı.

-İllerdeki hükümetler için de merkezi hükümetinkine benzer istekler ileri sürülmüştür.

Buna göre Hindistan parlamentosundaki seçim suretiyle saptanacak üyeliklerin üçte biri Müslümanlara ait olacağı gibi, eyaletlerde de Müslümanların belirli sayıda yerleri bulunacak, Müslümanların seçimi ayrı olacaktı. Bundan başka Müslümanlarla Hindular arasında seçim işleri, her iki tarafın yasama kurulundaki sayıları ve bu kurullarda çalışma tarzları üzerinde bir anlaşmaya varılır. Böylelikle her iki grup birbirinin çıkarlarını tanımış, Hindistan'ın anayasası, ayrı seçim sistemi ve Müslümanlara sandalye ayrılmasıyla bu sandalyelerin oranı üzerine ilk anlaşma gerçekleşmiş oldu. Kongre ve Müslüman Derneğinin anlaşmaları Hindistan'da büyük bir yeni kuvvetin doğması demekti.⁶⁹

a. Montagu – Chelmsford Reformları⁷⁰

Ulusal Kongre ile Müslüman Birliği arasında 1916 yılında yapılan sözleşme ile bundan sonra yasama meclislerinde koltuk dağılımına ilişkin olarak Müslümanların azınlıkta olduğu yerlerde fazla temsil edilmelerine karar verildi. Bunun karşılığında Birlik Pencap ve Bengal'de Müslümanların sayıca daha az temsil edileceğini kabul etti.⁷¹ Bu tür aşırı temsil ve düşük temsil özellikle Müslümanların ayrı secim bölgelerinde oy kullanmaları ciddi sorunlara yol açacaktı.

Hindistan'dan sorumlu devlet bakanı Edwin Montagu (1879-1924)⁷² 20 Ağustos 1917 de genel vali Lord Chelmsford (1868-1933)⁷³ davetiyle Hindistan'a geldi. Kalküta, Madras ve Bombay'a turlar düzenledikten sonra anayasal reform planlarını 1918 de hazırladılar.

⁶⁹ R.C.Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988,s.247vd. Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.31vd.

⁷⁰ Geniş bilgi için bkz.Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-İndia Muslm League Documents:1906-1947) I.**, Karachi 1969, s. 514; Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954, s.69 Muhammed Saleem Ahmad, **The All İndia Muslim League**, Lahore 1989, s.189.

⁷¹ Bu tür aşırı temsil ve düşük temsil özellikle Müslümanların ayrı secim bölgelerinde oy kullanmaları ciddi sorunlara yol açacaktı. Geniş bilgi için bkz. Robert Aura Smith, **Divide İndia**, New York 1946, s.13; K.K. Aziz, **Britain and Muslim İndia**, London 1963, s.86.

⁷² <http://www.liberalhistory.org.uk>

⁷³ <http://adb.anu.edu.au/biography/chelmsford>

Halk arasında Montagu – Chelmsford Reformları olarak bilinen bu reformlara göre⁷⁴; merkezi hükümet icra konseyine iki Hintli üye daha ilave olundu. Hint merkezi hükümeti için bir teşri meclis ve birde ayan meclisi vücuda getirildi. Merkezi hükümet bunların çıkaracağı kanunları her zaman için veto edebilirdi. Savunma, dışişleri, demiryolu rüsumat, tarifeler, posta ve telgraf, para basımı, medeni kanunu ilgilendiren hususlar, muhasebat ve murakabe işleri, dış ticaret, adli işler gibi mühim devlet şubeleri merkezi hükümetin icra konseyinin elinde bulunuyordu. Ayrıca birde prensler odası meydana getirilmişti bunun vasıtasıyla İngiliz hükümeti Maharacaları büsbütün kendine bağlamıştı. Yürütmenin İngiliz üyeleri İngiltere için ayrılmış gelir ve maliye makamlarını işgal ederken, Hintli üyeleri eğitim, sağlık ve yerel yönetim gibi alanlardan sorumluydu. Her şey şiddetli bir huzursuzluk yaratabilecek bir biçimde tasarlanmıştı.⁷⁵

Netice itibariyle ıslahat namı adı altında Hind milletine birçok kan ve can kaybı sonunda verilen bütün bu yetki fiilen Hind yarımadasında yaşayanların arzu ve temayülleri ile alay etmekten başka bir şey değildir. Montagu- Chelmsford reformları bir yandan yasama meclislerine karşı sorumlu Hintliler diğer yandan İngilizlerin olduğu iki bölünmüş eyalet yapısı nedeniyle hükmünü yitirdi.⁷⁶ Bu arada Pencap'ta İngilizler Müslümanların gizli teşkilatını meydana çıkarmak için türlü mezalim ve güç göstermekten geri kalmıyordu

b. Rowlatt Yasası ve Amritsar Kıyımı

Genel Savaşın en çetin bir anında hasıl olan bu durum tabiatıyla İngiltere'de büyük kaygılar uyandırır. İngiliz Hükümeti olayları engelleyebilmek için baskıyı arttırdı ve Hindistan'daki milliyetçi ve ihtilalci faaliyetleri önlemek adına *Rowlatt Yasasını*⁷⁷ yürürlüğe koydu. Yasanın amacı, ülkede artan milliyetçi ayaklanmayı azaltmaktır. Bu komisyonun teklifi üzerine her türlü hürriyete son veren, hatta üç kişinin bir araya gelmesiyle müsaade etmeyen bir kanun çıkarılmıştı. Rowlatt başkanlığındaki komitenin raporunda, 1919 yılında merkezi yasama tanıtıldı.. Herhangi bir siyasi, eğitim, ya da dini

⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992, s.335; B.P. Barua, **Politics and Constitution- Making in India and Pakistan**, New Delhi 1984, s.47vd; . N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s 108; <http://www.yourarticlelibrary.com/history/montagu-chelmsford-reforms-and-government-of-india-act>

⁷⁵ Bkz. D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.87-88.; Ali Cahit Özgül, **Pakistan'ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan**, Ankara 1951, s.23.

⁷⁶ Bkz. Ali Cahit Özgül, **Pakistan'ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan**, Ankara 1951, s.23

⁷⁷ I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.185; Sir Richard Burn, **The Cambridge History of India IV**,s. 587; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 179vd.

faaliyetlere katılmak yasaklandığı gibi polise bir yer aramak ve onaylanmayan herhangi bir kişiyi tutuklama emri olmadan tutuklamak için muazzam güçler verdi. Bu kararlar özgürlükler yavaş yavaş kaldırılmış oluyordu.⁷⁸ Halk arasında "*Kara Karar*" olarak bilinir hale geldi. Ülkenin pek çok yerinde yasaya karşı eylemler olur.⁷⁹

Rowlatt Yasası uyarınca Hint Kongresi'nde iki liderin tutuklanmasına karşı protesto gösterileri oldu. Gandhi bu yasaya karşı gelecektir.⁸⁰

Amritsar Kiyımı, 13 Nisan 1919 Sihlerin kutsal kenti olan Amritsar'da Jallianwalla Bagh diye bilinen üç tarafı yüksek duvarlarla çevrili açık alanda toplantı yapılmıştı. İnsanlar Gandhi'in şiddet içermeyen hartalı için gösteri yapmak üzere toplanmışlardı. Bu dini bir törendi ve erkek, kadın ve çocuklardan oluşan topluluk tatil havası içindeydi. Bölgedeki İngiliz ordu komutanı General Dyer, toplantıyı gaddarca bastırmaya çalıştı. İnsanlara dağılma uyarısı bile bulunmadan bir tümen silahlı askeri bu insansız halkın üzerine gönderdi. Kaçacak yer yoktu. Askerler on dakika içinde 379 kişiyi öldürdüler 1200 kişiyi de yaraladılar. General Dyer, daha sonraları şöyle söyleyecektir: "*iyi bir şey yaptığımı düşünüyordum*". Soruşturma karşısında ise "*Evet, sanırım ateş etmeden onları dağıtabilirdim ama onları cezalandırmak istemiştin*" diye ifade verdi.⁸¹ Olay yerinin ismi adaletsizliğin ve zulmün sembolü olarak Jalienvalla Bahg oldu.⁸²

Hükümet acımasızca yapılan her türlü yönetim karşıtı faaliyetleri bastırmak için 1919 yılında Rowlatt yasası olarak adlandırılan Bill'i yürürlüğe koydu. Muhammed Ali Jinnah yasaya protesto da bulunarak imparatorluk yasama konseyi üyeliğinde istifa etti. . Bunun üzerin Jinnah 28 Mart 1919'da genel vali Lord Chelmsford'a yazdığı bir mektupla, halkın temsilcilerinin fikrine önem vermeyen ve halkın duygularını dikkat almayan bir hükümetle alışmayacağını ifade ederek Imperial Legislative Council'den istifa ettiğini bildirdi. 1919'da Hindistan Hükümet Yasası, Hindistan siyasi partilerinin beklentileri doğrultusunda olmamış, merkezde Britanya genel valisi tek yetkili olarak kalırken ileride ikili yönetime geçileceği söylenmiştir. Bu ise sivil itaatsizliği harekete geçiren önemli bir

⁷⁸ D. C. Gupta, *Indian National...*, s.94.

⁷⁹ Rowlatt yasasından sonra Pencap, Lahor, Dehli, Bombay gibi pek çok eyalette isyanlar çıkar. Geniş bilgi için bkz. S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s.201vd.

⁸⁰ Gandhi, Rowlatt yasasını özgürlükleri kısıtladığı gerekçesiyle karşı çıktığını dile getirir. Bkz. H.David Thoreau-Mohandas K. Gandhi, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara 2012,s. 103.

⁸¹ Geniş bilgi için bkz. Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**,(nşr, Leyla Onat), Ankara 1996,s.29; Jeanette Eaton, **Gandhi Kılıcsız Mücahit**, (nşr., Sofi Huri), İstanbul 1961, s.10. S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 205vd

⁸² P.M.Holt- A. K. S. Lambton- B. Lewis, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II.**, İstanbul 1989, s. 365

noktadır.⁸³Hindularda bu yasaya karşı bir tutum sergilediler. Dolayısıyla Kongre ve Müslüman Birliği'nin ortaklaşa hükümete karşı "Direniş Hareketi" adı altında tamamen şiddete başvurmeyan bir hareket başlatmaya karar verdiler.⁸⁴

Bu olay Gandhi için dönüm noktası oldu. Bu tarihten sonra Britanyalılara karşı gelecekti. Gandhi, General Dyer'in Amritsar'da yaptıklarından sonra Britanyalılara karşı gelecekti. Gandhi "1919 yılına kadar onlara inanmışım ama Amritsar katliamı ve Pencâb'ta onlara yapılan zulümler, inancımı değiştirdi" diyecektir. Savaş sırasında aldığı iki madalyayı geri verdi ve Hindistan milliyetçi hareketinin başına geçti. Kanlı olayın haberi tüm Hindistan'a yayıldı Dyer'in bu hareketi Britanya yönetimine karşı muhalefeti arttırdığı gibi Gandhi'yi de politikanın içine çekti. İngiliz yönetiminin sorumluları cezalandırmaması ve baskıyı arttırması üzerine Gandhi, İngilizlerin ülkeyi terk etmeleri gerektiğini anlamıştı.⁸⁵

Bu katliam Hind yarım adasındaki ahaliyi İngiliz yönetimine tamamen çevirdi. Bu arada Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkarması, İngiliz-karşıtlarını, özellikle Müslümanları iyice öfkeliendirdi.Tüm bu gelişmeler *Pasif Direniş Eyleminin* başlatmasına sebep olduğu gibi Müslim-gayrı Müslim ahalinin birleşmesini sağladı.

C. NON-CO-OPETATION MOVEMENT: İŞ BİRLİĞİ YAPMAMA EYLEMİ / PASİF DİRENİŞ

Amritsar kıyımı ile İngiliz Hükümeti Hind halkını kendisine büsbütün düşman ettiği gibi XX yüzyılda Türk meselesi karşısında almış olduğu tavır ile bütün İslam alemini kendisine düşman etti. İngilizlerin reform adı altında gerçekleştirdikleri yasalar Hind alt kıtasında Gayrı Müslim ahali ile Müslüman ahalinin birleşmesini sağladı.

Montagu ıslahatını kâfi bulmayan halkın memnuniyetsizliği ve öfkesi Rowlatt kanunu üzerine bir kat daha arttığından bazı karışıklıklar baş gösterdi. İngilizler bu karışıklıkları bahane ederek Pencâb eyaletinde geniş bir katlama girişmişlerdir. Bu hadise üzerine İngiltere ile Hindistan arasındaki gerginlik artmıştır.⁸⁶

⁸³ Beg, Aziz, **Jinnah And His Times**, Babur & Amer Publications, İslamabad,1986.s.244.

⁸⁴ Muniruddin Choghtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R.A.Khan),Lahore 2009.

⁸⁵ Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**,(nşr, Leyla Onat), Ankara 1996,s.29; Yaşar Şahin Anıl, **Mahatma Gandhi**, İstanbul 2005, s. 150.

⁸⁶ Maulana Mohammed Ali Jauhar, **The Khilafet Movement**, Karachi 1980, s.67vd.

Bu gelişmeler neticesinde Hind milliyetçilerinin lideri Gandhi (1869-1948) ve diğer Hintli liderler, ülkeyi İngiliz kurallarına uymayan bir *hartal*'a⁸⁷ çağırdılar. Bu pasif direniş bir eylemiydi. 20 Aralık 1920 de Kongre, Nagpur'da, Gandhi'nin Swaraj⁸⁸ yani kendi kendini idare etme kararını aldı.⁸⁹ Hiçbir iş yapılmayacak, dükkânlar kapanacak, işçiler grev yapacaktı. Bu eylem genel olarak Non-cooperatin yani iş birliği yapmama diğer bir tabirle pasif direniş olarak bilinecektir.⁹⁰

Hoşnutsuz tüm gruplar, Müslüman ve gayrı Müslim ahali, Gandhi'nin sivil itaatsizlik eyleminde birleştiler. Gandhi'nin hükümetle işbirliği yapmamak esasına dayanan programı kabul edildi.⁹¹ Bundan sonra mücadele metodu tamamen pasif bir durum aldı. Eylem İngilizlerin sunduğu her şeyin (okul, seçim, unvan...) reddini içeriyordu. Bu metod İngiliz yönetimine Hindistan'ı yönetmesinde ve sömürmesinde yardım edilmemesini öngörüyordu. İlk adımda yabancı hükümet tarafından verilen unvanlar, okullar, Montagu-Chelmsford reformlarının doğurduğu yeni meclisler boykot edildi. Avukatlar ve mahkemeye çağrılanlar da mahkemelere gitmemeye karar verildi. İkinci adım olarak da sivil ve askeri görevler boykot edildi ve vergilerin ödenmesi durduruldu. En etkili adım ise Hindu İslam birliğinin kurulması olmuştur.⁹²

⁸⁷ *Hartal* genel grev anlamına gelmekte olup Gadhi tarafından oruç tutma ve iş bırakma şeklinde yürütülmüştür. Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989; Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.114; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.98 vd.

⁸⁸ Hindu dilinde "bağımsızlık" anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bkz. N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s. 51vd; B. Pattabhi Sitaramayya, **Gandhi and Gandhism I**, Allahabad 1943; Raghavan N. Iyer, **The Moral and Political thought of Mahatma Gandhi**, New Delhi 2003, s.346vd.; H. Kulke- D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M. Günay), İstanbul 2001, s.405.

⁸⁹ Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989, s.184; Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**, (nşr, Leyla Onat), Ankara 1996, s.30; W. Norman Brown, **The United States and India, Pakistan, Bangladesh**, Cambridge 1972, s.106 vd.

⁹⁰ Non-Cooperation Movement: İngilizlerle bütün ilişkileri kesme hareketi. Bu hareket hakkında geniş bilgi için bkz. B. Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I**, Bombay 1946, s.185.; Bipan Chandra, *India's Struggle for Independence*, s.185 vd. ; Raiz Ahmad, "Muhammad Ali Jinnah, Mahatma Gandhi, Ali Brothers and the Non- Cooperation Movement in British India 1920-1922" **Journal of Historical Studies I/2**, 2015, s.43-61; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 214 vd.; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s.215vd.

⁹¹ Geniş bilgi için bkz. Rene Grousset, **Asya'nın Uyanışı**, (nşr., Saadettin Gömeç), Ankara 1999, s.63-83; B. Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I**, Bombay 1946, s.195vd; Burton Stein, **A History of India**, New Delhi 1998, s. 308; R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.424; Mohammad Noman, **Muslim India (Rise and Growth of the All India Muslim League)**, Allahabad 1942, s.179vd.

⁹² Geniş bilgi için bkz. H.David Thoreau-Mohandas K. Gandhi, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara 2012; Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989, s.185; L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992, s.364.

Gandhi, yün eğirmek ve elde dokumak gibi işlerin köy ekonomisine katkı sağlayacağını ve yoksulluğu hafifleteceği düşünmekteydi. Hint köylerinin yoksulluğa bürünmelerinin nedeni olarak köydeki el işlerini baltalayan kentlileri ve İngiliz tekstil fabrikalarını görüyordu. Eski çıkırıklar Gandhi ve yandaşları için bir inanç aleti haline geldi. Çıkırıklar bağımsızlık simgesi haline gelmişti.⁹³ Kullanılması kolaydı ve ucuzdu. Gandhi toplantılarda insanların yabancı giysilerini atmalarını, İngiliz kumaşlarını boykot etmelerini istedi.⁹⁴ Bu sırada tüccarların yabancı kumaş depoları yandı.1921 yılı ekiminde Kongre, askerleri ve memurları yerlerini terk etmeye çağırdı. Okullardaki ve Üniversitelerdeki dersler durduruldu. Birçok köy vergi ödemeyi reddetti.

Pasif Direnişe göre, bütün unvan ve fahri vazifeler terkediliyor, hükümet borçlarına iştirak edilmiyor, mahkemelere, hükümet okullarına, hükümet memuriyetlerine karşı boykot ilan ediliyordu. Bu mücadele şekli, Müslümanların savaştı mizacına pek uygun gelmemekle beraber yine de Müslim ve gayri Müslim ittifakı devam ediyor ve Müslümanların katılmaları sayesinde pasif direniş önüne geçilmez bir kuvvet şeklinde geliyordu.

“İngilizlerde iş birliği yapmama” kampanyası Hint toplumunun her katmanından çok geniş bir katılım sonucunda büyük başarı kazandı. Bu sırada Gandhi'nin çağrısıyla Rowlat kanununa karşı protesto gösterileri başladı (6 Nisan 1919) ve yer yer İngilizlere saldırılarda bulunuldu. İngilizler özellikle olayların yoğunlaştığı Pencâb bölgesinde sıkıyönetim ilan etti ve halkı cezalandırmaya başladılar. Ancak hareket şiddete doğru yönelince, Delhi, Ahmedabad, Lahor ve Amritsar'daki protestolar isyana dönüşmüş, Gandhi artan düzensizlik ve şiddet nedeniyle ulusal itaatsizlik kampanyasını sona erdirdi.1921 yılı aralık ayına kadar sivil direniş ve ayaklanma yüzünden 20.000 kişi hapsedilmişti. Barışseverlik ve yüksek ideallerin yanı sıra sokaklarda düzensizlik ve şiddet baş gösterişi.⁹⁵ Hilafet hareketi ise, halifelğin kaldırılmasıyla hedefini yitirerek ortadan kalktı. Böylelikle I. Dünya Savaşı sonrası birleşerek yükselen eylem kendisini yerel, tekil hareketlere bırakarak etkisini yitirdi.⁹⁶

⁹³ Yaşar Şahin Anıl, **Mahatma Gandhi**, İstanbul 2005, s.110.

⁹⁴ Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.111vd; Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**, (nşr, Leyla Onat), Ankara 1996, s.32; Raiz Ahmad, “Muhammad Ali Jinnah, Mahatma Gandhi, Ali Brothers and the Non- Cooperation Movement in British India 1920-1922” **Journal of Historical Studies** I/2, 2015, s.43-61.

⁹⁵ Şubat 1922 Chauri Chaura (birleşmiş eyaletler) de 22 polis öfkeli kalabalık tarafında öldürüldü.

⁹⁶ Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.78 Afzal Iqbal, **The Life and Times of Mohamed Ali**, Lahore 1979, s.249.

Mücadelenin geliştiği bir sırada, Gandhi'nin ricat kararı⁹⁷, Müslümanların Hinduların ayrılmasına sebep olmuştur. Hint Müslüman Birliği ve Kongre Partisinden ayrılmış ve mücadelesine müstakil olarak devam kararı almıştır.⁹⁸ Gerçekten halkın galeyanından korkan Gandhi, 1922 yılı başında, iştirak etmeme hareketinden vazgeçtiğini ilan etmişti. Bu davranış, Müslümanların Gandhi'ye olan güvenlerini fena halde sarsmış ve sonunda Hindu-Müslüman ittifakı bozulmuştur. Kısa bir zaman sonra, Mustafa Kemal Paşa tarafından Halifeliđin kaldırılması üzerine Halifelik lehindeki hareket sona ermiş ve Müslümanları Gandhi ile İşbirliğine sevk eden son bağ da kopmuştu. Böylelikle Kongre Partisine bir tepki olarak doğan Müslüman Birliği Partisi altı yıllık (1916-1922) bir işbirliği devresinden sonra tekrar ve kesin olarak Kongreden ayrılmıştı. Bundan sonra Müslümanlar, kendi haklarını korumak ve bağımsızlıklarını elde etmek için, bir taraftan İngilizlerle diğer taraftan da Hindularla savaşımlardır.

Tüm bu gelişmeler Hindu Müslüman birliğinin bozulmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Gandhi'nin birleştirici kişiliğinden hapiste kaldığı sürece yararlanamayan Hindistan Ulusal Kongresi bölündü ve iki hizip oluştu. Bunlardan biri, partinin seçimlere katılmasını isteyen Chitta Ranjan Das ve Motilal Nehru tarafından yönetiliyordu, diğer hizip seçimlere katılmaya karşı çıkmıştır.⁹⁹

Müslüman-Hindu ittifakı bozulduktan sonra, iki topluluk arasında mücadeleler tekrar ve daha şiddetle başladı. Hatta bunun için 1920den 1940 a kadar olan yirmi yıllık devre Hindularla Müslümanlar arasında iç harp devresi olarak vasıflandırılmıştır. Bir bakıma, Hindu-Müslüman mücadelesi yeni bir şey değildir. Bunu İngilizlerin bölgede etkin bir güç olması devresine dayandırabiliriz. Ne var ki, yüzyıllarca beraber yaşadıktan sonra, bu iki toplumun şiddetli bir mücadeleye girişmeleri önemli bir olaydır. Çünkü bu mücadeleler iki toplumun artık bir arada yaşayamayacaklarına ve bundan böyle Müslümanların da bir millet haline gelmekte olduklarına bir delildir. Müslümanlarla Hindular arasında, bazen yüzlerce kişinin ölümü ile sonuçlanan kanlı çarpışmaların patlak vermesine sebep olan, çoğu zaman dini, içtimai mahiyetteki olaylardır. Mesela Hindularca kutsal sayılan bir ineğin Müslümanlar tarafından kesilmesi, bir kargaşalık doğurmaya yetmektedir. Fakat bu

⁹⁷ Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.114 vd; B. Pattabhi Sitaramayya, **Gandhi and Gandhism I**, Allahabad 1943; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.122. vd.

⁹⁸ **Pakistan Postası**, S.10, 14 Ağustos 1953, s.5.

⁹⁹ Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989; Raiz Ahmad, "Muhammad Ali Jinnah, Mahatma Gandhi, Ali Brothers and the Non- Cooperation Movement in British India 1920-1922" **Journal of Historical Studies I/2**, 2015, s.43-61.

gibi küçük olayların, büyük kargaşalıklara sebep olması aslında çok önemlidir. Çünkü yüzyıllardır Hindistan'da din, gelenek ve görenek farkları mevcut olduğu halde, bunların ancak son zamanlarda sık sık hadiselerle sebebiyet vermeleri, iki toplumun birbirlerinde artık kesin olarak ayrılmaya doğru gittiklerine bir işarettir.¹⁰⁰

a. Hind Yarımadasının İstiklal Hareketinde Mahatma Gandhi Faktörü

Modern çağın, özgürlüğün ve toplumsal devrimlerin en önemli öncülerinden biri olan Mahatma Gandhi (1869-1948),¹⁰¹ Hindistan bağımsızlık hareketinin, topyekûn ve bütün ülkeyi kucaklayan bir nitelik kazanmasında büyük rolü olmuştur. Gandhinin siyasal yöntemleri: Satyagraha, Ahısma, Swadesji, Khaddar ve Oruç kavramlarıyla ifade edebiliriz.¹⁰² 1895-1915 arasında Güney Afrika'da¹⁰³ kaldığı sürede Gandhi'nin fikirleri şekillendi ve Satyagraha¹⁰⁴ kavramı ya da pasif protesto daha da olgunlaştı.¹⁰⁵ Hindistan Ulusal Kongresi'nin toplantılarında konuşmalar yaptı. 1918'e gelindiğinde Gandhi,

¹⁰⁰ Biban Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989; Afzal Iqbal, **The Life and Times of Mohamed Ali**, Lahore 1979, s.392.

¹⁰¹ Tam adı Mohandas Karamchand Gandhi olup Güney Afrika'daki başarılarının duyulmasıyla 1915'te ülkesine döndüğünde, kendi halkı ona yüce ruh yani *Mahatma* ismini layık görmüştür. Ayrıca Babu: Baba. Rastrapita: Ulusun babası gibi isimlerle anılmıştır. **Hindistan-Porbandar'da dünyaya gelmiştir.** Padmasha, Indian National Congress and the Muslims (1928-1947), New Delhi 1980, s.57; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.163 vd. Dindar bir anne ile geçirdiği çocukluk döneminde çevresinde Gandhi'de canlılara zarar vermeme, et yemezlik, kişisel arınma için oruç tutma ve farklı inanç ve kast üyeleri arasında karşılıklı tolerans gibi öğretileri öğrenmiştir. Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**, (nşr, Leyla Onat), Ankara 1996, s.8; M. K. Gandhi, **The Story of my Experiments with Truth**, Delhi 2008.; B. Pattabhi Sitaramayya, **Indian National Congress (1885-1935)I.**, Bombay 1946, s.189 Yaşar Şahin Anıl, **Mahatma Gandhi**, İstanbul 2005.

¹⁰² Satyagraha gerçeklik için direnme Hintçe'de Satya gerçek anlamında, agraaha ise dönmezlik ve güçlü olmak anlamında yani yanlışa karşı itaatsizlik ve ona boyun eğmeme anlamına gelmekteydi. Ahısma şiddetsizlik ve şiddet kullanmama anlamında kullanılırken Khaddar ise sade yaşam anlamına gelmektedir. Swadeshi ise yerli malı kullanma yabancı malları boykot etme eylemlerini kapsayan bir kavramdır. Gandhi'nin belirlediği stratejide amaca varmak için uygulanan özgün bir yöntem de olan oruç, yaşamla bağları en aşağı düzeye indirme ve bunun içinde yiyecek ve içeceklerle birlikte diğer etkinlikleri de kısma şeklinde biçimlenen bir davranışı kapsamaktadır. Yaşar Anıl, s.100vd.; J. Eaton, **Kılıcsız Savaşçı Gandhi**, İstanbul 2001; Thomas Merton, **Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş**, İstanbul 2001, s.13 vd.

¹⁰³ Güney Afrika'da Hintlilerin maruz kaldığı ırkçılık, önyargı ve haksızlıklara doğrudan tanıklık etmişti. Lord Bhikhu Parekh, **The Agony of Arrival Gandhi: The South Africa Years**, New Delhi 2006

¹⁰⁴ Satyagraha, Hakikate ulaşma anlamına gelmektedir ve şiddete dayalı yöntemler kaldırmayı amaçlayan ve tümüyle gerçeğe dayanan bir harekettir. Geniş bilgi için bkz.; H. David Thoreau- Mohandas K. Gandhi, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara 2012, s. 83vd.; Yaşar Şahin Anıl, s. 100-104; Bu sözcük aslında "Rakibe değil, kendine cefa çektiler gerçeğe ulaşmak" anlamına gelir. Kamçılama, aşağılanmaya ve tutuklanmalara karşılık verilmeyecekti. Bunları sabırla kabullenmek gerekirdi. Amaç rakipleri dövmek değil onların utanmasını sağlamak ve yüreklerini yumuşatmaktır. Bunu yapabilmek için büyük bir öz denetim gereklidir çünkü rakibi sabır ve anlayışla yola getirmek kolay değildir. Barışma sağlamak için gruplar arasında sürekli iletişim oluşturmayı gerektirir. Micheal Nicholsan, s.18; Raghavan N. Iyer, **The Moral and Political thought of Mahatma Gandhi**, New Delhi 2003, s.294vd.; Jawaharlal Nehru, **Kızıma Mektuplar Sosyal Devrimler Ulusal Savaşlar**, Ankara 2002, s. 145-158vd.

¹⁰⁵ Y. Hikmet Bayur, III, Ankara 1987 s.525; B. Pattabhi Sitaramayya, **Gandhi and Gandhism I.**, Allahabad 1943; Biban Chandra..., **Freedom Struggle**, New Delhi 1994, s. 160.

Hintlilere Satyagraha'yı ¹⁰⁶tanıtırken Bihar bölgesindeki işçilere yardım etmekten tutuklanmıştır. Bundan böyle çıkarılan ve uygulanan her türlü yasa nedeniyle kitleleri açlık grevi yapmaya teşvik etmiştir. Gandhi'nin 1919 Amritsar katliamı ile politikaya gerçek adımını atmış olduğu bilinmektedir.¹⁰⁷ General Dyer'in Amritsar'da yaptıklarından sonra Britanyalılara karşı gelecekti. Gandhi "1919 yılına kadar onlara inanmıştım ama Amritsar katliamı ve Pencapta onlara yapılan zulümler, inancımı değiştirdi" diyecektir.¹⁰⁸

20 Aralık 1920 de Kongre, Nagpur'da, Gandhi'nin Swaraj yani kendi kendini idare etme kararını aldı.¹⁰⁹ Gandhi, yün eğirmek ve elde dokumak gibi işlerin köy ekonomisine katkı sağlayacağını ve yoksulluğu hafifleteceği düşünmekteydi. Hint köylerinin yoksulluğa bürünmelerinin nedeni olarak köydeki el işlerini baltalayan kentlileri ve İngiliz tekstil fabrikalarını görüyordu. Eski çıkırıklar Gandhi ve yandaşları için bir inanç aleti haline geldi. Çıkırıklar bağımsızlık simgesi haline gelmişti. Kullanılması kolaydı ve ucuzdu. Gandhi toplantılarda insanların yabancı giysilerini atmaların, İngiliz kumaşlarını boykot etmelerini istedi.¹¹⁰ Bu sırada tüccarların yabancı kumaş depoları yandı. 1921 yılı aralık ayına kadar sivil direniş ve ayaklanma yüzünden 20.000 kişi hapsedilmişti. Barışseverlik ve yüksek ideallerin yanı sıra sokaklarda düzensizlik ve şiddet baş göstermişti. Bu deneyim Gandhi'ye şiddet içermeyen direnişler için insanların çok daha disiplinli ve eğitilmiş olmaları gerektiğini öğretmişti.¹¹¹ Gandhi bu olaydan hemen sonra 1922 de tutuklandı. Hükümete isyan etmekle suçlanıyordu.¹¹² Şubat 1924 te şiddetli apandisit rahatsızlığı nedeniyle salıverildi. Bu arada 1925'te Delhi, Kalküta ve Allahabad'da başlayan ve

¹⁰⁶ Olayların yer yer şiddete yol açması başta Gandhi olmak üzere kimilerine göre Satyagraha'nın henüz özellikle Himalaya bölgesi insanı için olgunlaşmamış bir öğretisi olduğu düşüncesini uyandırırken, bazıları için de, Swaraj (özgürlük) mücadelesinin dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. R.K.Pruthi, **Brahmo Samaj and Indian Civilization**, New Delhi 2004; . N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s.54; R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.413.

¹⁰⁷ Gandhi'nin İngilizlere karşı tavır alması hakkında bkz. Rene Grousset, **Asya'nın Uyanışı**, (nşr., Saadettin Gömeç), Ankara 1999, s.63-83.

¹⁰⁸ **The Collected Works of Mahatma Gandhi XV (1918-1919)**, The Publications Division, Ahmedabad 1965; Maulana Mohammed Ali Jauhar, **The Khilafet Movement**, Karachi 1980, s.3.vd.

¹⁰⁹ Raiz Ahmad, "Muhammad Ali Jinnah, Mahatma Gandhi, Ali Brothers and the Non-Cooperation Movement in British India 1920-1922" **Journal of Historical Studies** I/2, 2015, s.43-61

¹¹⁰ Mohandas K. Gandhi, **An Autobiography: The Story of my Experiments with Truth**, Ahmedabad 1948, s.432

¹¹¹ Micheal Nicholsan, s.34

¹¹² Gandhi suçlu olduğunu söyler "Britanya egemenliğinde Hindistan yığılğından çok şey yitirdi yasaların suç olarak gördüğü ama benim acımdan en yüksek vatandaşlık görevi olan davranışım için verilebilecek en büyük cezayı almaya hazırım." Micheal Nicholsan, s.34

yüzlerce kişinin hayatına mal olan Hindu-Müslüman çatışmaları kısa aralıklarla 1927'ye kadar devam etti.¹¹³

b. Hind Yarımadasının İstiklal Hareketinde Bal Gangadhar Tilak ve Gopal Krishna Gokhale 'ın Etkisi

Hind istiklal mücadelesinin önde gelen isimlerinden Bal Gangadhar Tilak (1856-1920)¹¹⁴ ve Gopal Krishna Gokhale (1866-1915)¹¹⁵ Kongrenin önde gelen isimleri arasındaydı. Hind yarım adasında özellikle de garımüslim ahali arasında milliyetçi hareketlerin artmasında büyük rolleri olmuştur. Hind yarımadasının istiklal hareketlerinde Gandhi'den sonra halk arasında en etkili kişilerdir. Gandhi'nin Çağdaş Hindistan'ın Kurucusu dediği Bal Gangadhar Tilak Hint Milliyetçi siyaset adamı olup Lokamanya (Halkın Sevgili Önderi) lakabıyla bilinmektedir. 1905'te Hindistan genel valisi Lord Curzon'un Bengal'i bölmesi üzerine kararın iptalini isteyen Bengal halkını bütün gücüyle destekledi. İngiliz mallarını boykot etme çağrısı çok geçmeden bütün ülkeyi etkiledi. Ertesi yıl pasif direniş programını açıklayan Tilak bu programla İngiliz yönetiminin uyuşturucu etkisini ortadan kaldırmayı ve halkı bağımsızlık uğruna katlanılacak zorlukları hazırlamaya çalıştı. I. Dünya savaşından önce hapse atılmış, savaş sırasında salıverilmiştir. Tilak yeniden siyasete dönerek 1915 yılında kongreye katıldı ve “*Svaraj(öz yönetim) doğuştan hakkımdır ve onu elde edeceğim*” sloganını ortaya attı. Başlattığı bu boykot ve pasif direniş eylemleri sonradan Gandhi tarafından sürdürüldü.¹¹⁶ Bu dönemde Gokhale çeşitli yayınlarda Hind yarım adasında olup bitenleri yazmış halkı bilinçlendirmeye çalışmış ve

¹¹³ R.C. Majundar, **Struggle For Freedom**, Bombay 1988, s.459-460

¹¹⁴Gandhi'nin Çağdaş Hindistan'ın Kurucusu dediği Bal Gangadhar Tilak (1856-1920), Hint Milliyetçi siyaset adamı olup Lokamanya (Halkın Sevgili Önderi) lakabıyla bilinmektedir. 1905'te Hindistan genel valisi Lord Curzon'un Bengal'i bölmesi üzerine kararın iptalini isteyen Bengal halkını bütün gücüyle destekledi; İngiliz mallarını boykot etme çağrısı çok geçmeden bütün ülkeyi etkiledi. Ertesi yıl Yeni Partinin Hedefleri diye tanınan pasif direniş programını açıklayan Tilak bu programla İngiliz yönetiminin uyuşturucu etkisini ortadan kaldırmayı ve halkı bağımsızlık uğruna katlanılacak zorlukları hazırlamaya çalıştı. I. Dünya savaşından önce hapse atılmış, savaş sırasında salıverilmiştir. Tilak yeniden siyasete dönerek 1915 Yılında Kongreye katıldı ve “*Svaracya (öz yönetim) doğuştan hakkımdır ve onu elde edeceğim*”sloganını ortaya attı . Başlattığı bu boykot ve pasif direniş eylemleri sonradan Mohandas Gandhi tarafından sürdürüldü. Geniş bilgi için bkz. Babu Aurobindo Ghose, **Bal Gangadhar Tilak- His Writings and Speeches**, Madras 1922.; R.P. Paraniyye, **Gopal Krishna Gokhale**, Poona 1916, s. 31; Jamnadas M. Mehta, **Gandhi- Müslim Consriracy**, Bombay 1941, s. 78 vd.

¹¹⁵ G. A. Natesan, **Speeches of Gopal Krishna Gokhale**, Madras 1920; R.P. Paraniyye, **Gopal Krishna Gokhale**, Poona 1916, s. 3 vd.; D. G. Karve- D. V. Ambekar, **Gopal Krishna Gokhale II**, Poona 1966 ; B. Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I**, Bombay 1946, s 194

¹¹⁶Jamnadas M. Mehta, **Gandhi- Müslim Consriracy**, Bombay 1941, s. 78 vd. ; T. V. Parvate, **Bal Gangadhar Tilak**, Ahmedabad 1958, s.17; B. Pattabhi Sitaramayya, **Indian National Congress I. (1885-1935)**, Bombay 1946, s.193

reformların İngiliz Hükümeti tarafında hazırlanmasında büyük rolü olmuştur her ne kadar bu reformlar halka demokratik bir sistem vermese de daha sonra yapılacak reformların yolu açılmış oldu.

Kongre içinde Hint yarımadasında halkın yabancı yönetimle işbirliği yapmaktan vazgeçmesi gerektiğini ileri süren bu liderler ¹¹⁷ “Geçmişle övünmeyen geleceğine güvenemez.” İlkesiyle hareket etmişlerdir.¹¹⁸ Bu liderlerin bağımsızlık ve milliyetçilik ideallerini Hindu radikalizmine dayandırmaları, sonraları telafisi mümkün olmayan toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır. Bu dönemde aynı zamanda yerli dini inceleme amacını güden bazı aydınlar Hintlilerde dinlerine karşı manevi bir güven yarattı.¹¹⁹

Ç. MOTİLAL NEHRU RAPORU

Aralık 1927 de Kongre partisi Madras’ da toplandı ve amacının Hindistan’ın bağımsızlığını gerçekleştirmek olduğunu kararlaştırdı.¹²⁰ Bu amaç ilk defa o zaman ilan ediliyordu. Madras’ta toplanan Kongre Partisi bütün partileri içine alan bir cephe kurdu. 1928 de Kalküta’da toplanan Kongre Partisi, Motilal Nehru’nun ¹²¹ İngiliz dominyon idaresindeki devletlerinin anayasalarına benzer bir anayasa tavsiye eden raporunu prensip olarak kabul etti.¹²² Nehru Raporu milliyetçiliğin başlıca ilkelerine dayanıyordu.¹²³

Ana hatlarıyla bu rapor şöyleydi:

“Hindistan, Kanada ve öbür İngiliz dominyonlarıyla aynı haklara sahip olacaktır. Hind ulusunun ana hakları şunlardır:

¹¹⁷ Gokhale ve Tilak gibi liderlerin yanında istiklal hareketlerin oluşmasında etkili diğer isimler arasında Lala Rajpat Rai [Arya Samaj hareketinin lider kadrosundan olan Lala Lajpat Rai (1865-1928), Lahor Devlet üniversitesi ve Pencap üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde öğrenim görmüştür. 1914-1920 Arasında Amerika’da çalışmıştır. Rahtak, Hisar ve Lahor’da avukatlık yapmıştır. Hindu Mahasabha partisinin kurucusudur. Gazeteci ve yazardır. Aziz, K. K., **History of Partition of India : Origin and Development of the idea of Pakistan IV**, Yeni Delhi 1988, s. 844] Bipin Chandra Pal [Bipin Chandra Pal (1858-1932); Bengal’de doğmuştur. 1898-1900 Yıllarında İngiltere ve Amerika’yı ziyaret etmiştir. Home Rule Movement hareketine katılmıştır, 1913 Bengal Eyalet Meclisi başkanlığında bulunmuştur. Aziz, K.K., *History of Partition...* IV, Yeni Delhi 1988, s. 845] gibi kişilerde yer almaktadır.

¹¹⁸ Hikmet Bayur, III., s.467

¹¹⁹ Annie Besant adında bir İngiliz "Theosophical Society"adında bir cemiyet kurup yerli dini inceleme ve onu Avrupa’ya bildirme işine girişmekle aydın Hintlilerde dinlerine karşı manevi bir güven yaratır. Hikmet Bayur, III., s. 467; B. Pattabhi Sitaramayya, s.193

¹²⁰ Kongre partisi, Hindistan’a kaderini tayin hakkının verilmesini istiyordu. Afzal Iqbal, **Life and Times of Muhammed Ali**, Lahore 1979, s.377.

¹²¹ Daha sonra Hindistan’ın ilk başbakanı olacak olan Jawaharnal Nehru’nun babasıdır.

¹²² 1928 de Hindu partilerin kurdukları komitede Motilal Nehru başkanlığında Ali İmam ve Şuayip Kureyşi’nin hazırladıkları Hindistan Dominyonu Federal Anayasa Tasarısı Ağustos-Eylül 1928’de Kalküta’da toplanan Bütün Partiler Konferansında kabul edildi. Nehru, **Sosyal Devrimler**, s.146.

¹²³ Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.55; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, 84; Ram Gopal, **Indian Muslims Political History (1858-1947)**, Lahore 1854, s.211

- Herkesin mülkiyet ve bütün haklarının korunulması.
- İlkokullarda kalabalık azınlıklara mensup çocuklara kendi dillerinde ve kendi yazılarıyla ders verilmesinin hükümetçe sağlanması.
- Bir devlet dininin olmaması.
- Herkesin genel yol, kuyu vesairenden faydalanabilmesi.
- Herkesin çalışma şartlarının ve ekonomik durumunun iyileştirilmesi için birlikler kurmak hakkının tanınması.
- Yurttaşlık hakları bakımından kadın ve erkekler arasında bir ayrım olmaması.
- Devlet teşkilâtının şu biçimde olması: Hindistan'ın içişlerinde geniş bir özgürlüğe sahip bulunmaları, fakat dış ve askerlik işleriyle bazı genel hususların merkeze ait kalması ve bir devletler birliğinin kurulması.
- Merkezdeki hükümetin halkça seçilmiş meclislere karşı sorumlu olması.
- Merkezde bir sayıllar, bir de ayan meclisleri bulunması. Birincisinin üyelerinin halkça, ikincisinininkilerin illerdeki yan federasyona dahil devlet mahiyetini alacak olan teşekküllerdeki yasama kurullarınca seçilmesi.
- İllerde halkça seçilmiş birer yasama kurulunun bulunması, oralarda tek bir meclis olması ve ora hükümetlerinin ona karşı sorumlu kılınmaları.
- Seçim meselesi şu biçimde çözülmüştür: Genel olarak cemaatler için ayrı ayrı seçim teşekkülü kurmak ve herkese kendi cemaatinden olan adaylara oy verdirmek usulü kaldırılmıştır.
- Merkezdeki sayıllar meclisi üyelerinin seçimi için şu usul kabul edilmiştir: Bütün cemaatlerin mensupları birlikte oy vereceklerdir, ancak Müslümanların azınlıkta bulundukları bütün illerde Müslüman ve Hinduların azınlıkta bulundukları Kuzeydoğu ilinde (Peşaver) Hindu sayıllarının asgarî sayısı tespit edilecektir. Bu sayı Müslüman ve Hindu cemaatlerinin nispetlerine göre tayin olunacaktır.¹²⁴
- İllerdeki yasama kurulları üyelerinin seçimi için şu esaslar kabul edilmiştir: Pencâb'ta ve Bengal'de seçim tamamıyla serbest olacak ve hiçbir cemaat için asgarî bir sayıllar sayısı tespit edilemeyecektir. Bunun sebebi bu iki ilde Müslüman ve Hindu

¹²⁴ Ram Gopal, s.198, 218 vd.; M. A. Aziz, **A History of Pakistan, Lahore 1979, s.142**; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India, New Delhi 1989, s.85**; K. K. Aziz, **Studies in History and Politics, Islamabad 2002, s.67vd.**; A. Oayyum & M. Brelvi, **A New History of India and Pakistan, Lahor 1958, s.245vd.**; Kamallesh Sharma, **Role of Muslims in India Politics(1857-1947), New Delhi 1985, s.177-78vd.**; Mohammad Noman, **Muslim India (Rise and Growth of the All India Muslim League), Allahabad 1942,s.269vd.**

cemaatleri arasında az çok sayı denkliği olmasıdır. O sırada Pencâb'ta 11,5 milyon Müslüman, 6.5 milyon Hindu ve 2.5 milyona yakın Sih vardı. Yani Müslümanlar öbür iki cemaatin tümüne nisbeten az çoklukta idiler. Bengal'de ise 25 milyon Müslümana karşı 20 milyon Hindu vardı. Öbür illerde seçim merkezi meclisinkine benzeyecektir.

-On yıllık denemeden sonra bu seçim tarzları ve kabul edilen nispetler yeniden gözden geçirilebilecektir.”¹²⁵

Bu anayasa tasarısı Müslümanlara Lucknow Paktı ile tanınan merkezî meclislerdeki üçte bir azınlığı kabul etmemiş, buna karşılık Müslümanların çoğunlukta bulunduğu eyaletlerin Teşrii Meclislerinde çoğunluk nispetinin daimiliğini istemiştir. Ayrıca Sind ve Kuzey-Batı Sınır Eyaleti adları ile iki yeni Müslüman çoğunluklu eyalet daha kuruluyordu.

Kongre, vicdan ve din özgürlüğünü en üst düzeyde garanti eden bu haklar bildirgesinin anayasaya eklenmesini önerdi. Kongre, İngiliz hükûmetine bunu kabul etmesi için bir yıl süre verdi. Hükümet bu teklifi red ettiği takdirde Kongre Partisi Hindistan'ın bağımsızlığını ilan edecekti. 26 Ocak 1930'da Kongre'de Bağımsızlık Andı'nın içilmesiyle bu karar giderek somutlaştı.¹²⁶ Şehirlerde ve köylerde bunun ilan edilmesi için toplantılar yapıldı.¹²⁷

Nehru Komitesinin iki Müslüman üyesinden Syed Ali İmam, hastalığı nedeniyle yalnızca bir toplantıya katılabildi ve Shoaib Qureshi, Meclis'te Müslüman temsilciliği konusundaki Komite görüşlerini onaylamadı. Dolayısıyla Nehru Raporu Kongre belgesinden başka bir şey değildi ve bu nedenle Hind alt kıtadaki Müslümanlar tamamen karşıydı ve Müslüman topluluğun çıkarlarına aykırıydı. Müslümanlar merkezde üçte bir temsil istiyor, Nehru Komitesi onlara yalnızca dörtte bir temsil vermiş ve ayrı seçmenlerin reddetmişti. Nehru Raporu Hinduların Müslümanlar üzerinde hakimiyet kazanma girişimi olarak görülmüş ve büyük tepki almıştır. Bu Hindu tavrı Müslümanların özgürlük hareketinde önemli bir kilometre taşıydı. Nehru Raporunun olumlu yönü ise bölünmüş Müslüman grupların birliğine yol açmasıydı.

¹²⁵ D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.140-142; K.K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963, s.81.; Maulana Mohammed Ali Jauhar, **The Khilafet Movement**, Karachi 1980, s.346vd.

¹²⁶ 26 Ocak günü bağımsızlık günü oldu. Nehru, Sosyal Devrimler..., s. 152.; B. N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s. 60. Maulana Mohammed Ali Jauhar, **The Khilafet Movement**, Karachi 1980, s.350vd.

¹²⁷ Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.115.

D. MUHAMMED ALİ JİNNAH'IN 14 MADDELİK ÖNERİSİ

1928 yılında Nehru Raporunu tartışmak ve onaylamak için Kalküta'da bir Tüm Partiler Konferansı toplandı. Jinnah¹²⁸, Nehru raporunda birkaç önemli değişiklik sundu. Bunlar ana mecliste koltuk ayırma, nüfusa bağlı olarak Pencâb'daki koltuklarda yer alma hakkında idi. Bu değişiklikler Hindular tarafından geri çevrildi. Jinnah bunu Müslüman topluluğa hakaret olarak gördü. Jinnah, bundan dolayı “ *bu yollarımızın ayrıldığıнын göstergesidir.*” Demek zorunda kaldı.¹²⁹ Nehru Raporunu Hindu bir belge olarak adlandırdı ve raporun yetersiz olduğunu belirterek reddetti.¹³⁰ Jinnah “*Hindistan hükümetinin gelecekteki anayasası için hiçbir şemanın Müslümanları tatmin edici olmadığı ve güvence altına alınmadığını*” belirtir.¹³¹

Bu gelişmeler Jinnah'ın hayatında bir dönüm noktası olduğu da gösterdi. Alternatif Müslüman gündemi vermeye karar verdi. 28 Mart 1929'da Müslüman Birliği toplantısında, Nehru raporuna karşı Hind alt kıtasındaki Müslümanların haklarını savunmak için ünlü 14 maddelik önerisini sundu. Bu hususlar şunlardı:

1. Gelecekteki anayasanın şekli federal olarak illerde kazanılan kalıcı güçlerle birleştirilmelidir.
2. Tüm illere eşit özerklik ölçüsü verilmelidir.
3. Ülkedeki tüm yasama organları ve diğer seçilmiş organlar, herhangi bir ildeki çoğunluğun bir azınlığa veya hatta bir eşitliğe indirgenmeden, her ilde azınlıkların yeterli ve etkili bir şekilde temsil edilmesine dair kesin ilkesine dayanarak oluşturulacaktır.

¹²⁸ “Cinnah” kelimesi etimolojik olarak Gücerat lisanında “ince uzun” veya zayıf manasına gelmektedir. Pakistan Postası Postası, S.19, 10 Ocak 1954, s.3; G.Alana, Bir Milletin Yaratıcısı, (nşr.Ahmet Edip Uysal), Ankara 1982,s.3; Altı yaşına kadar evde Gücerat dili ve Kur an-ı Kerim öğrendi. İlk öğrenimini Bombay ve Karaçi’de yaptı. Orta öğrenimini Karaçi’de Misyonerler Cemiyet Lisesi’nde tamamladı. Babasının bir İngiliz iş arkadaşının tavsiyesiyle 31 Ekim 1892’de Karaçi’de bulunan Graham Ticaret Şirketi’nin Londra’daki genel merkezinde üç yıllık çıraklık eğitim almak için İngiltere’ye gitti. Ocak 1893’de Southampton’a gemi yolculuğuna çıktığında, geleceğin ona ne getireceği konusunda hiçbir fikri olmayan Cinnah, İngiltere’de tanık olduğu demokratik ortam ve özgürlük düşüncesinden etkilenecek, kararını değiştirip hukuk eğitimine yöneldi ve Lincoln üniversitesinde hukuk eğitimine başladı.Geniş bilgi için bkz. Wahhed Ahmad, **Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (İndian Legislative Assembly 1935-1947)**, Karachi 1991.; Waheed-uz- zaman, **Quaid-i Azam Mohameed Ali Jinnah**, İslamabad 2001.; . Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman(Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997.; Zafar, M. D., **A Short History Of Pakistan**, Lahor1985, s 2; İsmail Akbaş, **Geçmişten Günümüze Türkiye Pakistan İlişkileri**, İzmir 2013,s.34; G.Alana,, s.3;

¹²⁹ Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.560 vd. D. C. Gupta, **İndian National Movement**, Bombay 1970, s.143

¹³⁰ D. C. Gupta, s.143; Muahmmmed Reza Kazimi, **Jinnah- Liaquat Correspondence**, Karachi 2003

¹³¹ Wahhed Ahmad, **Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (İndian Legislative Assembly 1935-1947)**, Karachi 1991; B. Pattabhi Sitaramayya, **İndian National Congress**. s.1vd; Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All –İndia Muslim League Documents:1906-1947) II.**, Karachi 1970.

4. Merkezi Yasama'da, Müslüman temsilcisi üçte birinden az olmayacaktır.
5. Topluluk gruplarının temsili, herhangi bir topluluğun kendi seçmenini ortak bir seçmen lehine terk etmek için her topluluğa açık olması koşuluyla, şimdilik ayrı bir seçmen vasıtasıyla olmaya devam edecektir.
6. Herhangi bir zamanda gerekli olabilecek herhangi bir bölgesel dağılım, Punjab, Bengal ve Kuzey Batı Sınırları İli'nde Müslüman çoğunluğu etkilemez.
7. Tam dini özgürlük, yani inanç özgürlüğü, ibadet ve uyma, propaganda, birliktelik ve eğitim, tüm topluluklara garanti edilecektir.
8. Herhangi bir topluluğun üyelerinin dörtte üçünde birinin, böyle bir tasarıya veya onun bir bölümüne karşı çıkacağı gerekçesiyle karşı çıkması durumunda hiçbir yasa tasarısı veya herhangi bir karar veya herhangi bir bölüm herhangi bir yasama organında veya başka herhangi bir seçilmiş organda geçemez. Bu topluluğun çıkarlarına zarar verebilir veya alternatif olarak, bu tür davalarla başa çıkmak mümkün ve uygulanabilir olduğu düşünülen diğer yöntemler geliştirilmiştir.
9. Sindh, Bombay başkanlığından ayrılmalıdır.
10. Kuzey Batı Sınır Eyaleti ve Baluchistan'da, diğer illerde olduğu gibi, aynı alanlarda reformlar yapılmalıdır.
11. Anayasada, diğer Kızılderililerin yanı sıra, devletin tüm hizmetlerinde ve yerel yönetim organlarında, etkinlik gerekliliklerini göz önünde bulundurarak, Müslümanlara yeterli payı sağlayacak hükme bağlanmalıdır.
12. Anayasa, Müslüman kültürünün korunması için ve Müslüman eğitimin, dilin, dinin, kişisel yasaların ve Müslüman hayır kurumunun korunması ve geliştirilmesi için yeterli koruma önlemlerini ve devlet tarafından verilecek hibe yardımı alanındaki azınlık paylarını sağlamalıdır.
13. En azından üçte birinde Müslüman bakanlardan bir bölüm bulunmaksızın, merkezi ya da ildeki kabine oluşturulmamalıdır.
14. Anayasada Merkez Yasama organı tarafından Devlet Federasyonu'nun katkısı dışında herhangi bir değişiklik yapılmayacaktır.¹³² Müslüman Birliği, Jinnha'nın on dört maddelik tasarısını kabul etti.

¹³² Geniş bilgi için bkz. Waheed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements I**, Karachi 1992, s.528.; J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.420; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.143-144; Waheed-uz- zaman, **Quaid-i Azam Mohameead Ali Jinnah**, İslamabad 2001.; Kamallesh Sharma, **Role of Muslims in India Politics(1857-1947)**, New Delhi 1985, s.183vd.; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999,

Nehru Raporu ve Jinnah önerileri arasındaki farklara baktığımızda; her ikisinde de Sind'in Bombay'dan ayrılması ve birçok anlaşmazlık noktasında bazı hususlar vardı. En büyük anlaşmazlıklar şunlardı: 1.Nehru raporu, azınlıklar için ayrı seçmen fikrini reddetti. Ancak Jinnah'ın¹⁴ önerisi, çeşitli topluluklar için ayrı seçmenler talep etti. 2. Nehru Raporu, Merkezdeki Müslümanlar için 1/4 temsili önermiştir. Jinnah, Merkezde 1/3 temsilcilik istedi. 3. Nehru Raporuna göre Bengal ve Pencâb'taki topluluklar için ayrılmış koltuklar olmazdı. Bununla birlikte, Müslüman nüfusun en az% 10 olduğu illerde Müslüman cemaatlere ayrılmış koltuklar sağlanacaktı. Buna karşılık Jinnah, tüm illerde Müslümanlara yeterli temsilin verilmesini talep etti; Nüfus% 10'dan az olsa bile.¹³³

Bu iki rapor hem Müslüman Birliği hem de Kongre üyeleri arasında çelişkiye neden oldu. Ülke dominyon statüsünde mi kabul edilecekti yoksa tam bağımsızlık için mücadele devam mı edecekti. Bu bakımdan iki grup içerisinde de bölünmüşlüklere sebep oldu

E. SİMON KOMİSYONU

Hindistan'daki siyasal değişiklikleri incelemek üzere 1927de, İngiliz Hükümeti İşçi Partisine mensup birkaç üyenin iştiraki ile Liberal Partinin ileri gelen şahsiyetlerinden biri olan Sir John Simon başkanlığı altında komisyon meydana getirdi.¹³⁴ Bu heyet Hindistan anayasa düzenlemelerini gözden geçirmek ve değişiklik önermek üzere atandı. Hindistan'ın mahalli şeraitini tetkik edecek ve yeni şartlara göre Hint İstiklalinin tahakkukunu sağlayacaktı.¹³⁵ Fakat Hindistan milliyetçileri bunu bir oyalama manevrası olarak gördüler ve komisyon boykot ilan edildi.¹³⁶ Hindistan'daki "*Simon Go Back*" protestolarına yol açan bu Komisyon, Hindistan'da çeşitli grupları arasında çok sayıda anlaşmazlık ve uyuşmazlık olduğu gerekçesini belirtti. Sir John Simon Heyeti 1930 yılında Hindistan Hakkındaki raporunu İngiltere hükümetine verebildi. İngiltere hükümeti Londra'da bir Yuvarlak Masa Konferansının toplanmasını istedi.¹³⁷

s. 112 vd. ; Syed Sharifuddin Pirzada, *Foundations of Pakistan...* II., Lahore 2006, s. 107vs.; Muhammad Munawwar, **Dimensions of Pakistan Movement**, Rawalpindi 1989, s.100-104

¹³³ J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.420; Nehru, *Sosyal Devrimler*, s.146; Mohammad Noman, s.286-288.

¹³⁴ Ram Gopal, **Indian Muslims Political History (1858-1947)**, Lahore 1854, s.187

¹³⁵ Ali Cahit Özgül, s. 25; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.459 vd.

¹³⁶ Sir John Simon her sınıftan insanın tepkisini alır “ Simon go Back” sloganıyla protesto edilir. Bkz. Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.33

¹³⁷ Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements I-VII**, Karachi 1992, s. 532; K.K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963, s.118

F. YUVARLAK MASA KONFERANSLARI

Hindistan'da giderek çeşitlenen siyasi yelpazeye rağmen Müslüman Birliği ve Kongre'nin açık belirleyicilikleri vardı.¹³⁸ Ancak bu iki grup arasında idari ve siyasi alanda söz sahibi olma mücadelesi artarak devam ettiği için bir uzlaşma sağlanamadı ve ikili parçalanmış görünüm devam etti. Hindistan'da önceleri idari yapıda daha fazla yer alma, yönetimde daha çok söz sahibi olma ve özerk bir statü kazanma doğrultusunda süren bu mücadele 1 Ocak 1930'da Kongre'nin Lahor toplantısında alınan karar doğrultusunda tam bağımsızlık amacına yönelmişti.¹³⁹

Esasen siyasi havanın da son derece gergin olduğunu gören zamanın Kral Naibi Lord Irwin, Londra'da bir yuvarlak masa konferansı toplanmasını teklif etti. Hindulardan Paryalara varıncaya kadar bütün siyasi teşekküllerin iştiraki ile 1930 Kasımında Londra'da Birinci Yuvarlak Masa Konferansı toplandı.

Yuvarlak Masa Konferanslarının ilkine Kongre Partisinden kimse katılmamıştı. Müslüman Birliği ise Kongre ile işbirliği içinde hareket etmedi, aksine İngiliz Hükümeti'nin Hindistan'da yeni bir anayasa oluşturma amacıyla ve toplumun tüm kesimlerinden temsilcilerin katılımıyla düzenlediği Yuvarlak Masa toplantılarına katıldığı gibi Gandhi'nin başlattığı ikinci sivil itaatsizlik kampanyasını da desteklemedi. Bu defa Gandhi ve Lord Irwin arasında bir anlaşmaya¹⁴⁰ varılmasıyla 1931'de sona eren sivil itaatsizlik eylemi sonrasında, Kongre de Yuvarlak Masa'da yerini aldı. Yuvarlak Masa toplantılarının en ilginç yanı tüm gruplara açık olmasıydı; prensler, Müslümanlar, Sihler, Hindular, hatta kast dışı sayılarak aşağılanan dokunulmazlar temsilcileriyle katılmışlardı.¹⁴¹ Toplantılarda Nehru'nun Hindistan'a dominyon statüsünün verilmesine ilişkin teklifi reddedilerek tartışmalar azınlık hakları ve yeni anayasal oluşum üzerinde yoğunlaştı.

¹³⁸ Muhammad Ali Siddiqui, **Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (Round Table Conference 1930-1932)**, Karachi 1996, s.160vd; Bkz. R.C.Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.463; J.C. Powell-Price, s.612

¹³⁹ N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s. 65; Burton Stein, **A History of India**, New Delhi 1998, s. 326vd.; R.C. Majumdar, **Struggle...**, s.477vd.

¹⁴⁰ Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.87; Biban Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 281-296 vd.

¹⁴¹ R.C.Majumdar, s.495; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.160vd.; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s. 118 vd.; Muhammad Ali Siddiqui, **Ouaid-i Azam...**, s.162vd.

İlk defa olarak 400 milyonluk Hindistan'ın temsilcilerinin bir araya gelmeleri ve kendi meselelerini görüşmeleri ve tartışmaları bakımından yuvarlak masa konferansları önemlidir. Bunlardan birisi Hindistan'a dominyon verilmesi ki bu İngiltere ile Hindistan delegelerinin arasını açmıştır. Diğer de azınlıklar, cemaatler meselesiydi. Müslümanlar birliği delegeleri Müslümanların ayrı bir millet olarak değil de azınlık telakki edilmesine itiraz etmişlerdir. Onların isteği gelecek anayasada Müslümanların haklarını garanti altına alınması ve ayrı seçim bölgelerinin muhafazasından ibaretti.¹⁴²

a. Mahatma Gandhi ve Tuz Yürüyüşü (12 Mart-6 Nisan 1930)

Modern çağın, özgürlüğün ve toplumsal devrimlerin en önemli öncülerinden biri olan Gandhi, genel valiye gönderdiği mektuplardan birinde Hükümet önünde şu talepleri ileri sürdü.

“Tüm zehirli maddelerin yasaklanması, Pound ve rupi arasındaki oran değiştirilmesi, gelir oranlarının düşürülmesi, tuz vergisi kaldırılacak, askeri ve sivil harcamalarda azalma, yabancı kumaşa gümrük vergisi konması...” ¹⁴³ Ancak bu talepler hükümetçe ret edildi.

Yuvarlak Masa Konferansları sürecinde Kongre de olaylar farklı gelişmiştir. Gandhi, hiçbir şekilde ayrı seçim bölgeleri kabulüne yanaşmadığı gibi azınlıklara müşahhas garantiler verilmesini de kabul etmemiştir. Gandhi mücadele kampanyasını açmak için verginin yükü yoksul halka dayanan tuz vergisini seçmişti.¹⁴⁴

Gandhi, İngilizlerin Hindistan'a İngiliz Milletler Topluluğu'na bağlı yönetim hakkı verilmesini ya da bu sefer amacı tam bağımsızlık olan yeni bir işbirliği yapmama kampanyasıyla yüz yüze kalacaklarını bildirdi. İngilizler bunu cevapsız bıraktı. 31 Aralık 1929'da Lahor'da Hindistan bayrağı açıldı. 26 Ocak 1930, Lahor'da toplanan Hindistan Ulusal Kongresi tarafından Hindistan'ın *Bağımsızlık Günü* olarak kutlanmıştır. Gandhi, Mart 1930'da tuz vergisine karşı yeni bir satyagraha başlattı. Kendi tuzunu yapmak için Ahmedabad'dan Dandi'ye 12 Mart'tan 6 Nisana kadar 400 kilometre yürüdüğü, *Tuz Yürüyüşü*, bu pasif direnişin en önemli bölümüdür. Denize doğru yapılan bu yürüyüşte

¹⁴² R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.481.

¹⁴³ L.P. S.Sharma, s. 366.

¹⁴⁴ R.C.Majumdar, *Struggle for ...*,s.470; J.C. Powell-Price, **A History of India**, New York 1955, s.612.

Gandhi'ye binlerce Hintli eşlik etti. İngiliz idaresine karşı en rahatsız edici kampanyası bu olmuştur ve İngilizler buna karşılık vererek 60.000'in üzerinde kişiyi hapse atmıştır.¹⁴⁵

Direnme yalnız tuz vergisine karşı gelmekle yetinmedi onu aşarak başka kanunlara da karşı gelmeye başladı. Gandhi, paryalık, alkolizm, cehalet ile yoksulluğun yok edilmesi için girişimlerini yaygınlaştırdı.¹⁴⁶

Lord Edward Irwin tarafından temsil edilen hükümet, Gandhi ile görüşmeye karar verdi. Mart 1931 'de Gandhi-Irwin Pakı imzalandı. Bu anlaşma içinde tuzun özgür işlenmesi konusu vardı. Sivil direniş kaldırıldı, hapistekiler serbest bırakılacak ve birkaç Kongre üyesi, 1930 ekim de Londra'daki ikinci yuvarlak masa konferanslarında Hintlileri temsil edecekti. İngilizler sivil başkaldırı hareketinin durdurulmasına karşılık tüm siyasi tutukluları serbest bırakmaya razı oldu.¹⁴⁷

b. Milli Şair Muhammed İkbāl'in Konferansları

Doğunun büyük düşünürü ve şairi Allame Muhammed İkbāl(1877-1938),¹⁴⁸ yaşadığı dönemde, tarihinin en kötü dönemlerinden birini geçiren İslâm Dünyası'nın yeniden uyanışı ve dirilişi için çaba harcamıştır. İkbāl, Müslümanların tarihinden önemli rol oynamış ünlü bir şairdir.¹⁴⁹ Yazdığı şiirleri ve yazıları ile tüm insanlığa ve özellikle Müslümanlara seslenmiş,¹⁵⁰ onları esaretten kurtulmaları için önce kendi benliklerini geliştirmeleri konusunda uyarmıştır. Aynı bir Müslüman Hind devletinin kurulmasına dair belirsiz teklifler münferid ve tesadüfi olarak ortaya atılmıştır. Muhammed İkbāl böyle bir devletin oluşturma zorunluluğunu açıkça dile getiren ilk kişidir.¹⁵¹

¹⁴⁵ Robert Downs, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, (nşr. Erol Güngör), İstanbul 1998, s. 103

¹⁴⁶Y. Hikmet Bayur, III, s.554.

¹⁴⁷ Louis Fischer, **Emperyalizme Karşı Silahsız Savaşçı: Mahatma Gandhi**, (nşr. Engin Tonguç), İstanbul 1971, s. 26.

¹⁴⁸ Sir Muhammed İkbāl –Allama ikbal olarak da bilinen Muhammed İkbāl'ın hayatı ve eserleri hakkında bkz. Sharif al Mujahid, **Allama Iqbal**, Karachi 1961, s. 12, vd; Muhammed İkbāl, **Benliğin Sırları**, İstanbul 2013; Muhammed İkbāl, Cavidname, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2002, s.12; Muhammed İkbāl, Muhammed İkbāl Külliyyatı, (Nşr. Ahmet Metin Şahin), İstanbul 2010, s.15 G. Allana, **Muslim Political thought through the ages 1542-1947**, New Delhi 1987, s.185 vd.; Sharif al Mujahid, **Allama Iqbal (Poet- philosopher of the East)**, Karchi 1961, s.9-57.

¹⁴⁹ A.R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966, s.303-304.

¹⁵⁰ Muhammed İkbāl, **Doğudan Esintiler**, İstanbul 1981, s.16.; Muhammed İkbāl, **Cavidname**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2002, s.13; Muhammed İkbāl, **Benliğin Sırları**, İstanbul 2013, Esrar-ı Hudi, Peyam-ı Meşrik... gibi pek çok eseri mevcuttur.

¹⁵¹ K.K. Aziz, **Studies in History and Politics**, Islamabad 2002, s.151; İkrām Azam, **Pakistan's İdeology and Ideologues**, Lahore 1982, s.77; Abdulkadir Karahan, **Muhammed İkbāl ve Eserlerinden Seçmeler**, İstanbul 1974, s.11.

1928-1929'da Madras, Haydarabad ve Aligarh üniversitelerinde İslam düşüncesinin yeniden kurulması üzerine konferanslar verdi.¹⁵² Konferanslarında dinde yeni bir yapılanmaya gerek olduğunu felsefi ve ilmi gerekçeleriyle ortaya koymuştur. Muhammed İkbal biryandan çevresindekileri bu fikre ikna etmeye devletin çerçevesini belirlemeye çalışırken diğer yandan önde gelen siyasi liderlerle görüşmeler yapmıştır.¹⁵³

29 Aralık 1930'da Allahabad şehrinde toplanan entelektüel, akademisyen ve siyasetçilerin bulunduğu Müslüman Birliğinin yıllık toplantısına İkbal başkanlık etti.¹⁵⁴ Bağımsız Pakistan Devleti'nin kuruluşu yönünde ilk ciddi adım, İkbal'in bu toplantının açılış konuşmasında ortaya koyduğu düşüncelerle atıldı.¹⁵⁵ İkbal, Müslümanların ayrı bir ulus olduğunu ve ayrı bir devlet olarak var olması gerekliliğini dile getirmişti.¹⁵⁶ Hindu-Müslüman ilişkilerinin tarihine değinen Muhammed İkbal, Hindistan'daki Hindu-Müslüman sorunun tek çözümü olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde özellikle Hindistan'ın kuzeybatısı bölgesinde bağımsız egemen bir devlet kurmak olduğunu açıkça belirtti.¹⁵⁷ İkbal, “....Pencâb, Kuzey Batı Sınır Eyaleti, Sind ve Belucistan'ın tek bir devlet içinde birleşmiş olduğunu görmeyi arzu ediyorum. İngiltere İmparatorluğu içerisinde veya İngiltere İmparatorluğu olmaksızın bir özerklik, yani birleşmiş Kuzey Batı Hindistan Müslüman Devleti oluşumu bana en azından Kuzey Batı Hindistandaki Müslümanların nihai kaderi olacakmış gibi gözüküyür...” diye belirttiği gibi bu ihtimalin gerçekleşmesinin olumlu ve olumsuz yönlerine de değinecektir. Ayrı bir devlet kurulması fikrini tarihi şartlar altında ayrıntılı olarak anlatacaktır.¹⁵⁸ Muhammed

¹⁵² Ahmet Albayrak, s.32.

¹⁵³ Syed Sharifuddin Pirzada, Foundations of Pakistan... II., s. 120vd..

¹⁵⁴ Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964,s.81

¹⁵⁵ Aziz Ahmad, **Iqbal et la Theorie du Pakistan**, Paris, s. 1-10; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, İstanbul 1990, s.173.

¹⁵⁶ Muhammed İkbal 1930 Allahabat'ta söylediği söylediği şu sözler Pakistan Devletinin İstikbali bakımından önemlidir. M. İkbal, “Ben Pencap, Kuzey – Batı Sınır Eyaleti, Sind ve Belucistan gibi eyaletleri tek bir hükümlanlık halinde görmek isterdim. İngiltere camiası içinde olsun, ayrı olsun, böyle bir Müslüman Birliğin eninde sonunda tehakkuk edeceğine kani buluyorum. ”**Pakistan Postası**, S.10, 14Ağustos 1953, s.5 Müslümanlar Muhammed İkbal'inin Allahabad konuşmasının bir sonucu olarak Müslümanlar bağımsızlık için yeni bir uyanış hareketi içine girdiler.

¹⁵⁷ Sharif al Mujahid, **Allama Iqbal**, Karachi 1961, s. 40vd.; Zamir Akhtar Khan, Iqbal and Quaid's Vision of Pakistan, **The Dialogue V/2**, s. 136-164.

¹⁵⁸ Struggle for Freedom 1857-1947, Karaçi 1958; Konuşmanın Türkçe metni için bkz. Muhammed İkbal “Niçin Pakistan?,(Muhammed İkbal'in Tarihi Konuşması”,(nşr., Ahmet Albayrak), **Şarkiyat Araştırmaları Dergisi V/16**, 2005, s.111-130; Ahmad Hasan Dani, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998, s.207 Syed Sharifuddin Pirzada, II. s.78; **Pakistan Postası**, S.10, 14 Ağustos 195, s.7; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.167vd.

İkbal ortaya koyduğu cesaret veren coşturan milliyetçi fikirleri ve ayrı bir devlet kurma arzusu Müslüman gençler arasında etkili oldu.¹⁵⁹

1931'de Londra'da düzenlenen II. Yuvarlak Masa Konferansı'na İkbal de katıldı ve orada Muhammed Ali Jinnah ile yakın temas içinde bulundu. 1932 yılında yine Londra'da gerçekleştirilen III. Yuvarlak Masa Konferansı'na katıldı.¹⁶⁰ İkbal Müslümanların ayrı bir ulus olduğunu ve ayrı bir devlet olarak var olması gerekliliğini dile getirmişti. 1936-1937 yılları arasında İkbal ve Muhammed Ali Jinnah politik olarak yakın ilişkiler kurmuşlardır. Jinnah'a yazmış olduğu bir dizi mektupta İkbal ayrı bir Müslüman devletin kurulmasını Müslümanlar ve Hindistan'daki barış için en uygun çözüm olduğu görüşünü işlemiştir.¹⁶¹

Pakistan'ın en önemli şairlerinden birisi olan Muhammed İkbal, ülkesinin bağımsız bir ülke olmasının temellerini atmıştır. İslam'ın tekrar uyanışı ve Hint Müslümanlarının haklarını kazanma yolundaki çabalarını desteklemek için şiirler yazmayı sürdürdü. İkbalin siyasi düşüncesi, yazmış olduğu direnişçi şiirler Pakistan hareketinin esas ilham kaynağı olmuştur. Hindistan'ın Kuzey-Batısında sadece Müslümanlardan oluşan müstakil bir devlet kurulması gerektiğini dile getirince, o dönem için hayal gibi gelen bu düşünceler dinleyiciler tarafından, “şairin rüyası” olarak nitelendirilmiştir. Fakat bu fikirler ölümünden on bir yıl sonra 1947'de Pakistan Devleti'nin kurulmasıyla hayata geçirilmiştir.¹⁶²

c. Rahmed Ali Han ve Pakistan İsmi

Hindistan siyasi hayatı üzerinde doğrudan bir etki ve ağırlığı olmamasına rağmen özellikle fikirleriyle Müslüman entellektüelleri derinden etkilemiş olan Rahmet Ali Cambridge üniversitesinde hukuk eğitimi görmüş bir Hintli Müslümandır. Ona göre Hindistan'ın tek bir ulus olarak yaşayabilmesi ve bütünlüğünü muhafaza edebilmesi

¹⁵⁹ İngiltere'deki genç öğrencilerde bu yolda mücadeleye koyuldular Chaudhri Rahmet Ali, İslam Khattak, Şeyh Muhammed Sadık ve Kharaja Tarih Rahim ön planda olanlardı. Yeni Müslüman devleti için isim olarak Kuzeybatı Müslüman vilayetlerinin ilk harfleriyle “Pakistan” adı altında yeni bir kelime ortaya koydular Geniş bilgi için bkz. .Mehmet s. Aydın, “ikbal”, **DİA/ XXII**, s.17; K. L. Gauba, **The Consequences of Pakistan**, Lahore 1946, s. 39

¹⁶⁰Bkz. Kishwar Sultana, “*İqbal and Jinnah: A Study in Contact and Divergence*,” **Pakistan Journal of History-Culture LXXII/2**, 2001, s. 141-147.

¹⁶¹ Geniş bilgi için bkz. M. A. Aziz Ahmed, Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam, İstanbul 1990, s.199; Kishwar Sultana, “*İqbal and Jinnah: A Study in Contact and Divergence*,” **Pakistan Journal of History-Culture LXXII/2**, 2001, s. 141-147

¹⁶² İkbal 1934'te gırtlak kanserine yakalandı ve sesini kaybetti. Buna rağmen gerek halkının gerekse İslam aleminin meseleleri ve geleceğiyle ilgisini devam ettirdi. Paskistan devletinin oluşması için vermiş olduğu mücadele sonucunu ne yazık ki kendisi göremedi. 21 Nisan 1938'de vefat etti Mehmet S. Aydın, “ikbal”, **DİA/ XXII**, s.17; Muhammed İkbal, **Cavidname**, (nşr., Halil Toker),İstanbul 2002,s14

imkânsızdı. Bu bakımdan en uygun çözüm şekli Hindistan'ın Müslümanlar ile Hindular arasında nüfus yoğunluğu esasına dayalı olarak taksim edilmesi idi.¹⁶³

Pakistan ismi 1931 'de aralarında Rahmet Ali Han'nın (1897-1951)¹⁶⁴ da bulunduğu Cambridge'deki bir gurup Müslüman öğrencinin¹⁶⁵ oluşturduğu biçimde iki anlam taşır: ilki coğrafidir, halkın muhayyilesinde yer tutan bu isim kuzeybatı bölgesinde Müslümanların çoğunlukta bulunduğu bölgelerin isimlerinden oluşturulduğu söylenir. **Pencâp, Afgan (Kuzey Batı Sınır Eyaleti), Keşmir, Sind ve Belucistan**'ı içeren alanı ifade eder.¹⁶⁶ Diğer anlamı ise ideolojik bir söyleme yöneliktir, kurulacak ülkenin 'saflığı'nı ifade eder.¹⁶⁷ Rahmd Ali bu fikri halka duyurmak için broşürler dağıttı. Ona göre ayrı bir Müslüman ülke kurulmazsa Müslümanlar Hindistan'da yok olup gideceklerdi.¹⁶⁸

Rahmet Ali'ye göre “ *Pakistan ne toprağı, ne de insanları bakımından Hindistanlı ve Hindu'dur. O, her dönemde tarihi, ruhi, vatani ve milli bakımlardan kendine sahip olmuştur ... Eğer Hindistanlılar, doğdukları toprağı anavatan olarak takdim ediyorlarsa, bizim de Pakistan'ı anavatan olarak görme hakkımız vardır. Eğer Hindistan, nüfusunun dörtte üçünü oluşturdukları için onların oluyorsa, Pakistan da nüfusun beşte dördünü oluşturduğumuz için bizimdir.*”¹⁶⁹

¹⁶³ Rahmet Ali hakkında geniş bilgi için bkz. K. L. Gauba, **The Consequences of Pakistan**, Lahore 1946, s. 53vd; . N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s. 68; K.K. Aziz, **Studies in History and Politics**, Islamabad 2002, s.182

¹⁶⁴ Pakistan isminin mucidi olarak bilinen Rahmet Ali Choudary, Pencâblıdır. Pencap Üniversitesi'nde hukuk tahsili almıştır (1923-25) Dost Muhammed Han Muzari'nin özel sekreterlik ve hukuk müşavirliğini yapmıştır (1923-30). Cambridge'te öğrenim görmüş ve baroya üye olmuştur 1943. 1931- 1951 yılları arasında Cambridge'te yaşamış ve orada ölmüştür. K. K. Aziz, s.845vd.; Ahmad Hasan Dani, Choudhary Rahmat Ali, “*Founder President of Pakistan National Movement*”, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998, s.213-245

¹⁶⁵ Chaudhri Rahmet Ali, İslam Khattak, Şeyh Muhammed Sadık ve Kharaja Tarih Rahim ön planda olanlardı. Bu gençler yeni Müslüman devleti için isim olarak Kuzeybatı Müslüman vilayetlerinin ilk harfleriyle “Pakistan” adı altında yeni bir kelime ortaya koydular. Geniş bilgi için bkz.Choudhary Rahmet Ali, **Pakistan The Fatherland of the Pak Nation**, Cambridge 1947; Shaukatullah Ansari, **Pakistan the Problem of India**, Lahore 1945, s.5 G. Allana, **Muslim Political thought through the ages 1542-1947**, New Delhi 1987, s.295vd.; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996 , s.324vd.

¹⁶⁶ K. L. Gauba, **The Consequences of Pakistan**, Lahore 1946, s. 51; Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, İstanbul 1995, s.381; Abdulkadir Karahan, **M. Ali Cinnah'a Armağan**, İstanbul 1977, s. 45; H. Kulke- D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr., M.Güney), Ankara 2001, s. 428; **Pakistan Postası**, S.10, (Ağustos 1953), s.7; ; İkrâm Azam, **Pakistan's İdeology and Ideologues**, Lahore 1982, s.81

¹⁶⁷ İlk hecesi *Pak-* Farsça saf anlamına gelmektedir. *Stan* “kara” anlamına gelmektedir. Richard V. Weekes, s. 4; ; İkrâm Azam, **Pakistan's İdeology and Ideologues**, Lahore 1982, s.81; Falih Rıfkı Atay, **Ulus Gazetesi** 5 Haziran 1947. ; G. Allana, s. 287

¹⁶⁸ G. Allana, s.288

¹⁶⁹ S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996 , s.297vd.

G. 1935 HİNDİSTAN HÜKÜMETİ YASASI

Yuvarlak masa konferanslarının başarısızlığına rağmen, İngiliz Hükümeti, Hindistan halkı için siyasi ayrıcalıklar kazandıran “1935 Hindistan Hükümeti Yasası” adı altında yeni bir yasa yürürlüğe koydu. Yasanın ana hatları şu şekilde belirtilmiştir;

-Bazı hususlar hariç Eyaletler, merkezi idare kontrolünden serbest bırakılacaktır.

-Eyaletler için sorumlu hükümet idaresi tanınacaktır.

-Orissa ve Sind birer eyalet haline getirilecektir.(Birincisi Hindistan çoğunluğuna ikincisi ise Müslüman çoğunluğuna tabi olacaktır.

-Prenslükler dâhil merkezi hükümet için federal bir idare sistemi kabul edilecektir.

-Hindu azınlığın bulunduğu yerde Müslümanlara Müslüman çoğunluğun bulunduğu yerlerde Hindu azınlıklara hak ve nüfus selahiyeti tanınacaktır. ¹⁷⁰gibi kararlar alınır.

Bu yeni anayasa belli başlı iki şeyi gerçekleştirmek istiyordu. Birincisi, prensliklerden ve İngiliz idaresindeki eyaletlerden meydana gelecek bir Hindistan Federasyonu kurmak ve ikincisi 11 eyalette muhtar hükümetler meydana getirmektir.¹⁷¹ Birinci amacı gerçekleştirmek için Hindistan'daki 500 den fazla Prenslük¹⁷² ile görüşmeler başlamıştı. Fakat bu görüşmeler uzayıp gittiğinden ve İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi üzerine bu amacı gerçekleştirmek mümkün olmamıştır.¹⁷³

1935 Hindistan Hükümeti Yasası ile Hindistan her ilin kendi yasama meclisi olmasıyla 11 eyalete bölündü. 11 eyalete oy çoğunluğuyla bir kongre hükümeti seçildi. Vilayetler bir hükümet temsilcisi ile özerk olarak yöneltildi.¹⁷⁴

Kongre, yuvarlak masa toplantıları sonucu oluşan 1935 anayasasını İngiltere'nin böl ve yönet politikasının bir unsuru olarak algılamıştı. Kongre tüm Hindistan'ı temsil etmekteydi¹⁷⁵ dolayısıyla ayrı seçim bölgeleri kurmak anlamsızdı. Ayrıca prenlere özerklik tanınması ve bu bağlamda Hindistan'ın federal bir yapıda tanımlanması da rahatsızlık yaratıyordu. Ayrı seçim bölgelerinin kurulmasını kabul etmeyen Kongre 1935

¹⁷⁰ Geniş Bilgi için bkz. L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992, s. 341-342; Ali Cahit Özgül, s.27.

¹⁷¹ Geniş bilgi için bkz.A.Qayyum –M.Brelvi, **A New History of India and Pakistan**, Lahore 1958,s.250; J.C. Powell-Price, **A History of India**, New York 1955, s.613.; A. Qayyum & M. Brelvi, **A New History of India and Pakistan**, Lahor 1958, s. 249 vd.

¹⁷² Hindistan'da doğrudan doğruya İngilizlerin idaresi altında bulunan eyaletlerden başka yarı bağımsız devletler vardı. Bunlara Princely States karşılığı olarak Prenslük tabiri kullanılmıştır.

¹⁷³ I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.205vd.

¹⁷⁴ Ali Cahit Özgül, s.27; R. R. Sethi, **The Cambridge History of India IV**,s. 607

¹⁷⁵ 1935 Kongre toplantısı hakkında bkz. R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988,s.577; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.516vd.

anayasasında azınlıklara fazla kayırdığını iddia ederek kabul etmek istememiştir. Kongre'nin itiraz ettiği konulardan biri Müslümanlara ayrı seçim bölgeleri düzenlenmesiydi. Oluşturulacak anayasal yapıda Müslümanlara azınlık statüsü verilmekteydi ve yoğunlukla yasadıkları alanlarda kendilerine sandalye ayrılıyordu.¹⁷⁶

Müslüman Birlik, azınlık statüsüne itiraz etmiyordu. Aslında 1935 yasasında oluşturulan düzen Müslümanları da tatmin etmemiştir, çünkü Pencâb ve Bengal eyaletlerinde Müslümanlar çoğunlukta oldukları halde onlara bu eyaletlerin teşrii meclislerinde sandalyelerin çoğuna sahip olmak hakkı sağlanmamıştır. Fakat kabulünde Kongre'den daha istekliydiler, çünkü oluşturulacak bu yeni sistem Kongre'nin artan gücünü zayıflatabilirdi. Müslüman Birliği'nin tahminleri gerçekleşmedi. 1936'da yapılan ilk seçimlerde zafer tam anlamıyla Kongre Partisi'ne aitti. Müslüman Birliği ise, Müslümanlara ayrılan sandalyelerin azına sahip olabilmisti. 1935 Anayasası ile Müslümanlar, eğer bağımsız bir şekilde yaşayamazlarsa Birleşik Hindistan adı altında çoğunlukta olan Hinduların seçildiği birleşik hayatı yaşayacaklarının farkına varmışlardı.¹⁷⁷

Ğ. 1937 YILINDA YAPILAN SEÇİMLER VE SONUÇLARI

1935 Hindistan yönetim yasasında eyaletlere tanınan sınırlı özerkliği uygulamaya girmesi için 1937 yılında seçimlere gidilmiştir. Hem kongre hem de Müslüman Birliği partisi eyalet meclislerini seçmek için 1937 seçimlerine girmiştir.¹⁷⁸ Bu seçimlerde iyi teşkilatlanmış olan ve Nehru'nun başkanlığından kuvvetli bir propaganda faaliyetine girişmiş olan Kongre Partisi büyük bir başarı sağlamış ve sekiz eyalette seçimleri kazanmıştır.¹⁷⁹ Müslüman Birliği ise ancak Pencâb, Sind ve Bengal eyaletlerinde Müslümanlara ayrılan yerleri kazanabilmiştir.¹⁸⁰ Bu sonuç Hindu-Müslüman münasebetlerinde yeni bir devre açmıştır. Bundan böyle Kongrenin Müslüman Birliğine karşı tutumu daha da şiddetlenmiştir ve aralarındaki uçurum açılmıştır.

¹⁷⁶ D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.174vd.; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 297

¹⁷⁷ Muniruddin Chughtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R. A. Khan), Lahore 2009

¹⁷⁸ Secimler hakkında bkz. Kamallesh Sharma, s.203; J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.3vd.; R.C. Majumdar, **Struggle...**, s.605vd.; Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan... II.**, s. 107vs.

¹⁷⁹ Kongre, 140 koltuktan 134'ünü kazandı. Geniş bilgi için bkz. Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman(Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997, s.23,31.Bkz. Ek. 5

¹⁸⁰ 1937 secim sonuçları hakkında bkz. Ek.1.Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.251; Kamallesh Sharma, **Role of Muslims in India Politics(1857-1947)**, New Delhi 1985, s.246.

1930-1932 yuvarlak masa konferansları, 1935 Hindistan anayasası, 1937 seçimleri ve nihayet İkinci Dünya Savaşı sırasındaki olaylar iki tohumu daha da ayırmış ve aralarındaki mücadele siyasi bir mahiyet kazanmıştır.

Müslümanlar arasında ayrı bir ülke fikri de yayılmaya başlamıştı.¹⁸¹ Bu süreçte Müslümanlar, Kongreden uzaklaşmış ve Müslüman Birliği Partisi etrafında toplanmaya başlamışlardır buda ayrı bir devlet kurmak yolunda bir adım daha atılması demektir.¹⁸² Gayrimüslim ahali ise Kongre Partisi etrafında toplanacaktır. Kongre ve Müslüman Birliği arasındaki ayrılık bundan sonraki olaylar üzerine daha da artmıştır.¹⁸³

¹⁸¹ Jinnah'ın bu dönemde politik düşüncelerinin değiştiğini görmekteyiz oysa 1934'de Abdul Matin Çodri'ye yazdığı bir mektuptan o dönemde Jinnah'ın kurtuluşu Hindu-Müslüman işbirliğinde aradığına anlamaktayız.[Mektupta "Tekrarladığım için çok üzgünüm, fakat Hintliler gerçek pozisyonlarının farkına varmadıkça, Hindistan'ı kurtarmak için yapılacak bir şey yok. Bu onların gücüne ve durumu değiştirme çabalarına bağlı..." diye yazmıştır. Beg Aziz, **Jinnah and His Times**, İslamabad 1986, s.424] Ancak Müslüman Birliği, 1937'deki Lukhnow'daki oturumunda Jinnah Kongreyi Müslüman Birliğine zarar vermekle suçlamaya başlamıştır. Kongre bakanlarının; Hindi dilini ulusal dil kabul etmelerini, Müslüman inançlarına aykırı Bande Mataram Marşı'nı kullanmalarını, Kongre bayrağını ulusal bayrak yapmalarını, Müslümanlara karşı düşmanca bir siyaset izlemelerini, şiddetle eleştirmiştir. Geniş bilgi için bkz. G. Allana, **Muslim Political thought through the ages 1542-1947**, New Delhi 1987, s.227vd.; Ahmad Hasan Dani, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998, s.246vd

¹⁸² Kamallesh Sharma, s.176

¹⁸³ Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.24

III. BÖLÜM

(HİND YARIMADASININ PAKİSTAN VE HİNDİSTAN OLARAK İKİYE BÖLÜNMESİ)

A. KARARDAD-I PAKİSTAN: 1940 LAHOR KARAR TASARISI

Hind Müslümanlarının, Hindistan'da siyasi ayrılıkları 1880lerde oluşmakla birlikte 1924'ten sonra belirgin olarak siyasi yaptırımlarla da belirginleşecek ve 23 Mart 1940'ta, Hindistan'ın pek çok yerinden gelen Müslüman temsilcilerinin katıldığı Müslim Birliğinin Lahor'da yaptığı yıllık toplantısında,¹ Hind yarımadasında Müslümanlar için Hindistan'dan ayrı olarak bağımsız devlet kurma hakkını istedi. Pakistan'ı kurmak için harekete geçen Müslüman Birliği 23 Mart 1940'ta, daha sonra *Karardad-ı Pakistan* (Pakistan Karar Tasarısı) adı verilen, meşhur Lahor karar tasarısını oybirliği ile kabul etti.² Müslüman Birliğ Pakistan'ı kurmak için direk harekete geçmesi İngiliz hakimiyeti ve gelecekte Hindu hakimiyetinden kurtulmanın yolu kabul edilir.³

Hindistan basınında *Pakistan Kararı*⁴ olarak adlandırılan bu kararda çoğunluğu Müslümanların teşkil ettiği bölgelerde Hindistan'dan ayrı bağımsız bir İslam ülkesi kurulması öngörülmekteydi.⁵ Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeleri kapsayan Hindistan'ın Kuzeybatı ve Kuzeydoğusunda kendi oluşturdukları hükümet sistemi adı altında yaşayabilecekleri özgün sosyal yaşantısı ile kültürel ve politik değerler ekseninde bağımsız bir Müslüman ulusun kurulması kabul edildi. Jinnah, dünya basınına demeçler ve nutuklar verir,⁶ “*Hind Müslümanları kültür, dini, dili, tarihi, edebiyatı, sanatı ile ayrı bir*

¹ Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-India Muslim League Documents:1906-1947) II.**, Lahore 2006, s. 264; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s.190; Farooq Ahmad Dar, “Jinnah and the Lahore Resolution” **J.R.S.P LII/1**, 2015, s. 127-154; Muhammad Ashraf, **The Pakistan Issue**, 1943 Lahore 1943, s.48; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.594.

² Muniruddin Chughtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R.A.Khan),Lahore 2009; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s. 124 vd.

³ Kh. Sarwar Hasan, **Genesis of Pakistan**, Karachi 1996, s. 25

⁴ Lahor kararı hakkında bk. Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954, s.127vd.;Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954,s.126 vd.

⁵ Abdul Majid- Abdul Hamid, Zahida Habib, “ *Genesis of the Two Nations Theory and the Quaid-e- Azam*” **Pakistan Vision XV/1**, s. 180-192; Jinnah 1940 da “Dünya’da hiçbir kuvvet Pakistan Devletinin kurulmasına engel olamayacaktır,” diyordu. **Pakistan Postası**, S.10, 14 Ağustos 1953, s.10.

⁶ 1940 ta Jinnah “dünyada hiçbir kuvvet Pakistan’ın kurulmasını önleyemeyecektir” demiştir. Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964,s.85; James Wynbrandt, **A Brief History of Pakistan**, New York 2009, s.159; D. C. Gupta, **İndian National Movement**, Bombay 1970, s.191 vd.

*millettir ve bu milletin bağımsız bir vatana sahip olması en tabii hakkıdır.”*⁷ Pakistan milletinin büyük amaca ulaşabilmesi için yapacağı çetin mücadelede Jinnah gibi büyük lidere sahip olması amacın başarıya ulaşmasında büyük katkısı olacaktır.

Müslümanların teşkil ettiği bölgelerde Hindistan’dan ayrı bağımsız bir İslam ülkesi kurulması kararı Hind alt kıtasındaki Müslümanlarının amaçlarını belirgin kıldı. Bu hedefe ulaşmak için bir ulus olarak tüm Müslümanları ilgilendiren bir hareket başlatıldı. Müslümanlar mezhep ve yaş farkı gözetmeksizin bir bütün oldular. Hedeflerine ulaşmadaki yolu bir Allah’a, bir Peygambere ve tek kitap olan Kuran-ı Kerim ekseninde birleşmede gördüler.⁸

Kararın verilmesinden bir müddet sonra Müslüman Birliği toplandı ve sonra kurmak istedikleri Pakistan sınırlarının ne olması gerektiği de kararlaştırıldı. Pakistan’ın sınırlarına Pencâb, Kuzey Batı Sınır Eyaletleri, Sind, Belucistan ve Kuzey Doğu Hindistan bölgesinde bulunan Bengal ve Assam eyaletleri girecekti.⁹ Öneride başka bölgelerde bulunan Müslümanların bu İslam bölgesine göç edebileceği aynı şekilde bu ülkede yaşayan gayri Müslim ahalinin de yerlerinde kalabileceği ve bu takdirde her türlü haklarının hükümet tarafından gözetileceği belirtiliyordu. Bu kararı Müslümanlar için bir çıkış noktası olarak görülürken Hindular tepki ile karşıladılar.¹⁰

Hindistan kurtuluş gününün yaklaştığı bu sırada Müslüman Birliğinin almış olduğu bu karar büyük tesir yaratır. Gandhi, Jinnah’ın Hindistan’ın Müslümanları için ayrı bir devlet talep etme fikrini Ocak 1940’dan önce duydu. “*Jinnah’ın bu görüşünün Müslüman Birliği tarihinde geçici bir safha olduğunu ümit ediyorum*” diye belirtirken aynı zamanda “*Farklı vilayetlerdeki Müslümanlar, kendilerini asla Hindu ya da Hristiyan kardeşlerinden koparamazlar. Hem Müslümanlar hem de Hristiyanlar, Hinduizmden din değiştirmiş kişilerdir ya da bu kişilerin soyundan gelirler. İnançlarını değiştirdikleri için milletleri*

⁷ “Müslümanlar ve Hindular dini, sosyal ve kültürel olarak farklıdırlar.” A.Qayyum-Mahmud Brelvi, **A New History of India and Pakistan**, Lahore 1958, s.270; Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954, s.127; **Muhammad Ashraf, The Pakistan Issue**, 1943 Lahore 1943, s.101; Abdul Majid- Abdul Hamid, Zahida Habib, “*Genesis of the Two Nations Theory and the Quaid-e- Azam*” **Pakistan Vision XV/1**, s. 180-192.

⁸ Muniruddin Choghtai, **History Struggle for Pakistan (1857-1947)**, (nşr., R.A.Khan), Lahore 2009; İkrâm Azam, **Pakistan’s İdeology and İdeologues**, Lahore 1982, s. 74vd.

⁹ Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s.85; Shaukatullah Ansari, **Pakistan the Problem of India**, Lahore 1945, s.30.

¹⁰ Cihan Akbaş, **Pakistan Dosyası**, İstanbul 1987, s.55; Latif Ahmed Sherwani, **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987, s.598.; H. Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 2006, s.113vd.

değişmez...” açıklamalarda bulunur.¹¹ Javaharlal Nehru (1889-1964),¹² “memleketlerin ayrılmaya değil de birleşmeye doğru gittikleri bir devirde bu karar hayret vericidir” demiş ve onu “dinin kötü bir darbesi “ olarak vasıflandırmıştır.

B. II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI HİND YARIMADASINDAKİ GELİŞMELER

II. Dünya Savaşı’nın Avrupa’da patlak vermesi ise Hind yarımadası halkının bağımsızlığını tez elden kazanmasına sebep teşkil edecek en önemli hadiselerden biri olmuştur.

1939 Eylülünde II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla Hindistan’da önemli bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Savaş başladıktan kısa bir süre sonra, Hindistan genel valisi Lord Linlithgow, herhangi bir politik gruba danışmadan Hindistan’ın savaşa girdiğini açıkladı. Kongre, halkın oyu alınarak yapılmadığı için bu keyfiyeti protesto eder ve türlü illerde kendisine mensup hükümetleri ve bakanları istifa ettirmek suretiyle ilk tepkiyi gösterir. Bundan başka Kongre, Hindistan’ın İngiliz savaş gayretine yardım etmesi için savaş amaçlarından birinin Hindistan’ın hürriyetini sağlamak olması gerektiğini tespit eder.¹³ Kongre, Gandhi’yi yapılması düşünülen işin başına geçirir ve o yeni bir sivil itaatsizlik hareketine koyulur. Bu sefer kütleleri harekete getirmek yoluna gidilemez fakat iyi seçilmiş kimseler savaş aleyhinde söylev, demeç ve telkinde bulundu.¹⁴

Kongre, Nisan 1940’da Mevlâna Abdülkelâm Âzâd’ın başkanlığı altında yapılan toplantıda şu kararlara varılır; “*Tam bağımsızlıktan az bir şey kabul olunamaz. —Türlü cemaâtler arasındaki anlaşmazlıklar ancak bir kurucular veya anayasa meclisinde bütün cemâatlerin temsilcilerinin anlaşması ve bu olmazsa hakem usulüyle çözülebilir.—* Kongre yerli devletlerin bağımsızlık yolunda çıkardıkları güçlükleri kabul edemez; bunlar

¹¹ Stanley Wolpert, **Gandi’nin Tutkusu(Mahatma Gandhi’nin Hayatı ve Mirası)**, (nşr.,Ahmet Ergenç-Serap Işık), İstanbul 2014,s.310-11

¹² Hintli siyaset adamı, Hind Bağımsızlık mücadelesinin Gandhi’den sonra en büyük önderi ve çağdaş Hindistan’ın kurucusu olan Javaharlal Nehru(1889-1964), bağımsız Hindistan’ın ilk başkanı olup Keşmirli varlıklı bir Brahman aileden gelen Hint Ulusal Kongresi’nin önde gelen temsilcilerinden Motilal Nehru’nun (1861-1931) oğludur. Nehru Javaharlal, **Kızıma Mektuplar Toplumsal Devrimler Ve Ulusal Savaşlar**, (nşr., Mehmet Emin Bozarslan), İstanbul 2003,s.7; Azmi Özcan, “Jawaharlal Nehru” , **DİA /XVIII**, s.81.

¹³ Maurice Zinkın- Taya Zinkın, ”**The Partition of India (Policies and Perspectives 1935-1947)**, London 1970, s.545 vd.

¹⁴ Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements I**, Karachi 1992, s. 516; Anirudh Deshpande, **British Military Policy in India, 1900-1945**, New Delhi 2005, s.145 vd.; Mukhtar Zaman, **Students’ Role in the Pakistan Movement**, Karachi 1978, s. 32vd.

İngiliz uydurmasıdır.”¹⁵

Kongredeki bütün bölgesel yönetimler genel valinin hükümetler temsilcisine danışmadan hareket edip Hindistan’ı savaşa sokma hakkının olmadığını duyurarak istifa etti.¹⁶ Bu doğrultuda Kongre üyeleri eyalet meclislerindeki görevlerinden çekildi ve yerlerine İngiliz yöneticiler geldi. Böylelikle sivil itaatsizliğe katılmayan Müslüman Birliği, İngilizlerle koalisyon oluşturabilme fırsatını yakaladı. Savaş süresince Müslüman Birliği İngilizlerle ittifakını sürdürerek Kongre’nin boşalttığı alanda politik güç kazandı ve II. Dünya Savaş’ı esnasında Kongre’nin İngilizlerle işbirliği yapmaması sonucunda politik gücünü kalıcı hale getirerek etkinliğini arttırabildi. Genel vali 18 Ekim 1939’da İngiltere hükümeti adına yaptığı bir demeçte 1935 anayasa temellerinin bir kere daha gözden geçirileceğini ve Müslümanlarca istenilmeyecek her hangi bir kararın onlara zorla kabul ettirilemeyeceğini söyler. Bu demeç Müslüman Birliği için büyük bir ümit ve kuvvet kaynağı oldu.¹⁷

a. Sör Stafford Cripps Önergeleri

Mart 1942 de İngiltere hükümeti Sir Stafford Cripps’i Hindistan’a gönderdi. S. Cripps, beraberinde İngiliz Hükümetinin tekliflerini de getirmişti. Önergenin ana hatları şunlardır:

- a. Hindistan birliği öbür dominyonlarla eş haklara malik bulunacaktır.
- b. Savaş biter bitmez halkça seçilecek bir meclis Hindistan anayasasını yapacaktır. Bu mecliste yerli devletler de temsil edileceklerdir. Onun varacağı kararlarda İngiltere’nin azınlıklara karşı yapmış olduğu taahhüdler göz önünde tutulacaktır.
- c. İllerden bazıları bu yeni anayasayı beğenmezlerse şimdiki anayasaya tâbi olmak veya kendilerine ayrıca bir anayasa yapmak hakkına malik olacaklardır.
- ç. Yerli devletler de bu hakka malik olacaklardır.
- d. Savaş sürdükçe işleri yürütmek sorumluluğu şimdiki omuzlarda kalacaktır ancak İngiltere hükümeti bütün Hindli önderlerini bu işe iştirake davet eder.¹⁸

¹⁵ Hikmet Bayur, s. 622; Biban Chandra, **India’s Struggle for Independence**, New Delhi 1989

¹⁶ Kongre, aslında içinde barındırdığı arzularıyla “Tek Millet Nazariyesine” duyurmak bir Birleşik Hindistan adı altında Hindistan’a bağımsızlığını vermeleri için İngilizlere baskı yapıyordu.

¹⁷ Hikmet Bayur, s.622; N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979, s.141;Bipan Chandra..., **Freedom Struggle**, New Delhi 1994, s.202; H. Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 2006, s.123 vd.

¹⁸ K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s.193vd.; Hikmet Bayur , s.625; Maurice Zinkın- Taya Zinkın, **”The Partition of İndia (Policies and**

Bu önerilerden biri geçici hükümete Hindistanlıların getirilmesi idi ki bu da derhal yerine getirilecekti. Savaş sona erdikten sonra yerine getirilecek olan ikinci teklif ise, yeni bir anayasa idi. Burada İngiltere Hindistan'dan çekilmek niyetinde olduğunu resmen bildiriyor ve ilk defa eyaletlere, teklif edilen Hindistan Birliği dışında kalmak, ayrı bir federasyon kurma hakkı tanınıyordu.

Dominyonluk statüsünün de yer aldığı bu önerileri Kongre, “*Hindistan'ın bütünlüğüne ağır bir darbe*”¹⁹ olarak gördüğü için Müslüman Birliği de, Pakistan'ın kurulmasından açıkça bahsedilmediği için reddetmiştir.²⁰

S. Cripps, Kongre ve Müslüman Birliği ileri gelenleri ile görüşmeler yapmış fakat bir sonuç alamamıştı.²¹ Bunun üzerine İngiltere'ye dönmüş ve Hindistan'ın statüsü olduğu gibi kalmıştır. Bundan sonra Kongre, Hindistan'a derhal bağımsızlık verilmesinde, Müslüman Birliği de Pakistan'ın kurulmasında ısrar ettiler. Savaş devam etti. Kongrenin İngiltere ile işbirliğine hiç yanaşmamasına ve Müslüman Birliğinin ancak “sınırlı” bir işbirliği yapmasına rağmen Hindistan Millî Ordusu, İngiltere'nin yanında savaştı. İngiltere'nin emrine 2.500.000 asker verdi. Bunların çoğunu Hind- Müslümanları teşkil ediyordu.²²

Savaş yıllarında, Müslim ve gayri Müslim anlaşmazlığı da günden güne şiddetlenerek devam etmiştir. Artan çatışmalar işleri çıkmaz bir noktaya götürmüştür.²³

Perspectives 1935-1947), London 1970, s.546 vd.; Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989, s.443vd; H. Kulke- D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr., Müfit Günay), İstanbul 2001, s.421 vd. H. Qureshi, *The Struggle...*, s.148vd.

¹⁹ Kongre önerileri bugüne değil ileriye, savaşın sonuna ait va'dler kapsıyor olması. Buna rağmen Hindistan halkının kendi mukadderatını tayin etmesi hakkını tespit edecek olan mecliste halkça seçilmemiş unsurlar da bulunacaktır. Dileyen illere ayrı bir anayasa yapmak hakkının tanınmak istenilmesi Hindistan birliğine karşı bir darbedir. Hikmet Bayur, s. 625.

²⁰ Müslümanlar 25 yıl Hindularla bir anlaşma zemini bulmak için çalıştıktan sonra şu kanaate varmışlardır ki bu iki ulusu aynı devlet veya birlik içinde yan yana yaşamaya mecbur etmek ikisinin de zararındır. Müslümanlar ayrı devlet istiyorlar. Anayasayı hazırlayacak olan meclis çoklukla karar verecektir ; bu bizi orada tabiatıyla çoklukta olacak olan Hinduların keyfine tâbi kılmaya varır. Birlikten ayrı kalmak isteyen illerin bunu nasıl sağlayacakları kâfi derecede tasrih edilmemiştir. Bengal ve Pencâb'taki Müslüman çoklukları ora meclislerinde esasen kâfi surette temsil edilmemektedir. Müslüman Derneği ancak Pakistan mefhumunu açıkça sağlayan bir önergeyi kabul edebilir. Hikmet Bayur, s.626.

²¹ Geniş bilgi için bkz. Jawaharlal Nehru, **The discovery of India**, New York 1960, 369 vd; Bipan Chandra..., **Freedom Struggle**, New Delhi 1994, s206.; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s.361vd.

²² K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s.189; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 120vd.; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.225 vd.; Maulana Abul Kalam Azad, **India Wins Freedom**, New Delhi, 2001, s.361 vd.

²³ Bölünme süreci hakkında genel bir değerlendirme için bkz., Muhammad Zafrulla Khan, **The Agony of Pakistan**, Lahore 1974, s.2 vd.

b. Mahatma Gandhi ve “Hindistan’ı Terk et!” Kampanyaları

Kongre liderleri, halkın temsilcilerine danışılmadan Hindistan’ın tek taraflı olarak savaşa sokulmasından rahatsız olmuştur. Kongre liderlerine göre “İngiliz egemenliği sona ermelidir; yalnız yabancı egemenliğinden kurtulmak için istemiyoruz, aynı zamanda bu durum devam ettikçe Hindistan’ın gereken güç ve gayretle savaşa katılmadığı, dolayısıyla ne kendini savunmada ne de insanlığı mahveden bu badirede kendine düşen görevi yapmakta müessir olmadığı için istiyoruz. Kongre bu güne kadar İngiltere’ye gerçekten güçlük çıkartmamış ve giriştiği hareketlerin birer uyarı ve gösterişten ileri gitmemesine dikkat etmiştir. İngiltere’nin bunu takdir edeceği umulmuştu, hâlbuki Crips önergesi eski İngiliz anlayış ve siyasasının devam ettiğini göstermiştir. Eğer Hindistan hürriyete kavuşursa Kongre onun savaşa bütün gücüyle katılmasını sağlayacaktır.”²⁴ Gandhi görünüşte demokrasi için verilen bu savaşa, Hindistan’a demokrasi verilmesi reddedilirken katılmayacağını deklare etmiştir.²⁵

Kongre, 1942 Ağustosunda Gandhi önderliğinde İngilizlere karşı “Hindistan’ı Terk et!” çağrısında bulundu²⁶ ve İngiliz yönetimiyle tüm bağlar koparılma kararını aldı. Bütün kongre üyeleri toplu olarak görevlerinden istifa etmeyi tercih eder. Ağustos 1942’de Gandhi, Hindistan Kongre Konseyinde “ Bizim savaşımız İngiliz halkıyla değildir. Biz onların emperyalizmine karşı koyuyoruz.” dedi.²⁷ Gandhi’nin “Hindistan’ı terk edin” çağrısı üzerine birçok isyan çıkacaktır.

“Hindistan’ı terk et” mücadele sürecinde en kuvvetli eylem oldu, toplu tutuklamalar ve şiddet tahmin edilemeyen boyutlara ulaştı. Binlerce eylemci polis ateşiyle öldü ya da yaralandı ve yüz binlerce eylemci tutuklandı.²⁸ Bu Gandhi ve Kongre’nin İngilizlerin

²⁴ Hikmet Bayur, s.628; Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.122.

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Anthony J. Parel, **M. K. Gandhi- Hind Swaraj and other Writings**, New York 2009, s.181vs.; Bipan Chandra, **India’s Struggle for Independence**, New Delhi 1989, s.456vd.

²⁶ ‘Quit India=Hindistan’dan Çıkın’ . Geniş bilgi için bkz.A.Qayyum –M.Brelvi, **A New History of India and Pakistan**, Lahore 1958,s.282; **M. A. Aziz, A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.174; ; J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.443; Nagendra Kumar, **Indian National Movement (1857-1947)**, Dehli 1979, s. 179 vd; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s.390vd.

²⁷ Geniş bilgi için bkz.The Collected Works of Mahatma Gandhi LXXXII.

²⁸ 1942 Ağustos ortasından Kasım ortasına kadar 49 polis ölmüş 1.363 polis yaralanmış, 192 karakol, 494 hükümete ait bina, 318 demiryolu istasyonu ve 309 posta telgraf dairesi harap edilmiş veya çok ağır surette zarara uğramıştır. Hikmet Bayur, s.628; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.216; Bipan Chandra..., **Freedom Struggle**, New Delhi 1994, s.208 vd.

Hindistan'ı terk etmelerini sağlamak için yaptıkları en kararlı başkaldırıydı.²⁹ Gandhi ve yandaşları, Hindistan'a hemen bağımsızlık verilmezse savaşa destek vermeyeceklerini açıkça belirtti. Hatta bu sefer bireysel şiddet eylemleri olsa bile eylemin durdurulmayacağını belirterek, çevresindeki “düzenli anarşinin gerçek anarşiden daha kötü” olduğunu söyledi.³⁰

İngiliz Hükümeti, Kongre'nin barış ve dostluk değil kargaşalık aradığını, onun tüm Hindistan'ı temsil etmek iddiasının yersiz olduğunu ve eğer ileri sürdüğü istekler kabul edilecek olursa Rusya ve Çin'e yardımın güçleşeceğini belirtir.³¹ Her ne kadar “*Hindistan'ı terk et*” eylemi hedefine ulaşma konusunda tam başarılı olamadıysa bağımsızlığa giden süreçte önemli bir gelişmedir. Ancak eylem acımasızca bastırıldığı gibi Gandhi ve Kongre çalışma komitesinin tamamı İngilizler tarafından 9 Ağustos 1942'de Bombay'da tutuklandı.³² 1942 Ağustos ortasından Kasım ortasına kadar 49 polis ölmüş 1.363 polis yaralanmış, 192 karakol, 494 hükümete ait bina, 318 demiryolu istasyonu ve 309 posta telgraf dairesi harap edilmiş veya çok ağır surette zarara uğramıştır.³³ Yine bu süreçte Müslim ve gayri Müslimler arasında çatışmalar yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

Savaşın sonunda İngilizler yönetimin Hintlilere verileceğine dair bariz açıklamalarda bulundu.³⁴ Bu noktada Gandhi mücadeleyi durdurdu ve Kongre Partisi'nin liderlerinin de aralarında bulunduğu 100.000 civarında siyasi tutukluyu salıverdi.³⁵

c. Muhammed Ali Jinnah'ın “Böl ve Git” Talebi

Hindistan Müslümanları Birliği Hindistan ve Pakistan tarihlerini büyük ölçüde etkilemiş ve özellikle sadece Müslümanlara açık olmasından dolayı herhangi bir siyasi partiden farklı olarak milyonlarca insanı aynı hedefe yöneltmeyi başarmıştır. Jinnah'ın

²⁹ Geniş bilgi için bkz. Louis Fischer, s.26; Nagendra Kumar, **Indian National Movement (1857-1947)**, Dehli 1979, s. 179 vd; K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s. 210-213.

³⁰ S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s. 378vd.

³¹ Hikmet bayur. 628; Maurice Zinkın- Taya Zinkın, “**The Partition of India (Policies and Perspectives 1935-1947)**”, London 1970, s.552vd.

³² Gandhi iki yıl boyunca Pune'de Ağa Han Sarayı'nda tutulmuştur. Gandhi ağır bir sıtma krizi geçirdi. Sağlığının kötüleşmesi ve ameliyat gereksinimi nedeniyle savaş sona ermeden 6 Mayıs 1945'te salıverildi. Britanyalılar Gandhi'nin hapiste ölmesi karşısında ülkeyi kızdırmak istemedi. Geniş bilgi için bkz. The Collected Works of Mahatma Gandhi LXXXVIII., s.10vd.

³³ Bipan Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989.

³⁴ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi III**, Ankara 1987, s.629

³⁵ Hindistan; Bağımsız idareye doğru yol alıyor; Savunluk bakanlığından başka diğer bakanlıklar Hintlilere verilecek. Hindistan'da; siyasi mevkıflar serbest bırakıldı. **Ulus Gazetesi**, 16 Haziran 1945

üstün kişiliğinde etkin bir yönetime kavuşan Birlik Müslümanların politik düşüncelerinin şekillenmesinde etkin rol oynamıştı.

Bu dönemde Müslümanlar arasında ayrı bir ülke fikri yayılmaya başlamıştır. Kongre ve Birlik arası giderek açılmıştır. Daima gayrı Müslimlerle birlikte yaşama imkânı arayan Jinnah da artık ümidini yitirmiş ve Müslümanların bağımsız bir devlet kurması yolunda mücadele etmiştir.³⁶ Birlik, Jinnah liderliğinde giderek bağımsızlık ve müstakil Müslüman vatani arayışlarını dile getirmeye başladı

Kongre, II. Dünya Savaşı'nda zor durumda kalan İngiltere'den ülkeyi bir an önce terk etmelerini istemiş, Müslümanlarla aralarındaki meseleleri İngiltere'den kurtulduktan sonra görüşmeyi teklif etmişlerdi. Tam da bu noktada İngilizlerden sonra yalnız Hinduların insafına kalmak istemeyen Jinnah buna karşılık, Birliği'nin 24 Aralık 1943'teki toplantısında "böl ve git" sloganını ortaya attı. Böylelikle Jinnah, Hind yarımadasındaki Müslümanlarının ayrı bir kültür, medeniyet, dil, edebiyat, sanat, mimarî anlayışını benimsemiş, isimleri, değerleri, hukukları ve ahlâk anlayışları ile adetleri, takvimleri, tarihleri, gelenekleri, ümitleri, temayülleri ve nihayet hayata bakışlarındaki farklılıklar açısından ayrı bir millet olduğunu ve bu milletin müstakil bir devleti ve toprağı olması gerektiğini savunuyordu.³⁷

1940 -1942 yılları arasında Kongre, İngilizlere karşı iki başarısız eylem girişiminde bulunmuş ve Gandhi ile Nehru'nun da dahil olduğu 60.000 Kongre üyesi, tutuklanmıştır. Kongre'nin 1942'de yasadışı ilan edilmesi ve İngiltere ile ilişkilerinin çıkmaza girmesi, Birliği'nin Pakistan talebini politik bir manevradan gerçekliğe taşımasına sebep süreci başlatarak Kongre'nin boşalttığı alanları giderek doldurmasını sağlamıştır.³⁸ Fakat iki yıl sonra Gandhi sıhhi sebepler yüzünden hapisten çıktıktan sonra Jinnah ile uzlaşma amaçlı toplantılar yaptılar ancak anlaşmaya varamadılar.³⁹

³⁶ Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.154vd; Abdul Majid- Abdul Hamid, Zahida Habib, "Genesis of the Two Nations Theory and the Quaid-e- Azam" **Pakistan Vision XV/1**, s. 180-192

³⁷ G. Allana, s.302

³⁸ Abdul Majid- Abdul Hamid, Zahida Habib, "Genesis of the Two Nations Theory and the Quaid-e- Azam" **Pakistan Vision XV/1**, s. 180-192; . Abid- Q. Abid, "Quaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah's Self-Selection as the First Governor General of Pakistan: Some Historical Facts Revisited" **J.R.S.P XLVIII/1**, 2011, s. 1-12

³⁹ Geniş bilgi için bkz.Lala Naraya Dutt; **All India Akhand Hindusthan Conferance**, New Delhi 1944,s. 38; Mukhtar Zaman, **Students' Role in the Pakistan Movement**, Karachi 1978, s. 176 vd.; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements III**, Karachi 1992, s.852 ; Lala Naraya Dutt; **All India Akhand Hindusthan Conferance**, New Delhi 1944,s. 35

C. SİMLA KONFERANSI: LORD WAVELL ÖNERİLERİ

1945 Ocağında Kongre ve Birliğin iki ileri gelen şahsiyeti, Bhulabhai Desai ile Liyakat Ali Han (1895-1951),⁴⁰ yeni icra organına iştirak konusunda görüşmeler yapmışlardı.⁴¹ Gerçi bu görüşmelerin bir sonuç elde edilememiştir ama tekrar bir konferans toplanırsa belki bir anlaşmaya varılabilirdi.⁴² Bu düşüncelerden hareket ederek Kral Naibi Lord Wavell ⁴³ 25 Haziranda Simla’da bir konferans yapılmasını talep etti ve buna iki partinin liderleri olarak Jinnah ile Gandhi’yi davet etti. ⁴⁴

Lord Wavell, Haziran 1945’de İngiltere hükümeti adına Hind yarımadasındaki ahaliye şu önerelerde bulundu: *“İngiltere hükümeti cemaatler arasındaki ihtilafları Hindlilerin kendi aralarında çözmelerini ummuştur; bunun yapılmamış olmasına teessüf eder, Hindistan bütün siyasal partileri temsilcilerini yerli cereyanları daha iyi temsil edecek muvakkat bir hükümetin kurulması için benimle danışma toplantısı yapmaya çağırıyorum. Yeni hükümette, ben kral naibi ve askeri üye olarak başkomutan ayal, bütün üyeler yerli olacaktır. Şimdiye kadar kral naibine ait olan dışişleri bakanlığı da, İngiliz Hindistan’ına ait kısım için (Yani yerli devletlerin işleri ayrı kalacak ve o bakanca görülmeyip yine Kral naibince görülecek) bir yerli üyeye (bakana) devredilecektir. (Önerenin bu kısmına Hindistan’ın yabancı ülkelerde elçi bulundurması ve keza yabancı elçi kabul etmesi keyfiyeti de dahildir). Öbür Dominyonlarda olduğu gibi, Hindistan’da da bir Yüce Komiser bulunacak ve İngiltere’nin Hindistan’daki ekonomik ve sair menfaatlerini temsil edecektir. Bu yeni hükümet bu günkü anayasaya göre iş görecektir.”*⁴⁵ Bu hükümetin başlıca görevi şu olacaktır; Japonya’ya karşı savaşı zafere kadar devam ettirmek, yeni bir anayasa yapıncaya kadar Hindistan’ı idare etmek, bu anayasa üzerinde bir karara varmak idi.

⁴⁰ Pakistan’ın ilk başbakanı hakkında geniş bilgi için bkz., Mushtaq Ahmad, **Government and Politics in Pakistan**, Karachi 1970, s. 39vd.

⁴¹ Geniş bilgi için bkz.K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s.205vd. ; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.250; Maulana Abul Kalam Azad, **India Wins Freedom**, New Delhi, 2001, s. 107 vd.

⁴² A.Qayyum –M.Brelvi, s.287

⁴³ 1943-1947 yılları arasında Hindistan gelen valisidir.

⁴⁴ Bilal Şimşir, “ Pakistan Devletinin Kuruluşu”, **Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi XIII/4**, s.162.; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards the Popular Verdict IV (November 1944-April 1946)**, Karachi 2000,s. 121vd.

⁴⁵ Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements IV**, Karachi 1992, s.875 vd. ; R.C. Majumdar, **Struggle for Freedom**, Bombay 1988, s.716; I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.876

Konferans fikri her iki parti tarafından iyi karşılanmış fakat asıl çatışma konferans toplandıktan sonra baş göstermiş ve konferanstan bir sonuç alınamamıştır.⁴⁶ Konferans toplanır toplanmaz yeni icra organına çeşitli camiaların temsilcilerinin kimler tarafından tayin edileceği meselesi ortaya çıkmıştır. Bütün Hind yarımadası Müslümanlarını temsil ettiğini söyleyen Müslüman Birliği, Müslüman temsilcilerinin hepsinin kendisi tarafından tayin edilmesini, Kongre ise yalnız Hindu temsilcilerini değil, Müslümanlar da dahil, diğer camiaların temsilcilerini de tayin etmek hakkını istemiştir.⁴⁷ Müslüman Birliği ile Kongrenin ihtilafları yüzünden kongrede bir anlaşmaya varılamadı.

Konferansın çıkmaza doğru gittiğini gören Lord Wavell, her partinin kendi aday listesini hazırlayıp kendisine vermelerini istedi ve aldığı bu listelerden bir karma liste yaptı. Bu karma listede, Pencâb Birlik Partisinden de bir Müslüman, aday olduğu için Jinnah bunu kabul etmedi. Jinnah için en önemli olan Pakistan'ın gerçekleştirilmesi idi. O, bütün bu planlara bu açıdan bakıyordu. Yeni icra organında Hindu-Müslüman eşitliği tanınmıştı ama diğer azınlıklar da hesaba katılınca Müslümanlar üçte bire düşeceklerdi. Hindistan'ın parçalanması bir Pakistan devletinin kurulması bahis konusu olduğu zaman bu azınlıklar pek muhtemelen Hindular tarafında oy vereceklerinden böyle zahiri bir eşitlik Pakistan'ın kurulmasına engel olacağı düşüncesiyle Jinnah bu planı kabul etmedi.⁴⁸

Simla konferansı savaş yıllarında duraklamış olan siyasi faaliyetlere yeniden bir canlılık vermiş olması bakımından önemlidir. Diğer taraftan Kongre ile Müslüman Birliği bir tek mesele üzerinde tam anlaşmaya varmışlardı ki o da derhal seçimlere gidilmesi idi.

Ç. 1945- 1946 GENEL SEÇİMLER

Simla Konferansı'nın başarısız geçmesinden sonra hem Müslüman Birliği hem de Kongre derhal seçim yapılmasını istemişti. ⁴⁹ Bu arada 1945 Temmuz sonunda İngiltere yapılan seçimlerde İşçi Partisi kazanmış Churchill iktidardan uzaklaştırılmıştı. Yeni Hükümetin ilk işlerinden bir tanesi Hindistan'da seçimlere gitmek oldu.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. I.H. Qureshi, A Short History..., s.878; K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s.224vd.; Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman (Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997, s. 195

⁴⁷ M. A. Aziz, **A History of Pakistan, Lahore 1979**, s.178; Muhammad Munawwar, **Dimensions of Pakistan Movement**, Rawalpindi 1989, s.100-104; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s.410.

⁴⁸ Waveed Ahmad, The Nation's Voice... IV., s.925vd

⁴⁹ A.Qayyum –M.Brelvi, s.290; Bipan Chandra..., **Freedom Struggle**, New Delhi 1994, s214; Waveed Ahmad, The Nation's Voice...IV., s. 946vd.

Jinnah teğmenlerin refakatiyle Kuzey Hindistan'ı gezdi ulaşabildiği Müslümanlarla konuştu. “*Elektirik direği olsa bile Müslüman Birliğin lehinde oy verin*” diye çağrıda bulunur.⁵⁰ Merkez Teşriî Meclis için seçimler çeşitli eyaletlerde kasım-aralık aylarında yapılmış ve sonuçlar 1 Ocak 1946 da ilan edilmiştir.⁵¹ Seçimler Pakistan fikri ile Birleşik Hindistan fikrinin çarpışması idi. Seçmenler, Kongre ve Müslüman Birliği partisi etrafında toplanır. Müslüman Birliği, 1937 seçimlerinden beri çok kuvvetlendiğini ispat etmiş ve adeta Kongreden intikam almıştı. Merkez Teşriî Meclisinde Müslümanlara ayrılan bütün sandalyeleri Müslüman Birliği kazanmıştı.⁵² Dört ay sonra yapılan eyalet Teşriî Meclisleri seçimlerinde de Müslümanlara ayrılan 492 sandalyeden 425 tanesini Müslüman Birliği kazandı.⁵³

Haziran ve temmuz aylarında yapılan seçimlerde, Kuzey Batı Sınır Eyaleti, Belucistan, Sind ve Assam Pakistan lehine oy vermişlerdi. Pencâb'ın batı bölgesi Pakistan, doğu bölgesi Hindistan lehine, aynı şekilde Bengal'in batı bölgesi Hindistan ve doğu bölgesi Pakistan lehine oy vermiştir. Yâni Bengal ve Pencâb taksim ediliyor, öteki eyaletler ise bütünü ile Pakistan'a geçiyordu.⁵⁴ Bu seçimlerin en önemli sonucu, Pakistan fikrinin artık çok gelişmiş olduğunu ve bundan dönmenin mümkün olmayacağını en açık bir şekilde ortaya koymasındır.

Bu seçimler sırasında Kuzey Batı Sınır Eyaletinde bambaşka bir hâdise ile karşılaşmıştır. Burada yaşayan Pathan kabileleri, Afganistan'ın da teşviki ile ne Pakistan'a, ne Hindistan'a katılmak istemeyerek “Patanistan” adında ayrı bir devletin kurulmasını istemişlerdir. Afganistan bu kabileleri Afgan olarak telâkki ettiği için, Hindistan'ın paylaşıldığı bir sırada buraları kendine ilhakı düşünmüş, bunun için bir taraftan İngiltere ve Hindistan hükümetlerine notalar gönderirken bir taraftan da kabileleri Pakistan'a katılmamaya teşvik etmiştir. Bu mesele bu sıralardan itibaren Pakistan'la Afganistan arasında bir anlaşmazlık konusu olarak kalmış ve iki Müslüman devletin münasebetlerini kötü etkilemiştir.⁵⁵

⁵⁰ Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s.84

⁵¹ 1946 seçim sonuçları için bkz. Ek 2.; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements IV**, Karachi 1992, s. 972 vd.; M.A.Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.180; Waveed Ahmad, *The Nation's Voice...IV.*, s. 972 vd.

⁵² J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001, s.448.; Kamalesh Sharma, s.246

⁵³ Kamalesh Sharma, s.246; Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman(Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997, s. 126vd.

⁵⁴ Z. H. Zaidi, “*The Personality of Jinnah and his Political Strategy*,” **The Partition of India (Policies and Perspectives 1935-1947)**, London 1970, s.272 vd.

⁵⁵ Bilal Şimşir, s.171.

D. İNGİLİZ HÜKÜMETİNİN HİND YARIMADASINA GÖNDERDİĞİ KABİNE VE ALINAN KARARLAR

Yeni İngiliz Başbakan'ı B. Atlee, bu şartlar altında bazı İngiliz bakanlarından mürekkep bir kurulu Hindistan'a gönderir.⁵⁶ Bu münasebetle o, 15 Mart 1946 'da yaptığı bir demeçte şunları söyler:

"Arkadaşlarım Hindistan'ın elden geldiği kadar çabuk ve tam olarak bağımsızlığa kavuşması için ona yardımda bulunmak üzere bu ülkeye gidiyorlar. Yeni hükümetin biçimi tespit etmek Hindistan'a aittir...Umarım ki Hindistan halkı İngiliz camiası (British Commonwealth) içinde kalmak şıkkını seçecektir. Bunda büyük menfaat bulacaklarına inancım vardır. Ancak o bunu isteyerek seçmiş olacaktır. İngiliz birliği ile imparatorluk birbiri ne dış baskı zincirleriyle bağlı değildir. Bunlar hür ulusların, hür birliğidirler. Eğer öbür yanda Hindistan bağımsızlığı seçerse bize göre bunu yapmak da onun hakkıdır. Bir durumdan öbürüne geçişi kolaylaştırmak bize düşer ".⁵⁷

Bu amaç ve yönerge ile Lord Pethick-Lawrence, Sir Stafford Cripps ve A.V. Alexander gibi bakanlardan müteşekkil bir heyeti Hindistan'a gönderdi.⁵⁸

Heyetin gönderilmesi İngiltere'nin Hindistan meselesini halletmek istediğini gösterdiği için Hindistan'da iyi karşılanmıştı. Hindistan'a gelen heyet ilk üç hafta içinde halkla daha sonra da Kongre ve Müslüman Birliği Partilerinin liderleriyle temas etmişti. Her iki parti, heyetle görüşmeler yapmak için dörder kişilik bir temsil heyeti seçmişti. Kongre, kendisinin Hindulara münhasır bir parti olmadığını göstermek için iki Hindu, iki de Müslüman delege seçmişti. Partiler heyetle görüşmeyi kabul etmekle heyetin teklif edeceği anayasayı da kabul etmiş olmayacaklarını önceden bildirmişlerdi. Çünkü görüşmeler esnasında gerek İngilizler ile Hindistanlılar gerekse Kongre ile Müslüman Birliği arasında derin görüş ayrılıkları çıkması çok muhtemeldi. Nitekim 5 Mayıs'ta

⁵⁶ D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.265; K.K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963, s.170vd; H. Qureshi, *The Struggle...*, s. 209vd.

⁵⁷ Geniş bilgi için bkz. Lord Sorensen, " *The Parliamentary Delegation to India January 1946* " **The Partition of India (Policies and Perspectives 1935-1947)**, London 1970, s.535 vd. K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s.234; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996 , s.467vd.

⁵⁸ Lord Pethick-Lawrence(Secretary of State for India), Sir Stafford Cripps (President of the Board of Trade) ve A.V. Alexander(First Lord of the Admiralty). Geniş bilgi için bkz. Robert Aura Smith, **Divide India**, New York 1946, s.23; M.A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.181; Sankar Ghose, **Political Ideas and Movements in India**, Calcutta 1975, s.127; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Deadlock, Frustration and Riots V (May 1946- February 1947)**, Karachi 2001 s.780vd.

konferans toplanır toplanmaz bu görüş ayrılıkları hemen ortaya çıkmış ve 12 Mayıs'ta konferans hiç bir sonuca varmadan kapanmıştır.⁵⁹

Müslüman Birliği, İngilizlerin taksimi kabul ettirmeden çekilmemelerini ve gerekirse kuvvet kullanarak Hindulara taksimi kabul ettirmelerini ve bir tek kurucu meclis değil de Hindistan için ayrı ve Pakistan için ayrı olmak üzere iki Kurucu Meclis istiyordu.⁶⁰

Ayrıca Müslüman Birliği istekleri ise;

a) Kuzeydoğu da: Bengal ve Asam, Kuzeybatıda: Pencâb, Kuzeybatı Sınır ili, Sind ve Belucistan, derhal Pakistan adı altında ayrı ve bağımsız bir devlet durumuna getirilmelidir.

b) Pakistan'la Hindistan'ın her biri kendi anayasalarını ayrıca yapmalıdır.

c) Her iki tarafta kalacak azlıklar için özel korunma hakları tanınmalıdır.

ç) Ancak bu esaslar kabul edilirse, Birlik istihale devresi için merkezde kurulacak olan müşterek hükümetin teşkiline iştirak edebilir.

Birlik, İngiltere hükümetini Müslümanların isteğine muhalif olarak bir merkez hükümetini zorla teşkil etmeye kalkışmanın tehlikesine karşı uyarır ve bunun Ağustos 1940 'ta Müslümanlara verilmiş olan sözün çiğnenmesi demek olacağını belirtir.

Kongre ise tam aksine tek bir Kurucu Mecliste ısrar eder ve İngilizlerin derhal ülkeden çekilmesini istiyordu. Pakistan meselesine gelince, İngilizler Hindistan'dan çekildikten sonra bunun, Birleşmiş Milletler dışında bir Milletlerarası Mahkemeye sunulacağını bildiriyordu.

Hiç bir anlaşmaya varılamadan görüşmelerin sona ermesi üzerine, heyet raporunda şunları bildirir;

a) Müslüman Birliği, Hindistan'ın bölünmeyip bir birlik halinde kalması hemen genel bir istek sayılabilir.

b) Müslümanlarda, ebedi bir Hindu egemenliği altına girmek kaygısı o kadar büyüktür ki bunu kağıt üzerine konulacak belgelerle gidermek imkansızdır.

c) Müslümanlar, Pakistan' ı teşkil etmek üzere Kuzeybatı'da Pencâb, Kuzeybatı Sınır Eyaleti, Sind ve İngiliz Belucistan'ı ve Kuzey-doğuda Bengal ve Asam illerini istiyorlar..

⁵⁹ Bkz. Bilal Şimşir, s. 165.; Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954,s.159vd vd; D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970, s.257

⁶⁰ Bu arada, Hind Müslümanlarının, Pakistan'ı gerçekleştirebilmek için son damla kanlarına varıncaya kadar hazır olduğunu da, basın yoluyla, ilan ediyordu. Bilal Şimşir, s.166

İstedikleri kabul edilirse ve bu iki bölgeyi teşkil edecek altı il onlara bırakılacak olursa orada nüfus şöyle olacaktır:

Pakistan'ın Kuzeybatı da bulunacak olan kısmı : (1941 sayımına göre)

İller	Müslüman Nüfus	Müslüman olmayan Nüfus
Pencâb	16.217.242	12.201 . 577
Kuzey-batı Sınır ili	2.788.797	249.270
Sind	3.208.325	1.326.683
İngiliz Belucistan'ı	438.930	62.70 1
	22.653.294	13.840.23 1
	(Yüzde 62,07)	(Yüzde 37,93)

Pakistan'ın Kuzeydoğu da bulunacak olan kısmı (1941 sayımına göre)

Bengal	33.005.434	27.301.09 1
Assam	3.442.479	6.762.254
	36.447. 913	34.063.345
	(Yüzde 51,69)	(Yüzde 48,3 1)

Pakistan dışında 20 milyon kadar Müslüman kalacaktır. ⁶¹

d) Bu rakamlar bize gösteriyor ki Müslüman Derneğinin istediği gibi bir Pakistan kurmak Müslüman-Hindu davasını çözmüş olmayacaktır. Heyetimiz, Pencâb, Assam ve Bengal illeri içinde ahalisi büyük çokluğu bakımından Hindu olan yerlerin Pakistan'a katılması için bir sebep görmemektedir; bu yapılırsa o yerlerde yaşayan Hindular bugün Müslümanların yaptıkları kadar şikâyetle bulunabilirler.

e) Bu gibi yerler ayrılınca Pakistan'ı kurup yaşatmak imkânsız gibi olur. Bu ayırma işi yapılırsa Kalküta kentiyle Batı Bengal'in büyük bir kısmı Bengal'den, Cüllündür ve Ambala bölgeleri de P Pencâb'dan ayrılmış olacak ve Sih cemaati ikiye bölünecektir. Bundan başka tarihi birer birlik Bengal ve Pencâb bölgelerinin ayrılmaları her bakımdan zararlıdır.

f) Hindistan'da yönetim, askerlik, ulaştırma ve sair bakımdan bütün tertibat tek devlet esası üzerine kurulmuştur. Bundan başka Pakistan'ın iki kısmı Hind yarımadasının en büyük tehlikeye maruz bölgelerini teşkil edecektir; bunların arazilerinin genişliği ise derinliğine bir savunma imkânını vermemektedir.

⁶¹ 1941 sayım sonuçları hakkında geniş bilgi için bkz. Shaukatullah Ansari, **Pakistan the Problem of India**, Lahore 1945,s.139;Hikmet Bayur, III.,s. 639; H. Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 2006, 211vd

g) Yerli Devletler için bölünmüş bir Hindistan'la işbirliği yapmak daha da güç olacaktır.

h) Pakistan'ın iki yarısı bir birinden bin kilometreden fazla bir uzaklıkta bulunuyor ve bir yarıdan ötekine ancak Hindistan'dan geçerek gidilebilecektir. Ancak Müslümanların Hindu birçokluğun egemenliği altına girerek kültürel, sosyal ve siyasal kaynaklarının onun eline bırakılması ihtimali karşısında duydukları kaygı da bir yana atılamaz.

İngiltere, İngiliz Hindistan'ından çekilince yerli devletler üzerindeki egemenliğini elde tutamayacağı için bu sorun da ayrıca çözümlenmelidir. Bütün bu düşüncelere dayanarak heyetimiz şöyle bir çözümleme biçimi önermektedir:

a) Bütün Hindistan'ı içine alan bir birlik kurulmalıdır. Bir teşekkül dış, savunma ve ulaştırma işleriyle uğraşmalı ve bu yön için gereken parayı tedarik edecek yetkilere malik olmalıdır.

b) Bu birliğin bir hükümet ve bir de meclisi olmalıdır. Orada İngiliz Hindistan'ı ile yerli devletler temsil edilmelidirler. Önemli bir cemaat meselesi ortaya çıktığında onun çözülmesi için bu mecliste hem genel çokluk hem de her cemaate mensup mümessiller arasında çokluk sağlanılmalıdır.

c) Yukarda birinci maddede sayılan konulardan başkaları, yerine göre illere veya yerli devletlere ait olacaktır.

ç) İller aralarında birlikler kurup hükümet ve meclislerini birleştirmekte ve illere ait meselelerin hangilerini bu birliklere devredeceklerini tayinde serbest olmalıdırlar.

d) Her il onar yıllık devreler sonunda bu hükümlerin değiştirilmesini isteyebilmelidir.

Hindistan'a gelmiş olan İngiliz bakanları, anayasayı tespit edecek olan kurulun şu suretle teşkilini önermişlerdir.

a) Yeni seçilmiş olan iller meclisleri bu kurul üyelerini seçsinler.

b) Her ilin orada bir milyon nüfusu için bir üyesi bulunsun.

c) Her ildeki başlıca cemaatlerden bu kurula gelecek üyelerin sayısı o ildeki o cemaat nüfusu ile mütenasip olsun.

ç) Her cemaate mensup üye il meclisinde kendi cemaati mensupları tarafından seçilsin. Bu seçim işinde üç türlü cemaat ve dolayısıyla üç türlü seçim kümesi tanımak yeter: Genel, Müslüman ve Sih. Bu son iki takıma mensup olmayanlar genel takımdan sayılmalıdırlar.

d. Yerli devletler de nüfuslarına göre temsil edilmelidirler.

İngiliz heyeti keza şu öğütleri verir:

a) Kurulacak olan Hindistan birliğinin anayasasını hazırlayacak mecliste esaslı noktaların karar altına alınmış satılması için onların Müslüman ve Hindu cemaatlerine mensup üyelerin ayrı ayrı çokluğunca tasvip edilmiş olması gerekir.

b) Egemenliğin İngilizlerden yerlilere geçmesi yüzünden çıkacak bazı meselelerin çözülmesi için Birliğin anayasasını yapacak olan meclisle İngiltere arasında bir anlaşmaya varılmalıdır.

c) Anayasa hazırlanıncaya kadar muvakkat bir hükümet kurulmalıdır.⁶²

Bu teklifleriyle heyet, taksim ve birlik tezlerini bağdaştırmak ve Müslümanlarla Hinduları Kurucu Meclis teşkilinde işbirliği yapmalarını sağlamak amacını güdüyordu. Bu plana göre, Prenslikleri ve İngiliz Hindistan'ını içine alacak bir Hindistan Birliği ve bunun bir yürütme ve yasama organı olacaktı. Dışişleri, Savunma ve Ulaştırma işleri bu birliğin yetkileri, diğer alanlar ise eyaletlerin yetkileri dahiline girecekti. Eyaletlerin de kendi yürütme ve yasama organları ve gruplaşma hakları olacaktı. Her grubun anayasası, onun yasama uzvunun kararıyla 10 yıllık devre sonunda değiştirilebileceğine dair hem Birliğin, hem de grupların anayasalarına hükümler konacaktı.⁶³

Hindistan Birliği için Kurucu Meclis Eyalet Meclislerince seçilecekti. Eyalet Meclisleri de, her bir milyon için bir temsilci olmak üzere, ayrı ayrı dinî camialar tarafından seçilmiş olacaktı. Eyalet temsilcileri, A grubu (Madrâs, Bombay, Birleşik Eyaletler, Bihar, Orissa, Merkez Eyaletleri), B grubu (Pencâb, Kuzey Batı Sınır Eyaletleri, Sind) ve C grubu (Bengal ve Assam) olmak üzere üç gruba ayrılmış olacaktı.⁶⁴ Kurucu Meclisin ilk hazırlık çalışmasından sonra, eyalet delegeleri bu üç grupta toplanıp ilgili eyaletlerin anayasalarını hazırlayacaklar ve bunların bir grup anayasası olup olmayacağına karar vereceklerdi. Bu arada Kral Naibi, memleketi anayasa hazırlanıncaya kadar idare

⁶² Hikmet Bayur, s. 640 vd.; Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan... II.**, s. 538vd. H. Qureshi, *The Struggle...*, s. 211vd.

⁶³ K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976,s.247 vd; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Deadlock, Frustration and Riots V (May 1946-February 1947)**, Karachi 2001, s.787

⁶⁴ Son iki grup, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerin temsilcilerinden müteşekkildir. Muhammad Munir, **From Jinnah to Zia** , Lahore 1980, s.1vd.; A.Qayyum –M.Brelvi, s.291; Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954,s.159 vd; Richard Symonds, s.68

etmek üzere, başlıca büyük partilerin temsilcilerinden müteşekkil bir geçici hükümet kuracaktı.⁶⁵

Görüldüğü gibi, plan açıktan açığa bir Pakistan devleti kurmuyordu. Buna rağmen Müslüman Birliği, gruplaşma hakkı prensibi ile Müslümanların menfaatlerinin garanti altına alınmış olduğundan memnun kalmıştı. Planın sonuna kadar götürüleceğine dair Kral Naibi'nden teminat aldıktan sonra 6 Haziran 1946' da Müslüman Birliği 16 Mayıs plânını kabul etmiş ve geçici hükümete girmeye razı olmuştur.

Kongre ise plânın yalnız Kurucu Meclise dair olan kısmını kabul etmiş ve geçici hükümete katılmayı reddetmiştir. Bu arada Kongre başkanlığında bulunan Mevlana Abdülkelem Azad, başkanlıktan çekilmiş yerine Javaharlal Nehru seçilmişti.⁶⁶

Kabine heyeti, geçici hükümet hakkındaki müzakereleri geri bıraktı; Kral Naibi ise devlet memurlarından müteşekkil bir başka hükümet kurdu.

Müslüman Birliği, yeni bir İngiliz manevrası karşısında bırakılmıştı. Gerçekten Kral Naibi, sözünü tutmamıştı. Üstelik geçici hükümetin 5 Kongre temsilcisi, 5 Müslüman Birliği ve 2 de diğer temsilciler olmak üzere 12 üyeden teşekkül edeceği bildirilmiş olduğu halde, sonradan bu da 6 Hindu, 3 Müslüman Birliği, 1 Hristiyan, 1 Sih ve 1 Pars temsilciler olacak şekilde değiştirilmişti. Bunun üzerine 27 Temmuz'da Müslüman Birliği, 16 Mayıs plânını kabul etmekten vazgeçtiğini bildirdi.

Kongre, merkez yönetimde gücü Müslüman Birliği ile paylaşmak istemeyince, Jinnah 16 Ağustos 1946'da Müslüman Birliği işbirliğine yönelik politikasından tamamen vazgeçerek ayrı ve bağımsız bir devlet talebini ortaya koydu. Jinnah Müslüman nüfusun etkisini göstermek amacıyla 16 Ağustos 1946'yı *Doğrudan Eylem Günü* olarak ilan etti. Pakistan amacını gerçekleştirmek için artık “*doğrudan doğruya hareket*” etmeye karar verilmiştir. Bütün memlekette mitingler tertiplenerek planın mahiyeti İngiliz köleliğinin ve gelecekteki Hind hâkimiyetinin kötülükleri bütün Hind yarımadasındaki Müslümanlara anlatıldı. Bununla beraber, bu “*doğrudan doğruya hareket*” kan dökülmesine kadar

⁶⁵ Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989, s.879; Ishtiaq Ahmed, **The Pakistan Military in Politics: Origins, Evolution, Consequences**, New Delhi 2013, s.32; I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.880vd.

⁶⁶ Kongre'in yeni başkanı Cevherlal Nehru, Müslüman Birliğince ümid kırıcı sayılan demeçlerde bulunur. anayasayı yapacak meclisin Hindistan'ın geleceğini tespite tam yetkili ve her şeye egemen bir teşekkül olacağını söyler. Dernek bundan, oradaki Hindu çokluğun Müslüman isteklerine hiç aldırmaz etmeyeceği, bu suretle İngiliz bakanlarını mayıs önergelerinden de dönüleceği anlamını çıkarır, ve anayasa meclisine iştirak etmemeğe karar verir (Temmuz-Ağustos 1946). Hikmet Bayur, III, s.643

gitmemiştir. Fakat Müslüman Birliği ilk defa olarak, anayasa metodlarını terk ediyor ve “doğrudan doğruya harekete” geçiyordu. Müzakereler hiçbir fayda vermemiştir.

Öte taraftan 10 Ağustos 1946 da, Kongre planının bütünü kabul etmiş ve 24 Ağustos’ta Kral Naibi başkan ve Nehru ikinci başkan olmak üzere sadece Kongre üyelerinden müteşekkil bir geçici hükümet kurulmuştur. Hindu çoğunluğundan müteşekkil bir merkezî hükûmetin kurulması, bardağı taşıran son damla oldu.

Netice itibariyle çıkmazın eşiğine gelinmiştir. Kongre ve Müslüman Birliği Hindistan’da daha fazla otonomi isterken bu süreci uzatmak için mücadele eden İngilizlerin, yönetimi Hintlilere devretme istekleri zihinlerde soru işareti yaratmıştır.

Bu arada pek çok yerde Müslim ve gayri Müslim çarpışmaları ve hatta öldürülmeleri oldu ancak bunlar önlenilemedi. Bilhassa Kalküta, Doğu Bengal ve Bihar’da Müslüman-Hindu vuruşmaları çetin idi ve katliam boyutuna varan olaylar yaşandı. Durum Hindistan’ın kuzeyinde pek çok yerde toplumsal ayaklanma ve şiddet olaylarına yol açmıştır. Bunun üzerinedir ki, memleketin birçok yerlerinde kanlı hâdiseler başlamıştır. Bu arada yalnız Kalküta’da 4 bin, Bihar’da ise 5 bin kişi ölmüştür.⁶⁷ Ekim ortasında Kongre tüm bu sosyal çatışma olaylarını ayıplar önlenilmesi için Müslümanlarla bir anlaşma zemini bulunması gerektiği kanaatindeydi. Nehru işler düzelmezse mücadeleden çekinilmeyeceğini, Birlik anayasa meclisine girmese dahi anayasa yapma işinin yürütüleceğini, Kongre'nin bağımsız bir cumhuriyet isteyeceğini ve “*Geçmişte İngilizlerle savaştık, gerekirse yeniden savaşırız*” diye belirtir. Bu açıklamalardan sonra Müslüman Birliğini anayasa meclisine girmeye bir kere daha davet eder.

Müslüman Birliği, bir müddet daha merkezî hükûmete girmemekte ısrar etti. Fakat bunun yine Müslümanların zararına olduğunu görerek bu ısrarından vazgeçti ve Ekim 1946 ‘da Liyakat Ali Han başkanlığındaki 5 kişilik Müslüman Birliği temsilcileri hükûmette yerlerini aldılar. Bununla beraber, temsilcileri seçilmiş olduğu halde, Müslüman Birliği

⁶⁷ Müslüman Birliğine mensup yüzleri örtülü kadınlar 16 Peşaver sokaklarında bir nümayiş yapmışlar ve başlıca telefon, santrallerini işgal etmişlerdir. Kadınlar, memurları dışarı attıktan sonra bir buçuk saat kadar kontrol salonunda kalmışlardır. Bundan sonra nümayişçiler, binaya birliğin bayrağını çekmişlerdir

17 Mayıs 1947, HİNDİSTAN — Lahor, Ayın Tarihi ; Pencâb'ın merkezi Lahor'da bu sabah vukua gelen kargaşalıklarda altı kişi ölmüş, yirmi iki kişi de yaralanmıştır. Bu arada el bombaları ve silâhlar atılmış, bazı infilâklar vukubul muştur. Askerler, silâh bulmak, mâksadiyle evlerde araştırmalar yapmaktadır. 18 Mayıs 1947HİNDİSTAN — Lahor, Ayın Tarihi; Müslümanlardan mürekkep bir grup, Lañior varoşlarından birinde Şih'lerle meskûn bir mahalle akın etmiştir. Şih'-ier mukabelede bulunmuşlardır. Uç müslüman ölmüştür. Lahor'da yangın Çıkarmak için bir kaç teşebbüs yapılmıştır. Pazar günü Mahor civarında çıkan yangın neticesinde 90 kişi tevkif edilmiştir. 20 Mayıs 1947HİNDİSTAN — Lahor:Ayın Tarihi; 22 Mayıs 1947 Kalküta'da Müslümanlarla Hİndli-ler arasında çıkan karışıklıklar netice-sinde 2 kişi ölmüş 30 kişi de yaralıdır. 114 kişi tevkif edilmiştir. 23 Mayıs 1947, HİNDİSTAN — Lahor:

kurucu meclise katılmadı. İlk defa 9 Aralık 1946'da toplanan Kurucu Meclis ise teklif edilen gruplara ayrılmaksızın doğrudan doğruya bir anayasa hazırlamaya koyuldu. Bundan başka Kurucu Meclis 22 Ocak 1947'de bağımsız bir Hindistan Birliği kurulmasına dair bir karar sureti kabul etti. Bunun üzerine Müslüman Birliği, Kurucu Meclisin çalışmalarının 16 Mayıs beyannamesine uymadığını, binaenaleyh kararlarının gayri meşru sayılacağını bildirdi ve bu Meclisi dağıtması için İngiltere nezdinde talepte bulundu. Öte taraftan Kongre ve Kurucu Meclise boykot ilân eden Müslüman Birliğinin geçici merkezî hükümetten de temsilcilerini geri çağırmasını istedi.⁶⁸

Tüm bu gelişmeler olurken İngiltere Başbakanı Mr. Attlee, 20 Şubat 1947'de çok önemli bir açıklamada bulunarak: *"İngiltere hükümetinin en geç Haziran 1948 tarihine kadar Hindistan'dan çekileceğini"* bildirdi. Bu tarihi karar hem Müslüman Birliği hem de Kongre tarafından iyi karşılanmış⁶⁹ yalnız her iki parti de iktidarın nasıl el değiştireceği hususundaki açıklamaların müphem olmasını tenkit etmişlerdir.⁷⁰

İngiliz hükûmeti, Hindistan'dan çekilme kararının ilanıyla beraber, aynı zamanda Kral Naibi Lord Wavell'in yerine Lonrd Mountbatten'in (1900-1979)⁷¹ tayin edileceğini de bildirmişti. Lord Mountbatten'in başkanlığında iki Müslüman Birliği temsilcisinden (Liyakat Ali Han ve Abdur Rab Niştar) ve iki Kongre temsilcisinden (Sardar Patel ve Dr. Rajendra Prasad) müteşekkil bir Taksim Komitesi kuruldu. Bunun çeşitli uzmanlar komiteleri vardı. Taksim komitesi, bir koordinasyon komitesi kanalıyla meseleleri ilgili komite ve' talî komitelere tevzi ediyordu.⁷²

Yeni Kral Naibi Lonrd Mountbatten, 22 Mart 1947'de Yeni Delhi'ye geldi ve gelir gelmez görüşmelere başladı. Jinnah ve Gandhi de sık sık kendisini ziyaret ediyorlardı.⁷³ Lonrd Mountbatten, durumun hiç te ümit verici olmadığını anlamakta gecikmedi.

⁶⁸ Ishtiaq Ahmed, *The Pakistan Military in Politics: Origins, Evolution, Consequences*, New Delhi 2013, s.31

⁶⁹ Gandhi Nehru, bu akşam yayınladığı bir demeçte, almış olduğu karardan dolayı Attlee'yi tebrik etmekte ve Hint Müslüman Birliğini işbirliğine davet eylemektedir. Hindistan-Yeni Delhi, **Aynı Tarihi**, 22 Şubat 1947.

⁷⁰ Fakat işçi hükümetinin bu kararına karşı en büyük tepki, İngiliz parlâmentosundaki muhafazakâr muhalefetten gelmiştir. Muhafazakârlar, Müslüman Birliği ve Kongre arasında bir anlaşma temin etmeden ve İngiltere'nin çekilme şartlarına dair bir andlaşma imzalamadan çek ilme tarihini ilân etmenin yanlış bir hareket olduğunu ve bu 14'. aylık devrenin bir anayasa hazırlamak için çok kısa geleceğini söyleyerek şiddetli tenkitlerde bulunmuşlarsa da sonunda 185 e karşı 337 oyla mağlup edilmişlerdir. Hikmet Bayur, III, s.647.

⁷¹ Lord Louis Mountbatten (1900-1979), Hindistan'ın son genel valisi olup Hindistan yarımadasındaki Hindu ve Müslüman topluluklarının ayrı birer bağımsız devlet kurmalarını öngören ve kendi adıyla anılan planı kabul ettirmeyi başardı. Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman(Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997, 249vd.

⁷² Muhammad Zafrulla Khan, **The Agony of Pakistan**, Lahore 1974, s.27 vd.

⁷³ Bu görüşmelerin içeriği hakkında bkz., Muhammad Zafrulla Khan, **The Agony of Pakistan**, Lahore 1974, s.44 vd. Maulana Abul Kalam Azad, **İndia Wins Freedom**, New Delhi 2001, s.201vd.

Gerçekten geçici hükümette iki ayrı blok birbirine zıt birer politika tutturmuş, devlet memurları arasında ikilik almış yürümüştü. Memleketin her tarafında Hindu-Müslüman kargaşalıklarına ve çarpışlarına sık sık rastlanmaktaydı. İngiliz askerleri, Hindistan'ı terke hazırlanıyorlardı ve Hindistan ordusunun mâneviyatı bozulmuştu.⁷⁴

Kuzey Hindistan'ın büyük bir kısmına yayılmış bulunan kargaşalık ve vuruşmaların yarattığı hava içinde Müslüman Birliği ile Kongre, söylev, demeç ve yazı şeklindeki siyasal tartışmalarına devam ederler. Mart 1947 sonunda Jinnah'ın " *Hindistan'ı bölüp onu mes'ud kılmak, birleşik bir Hindistan için savaşım her şeyi yok etmekten daha iyidir* " demesine karşılık olarak Jawaharlal Nehru şu yolda konuşur: "*Pakistan için ayak direyenlere istediklerini verebiliriz, şu şartla ki onlar da bu devletin içinde kalmak istemeyen bölgeleri bu iş için zorlamasınlar.*" Bu Birlik eğer Bengal ve Pencâb illerinin bölünmesine ve onların halkının çokluğu bakımından Müslüman olmayan kısımlarının Hindistan'da kalmasına razı olursa, biz de Pakistan'ı kabul ederiz demektir.⁷⁵

E.PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULMASI VE SINIRLAR KOMİSYONU

Durumun bir çıkmaza doğru gittiğini gören Kongre Partisi, nihayet Pakistan milletinin hakkını teslim etmek zorun da kaldı ve Lord Mountbatteh'in de onaylaması ile de Hindistan'ın Pakistan ve Hindistan diye ikiye bölünmesini kabul etti fakat Hindistan'ın taksimini kabul ederken bazı eyaletlerin de Pakistan ve Hindistan arasında taksim edilmesi şartını koydu.

Müslüman Birliği, Pakistan'ın sınırları içine altı eyaletin girmesini istemekteydi: Pencâb, Assam, Kuzey Batı Sınır Eyaleti, Belucistan, Sind ve Bengal.⁷⁶

Kongre, Pencâb ve Bengal eyaletlerinin bazı bölgelerinde oldukça kalabalık bir Hindu nüfusu da bulunduğundan şimdi bu iki eyaletin de Pakistan'la Hindistan arasında taksim edilmesini istiyordu. Müslüman Birliği, bunu reddetti. Eğer böyle bir taksim kabul edilecek olursa diğer eyaletlerde de aynı yola başvurmak mantıkî bir zaruret olacaktı. Gerçekten Hindistan'a bırakılan eyaletlerin bazılarında Müslümanlar yok değildi, hatta

⁷⁴ Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Achieving the Goal VI (March- August 1947)**, Karachi 2002, s. 444vd.

⁷⁵ Hikmet Bayur, III., s.649.; Sarvepalli Gopal, **Jawaharlal Nehru A Biography (1947-1956) II.**, Madras 1985; H. Qureshi, *The Struggle...*, s.220vd

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz. K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976,s. 276 vd.; I.H.Quresshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006, s.879vd.; Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan... II.**, s. 566vd.; M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.174.

bunların çoğunlukta olduğu bölgeler de vardı. Nitekim Birleşik Eyaletlerde ve Bombay eyaletinde Müslüman Birliği mensupları hemen böyle bir taksimi ileri sürmüşlerdi. Oysa ki Jinnah'ın kanaatine göre böyle bir yola gitmeksizin nüfuz mübadelesi hakkında bir anlaşmaya varılabılırdı. Kongrenin bunu kabul etmemesi üzerine Jinnah daha da ileri giderek, Pencâb ve Bengal'in taksiminde ısrar edilecek olursa, Pakistan'ın doğu ve batı kısımlarını birbirleriyle birleştirecek bir koridor isteyeceğini ileri sürdü.

Bu nokta üzerinde Lord Mounbatten hakem rolü oynadı ve plana göre; bugün çalışmakta olan anayasa meclisinden başka bir ikinci meclis daha teşkil edilecektir. Birinci meclise girmek istememiş olan bölgelerin temsilcileri bu yeni meclise katılabileceklerdi. Her iki meclis ancak temsilcilerinin çokluğu kendisine katılmak isteyen bölgeler için anayasa tasarısı yapabileceklerdi. Bu suretle İngiliz hükümeti egemenliği kime veya kimlere devredeceğini bilecektir.

-Bengal ve Pencâb illerindeki yasama meclisleri iki kısım olarak ayrı ayrı toplanacaklardır bunlardan birinde halkın çokluğu Müslüman olan bucakların sayılabları öbüründe de bu illerin kalan bucaklarının sayılabları bulunacaktır.

-Ayrı ayrı toplanan bu iki takım sayılabları ilin bölünmesini isteyip istemediklerine dair oy vereceklerdir. Eğer her iki kısımda da bölünme lehinde bir çokluk hasıl olursa o il bölünecektir.

-Ancak eğer il bölünmeyecek olursa onun temsilcilerinin hangi anayasa meclisine gitmek isteyeceklerini tespit için yukarda sözü geçen oy toplama işinden önce Bengal ve Pencâb il meclislerindeki sayılablarının her iki takımını bir arada toplanıp bu hususta oy vereceklerdir.

Kuzey batı sınır eyaleti, Assam, Belucistan da oylamaya gidilmesi gerektiği belirtilir. Yeni Delhi'de yapılan bir yuvarlak masa konferansı sırasında 3 Haziran 1947 de sunduğu İngiliz İmparatorluğu'nu bölme planlarını açıklamıştır.⁷⁷ Bu plana göre, Pakistan'ın sınırları içerisinde girmesi istenen eyaletler halkının fikri alınacak, yani bir referandum yapılacaktır. Eğer halk, taksim lehinde oy verirse ondan sonra sınırları çizmek için Kral Naibi, bir *Sınırlar Komisyonu* kuracaktır. Hem Kongre hem de Müslüman Birliği Mountbatten planını kabul etti.⁷⁸ Müslüman Birliği 9 Haziran'da bu önergeyi yarı tatmin

⁷⁷ Hindistan — Yeni Delhi, 3 Haziran 1947 Ayın Tarihi.

⁷⁸ Geniş bilgi için bkz. Mushtaq Ahmad Mir, "India- Pakistan; the History of Unsolved Conflicts", **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, XIX/4, 2014, s.103; K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976, s.277; . N. Pandey, *The Indian Nationalist*

edici saymakla birlikte kabul eder. Jinnah “*Güve yemiş bir Pakistan hiç olmayan bir Pakistandan daha iyidir.*” Diyerek önerileri kabul eder.⁷⁹ Kongrede sonu gelmeyen Müslim ve gayrı Müslim çekişmelerine ancak Pakistan’ın ayrı bir ülke olarak kabulü sayesinde bir son verileceğine, İngiliz önergesinin ülkede yabancı egemenliğini sona erdirmek için tek yol olduğuna kara verdi böylece önerileri kabul eder.⁸⁰

3 Haziran 1947’de genel vali Louis Mountbatten taksimine göre alt kıta, Hindistan ve Pakistan olarak iki ayrı ulusa bölünmüştür. Pancab ve Bengal de Müslüman çoğunluk bölgeler ikiye bölünecekti. Ayrıca Pakistan’da kendi içinde doğu ve batı olarak ikiye bölünmüş oldu. Böylece Hindistan ve Pakistan’ın İngiliz sömürgeci topluluğunun müstakil ve kendi kendini yöneten dominyonları olarak doğuşu gerçekleşti.⁸¹

Hind yarım adasındaki tüm bu gelişmeler neticesinde 14 Ağustos 1947’den itibaren Hindistan ve Pakistan diye ikiye bölünmekte ve “*Bağımsız Dominyon*”⁸² adı altında fiilen bağımsız olmaktadır.⁸³ İngiliz hükümeti egemenliğini Hindistan ve Pakistan’a devretmeyi kabul etmiştir. 15 Ağustos 1947⁸⁴ Pakistan devleti İngiliz Sömürgeler Topluluğunun dominyonu olarak vücut buldu ve Jinnah genel vali kabul edildi. Geçici Pakistan hükümetinin başına uzun yıllar Müslüman Birliğinin Genel Sekreterliğini yapmış olan Liyakat Ali Han getirilmiştir. Böylece Pakistan bağımsızlığını kurmuş oldu.⁸⁵ Binlerce insan “*Pakistan zindebad, Pakistan zindebad*” diye bağırır.⁸⁶

Movement 1885-1947, New Delhi 1979, s. 197 vd.; I. H. Qureshi, **A Shourt History of Pakistan**, Karachi 2006, s.883; 3 Haziran 1947 Hindistan-Yeni Delhi, Ayın Tarihi

⁷⁹ Richard Weeks, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s. 90

⁸⁰ 3 Haziran 1947 tarihli İngiliz Önerisi Kongrece 29 oya karşılık 157 oyla kabul edilir. Gandhi ‘ye göre Kongre bununred ederse dünya karşısında çok güç duruma düşeceğini belirtir. Hikmet Bayur, s. 652; K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976,s.276.

⁸¹ Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s. 131; H. Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 2006, s.249vd.

⁸² Dominyon tabirinin hukuki anlamına göre, iç ve dış işlerini kendi meclislerinin denetlemesi altında diledikleri gibi görmekte tamamiyle serbest olan, fakat İngiltere kralını kendi hükümdarları bilen devletlerdir. Geniş bilgi için bkz. Muhammad Zafrulla Khan, **The Agony of Pakistan**, Lahore 1974, s.86vd.; S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996,s.518,528vd.

⁸³“*India Independent: British Rule ends*”, **The Hindustan Times**, New Delhi 15 Ağustos 1947.

⁸⁴ Bu tarih her yıl Pakistan’ın milli bayramı olarak kutlanır. Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan... II.**, s. 569 vd.

⁸⁵ Bu rakamlar ortalama bir fikir edinilmesini sağlamak için verilmiştir net değildir. Geniş bilgi için

bkz.Muhammad Zafrulla Khan, **The Agony of Pakistan**, Lahore 1974, s.97; ; R. R. Sethi, **The Cambridge History of India IV**,s. 659; Bipan Chandra, **India’s Struggle for Independence**, New Delhi 1989, s.487vd.

⁸⁶ Pakistan Zindebad: Uzun yaşa Pakistan. Bkz. Richard Weeks, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, s.91; Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman(Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997, s.287.

Bu tarihi hadise karşısında, memleketin kurucusu ve aynı zamanda büyük bir mimarı olan Kaid-i Azam Muhammed Ali Jinnah şunları söylemiştir:

“On seneden beri uğrunda mücadele edip canla başla çalıştığımız bir gaye, Pakistan’ın kuruluşu, bugün Allah’ın delâleti ile hakikate erişmiş bulunmaktadır. Kendi deha ve medeniyetimize göre tekâmül edebilecek, İslâm akidelerinin ve içtimâî adaletin hür ve serbest bir saha bulabileceği bir devlet kurmak en büyük emelimizdir.

İktidar devrildiği sıralarda vuku bulan geniş ölçüde kargaşalıklar ve kütle halinde hicretler büyük güçlükler ve engeller meydana getiriyordu. Yarım milyon Müslümanın öldürüldüğü, elli bin Müslüman kadının kaçırıldığı, yedi milyon Müslümanın Hindistan’da ki evini barkını terk ederek Pakistan’a mecburen hicret ettiği tahmin edilmektedir.

Eşi asla görülmemiş bir ölçüde ahali muhacereti ve o ıstırap verici şartlar, Pakistan ekonomisine azami derecede de yük olmuştur.

Bu muazzam ahali teatisi, ulaştırma ve haberleşme sistemlerini gayri muntazam bir hale soktu. Ayrıca Pakistan hükümeti tren nakliyatı için kömür stoku hususunda Hindistan’a güveniyordu. Bu hususta gereken malzeme mevcut olmadığından demiryolu servisi büyük tehditlere uğradı. Pakistan bölgesindeki ticaret ve endüstrinin büyük bir kısmı gayri-müslimlerin ellerindeydi. Bunların kütle halinde muhaceretleri, ekonomi de telafisi uzun bir zaman ihtiyaç gösteren bir açık meydana getirdi. Pakistan bankalarında ekseriyetle gayri-müslim memurlar çalışmakta idi. Bunların işlerinden ayrılmaları bazı dairelerin kapanmasına, bazılarının da fena işlemesine sebep oldu, Pakistan merkezi hükümeti, hemen hemen hiç yoktan meydana getirildi. Hükümete ait birçok istatistiki malûmat Hindistan’dan Pakistan’a transit geçerken yolda tahrip edildi. Kırtasiye ve mobilya kabilinden pek az bir şey ele geçmişti. Hükümet için lüzumlu bazı eşhas, kargaşalıklar dolayısıyla Hindistan’da alıkonulmuştu. Sonradan bunların memleketlerine dönmeleri büyük gayret ve masraflara mal oldu. Karaçi’de ki ofis ve iskan yerleri kifayetsizdi. Aynı güçlüklerle Doğu Pakistan’da da tesadüf edildi. Bütün bu halledilemeyecek gibi görünen güçlükler, milletin babası Muhammed Ali Cinnah’ın kurucu ve ruh katıcı önderliği ve Pakistan Hükümeti ile her sınıf Pakistan halkının azim ve sebatı sayesinde halledilmişti.”⁸⁷

Pakistan'ın büyüklüğü 940.000 kilometre kare ve nüfusu yaklaşık 80.000.000 kişidir. Pakistan bir birinden çok uzakta bulunan iki parçaya bölünmüş bir durumdadır. Onun

⁸⁷ Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Achieving the Goal VI (March- August 1947)**, Karachi 2002, Pakistan Postası, s.7

Doğu Bengal ile Assam ilinin ufak bir kısmını kapsayan Doğu parçasının büyüklüğü 140.000 kilometre kare ve nüfusu 46. 720. 000 kişidir. Pakistan'ın: Batı- Pencâb, Sind, Kuzey- Batı Sınır ili ve İngiliz Belucistan'ını kapsayan Batı kısmının büyüklüğü 800.000 kilometre kare ve nüfusu 33. 540. 000 kişidir. Pakistan'a katılmış olan yerli devletlerin büyüklüğü 200.000 kilometre kare ve nüfusu 2.000.000 dir. Buna göre Pakistan 1.140.000 kilometre kare büyüklükte ve 82 milyon kadar nüfusu olan bir devlettir.⁸⁸Hindistan dominyonunun büyüklüğü üç buçuk milyon Kilometre kare ve nüfusu 310.000.000 kadardır. Henüz durumu belli olmayan Keşmir'in büyüklüğü 218.000 kilometre kare ve nüfusu 4 milyon kişiye yakındır.⁸⁹

Doğu Bengal, Batı Pencâb, Sind, İngiliz Belucistanı ve bunlardan başka o sırada ahalisi arasında yapılmakta olan seçim sonucu uygun çıkarsa Kuzeybatı Sınır ili hep birden Pakistan'ı teşkil edeceklerdir. Bu seçimler sonunda bu il de Pakistan'a katılmıştır. Asam ilinin Saylhet bucağında yapılan seçimlerde onun Doğu Bengal'e ve dolayısıyla Pakistan'a katılmasını gerektirmiştir. Pakistan ve Hindistan bu iki devlet gruplar arasındaki çekişmenin en kanlı olduğu bir zamanda doğmuştu. Bu her iki taraftaki bölgelerde milyonlarca insanın yer değiştirmesi demekti. Pakistan devleti merkezi idari kurumlarıyla temelden kurulmaya başlamıştı. Karşılıklı göçmen akını iki ülkeyi de etkileyecektir. Hindistan tüccarları, bankerleri, doktorları ve teknik personelin büyük kesimini içine aldı.⁹⁰

15 Ağustos 1947'de Hindistan ve Pakistan devletlerinin kurulmasından sonra İngiliz himayesindeki 584 irili ufaklı nizamlık, nevvablık, prenslik, racalık ve sultanlıkların⁹¹ nüfus yoğunluğu, dini ve etnik yapı, coğrafi konum gibi özelliklerine ve halklarının arzularına göre bu iki devletten birine katılmaları veya bağımsızlığı seçmeleri hususunda

⁸⁸ Bu rakamlar net rakamlar değildir. Hikmet Bayur, III., s.657.

⁸⁹ Ek.6.

⁹⁰ Yeni dominyonların yasama meclisleri her türlü kanun yapmaya yetkilidirler ve oralardaki genel valiler, kral adına, bunları tasvibe yetkilidirler. İngiltere hükümetinin bu iki dominyonla ilgisi kalmamıştır. İngiltere kralının Hindistan yerli hükümetleri, oymak başkanları vesaire üzerindeki hükümlerine sona ermiştir. ve aradaki bütün antlaşmalar bundan böyle hükümsüzdür. Kral artık “Hindistan İmparatoru” ünvanını taşımayacaktır. 15- Ağustos 1947 de Hindistan'dan çekilecekleri bildirildi. Kral VII. George, Hindistan İmparatoru olmaktan çıkıyordu ve Lord Mountbatten 31 Mart 1948 tarihine kadar, “Genel Vali “ sıfatı ile görevi başında kalacaktı.

⁹¹ Mihrâce (Maharaca), Raca, Nawab gibi ünvanlar Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazandıkları 15 Ağustos 1947'ye kadar varlığını devam ettiren “Hindistan Devletleri “ yani Büyük Britanya'nın doğrudan yönetmediği, fakat belli anlaşmalar çerçevesinde kendine bağladığı yarı bağımsız yerel devletlerin hükümdarları tarafından şeref ve üstünlük derecelerini göstermek için kullanılan ifadelerdir. Halil Toker, “*Cunagarh ve Haydarabat Bağlamında Keşmir'in Hindistan'a İlhakı Üzerine Bir Değerlendirme*”, **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003, s.67

serbest bırakıldı.⁹² Hind yarımadasında her ne kadar bağımsızlık kazanılsa da bu sevinç kısa sürede yerini karmaşaya, çatışmaya bıraktı. Hind yarım adasının Hindistan ve Pakistan adı altında ikiye bölünmesi Müslim – gayri Müslim ahali arasında toplu kıyımlar, kan dökülmelerini de beraberinde getirmiştir.

F. PRENSLİKLER MESELESİ

Hind yarımadası Hindistan ve Pakistan olarak her ne kadar ikiye bölünse de sayıları 500 den fazla olan Prenslikler-Hindistan Bağımsızlık Kanunu gereğince serbest bırakılmışlardı. Bunlar bağımsızlıklarını ilan edebilecekleri gibi, Pakistan veya Hindistan dominyonlardan birine katılabilirlerdi. Bu prensliklerden Chitral, Bahawalpur, Khairpur, Kalat, Dir ve Sulvat prenslikleri Pakistan’a iltihak etmişlerdi.⁹³ Ancak bazı prensliklerin hangi devlette kalacağı büyük bir problem olmuştur. Prensliklerden bilhassa üç tanesi Hindistan’la Pakistan arasında şiddetli anlaşmazlık konusu olmuştur ki bunlar, Cunnagarh, Haydarabad ve Keşmir idi.

a. Cunnagarh Meselesi

Anlaşmazlık konusu olan Prensliklerden bir tanesi Cunnagarh idi. Bu Prensliğin 800 bin kadar olan nüfusunun, çoğunluğu Hindu idi fakat başındaki Prens Müslümandı. Karadan Hindistan topraklar ile çevrilmiş bulunan ve ancak denizden Pakistan’la irtibat temin edebilen bu Prenslik, başındaki Prens’in kararıyla Eylül 1947 de Pakistan’a katılmaya karar verdi. Bunun üzerine halkın bir kısmı ayaklanarak Hindistan ordusunu davet etti. Hindistan halkın çoğunluğunun Hindistan’la birleşmek istediğini gösterdi ve bu Prensliği kendisine kattı. Hindistan’ın bu hareketini Pakistan, Güvenlik Konseyine şikâyet etti. Fakat bir sonuç alınamadı Cunnagarh Hindistan’a bağlı olarak kaldı.⁹⁴

b. Haydarabad Nizamlığı Meselesi

Haydarabad Nizamlığı,⁹⁵ Hindistan’ın güneyinde Bâbürlü devlet adamı Nizâmülmülk Âsafcâh’ın kurduğu 1724-1948 yılları arasında hüküm sürmüş bir İslâm

⁹² Azmi Özcan, “*Dünden Bugüne Keşmir ve Keşmir Meselesi*” **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003, s.79 ; S. Athar Abbas Razvi , “Keşmir,” **DİA/ XXV**, s.325.

⁹³ Bkz. Ali Cahit Özgül, s.46

⁹⁴ Bilal Şimşir, s.175

⁹⁵ Nizamlar, genellikle politikalarını içinde bulundukları şartlara göre belirlerlerdi. Haydarabat Hindistan’ın en büyük eyaletiydi. Toprak bütünüyle Bom Körfezi’nin, Madras’ın Hindistan vilâyetleri ile Merkezi İller ile sınırdırlar. Richard Symonds, s.78; Haydarabat Nizamlığı hakkında geniş bilgi için bkz. R.C. Majumdar,

devletidir. 1713-1724 yılları arasında vali olan Nizâmülmülk Âsafcâh Kamerüddin Çîn Kılıç Han'ın 1724 yılında bağımsızlığını ilân etmesiyle ortaya çıkmıştır.⁹⁶ 1857 yılına kadar Babürlü İmparatorluğu hâkimiyetinde olan bu Nizamlık bu tarihten sonra İngiltere'ye tabi oldu.

Haydarabad Nizamlığın da halkın çoğunluğu Hindu, başındaki Prens, Müslümandı. Hindistan'ın en büyük Nizamlığı olan Haydarabad'ın nüfusu yaklaşık 16 milyondur.⁹⁷ Burası Müslümanların en önemli kültür merkezlerinden biri ve eski Türk-Moğol İmparatorluğu'nun sembolü ve son kalesi idi.⁹⁸ Ne var ki Haydarabad Nizamlığı her taraftan Hindistan topraklarıyla çevrilmişti ve Pakistan'la deniz veya kara yoluyla irtibatı yoktu. Buna rağmen Müslüman ahalinin Pakistan'a duygusal ve kültürel bir ilgisi vardı ve Pakistan'la birleşmek istiyordu.⁹⁹ *Nizam va İttihad-ül-Müslimin partisi*, bağımsız kalmak istedi. Hindistan bunu kabul etmeyip savaş açtı. Savaş sonunda Haydarabad Nizamlığı savunma ve dış işlerinde Hindistan'a bağlı, içişlerinde bağımsız olması kabul edildi. Hindistan'la Statükonun muhafazası için bir yıllık bir antlaşma imzalandı.

Fakat daha antlaşma müddeti bitmeden Ağustos 1948'de Hindistan orduları Haydarabad'ı işgal etti.¹⁰⁰ Nizam'ın orduları dört gün sonra teslim oldular ve böylelikle bu önemli Müslüman bölgede Hindistan'la birleştirilmiş oldu. İdare askeri bir valiye verilip bölge eyalet haline getirildi. Hindistan'ın bu hareketi Pakistan'da derin infial uyandırmıştır.

c. Keşmir Meselesi

Avrupalı gezginler tarafından ‘‘Hindistan’ın Cenneti’’ olarak adlandırılan Keşmir,¹⁰¹ Hindistan ve Pakistan’ı karşı karşıya getiren dönemin en önemli meseledir.

British Paramountcy and Indian Renaissance I, Bombay 1988, s.983-989; Enver Konukçu, “Haydarabat” DİA/ XVII, s.31

⁹⁶ R.C. Majumdar, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, Bombay 1988, s.983; Halil Toker, “Cunnagarh ve Haydarabat Bağlamında Keşmir’in Hindistan’a İlhakı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003, s.79.

⁹⁷ 1.600.000 kişilik bir nüfustan, sadece 2.000.000 kişi Müslümandı. Geniş bilgi için bkz. Richard Symonds, s.79.

⁹⁸ Nizamlık, Moğol İmparatorluğu'nun bir kalıntısı ve simgesi idi. Aynı zamanda Urduca öğrenmenin merkezi idi. Richard Symonds, s.79.

⁹⁹ Richard Symonds, s.79; M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.192.

¹⁰⁰ “Yeni bir cephe daha! Hindistan’da da bir iç savaş başladı, Hindistan başbakanı Pandit Nehru Haydarâbad devletini Hindistan dominyonuna iltihaka mecbur etmek istiyor.” **Son Telgraf Gazetesi** 27 Temmuz 1948

¹⁰¹ Çiçeklerle bezenmiş toprak, su, kanal, göl ve derelerle dolup taşan verimli bir bahçe görünümünde olan Keşmir Himalayaların kuzeybatı kesiminde bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Türkkaya Ataöv, **Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör ve Barış**, Ankara 2014, s.5

Keşmir'in 4 milyon kadar olan nüfusunun % 85 i Müslümandır.¹⁰² Nüfus bakımından olduğu gibi, coğrafi bakımdan da Keşmir bugün kuzeyinde Uygur Özerk Bölgesi ve Afganistan, batı ve güney batısında Pakistan, güney doğusunda Hindistan ve kuzeydoğusunda Tibet ile komşu olması bakımından önemli stratejik bir bölgedir.¹⁰³ Aynı zamanda Batı Pakistan'ı sulayan belli başlı suların kaynağı Keşmir'den çıkmakta ve Keşmir ile Pakistan arasında kara ve demiryolları bakımından sıkı münasebet vardır. Keşmir, bereketli topraklara sahip bir bölge olması sebebiyle Hindistan'ın vazgeçilmezleri arasındadır.¹⁰⁴

Pakistan ve Hindistan'ın iki ayrılma sürecinde Keşmir bölgesi için iki ihtimal vardı ya bu iki ülkeden birine katılmak ya da bağımsız kalmak. Pakistan'a katılmak, Keşmir bölgesinin başında bulunan Hindu Mihrâce'nın¹⁰⁵ ve Hindu azınlığının işine gelmiyordu. ¹⁰⁶Hindistanla birleşmeyi ise Müslüman ahali istemiyordu. Keşmir'in tam bağımsız kalması güçtü. Fakat acil bir karar vermek te gerektiğinden daha Haziran 1947'de Lord Mounbatten, Mihrâce'ye bağımsızlığını ilan etmemesi ve dominyonlardan birine katılmasını söyledi ve Pakistan'a katılmasını Hindistan'ın gayri dostane bir hareket olarak telâkki etmeyeceğini bildirdi. Fakat Mihrâce Pakistan'a katılmadığı gibi etrafında bulunan nüfuzlu Hindu azınlığının tesiriyle Hindistan'a karşı yakın ilgi gösterir. Bunun üzerine Müslüman halk "*Azad Keşmir*" hükümeti ve ordusunu kurdu. ¹⁰⁷

Mihrâce'nın Hindulardan ve Sihlerden müteşekkil ordusu ile Azad Keşmir ordusu arasında başlayan çarpışmalarda, Azad Keşmirli'lere yardım etmek maksadıyla Pakistan tarafından gelen silahlı Pathan kabileleri Ekim 1947' de Keşmir'e geldiler. Mihrâce, Keşmir'in başkenti olan Srinagar'ı terk edip memleketin güney bölgesine, Jammu'ya kaçtı. Burada 24 Ekim 1947' de Hindistanla birleşmeye karar verdi ve Hindistan ordularını

¹⁰² Keşmir' in o dönemki nüfus oranları hakkında bkz. S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996, s.584vd .

¹⁰³ Richard Symonds, s.79; Güler Nuhoglu, "*Gaznelilerin Keşmir Seferleri*", **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003, s.1vd.

¹⁰⁴ Elif Nacar Öcalmış, **1947 Sonrası Pakistan'daki Siyasi Gelişmeler ve Topluma Etkisi**, Ankara 2013, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁰⁵ Mihrâce (Maharaca), Raca, Nawab gibi ünvanlar Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlıklarını kazandıkları 15 Ağustos 1947'ye kadar varlığını devam ettiren "Hindistan Devletleri " yani Büyük Britanya'nın doğrudan yönetmediği, fakat belli anlaşma çerçevesinde kendine bağladığı yarı bağımsız yerel devletlerin hükümdarları tarafından şeref ve üstünlük derecelerini göstermek için kullanılan ifadelerdir. Halil Toker, "*Cunagarh ve Haydarabat Bağlamında Keşmir'in Hindistan'a İlhakı Üzerine Bir Değerlendirme*", **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003, s.67.

¹⁰⁶ J. Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001, s.467-68.

¹⁰⁷Bkz. Bilal Şimşir, s. 176-77; Richard V. Weekes, s. 227.

Keşmir'e dâvet etti. Hindistan, Mihrâce'nin isteği üzerine Hindu azınlığının “*can ve mallarını korumak*” bahanesiyle çabucak Srinagar' a havadan asker indirdi. Pakistan da Azad Keşmir ordusunu el altından desteklediğinden Hindistanla Pakistan arasında resmen ilân edilmemekle beraber bir harp başlamış oldu.¹⁰⁸

Haydarabad ve Cunagarh meselelerinde halkoyuna dayanan Hindistan, Keşmir meselesinde Pakistan'ın da aynı şekilde hareket etmesini bir türlü kabul etmemiştir.

İngilizler Hindistan işgalini sona erdirip, bölgeden ayrılırken Keşmir'i iki ülke arasında uzun yıllar savaflara ve kronik sorunlara yol açacak bir şekilde 1947 Katılım Antlaşması (Instrument of Accession) ile böldüler.¹⁰⁹ Keşmir'in Hindistan ile olan ilişkilerinin temelini atan Katılım Anlaşması eyalete özel bir statü vermişti. Hindistan'ın bölge üzerindeki yetkisi yasal olarak yalnızca dış işleri, savunma ve haberleşme ile sınırlıydı. Müslümanların çoğunlukta olduğu Pencâb'ın Gurdaspur bölgesi Hindistan'a verilmiş, böylelikle Hindistan'ı ilerde büyük bir anlaşmazlık konusu olacak olan Keşmir ile sınır komşusu yapmıştır.¹¹⁰

Eğer Pencâb sınırı çizilirken adil davranılıp Pakistan aleyhine karar verilmemiş olsaydı Hindistan'ın Keşmirle irtibatı kesilmiş ve Keşmir güneyden de Pakistan topraklarıyla çevrilmiş olacaktı. Bu durumda, belki de Keşmir meselesi daha başka bir şekil alacaktı.¹¹¹

Pakistan'a göre Keşmir ve Doğu Bengal gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler, Müslüman bir ülke olan Pakistan'a bağlanmalıydı. Çünkü ayrılığın temeli zaten dini nedenlerden ortaya çıkmıştı ve Pakistan da bu dini toplum düşüncesine dayanmaktaydı. Hindistan'a göre, ayrılma toplumsal değil bir toprak meselesidir, dolayısıyla Pakistan'ın ileri sürdüğü iki ayrı ulus teorisi de kabul edilmemekteydi.¹¹² Her ne kadar Hindistan, etnik ve dinsel yapının önemli olmadığını sorunun bir toprak meselesi olduğunu iddia etse de sorunun temelinde dinsel söylemler yatmaktadır.

Jinnah'a göre, Keşmir Hindistan'da kalırsa “*İslami devlet*” düşüncesi büyük zarar görecekti. Bu durum Pakistan kavramının meşruluğunun sorgulanmasına bile neden

¹⁰⁸ J. Hussain, A History of the Peoples... s. 467.

¹⁰⁹ www.centralexcisehyderabad4.gov.in/.../1947.

¹¹⁰ Victoria Schofield, **Kashmir in Conflict**, New York 2003, s.23; J. Hussain, A History of the Peoples...s. 467.

¹¹¹ Bilal Şimşir, s.174; Josef Korbel, **Danger in Kashmir**, New Jersey 1954

¹¹² Tayyar Arı, **Uluslararası Sistem Teorisi Açısından 1947-1972 Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşım**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.69

olabilirdi. Jinnah, Keşmir'i yeni ülkenin iki yarısını birleştiren bir ''köprü'' olarak görür bu bakımdan Keşmir yaşamsal bir bağı simgeliyordu. Ama ülkenin büyük parçalarında Hindu ve Budistlerin olması, asıl Pakistan'a katılırsa iki-ulus kuramının çiğnenmesi anlamına geliyordu. Bunun sonucunda iki yaklaşım çatıştı ve Keşmir'de düzensiz çatışmalar başladı.¹¹³ Keşmir, sadece fiziksel olarak değil aynı zamanda zihinsel bir bölünmenin de tam ortasındadır. İki devletin çetin rekabeti ve bölgesel gerçeklerin dayattığı stratejiler Asya'nın kalbi olarak nitelenen Keşmir'in yaşadığı travmayı daha da derinleştirmektedir. Keşmir, Hindistan-Pakistan rekabeti neticesinde uluslararası politikanın bir trajedisi haline gelmiştir.¹¹⁴

¹¹³ Peter Lyon, **Conflict Between India and Pakistan An Encyclopedia**, - 1934.

¹¹⁴ Sunanjan Das, **Kashmir & Sindh Nation Building, Ethnicity and Regional Politics in South Asia**, London 2001, s. 77. ; Victoria Schofield, **Kashmir in Conflict (India, Pakistan and the Unending War)**, New York 2003.

IV. BÖLÜM

(AYRIŞMANIN GETİRDİĞİ PROBLEMLER)

A. BÖLÜNMENİN PAKİSTAN'DA SEBEP OLDUĞU EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL PROBLEMLER

Hind yarımadasının 15 Ağustos 1947'de Pakistan ve Hindistan Cumhuriyetleri olarak ikiye bölünmesi bahse konu dönemde dünya tarihi hadiseleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu ayrışmanın esas muharrik gücünü teşkil eden din, ayrımının yani ahalinin ikinci planda görülebilecek daha pek çok unsura rağmen Müslim- gayri Müslim şeklinde iki ana gövde etrafında teşekkülü neticesinde ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve içtimai gelişmeler yanında bir de dış meseleler vardı. Bağımsızlık amaçlı başlatılan mücadele bir süre sonra yerini Müslim- gayri Müslim çatışmasına bırakmış ve bu süreçte hem Pakistan hem de Hindistan'da binlerce kadın, erken, çocuk katledildi. Milyonlarcası evsiz kaldı. Bahsedeceğimiz problemler sadece Pakistan'da gerçekleşmemiş Hindistan'ın pek çok bölgesinde karşılıklı çatışmalar meydana gelmiştir.

Ortaya çıkan iki siyasi teşekkülün münasebetlerinin normal şekilde gelişmesi beklenirken kısa sürede böyle olamayacağı ortaya çıktı. Özellikle sınır meseleleri kabinelerin teşekkülü sözde özerk yapıya sahip olan mahalli idarecilerin halihazırdaki konumları ve gelecekleri, mübadele meseleleri ve buna bağlı olarak bütün çıplaklığıyla ortaya çıkan açlık, yokluk vb. daha pek çok hususun teşekkülünü mecburi kılmıştır.

Yeni kurulan Pakistan devletinde pek çok problem ortaya çıkmıştır. Çünkü yeni hükümet bağımsız devlet idaresine tecrübesizdi. Ülkede sömürgeci idarenin miras bıraktığı şiddetli bir fakirlik hüküm sürdüğü gibi yeni fikirler daha kökleşmemiş ve belli bir şekil almamıştı. Endüstri yeni gelişmekteydi üretim çok az ve memleketin kaynakları henüz işlenmemektedir.¹

Bölünme insanları ayırmaktan fazlasını getirdi, sınırların çizilmesi, göç problemi, memleketin kaynaklarını paylaşmak gibi birçok mesele ile iki ülke karşı karşıya kalmıştır. Kabinler, motor araçları, gemiler, vagonlar, uçaklar, banka hesapları ve cerrahi malzemeler, sivil ve askerî idareyi ve personeli, hazine gelir ve borçlar, demiryolu şebeke-

¹ P. M. Holt- A. K. S. Lambton- B. Lewis, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II.**, İstanbul 1989, s. 387; J. Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001, s.474vd.

ler, gümrükler vs. hepsinin paylaşılması gerekiyordu.² 1947 ‘deki bölünme şiddet eylemlerinin başlangıcıydı. Lahor, Bihar ve Kalküta gibi belli başlı bölgeler haydutlar ve yağmacılar tarafından ateş içerisinde bırakılmış ve milyonlarca mülteci akını yaşanmıştır. ³

Komisyon Hindistan'a daha fazla pay düşecek şekilde yarı kıtanın varlıklarını paylaşılmanın genel kurallarını belirledi.⁴ Devlet dairelerinde, masalara, sandalyelere varıncaya kadar bütün eşyaların listesi yapılmış, değerleri hesaplanmış ve paylaşılmıştır.⁵ Birçok güçlükler çıkmıştır. Meselâ, taksim sırasında ulaştırma işlerinin aksamadan yürütmesine son derece ihtiyaç olduğu bir sırada 925.000 demiryolu çalışanı arasından 73.000 Pakistan'dan Hindistan'a ve 85.500 kişi de Hindistan'dan Pakistan'a geçmiştir.⁶ Böylece Pakistan ekonomik düzendeki hayati faktörlerden biri gerçekleşmiştir.

Karaçi, hükümet merkezi olduktan sonra memleketin her tarafından idari bünyeyi teşkil edecek elemanlar çağrıldı, trenler, ufak vapurlar, hatta kayıklar ve her türlü nakil vasıtası bu idarecileri Karaçi'ye taşımaktaydı hükümet çadırlarda, kalabalık ve dar binalarda kurulmaya başlandı. Masa ve iskemleler, derme çatma şekilde ve çarşı pazardan temin edilenlerdi.⁷

a. Askeri Problemler

Pakistan ile Hindistan arasında harp malzemesinin ve askeri birliklerin taksiminde büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. 1857 Sipahi kalkışmasından beri İngiltere, Hindistan'da sırf Müslümanlardan veya sırf Hindulardan müteşekkil askerî birlikleri kaldırıp, karma birlikler getirmiş ve bunların başlarına da birer İngiliz subayı tâyin etmişti. Böylelikle tekrar bir isyanın çıkmasını önlenmek istenmişti. Bölünmeden sonra devletlerin ordularını taksim etmek söz konusu olunca, her birlikteki Müslim ve gayri Müslim askerleri ayırıp millî esaslara göre yeni birlikler teşkil etmek gerekti. Bu ise görüldüğünden de zor olmuştur. Neticede bu bağlamda henüz yeni kurulmuş olan bu iki devlet iktidarın

² W. Norman Brown, **The United States and India, Pakistan, Bangladesh**, Cambridge 1972, s.130 vd.; Latif Ahmad Sherwani, **The Founder of Pakistan**, Karachi 1996.

³ A. Cahit Özgöl, **Pakistan'ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan**, Ankara 1951, s.19.

⁴ Richard Weeks, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964, s. 64vd.

⁵ Bkz. Richard Symonds, **The Making of Pakistan**, London 1949, s.78.

⁶ Bilal Şimşir, “ *Pakistan Devletin Kuruluşu*”, **Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi XIII/4**, s.172; Josef Korbel, **Danger in Kashmir**, New Jersey 1954.

⁷ Kağıt buhranına karşı müsveddelik ve adi kağıtlar kullanıldı. Zarflar, içi dışına çevrilmek suretiyle iki, hatta üç defa kullanıldı. Devlet kısa sürede büyük bir başarı göstermiş tüm bu derme çatma teşkilat yerini muntazam ve güzel mobilyalarla tefriş edilmiş modern resmi binalara terk etmişti Geniş bilgi için bkz. . Ali Cahit Özgöl, s.47.

devredildiği sırada ülkelerinde sükûn ve asayişî korumak için orduya son derece ihtiyaç duyulmaktaydı.⁸

Hindistan ile Pakistan arasında Hind silahlı kuvvetlerinin taksimine memur komite prensip kararın ihtiva eden tebliğini yayınlamıştır. Bu tebliğe göre Hindistan'ın 15 piyade, 12 zırhlı ve 18 topçu alayı olacaktır. Pakistan'ın silahlı kuvvetleri 5 piyade, 6 zırhlı ve 8 topçu alayıdır. Aynı zamanda 4S hafif birlikten mürekkep Hind filosu da iki filo halinde Hindistan'la Pakistan arasında paylaşılacaktır.⁹ Bölünme sonrasında askerî depoların ve cephaneliklerin büyük bir kısmı Hindistan topraklarında kalmıştı. Hindistan'ın, bunların bir kısmını Pakistan'a devretmesi gerekiyordu. Ancak Pakistan'ı kendisinin rakibi ve hattâ düşmanı olarak gören Hindistan Pakistan'a silâh ve cephane göndermekten kaçınmıştır.¹⁰ Bu olay iki yeni Dominyon arasında münasebetlerin gittikçe bozulmasına neden olduğu gibi birçok kargaşa ve kanlı olaya da neden olmuştur.¹¹ İki ülke ezeli rakip olarak birbirini görmüş ilerde çıkacak birçok askeri savaşın temeli atıldığı gibi ekonomik güçlerini daha çok birbirlerine karşı kullandılar.

b. İktisadi Problemler

Ekonomik bölünme problemlerin en büyük sebeplerindendi. Hem Batı Pakistan hem de Doğu Pakistan'ın ekonomisi çoğunlukla tarımsal ürünlere dayalıydı.¹² Batı Pencâb, tarımcı, dokumacılar, çömlekçilik, ayakkabıcılık ve diğer zanaatkârlar için önemli bir alandı. Ancak bölünme ile sanayileşmeden sorumlu tüccarların yüzde 80'i kaybettiği gibi Pakistan kurulduğunda henüz bir iktisadi program hazırlanmamıştı.

Pakistan'ın iki kanadı belirgin bir sanayiye sahip değildi, zayıf ulaşım, az elektrik gücüne ve az sayıda idareci ve teknisyene sahipti. Mevcut ekonomik güç büyük oranda Hindistan'la olan çatışmada kullanıldığı gibi bir kısmı da mülteci sorunlarının çözümü için kullanıldı.

Prensip itibariyle Pakistan'ın bu çeşit müşterek malların % 17,5'i alması kararlaştırıldığı gibi, henüz ödenmemiş hazine borçlarının da % 17,5'ine katılmasına karar

⁸ Bilal Şimşir, “*Pakistan Devletinin Kuruluşu*”, **Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi XIII/4**, s. 173

⁹ 12 Temmuz 1947, Hindistan — Yeni Delhi, Ayın Tarihi.

¹⁰ Pakistan Hindistan arasındaki savaşla ilişki için bkz.; Ishtiaq Ahmed, **The Pakistan Military in Politics: Origins, Evolution, Consequences**, New Delhi 2013, s.46 vd.

¹¹ Bilal Şimşir, s. 172.

¹² Batı Pakistan'da yüzde 85.5 ve Doğu Pakistan'da nüfusun yüzde 95,2'si köylerde yaşıyordu. Batı Pakistan çoğunlukla buğday, pirinç gibi tahıllar yetiştiriyor. Geniş bilgi için bkz. Richaard Symodds s.106 vd.

verildi. Tüm bu gelişmelerle beraber gümrüklerin taksiminde de Pakistan ile Hindistan arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır.¹³

1947'de Pakistan'ın ekonomisi dört ürüne bağlıydı: Pamuk, buğday, pirinç ve Hint keneviri. Nüfus hareketleri buğday ve pamuk üreten Pencâb'taki üretimde keskin bir düşüşe neden oldu ve hayati sulama sistemi kesildi. Batı Pakistan'ın başlıca ihraç ürünü pamuk Hindistan pazarını kaybetti ve pamuk balyalarından oluşan büyük tepecikler Karaçi rıhtımlarında çürüdü. Doğu Pakistan' da Hint keneviri balyalarından yığınlar Dakka' da demir yolu veya gemilerle Kalküta'daki imalathanelere nakledilemiyordu. İki ülke arasında her iki tarafında diğerine karşı talep ve hizmetini artırdığı bir Hint keneviri savaşı, doğu ve batı arasında tam bir ekonomik kırılmaya yol açtı.¹⁴

Bölünme, tarım temeli kötüleşen Pakistan'ı bir sanayi zenginliği olmayacak halde bıraktı. Pencâb'daki birkaç küçük fabrika Hindu ve Sih'ler tarafından çalıştırılıyordu. Ve Hindular ayrılınca kötüye gitmeye başladı. Bir banka sistemi vardı fakat çalıştıracak kimse yoktu ve Hindistan'da Haydarabat eyaletindeki bazı fonlar haricinde yatırım gücü çok azdı. Müslümanlar sanayi ve bankacılıkla değil, toprak ve ticaretle ilgileniyorlardı. Bir Müslüman grup Bombay'daki İsmaililer, bankacılıkta eğitildiler. Bölünmeden sonra birçoğu yeni hükümeti finanse etmede hayati rol oynayacakları Karaçi'ye göçtü. Bir hükümet kurmanın çetin vazifesi Müslümanlara düştü. Bölünme öncesinde Hind yarımadasında askerler daha çok Müslüman kesimden seçilmekteydi. Aynı zamanda hukuki işlemlerde birçok Müslüman önemli şahsiyet kazanacakları kanuni mesleklerdeydi.¹⁵

15 Ağustos 1947'de Pakistan hükümeti 1935'in Hindistan hükümeti ve 1947 'nin Hindistan bağımsızlık hareketi üzerine kuruldu. Bu oluşum (Anayasal) bir kral atamalı yönetici olan İngiliz çizgisinde bir parlamenter hükümete ve içinden yürütmeyi yapacak kabinenin seçileceği bir yasama meclisine bir temel oluşturdu. ¹⁶ İlk başta yardım veren diğer grup, Hristiyan Angla-Hindistanlılarıydı. Değişik kültürlerin parçası olan fakat hiç birine ait olamayan bu insanlar nesiller boyunca toplumda belli bir rol üstlendiler. Hem İngilizler, hem de Hindistanlılar onlara hayati sorumluluk yüklemek hususunda yeterli güvene sahiptiler. Politik bombalar etraflarında patlarken onlar trenleri, telefon ve telgraf

¹³ Bkz. Bilal Şimşir, s.173; Maqbool Rehmat, s. 158vd

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Richard V. Weekes, s.92

¹⁵ Sayyed Abulala Maudoodi, **The Economic Problem of Man and Its Islamic Sokution**, 1966Delhi

¹⁶ M.Yusuf Abbasi, **Pakistani Culture: A Profile**, İslamabad 1992, s.42 vd.

hatlarını işler durumda ve polis kuvvetini kontrol altında tuttular. Bu kendini adanmış ve sadık gruplar yardımcılara rağmen Jinnah anladı ki onlar Pakistan'ın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdi. Onun insan gücüne olan ihtiyaç problemine olan çözümü, gerçekliğini korumasında yatıyordu. O İngilizlerden istifade etti ki şansına birçok gönüllü ve yardımcı olabilecek öncü kolonici vardı. Hükümetin ilk günlerinde, İngilizler özel uzmanlık ve tecrübe isteyen bu vazifeleri yerine getirdiler.¹⁷

c. Sosyal –Kültürel Problemler

Hindistan'daki Müslümanlar ve Pakistan'daki gayri-Müslimler ya Dominyonları seçme hakkına sahiplerdi ya da Assam, Pencâb ve Bengal gibi bölünmüş vilayetleri hariç diğer Dominyon'a gitme hakkına sahip değillerdi.¹⁸

Ön bölünme günlerinin şiddet eylemleri Ağustos 1947'yi takip eden acılar için yalnızca bir başlangıçtı. Aylar önce aileler eşyalarını topluyor ve güvende olacaklarına inandıkları inançların topraklarına doğru yöneliyorlardı. Pencâb'ın bölünmesiyle yollar, ötede sığınak arayan korkmuş insanlarla tıkanmıştı. Yeni Delhi'den Lahor'a kalkan trenler Müslümanlarla doluydu; çoğu oraya ulaşamadı. Amritson yakınlarındaki Sihler trenler dolusu erkeği, kadını ve çocuğu kılıçtan geçirdiler. Kasap dükkânları hücum ve taarruza uğramış, inek kesimi yasaklanmış birçok arbede yaşanmıştır.¹⁹

Lahor ve Batı Pencâb köylerinde Müslümanlar çok miktarda Sih ve Hindu'yu öldürdüler.²⁰Birkaç ay içinde 100.000 ila 200.000 insan öldü. Tam olarak sayı belkide hiçbir zaman bilinmeyecekti. Açlık ve hastalıktan ölen binlerce insan bunlara eklendiğinde tahminler 500. 000'i geçmektedir. Başka yerde yaşamak üzere evlerini terk edenler 12. 000. 000'a yakındı. Tarihte başka hiçbir güç böyle kısa zamanda bu kadar insanla olmamıştır.²¹

Pakistan ve Hindistan boyunca Peşaver'den Chittagong'a kadar şehirlerdeki fakir ve aç muhacirler sığınak, yiyecek ve iş aradılar²².

Savaşın önce 25.000 nüfusu en az liman şehri olan Karachi 1.000.000'a yakın nüfuslu ve bakımsız bir metropolis haline geldi. Kaynaklarda bu gelişmeler şu şekilde bahsedilir; Şanslı olanlar onlara dayanmış kamıştan barınaklarda ve kulübe kentlerde

¹⁷ Richard V. Weekes, s.93.

¹⁸ Bkz. Richard Symonds, s.78.

¹⁹ Ali Cahit Özgül, s.28.

²⁰ M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979, s.193vd

²¹Geniş bilgi için bkz. Kh. Sarwar Hasan, *The Genesis of Pakistan*Karachi 1996;Latif Ahmad Sherwani, **The Founder of Pakistan**, Karachi 1996.

²² Richard V. Weekes, s.91.

yaşadılar. Daha az şanslı olanlar ise günlerini ve gecelerini oluklarda ve kaldırımlarda geçirdiler. Yeni ülkenin tüm kasabalarına açlık, açıklık, hastalık ve umutsuzluk bölünmenin bedeli olarak damgasını vurdu. Hindistan şehirlerinde Hindu ve Sih mülteciler Pakistan'dakinden daha az olmayan huzursuzluk ve sefalet oluşturdular.²³

B. MÜBADELE İLE GELEN PROBLEMLER

Pakistan'ın karşılaştığı en büyük zorluklardan bir tanesi de göçmenler meselesi idi. Pakistan kurulduğu ilk günlerde tarihte eşine ender rastlanan 8 milyon kişilik bir göçmen akınına uğramıştır. Aynı şekilde Pakistan'dan Hindistan'a da göçler olmuştu, fakat Pakistan'a gelen göçmenler hem daha fazlaydı hem de Pakistan ekonomisine daha fazla yük olmuşlardır.

Pakistan'a Keşmir'den olanlar hariç yaklaşık olarak 6,500,000 mülteci Pakistan'a geldi. Yaklaşık 500.000 Müslümanın hayatını kaybetti veya kaçırıldı. Pakistan'daki nüfus bu göçlerle yaklaşık 1.000.000 artmıştır.²⁴

Gelen göçmenleri barındırmak, iş sahibi etmek ve müstahsil hale sokmak çok büyük gayretler istedi. Pakistan'da "Mülteciler Bakanlığı" kuruldu. İnsanüstü gayretler sarf edilerek göçmenler iskân edilip, müstahsil hale getirildiler. Yalnız ne var ki, bu yerinden yurdundan olan insanların yarım milyon kadarı yolda ölmüş, çoğunluğu kadın olmak üzere 50 bin kadarı da çeteciler tarafından kaçırılmıştır. Diğer taraftan Hinduların Pakistan'dan gitmeleri de ayrı güçlükler doğurmuştur. Pakistan bölgelerindeki ticaret ve endüstrinin büyük bir kısmı bunların elindeydi. Bunların kitleler halinde göçleri, ekonomide telâfisi uzun zaman ihtiyaç gösteren bir açık meydana getirmiştir. Pakistan bankalarında ekseriyetle Hindu memurlar çalışmakta idi. Bunların işlerinden ayrılmaları, bazı dairelerin kapanmasına, bazılarının da fena işlemesine sebep oldu.²⁵

Bu dönemde gazete ve resmi belgelere baktığımızda, Hindistan'da 3 gün içinde 1725 ev yağma edildi; Zabıta kuvvetleri ile yağmacılar arasında çarpışmalar olmaktadır.²⁶ Hindistan'da yeniden karışıklık çıktığı bildiriliyor; Yağmacılık yapmak isteyenlerden 50

²³Geniş bilgi için bkz. Richard V. Weekes, s.92.; Maqbool Rehmat, *Pakistan Studies History and Culture*, Lahore 1999, s.156.

²⁴ Richard Symonds, s.83.

²⁵ Bilal Şimşir, s.273.; Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999, s. 151vd.

²⁶ Ulus Gazetesi, 5 Kasım 1946.

kişi tevkif olundu, bir günde 33 hadise kaydedildi gibi pek çok kargaşaya meydan veren olay yaşanmıştır.²⁷

a. Bengal Eyaletinde Meydana Gelen Karışıklıklar

Bengal,²⁸ Bengladeş ile Hindistan'ın Batı Bengal eyaletini içine alan ve aynı adlı körfezi çevreleyen geniş bir bölgedir. Kuzeybatısında Sihar ve güneybatısında Orissa eyaletleriyle sınırlanan Bengal kuzeyde Himalayalara kadar uzanır. Coğrafi sınırları tarih içerisinde çeşitli sebeplerle birçok defa değişmiştir.²⁹

1905 'te İngiliz Hükümeti idari sebeplerden dolayı Bengal'i Doğu ve Batı diye iki eyalete böldü ki bu olay Hindular ile Müslümanlar arasındaki uçurumu daha da genişletmiştir.³⁰ Merkezi Dakka olan Doğu Bengal eyaletinin nüfusunun çoğu Müslümandı. Batı Bengal eyaletinin nüfusunun çoğu ise Hindu idi. Bu taksim Doğu Bengal Müslümanlarına Batı Bengal'deki Hindulara eşit olarak kalkınma fırsatı sağlıyordu. Ancak sadece din değil edebiyat yoluyla Hindu rönesansı ve milliyetçilik hareketinin en koyu olduğu bu bölgede yaşayan Bengal Hinduları, çıkarlarına aykırı düşen bu taksimi hiçte hazmedemediler ve büyük yargara kopardılar. Ülkede şiddet hareketleri yoğunlaştı ve kanlı çarpışmalar arttı. Nihayet İngiliz Hükümeti 1911'de Hinduların siyasi baskısına boyun eğdi ve Doğu ile Batı Bengal'i tekrar birleştirdi.³¹

1943 te Bengalde Büyük bir kıtlık baş gösterir. Ağustos ayında Müslüman Birliği kongre hükümetine karşı çıkmak ve Britanyalıların onların ayrı bir devlet olarak varlığını tanımalarını sağlamak için “ Doğrudan Hareket Günü” ila ettiler. Bu durum Bengal çevresindei olaylara sebep oldu. Bengal'de Noakhali ayaklanması, ki bu iki milyondan fazla Hindunun hayatını kaybetmediği, 30 bin Müslümanın öldürüldüğü, Müslümanların evlerinin yakıldığı ve kadınların tecavüze uğrağı büyük Bihar katliamı için bahane edildi. Bihar vahşeti haberleri ilk defa Müslüman basında yayınlandığında Kongre tarafından red

²⁷ Ulus Gazetesi, 31 Ekim 1946.

²⁸ Bengal coğrafyası, iklimi yapısı ve ekonomisi hakkında geniş bilgi için bkz. Richard V. Weekes, s.6; Sufia Ahmed, **Muslim Community in Bengal 1884-1912**, Bangladesh 1974; Sajjad Husain, “*Bengladeş*”, **DİA/V**, s. 443; Muhammad Mohar Ali, **History of the Muslim Rule of Bengal (1170-1757) 1A**, London1985

²⁹ Bengal, Ganj ve Brahmaputra nehirleriyle bunların kollarının mecra ve delta bölgesi olma özelliğini daima korumuştur Azmi Özcan, “ Bengal” **İA/**, s.436.-437. Muhammad Mohar Ali, **History of the Muslim Rule of Bengal (1170-1757) 1B**, London1985.

³⁰ Sufia Ahmed, **Muslim Community in Bengal 1884-1912**, Bangladesh 1974, 216vd.; Mukhtar Zaman, **Students' Role in the Pakistan Movement**, Karachi 1978, s. 88.

³¹ N. Ahmed Asrar, “Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri ve Bangladeş'in Doğuşunun Tarihçesi”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VI/1-2**, İstanbul 1975, s.58vd; Sajjad Husain, “*Bengladeş*”, **DİA/V**, s. 443.

edildi. Ancak bu kargaşa devam etti. 10 Ekim 1946'den beri Bengal'e de 5000 ölü 50 bin yaralı olduğu aynı zamanda birçok evde ateşe verildi.³²

1905 yılında bölüp 1911 yılında tekrar birleştirilen Bengal Eyaleti 1947'de Pakistan ve Hindistan devletleri kurulurken Batı Bengal, Kalküta şehrini alacak şekilde temel teşkil etti. Sihler şehri civarındaki Assam'da birkaç alt bölge Pakistan'ın parçası haline geldi. Hindistan'la sonraki anlaşmazlıkları çıkartacak birçok bölge belirsiz bırakıldı.³³

Batı Bengal Hindistan'ın sınırları içinde kalmış, Doğu Bengal ise (bugünkü Bengal de) Pakistan'ın bir parçası olmuştur. Bağımsızlık ve bölünmenin hemen arkasından iki taraflı büyük göçler başlayınca (batıdan doğuya Müslümanlar ve doğudan batıda Hindular) bugünkü durum ortaya çıkmıştır.³⁴

Jüt endüstrisinin de merkezi durumunda olan Bengal'in merkezi Kalküta'nın Hindistan tarafında kalması Doğu Pakistan endüstrisi için zorluklar meydana getirdi. Bu kesimde endüstri ve büyük şehirler yoktu her şey yeniden organize edilecekti. Daha gelişmiş olan Pakistan'ın batı kanadı ile Doğu Pakistan arasındaki eşitsizlik çok geçmeden birçok problemin ortaya çıkmasına sebep oldu. Anlaşmazlıklar iki kanat arasındaki ekonomik gelişmenin seyri ve devletin resmi dili konusu üzerinde de ortaya çıktı. Çünkü eskiden beri Hindistan islam toplumunun milli dili olan Urduca gelişmesini kuvvetlendirdikçe doğunun ana dili olan Bengalce'yi eziyordu. Bu gibi sebeplerle Bangladeş ayrılma sürecine girecekti.

b. Pencâb Eyaletinde Meydana Gelen Karışıklıklar

Hindistan'ın Pencâb ve Bengal bazı eyaletlerinin Pakistan ve Hindistan arasında taksim edilmesi ortaya çıkan en önemli meselelerden bir tanesiydi. Bu iki eyaletin Hindistan ve Pakistan arasında taksim edilmesi kararlaşılmıştı ama henüz sınırları çizilmemişti³⁵

Bağımsızlığın kazanılması sürecinde kendilerine ait bir devlet kurma amacı her grubu diğerlerinin aleyhine güç elde etme yarışına soktuğundan Pencâb, ³⁶ Müslümanlarla

³² ULUS Gazetesi, 19 Ekim 1946.

³³ Richard V. Weekes, s.91; Sajjad Husain, "Bengladeş", DİA/V, s. 443.

³⁴ J. Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001, s.474vd.

³⁵ Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Achieving the Goal VI (March- August 1947)**, Karachi 2002, s. LXI.

³⁶ İçinden geçen İndus nehriyle onun dört kolundan dolayı "beş su" (penç ab) anlamında bir isim taşıyan Pencâb, Hint alt kıtasının kuzeybatısında yer alır. Eskiden siyasi bakımdan bir bütün olan bölge 1947'de

Hindular ve Sihler arasında cereyan eden toplumsal savaşların en yoğun ve şiddetli olduğu bölge haline geldi.³⁷ Hindistan ile Pakistan birbirinden ayrıldığı zaman sınır Pencâb'ı ikiye böldüğü için Hindistan'da kalan Müslümanlar Pakistan'a, Pakistan'da kalan Hindular ve Sihler Hindistan'a zorunlu bir göç yaşadı. 1947 de korku ve öfkenin çılgınlığıyla yaklaşık olarak doğuda 6.500.000 Müslüman batıya kaçarken batıda 4.500.000 Sih ve Hindu doğuya kaçtı. Sıklıkla yolları karşılaştığı için birbirlerinin boğazlarına yapışırldı.³⁸ Bölge genelinde bu göçe her iki taraftan toplam 10 milyonu aşkın insanın katıldığı tahmin edilmektedir.³⁹

Bu sırada, bilhassa Pencâb Eyaletinde geniş ölçüde kargaşalıklar çıkmış, bunlar da yeni Pakistan Dominyonuna büyük güçlükler çıkarmışlardır. Silâhlı çeteler teşkil eden Sih kabileleri, Pakistan'ın başına adeta belâ kesilmişlerdi. Pakistan'ın hissesine düşen malzeme, Hindistan'dan Pakistan'a geçerken yolda bu çetelerin hücumuna uğramış ve büyük bir kısmı tahrip edilmiştir. Hemen hemen hiç yoktan teşkil edilen Pakistan Merkezî Hükümetinin eline ancak kırtasiye ve mobilya kabilinden pek az bir şey geçmiştir. Her şeyin yeniden hazırlanması, yoktan yaratılması icap etmiştir.⁴⁰

Ön bölünme günlerinin şiddet eylemleri Ağustos 1947'yi takip eden acılar için yalnızca bir başlangıçtı. Aylar önce aileler eşyalarını topluyor ve güvende olacaklarına inandıkları inançların topraklarına doğru yöneliyorlardı. Şimdi Pencâb'ın bölünmesiyle yollar, ötede sığınak arayan korkmuş insanlarla tıkanmıştı. Yeni Delhi'den Lahor'a kalkan trenler Müslümanlarla doluydu; çoğu oraya ulaşamadı. Amritson yakınlarındaki Sihler trenler dolusu erkeği kadını ve çocuğu kılıçtan geçirdiler. Lahor ve Batı Pencâb köylerinde Müslümanlar çok miktarda Sih ve Hindu 'yu öldürdüler.⁴¹

Pencâb'ın problemleri yoğundu. Bir süredir mülteciler günde 51.000 oranında Lahor'da toplandılar. Pencâb eyaletinde karışıklıklar gittikçe büyümüştür. Mübadelesi sırasında bir felâket halini almıştır. Düzinelerce fabrika boş kaldı. Tarımsal alanlar boş kaldı. Batı Pencâb'ın büyük kanal sisteminin başındakiler, önceki suyunu zaman zaman

50.362 km2 'si Hindistan'da, 206.43 km2'si Pakistan'da kalacak şekilde iki devle arasında paylaştırılmıştır. Azmi Özcan” Pencap”, İA/ s.224-225.

³⁷ J. Hussain, A History of the Peoples of Pakistan, Karachi 2001, s.464

³⁸ Richard V. Weekes, s.9; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Achieving the Goal VI (March- August 1947)**, Karachi 2002, s.499

³⁹ J. Hutchison - J. Ph. Vogel, History of the Punjab, Lahore 1933;Ikram Ali Malik, History of the Punjab, New Delhi 1993

⁴⁰ Bilal Şimşir, s.73

⁴¹ Richard V. Weekes, s. 91; Mukhtar Zaman, **Students' Role in the Pakistan Movement**, Karachi 1978, s. 202

kesen Hindistan'ın elindeydi. İnsanların geleceği, illerin tarımına, endüstrisine ve hiç durmayan nüfusa bağlıydı. ⁴²Batı Pencâb, tarımcı, dokumacılar, çömlekçilik, ayakkabıcılık ve diğer zanaatkârlar için önemli bir üretim alanı oldu. Öte yandan, sanayileşmeden sorumlu tüccarların yüzde 80'i kaybetti. ⁴³

c. Bihar ve Kalküta Eyaletlerinde Meydana Gelen Karışıklıklar

Ağustos ayında Müslüman Birliği Kongre hükümetine karşı çıkmak ve İngilizlerin onların ayrı bir devlet olarak varlığını tanımalarını sağlamak için “*Doğrudan Hareket Günü*” ile ettiler. Bu durum Kalküta ve Bihar çevresinde vahşi olaylara sebep oldu. Kalküta’da ⁴⁴Müslümanlar 16 Ağustos 1946 *Doğrudan Hareket Günü*nde hükümet merkez binası doğru eylem yapınca Hinduizm dinine sahip olanlar onların yollarını kesmeyi denediler. Evler yanık haldeydi. Alış veriş merkezleri yağmalandı, hastaneler doluydu. Üç gün sonra Kalküta da beş binden fazla insan öldü çoğunluğu Hinduizm’e mensup ve yirmi bin yaralıydı.

Bengal’de Noakhali ayaklanması, ki bu iki milyondan fazla Hindunun hayatını kaybetmediği, 30 bin Müslümanın öldürüldüğü, Müslümların evlerinin yakıldığı ve kadınların tecavüze uğrağı büyük Bihar katliamı için bahane edildi. Bihar vahşeti haberleri ilk defa Müslüman basında yayınlandığında Kongre tarafından red edildi. Bay Francis Tüker İngiliz memur ordusunu yönetiyordu. Kalküta’daki olayların Bihar’da ⁴⁵kıtlığa neden olduğunu Hinduizm memurları rapor etti. Orada ölenlerin sayısı sekiz bini aştı. Kurşunlar, bıçaklanmalar ve yangınlar yüzünden dört bin kişi öldü ve 15. bin kişi yaralandı. ⁴⁶Katiamlar Hindistan’ın geri kalanına yayılmış Müslümanların öldürülmesi Birleşmiş İller, Bombay, Ahmedabad, Bihar ve merkez vilayetlerin şehir ve köylerinde, kısaca Hindu nüfusun yoğun olduğu bölgelerde bu olaylar kronikleşmişti. ⁴⁷Yüzyıllardır

⁴² Richard V. Weekes, s. 97

⁴³ Richard Symonds, s. 80

⁴⁴ A. K. Ray, **A Short History of Calcutta**, Calcutta 1902

⁴⁵ Hindistan Cumhuriyeti’ne bağlı bir eyalettir. 1852 ve 1859 yıllarında İngiliz yönetimine karşı başlatılan ayaklanmaların önemli merkezlerinden biri olmuş, daha sonraki dönemlerde de Hint milliyetçiliğini bütün safhalarında etkin bir rol oynamıştır. Arif Naim, “Bihar “ ,s.138

⁴⁶ Bu rakamlar kesin olasa da bu bölgelerde büyük katiamların çatışmaların yaşanması hakkında bkz. Kh. Sarwar Hasan, *The Genesis of Pakistan*, s.25; Rivhard V. Weekes, s. 87

⁴⁷ 6 Kasım 1946 akşamı meydanlarda Motosiklet gösterisi vardı Müslüman sanatçı Jets onu izleyen bir pazar kalabalığı vardı. Beklenmeyen bir bağırıtı yükseldi. Bir Müslüman, bir Hindu kadın bu alarım üzerine Jets, aceleyle hemen dışarı çıktı. Satış müdürü öldürülürken yetişmeye çalıştı. Pazar yerleri ve hemen hemen kötü şeylerin yol açtığı bütün yerleri dağıtılmıştı. Hemen her Müslüman adam, çocuk ve kadın acımasızca öldürüldü. Burada hamile kadınların vücutları parçalandı. Onların el değmemiş çocukları paramparça edildi ve beyinleri duvarlara şiddetle vuruldu. Irza geçme vardı. Kadınlar ve çocuklar yakalandı. Ölüler fırlatılıyor,

birlikte yaşamış olup esasta aynı soydan insanların ağırlıklı olarak din temelli bir ayrışmaya tabii tutulmasının yarattığı meselelerin büyüklüğü ortadadır.

Pakistan-Hindistan ayrışması aynı dinden insanlara kendi içlerinde hem dinen hem de aynı dine mensup olmakla birlikte şu ya da bu şekilde farklı kültür çevrelerinden gelmenin yarattığı çeşitliliğin giderilip büyük oranda bütünleşebilecekleri, tamamen müstakil yeni bir alan yaratamadığı gibi sebep olduğu mülkiyet, göç, iskân, azınlıklar ve kültürel çeşitlilikten kaynaklanan meseleler gibi hususları da halledememiştir. Buna karşılık bölge çok önemli bir çatışma alanı haline dönüşmüş ve halen öngörülebilir potansiyel bir istikrarsızlık sahası olma vasfını sürdürmektedir.

ateş içinde yakılıyordu. Çoğu mızrakla öldürüldü fakat bazıları boğularak öldürüldü. Katil kadınlar ayaktaydı ve neşe ile gülüp erkeklere cesaret veriyorlardı. Bu vahşetlerin birçoğu kendiliğinde iken bazıları da dikkatlice komplo halinde hazırlanmıştı. Geniş bilgi için bkz. Richard V. Weekes, s.87; Mukhtar Zaman, **Students' Role in the Pakistan Movement**, Karachi 1978, s. 104;518vd.; Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Achieving the Goal VI (March- August 1947)**, Karachi 2002

SONUÇ

Asya'nın güneyinde yer alan Hind yarımadası eski Arap ve Fars kaynaklarında zengin bir ticaret ülkesi olarak tanımlanır. Bölge aynı zamanda çeşitli kültürlerin bir arada varlığını koruduğu, bütünleştiği ya da ayrıştığı bir bölge olarak da belirginleşmiştir. Bu yapı M.Ö. 1400'lü yıllardan itibaren büyük bir evrilme yaşayacak ve VIII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan İslam fütuhatıyla kendisini gösteren değişim-dönüşüm bir tarafa bırakılacak olursa Hindistan'ın günümüze kadar uzanan sosyal, siyasi ve dini yapısının temellerini teşkil edecektir. Vedalar bu sırada ortaya çıktığı gibi İndus ile Ganj havzaları da meskûn mahallerle dolacaktır.

Özellikle M.Ö. 1000–600 arasında beliren kast sistemi her geçen gün kökleşerek bölgenin dini ve sosyal yapının iyice karmaşık bir hal almasına sebep olacaktır. Esasen bu yapı Hind toplumunda daha sonra ortaya çıkacak her türlü bölünme ve ayrışmaya zemin teşkil edecektir. M.Ö. VI. yüzyılın başlarından itibaren Budizm ve Jainizmin etkili olmasıyla bu zemin daha da sağlamlaşıp zenginleşecektir. Ancak bu tablo VIII. yüzyılın ortalarında İslam'ın bölgenin önemli bir gerçeği haline gelmesiyle tamamlanacaktır. Onun içindir ki, Mahatma Gandhi, "Hindistan bir anadır. Onun çocukları ise Hindular ile Müslümanlardır, İngilizler değil." der.

Hind yarımadasında İslam'ın tutunup yayılmasında bu coğrafyada teşekkül eden Türk hâkimiyetlerinin rolü büyüktür. Esasen M.Ö. I. bine kadar giden Türk-Hind münasebetleri İslam'ın dışında da bazı Hind dinlerinin gelişip güçlenmesi ile cihanşümul bir din haline gelmesinde önemli bir yer işgal eder. Budizm'in, I. yüzyıldan itibaren Kuzey Hindistan'da hâkim olan Kuşanlar eliyle yükselmesi gibi İslamiyet de Hind yarımadasında Gazneliler ile başlayan süreçte iyice yerleşecek Dehli Türk Sultanlığı ve Babürlüler döneminde bölgenin en önemli gerçekliği haline gelecektir. Öyle ki XX. yüzyılın başında Hindistan'ın nüfusunun üçte birini İslam ahali teşkil etmekteydi.

664 yılında, Muaviye zamanında Sind'e giren Müslüman Araplar, Hindular tarafından kısa sürede geri atılmış, yaklaşık yarım asır sonra 711'de Muhammed bin Kasım komutasında başlayan yen sefer Sind'in Brahman racası Dahir'in mağlup edilmesiyle gelişecek ve bölgede tutunma imkânı bulacaktır. Ancak 731'de Dekkan ile Malva'ya gerçekleştirilen akını müteakip Arapların Hindistan'daki faaliyetleri büyük ölçüde duracaktır. Arapların hâkimiyeti sırasında Sind, Gazneli Mahmut gelinceye kadar İsmaili, Karmatiler ve Fatimilerin uzantılarının sebep olduğu olaylarla dini politik çalkantılar

içinde yüzdü durdu. Dolayısıyla Arapların Sind'i fethetmelerinin İslam dinin Hindistan da yayılması bakımından fazla bir tesiri gözükmemektedir.

Babürlüler 1526'dan, İngiliz hâkimiyeti altına girdiği 1857'ye kadar üç yüz yılı aşkın süre Hindistan'ı yönetirken bu ülkenin sosyal, siyasi ve iktisadi hayatına pek çok katkı yapmıştır. Bunlardan en önemlisi İslamiyet'in etkisini arttırması ve bölge ahalisinin tanımlanmasında önemli bir unsur olarak belirginleşmesini sağlamak olmuştur. Hind yarımadasında, aynı zamanda Avrupalı güçlerin rekabetinin başladığı, bölgenin adeta bir çatışma alanı haline getirildiği yıllar da bu döneme rastlar. Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere arasındaki bu mücadele XVIII. yüzyılın ortalarına doğru İngilizlerin tartışmasız üstünlüğüyle sona erecek, çok geçmeden bu başarı da Hind yarımadasında hâkimiyetin el değiştirmesiyle 'taç'landırılacaktır.

Avrupalıların daha çok Doğu ya da Hindistan kumpanyaları şeklinde tesis ettikleri şirketler eliyle oluşturdukları tüccar zümreler kısa sürede Hind mallarının Avrupa pazarlarının en önemli metaları haline getirmişti. Bu hali devam ettiren İngiltere aynı zamanda bölgeyi kendi ürettiği malların en önemli pazarı ve yine ham madde tedarik alanı haline getirmede gecikmedi. Böylelikle Avrupalıların denizden başlattıkları Hind'e ulaşma ve hâkim olma tutkuları karşılık bulurken Hristiyanlığı Asya'da yaymak ve cihana hâkim kılmak düşüncesi de bütün şiddetiyle uygulamaya sokuldu. Bu ülkeyi ebedi bir sömürge haline getirme duygusuyla hareket eden İngiltere'nin uyguladığı politikalar ülkede birleşme ve bütünleşmeyi tamamen durdurduğu gibi büyük bir ayrışmanın ivme kazanmasına da esas teşkil edecektir. Bunun sonucunda Hind yarımadasındaki ahaliyi teşkil eden Müslim–gayrimüslim halklar birbirinden iyice kopacak ve neticede yüzyıllar boyunca Türk idaresi altında büyük oranda huzur ve mutluluk içinde yaşayan halklar büyük bir ayrışma sürecini başlatmak üzere teşkilatlanacaklar ve neticede Birinci Cihan Savaşının yarattığı ortamda kan dökülmeden maksatlarına ulaşma çarelerini bulmaya çalışacaklardır.

İngiliz emperyalizminin her türlü yıkıcılığı ve kısıcılığına rağmen her iki halk kesimi de yani, Müslim ve gayrimüslim ahali aynı zamanda bitmez tükenmez bir rekabet ve çatışma ortama sürüklenerek bölgede büyük bir tehdit unsuru haline gelecektir. Bu durum yani Hind yarımadasındaki çatışma ortamı halen bütün ağırlığıyla bölgede etkisini sürdürmektedir. Bu halin ortaya çıkmasında önemli bir sebep olan Pakistan'ın kuruluş fikrinin doğuşu ve buna dair tartışmalar ele alınırken yüzyıllardır birlikte yaşamış olup esasta

aynı soydan insanların ağırlıklı olarak din temelli bir ayrışmaya tabii tutulmasının yarattığı meselelerin büyüklüğü ortadadır. Dolayısıyla pek çok topluluğun XVIII. yüzyılın son çeyreğinden beri milli devletler haline evrilmiş olması ve bu sürecin halen devam ettiği gerçeği dikkate alındığında hâlihazırda Hind yarımadasında görünen ve öngörülebilir potansiyel bir çatışma ortamına işaret eden mevcut durumun ilgili tartışmalar ekseninde ele alıp incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Yapılan araştırma bahse konu ayrışmanın esas muharrik gücünü teşkil eden unsurun din ayrımı olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır. Bunun yanında ahalinin ikinci planda görülebilecek daha pek çok unsura rağmen Müslim, gayrimüslim şeklinde iki ana gövde etrafında teşekkülü ve bunların siyasallaşarak ayrı ayrı teşkilatlanmalarını da büyük bir vukufiyetle göz önüne sermeye çalışmıştır. Bu bağlamda aynı dinden insanların kendi içlerinde hem dinen hem de aynı dine mensup olmakla birlikte şu ya da bu şekilde farklı kültür çevrelerinden gelmenin yarattığı çeşitliliği giderip büyük oranda bütünleşebilecekleri, tamamen müstakil yeni bir alan yaratamadığı gibi ortaya çıkan mülkiyet, göç, iskân, azınlıklar ve kültürel çeşitlilikten kaynaklanan meseleler gibi hususları da halledemediği sonucu bariz bir şekilde ortaya çıkmış gözükmektedir.

Bu araştırmayla ele alınan meselenin tamamen açıklığa kavuşturulduğu, problemlerin tamamen çözdüğü söylenemez. Ancak bu hususlarda sarf edilen yoğun mesaiyle ülkemizde konuyla ilgili ilk araştırmalardan biri olma vasfına sahip ve gelecekte bu konuları çalışacak olanlar açısından öncü, yön gösterici bir niteliği haiz bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

A.KİTAPLAR

All India Muslim League Records, National Archives of Pakistan.

Archives of Freedom Movement, University of Karachi

A. Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990.

A. Bhattacharjee, **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988

A. Cahit Özgül, **Pakistan'ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan**, Ankara 1951.

A. K. Ray, **A Short History of Calcutta**, Calcutta 1902.

A. L. Srivastava, **İndia as Described by the Arap Traveller**, Gorakhpur 1967.

A. Oayyum & M. Brelvi, **A New History of İndia and Pakistan**, Lahor 1958.

A. Özcan, **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877 - 1914)**, İstanbul 1992

A. Palmer, **1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, (nşr., M.Gaspiralı), İstanbul 1999: A. Kaylan, **Kırım Savaşı (1853-1856)**, İstanbul 1975.

A. Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç yüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (nşr., B. Ç. Dişbudak), İstanbul 1994.

A. Qayyum –M.Brelvi, **A New History of India and Pakistan**, Lahore 1958.

A. R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966.

A. Z. V. Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul 1981.

A. Z.V. Togan, **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**, İstanbul 1981.

A. Zafar Sheikh, **Descriptive Catalogue of Quaid-i Azam Papers I**, İslamabad 1971.

_____ **Descriptive Catalogue of Quaid-i Azam Papers II**(Muslim League Leaders Correspondence), İslamabad 1974.

_____ **Descriptive Catalogue of Quaid-i Azam Papers III**(Goverment of Pakistan Department of Archives), İslamabad 1974

_____ **Descriptive Catalogue of Quaid-i Azam Papers IV**(Goverment of Pakistan Department of Archives), İslamabad 1975.

_____ **Descriptive Catalogue of Quaid-i Azam Papers V** (Government of Pakistan Department of Archives), İslamabad 1975.

A. Bhattacharjee, **A History of Modern India (1707-1947)**, New Delhi 1988, s.228 vd

A. R. Desai, **Social Bankround of India Nationalism**, Bombay 1966

Abd-ul-Hak, **Sir Seyyid Ahmed Han**, Karaçi 1959.

Abdulhamit Birışık, **Ubeydullah Sindi'nin Dini- Siyasi Düşüncesi ve Tefsiri**, Bursa 2012

Abdulkadir Karahan, **M. Ali Cinnah'a Armağan**, İstanbul 1977.

_____ **Muhammed İkbal ve Eserlerinden Seçmeler**, İstanbul 1974.

Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan'da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II**, (nşr., M. Paksu), İstanbul 1987.

Afzal Iqbal, **Life and Times of Muhammed Ali**, Lahore 1979

Ağaoğlu Ahmet, **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929.

Ahmad Hasan Dani, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998.

Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflâsı**, (Fransızca'dan çeviren., Ziyad Ebüzziya), İstanbul 1982.

Ahmet Hamdi, **Hindistan ve Sevad-ı Afganistan Seyahatnamesi** (nşr., F. R. Hürmen), İstanbul 1995.

Alfred Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr. W.Jackson), New Delhi 1987

Ali Cahit Özgül, **Pakistan'ın Doğuşu ve Bugünkü Pakistan**, Ankara 1951, s.23.

Anirudh Deshpande, **British Military Policy in India, 1900-1945**, New Delhi 2005.

Anthony J. Parel, **M. K. Gandhi- Hind Swaraj and other Writings**, New York 2009

Aziz Ahmad, **Iqbal et la Theorie du Pakistan**, Paris.

Ayesha Jalal, **The Sole Spokesman(Jinnah, the Muslim League and the demand for Pakistan)**, New York 1997

Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr., A.Küskün), İstanbul 1990

_____ **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr., L. Boyacı), İstanbul 1995.

_____ **Islamic Modernism in India and Pakistan 1857-1964**, Landon 1967.

- Aziz, K. K., **History of Partition of India : Origin and Development of the idea of Pakistan IV**, Yeni Delhi 1988.
- Azmi Özcan, **Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)**, İstanbul 1997.
- B. D. Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband 1860-1900**, Princeton 1982.
- B. K. Gupta, **Sirajuddaullah and the East India Company, 1756-1757: Background to the Foundation of British Power in India**, London 1966.
- B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1993.
- B. N. Pandey, **The India Nationalist Movement, 1885-1947**, New Delhi 1979.
- B. N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) I, (Nisan 1919-Mart 1920)**, Ankara 1973.
- B. Pattabhi Sıtaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I.**, Bombay 1946.
- _____ **Gandhi and Gandhizm I.**, Allahabad 1943.
- _____ **Indian National Congress (1885-1935)I.**, Bombay 1946.
- _____ **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I.**, Bombay 1946.
- B.P. Barua, **Politics and Constitution- Making in India and Pakistan**, New Delhi 1984.
- Babu Aurobindo Ghose, **Bal Gangadhar Tilak- His Writings and Speeches**, Madras 1922.
- Barbara D. Metcalf, **İslamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900**, New Press 1980.
- Barbara Daly Metcalf, **Islamic Revival in British India: Deoband 1860-1900**, New Jersey 1982.
- Bay Mirza Hayit, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara 1995, s.41-122;
- Beg, Aziz, **Jinnah And His Times**, Babur & Amer Publications, İslamabad, 1986.
- Biban Chandra, **India's Struggle for Independence**, New Delhi 1989.
- _____ **Freedom Struggle**, New Delhi 1994.
- Burton Stein, **A History of India**, New Delhi 1998.

- C. E. Bosworth, **Islamic Dynasties**, Edinburgh 1967.
- C. E. Bosworth, **The Ghaznavids their Empire in Afghanistan and Eastern Iran**, Beirut 1973.
- C. G. Pfander, **Mizanü'l-Haqq**, London 1862.
- C. Güngör, **Hint Milliyetçiliğinin Temelleri**, İstanbul 1999, (İ.Ü. SBE. Basılmamış Doktora Tezi)
- _____**Sömürgeci Ulusa, Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara 2001.
- Choudhary Rahmet Ali, **Pakistan The Fatherland of the Pak Nation**, Cambridge 1947
- Cihan Akbaş, **Pakistan Dosyası**, İstanbul 1987.
- D. C. Gupta, **Indian National Movement**, Bombay 1970.
- D. Dilks, **Curzon in India II.**, New York 1970
- D. Kincaid, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939.
- D. S. Sharma, **Hint Dini Tarihine Giriş**, (nşr., Fuat Aydın), İstanbul 2005.
- Dr. Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980.
- Durmuş Bulgur, **1850-1907 Yılları Arası Hind Yarımadası'ndaki İslami Fikir Akımları**, Ankara 1999, (yayınlanmamış Doktora tezi).
- E. Bailey, **British Policy and the Turkish Reform Movement: A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853**, London 1942.
- Ebu'l Alâ Mevdûdî, **Biz ve Bugünkü Batı Medeniyeti** (nşr., Celal Yıldırım- H.Avni Çelik), İstanbul 1978.
- Ebu'l Kelam Azad, **Ölümsüz Müdafaa**, (nşr., Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 2001.
- Elif Bali, **Hindistan ve Pakistan'ın Dış Politika Tercihlerinin Soğuk Savaş ve Sonrasına Yansımaları**, Ankara 2006, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Elif Nacar Öcalmış, **1947 Sonrası Pakistan'daki Siyasi Gelişmeler ve Topluma Etkisi**, Ankara 2013, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- E. Konukçu, **Kalaç Sultanlığı 1290-1320**, Erzurum 1977, (Basılmamış Doçentlik Tezi).
- _____**Kuşan ve Akhun Tarihi**, Ankara 1973.
- Esad Giylani, **Mevdûdî'nin Hayatı**, (nşr.. N. Ahmet Esrar, Hilal yay.) İstanbul 2000.

- F. J. Monahan, **Early History of Bengal**, Bombay.
- F. R. Atay, **Hind**, İstanbul 1943.
- F. Sleight Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905.
- Fernand Braudel, **II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Dünyası II**, (nşr., M. A. Kılıçbay), İstanbul 1989.
- Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVII Yüzyıllar III**, (nşr., M. Ali Kılıçbay), Ankara 1993.
- G. A. Natesan, **Speeches of Gopal Krishna Gokhale**, Madras 1920.
- G. A. Natesan, **The National Congress**, Madras 1917.
- G. Allana, **Bir Milletin Yaraticısı Cinnah**, (nşr., Ahmet Edip Uysal), Ankara 1982.
- _____, **Muslim Political thought through the ages 1542-1947**, New Delhi 1987.
- G. B. Malleson, **The Indian Mutiny of 1857**, New Delhi 1999.
- G. Dunbar, **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990.
- G. Earle Buckle, **the Life of Disraeli Earl of Beaconsfield IV; 1855-1868**, New York 1916.
- G. Fremont-Barnes, **Essential Histories The Indian Mutiny 1857-58**, Newyork 2007.
- G. Hunter, **The Script of Harappa and Mohanjadaro**, London 1934.
- G. Macmunn, **Afghanistan from Darius to Amanullah**, Edinburgh 1929, s.173 vd., 190.
- G. W. Forrest, **The Indian Mutiny III ; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preseved in the Military Department of the Government of India, (1857-8)**, Delhi 2000.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi Babur'un Hâtıratı I-II**, (nşr., R.Rahmeti Arat, Y. Hikmet Bayur), Ankara 1987.
- Gestave Edmund Von Grunebaum, **İslamiyet III. (Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Günümüze Kadar-2)**, İstanbul 1993.
- Gülbeden, **Hümayunnâme**, (nşr., Y.H.Bayur), Ankara 1987.
- H. Bıyıktaay, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989.
- H. DavidThoreau- Mohandas K. Gandhi, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara 2012.
- H. Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara 1979.

- H. G. Rawlinson, **A Concise History Of The Indian People**, London 1950.
- H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600**, (nşr., H. Berktaş), İstanbul 2000.
- H. Kulke- D. Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986.
- H. Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 1969.
- H. T. Lambrick, **Sir Charles Napier and Sind**, Oxford 1952.
- Hale Ç. Yiğit, **XVI. Yüzyılda Kandahar**, Malatya 2014, (İnönü Ü. SBE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Halide Edip, **Indise India**, Londra 1937.
- Hanif Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara 1979.
- Hector Bolitho, **Jinnah Creator of Pakistan**, London 1954.
- I. H. Qureshi, **History of the Freedom Movement I**, 1957.
- I. H. Qureshi, **A Short History of Pakistan**, Karachi 2006.
- I. Lissner, **Uygarlık Tarihi**, (nşr., A. Moran), İstanbul 1973.
- Ian Henderson Douglas, **Abul Kalam Azad An Intellectual and Religious Biography**, New Delhi 1988.
- Ishtiaq Ahmed, **The Pakistan Military in Politics: Origins, Evolution, Consequences**, New Delhi 2013
- Ishtiaq Husain Qureshi, **The Struggle for Pakistan**, Karachi 2006, 952s.
- İ. Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, Ankara 1993, s.39-59;
- İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi III; İstanbul'un Fethinden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne kadar**, Ankara 2016.
- İskender Gökalp- François Georgeon, **Kemalizm ve İslam Dünyası**, (nşr., Cüneyt Akalın), İstanbul 1990.
- İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and Its Practical Working up to the Year 1657**, Karachi 1967, s.37;
- İftikhar H.Malik, **The History of Pakistan**, Londra 2008, s.3; Rafiushan Kureishi, **New Pakistan**, London 1977
- İkram Azam, **Pakistan's İdeology and Ideologues**, Lahore 1982.

- İsa Çelik, **Muhammed İkbâl'in Tasavvufî Düşünceleri**, İstanbul 2004
- İsmail Akbaş, **Geçmişten Günümüze Türkiye Pakistan İlişkileri**, İzmir 2013
- J. A. Norris, **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967
- J. C. Powell-Price, **A History of India**, New York 1955.
- J. Eaton, **Kılıçsız Savaşçı Gandhi**, İstanbul 2001
- J. Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001
- J. Hutchison - J. Vogel, **History of the Punjab**, Lahore 1933
- J. Rapson, **The Cambridge History of India I**, Delhi 1955.
- J. Sandalgian, **Historie Documentaire de L'Armenia des Ages du Paganisme I**, Roma 1917.
- J. T. F. Jordens , **Dayānanda Sarasvatī- His Life and Ideas**, Delhi 1978.
- J.C. Powell-Price, **A History of India**, New York 1955, s.612.
- J.Hussain, **A History of the Peoples of Pakistan**, Karachi 2001,s.420.
- James Wynbrandt, **A Brief History of Pakistan**, New York 2009.
- Jamnadas M. Mehta, **Gandhi- Müslim Consriracy**, Bombay 1941.
- Jawaharlal Nehru, **Kızıma Mektuplar Sosyal Devrimler Ulusal Savaşlar**, Ankara 2002
- _____ **The discovery of India**, New York 1960.
- Jeanette Eaton, **Gandhi Kılıçsız Mücahit**, (nşr., Sofi Huri), İstanbul 1961.
- John Maclean, **Letters from George Lord Carew to Sir Thomas Roe, Ambassador to the Court of the Great Mogul**, London 1860.
- Josef Korbel, **Danger in Kashmir**, New Jersey 1954.
- K. K. Aziz, **Britain and Muslim India**, London 1963.
- _____ **Public Life in Muslim India 1850-1947**, Lahore 1992.
- _____ **Studies in History and Politics**, Islamabad 2002.
- _____ **The Making of Pakistan**, London 1947.
- K. L. Gauba, **The Consequences of Pakistan**, Lahore 1946.
- K. M. Panikkar, **Asia and Western Dominance**, London 1947.

- K. S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947.
- K. Veerathappa, **British Conservative Party and Indian Independence (1930-1947)**, New Delhi 1976.
- Kamalesh Sharma, **Role of Muslims in India Politics(1857-1947)**, New Delhi 1985.
- Kemal H. Karpat, **İslam'ın Siyasallaşması**, (nşr., Şiar Yalçın), İstanbul 2013 .
- Kh. Sarwar Hasan, **The Genesis of Pakistan**, Karachi 1996.
- L. James, **Raj, The Making and Unmaking of British India**, London 1998.
- L. P. Sharma, **History of Modern India**, Delhi 1992.
- Lal Bahadur, **The Muslim League**, Agra 1954.
- Lala Naraya Dutt; **All India Akhand Hindusthan Conference**, New Delhi 1944.
- Latif Ahmad Sherwani, **The Founder of Pakistan**, Karachi 1996.
- _____ **Pakistan in the Making Documents and Readings**, Karachi 1987.
- Layd M. Minto, **India; Minto and Morley 1905-1910**, London 1934.
- Ikram Ali Malik, **History of the Punjab**, New Delhi 1993.
- Lord Bhikhu Parekh, **The Agony of Arrival Gandhi: The South Africa Years**, New Delhi 2006.
- Louis Fischer, **Emperyalizme Karşı Silahsız Savaşçı: Mahatma Gandhi** , (nşr. Engin Tonguç), İstanbul 1971.
- Louis Renou, **Hinduizm**, (nşr., Maide Selen), İstanbul 1993.
- M. A. Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, İstanbul 1949.
- M. A. Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, İstanbul 1990.
- M. A. Aziz, **A History of Pakistan**, Lahore 1979.
- M. A. Frank Lillingston, **Brahmo Samaj- Arya Samaj**, London 1901.
- M. Aziz Ahmad, **Political History and Institutions of the Early Turkish Empire of Delhi**, Lahor 1948.
- M. K. Gandhi, **An Autobiography: The Story of my Experiments with Truth**, Delhi 2008.

- M. K. Gandhi, **Non- Violent Resistance (Satyagraha)**, New York 2001.
- M. K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988.
- M. K. Öke, **Hilafer Hareketleri**, İstanbul 2005.
- M. Mujeeb, **The Indian Muslims**, New Delhi 1985.
- M. Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul 1998.
- M. Y. Mughul, **Kanunî Devri; Osmanlıların Hind Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hind Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, İstanbul 1974.
- M. Yusuf Abbasi, **Pakistan Culture a Profile**, Islamabad 1992.
- M. Yusuf Abbasi, **Pakistani Culture: A Profile**, Islamabad 1992.
- M.A. Frank Lillingston, **Brahmo Samaj- Arya Samaj**, London 1901.
- Mahadma Gandhi, **Hakikat Yolundaki Tecrübelerimin Hikayesi**, (nşr., V. Günyol), İstanbul 1963.
- Mahadma Gandhi, **The Wheel of Fortune**, Madras 1922.
- Mahatma Gandhi, **Bir Özyaşam Öyküsü** (nşr., Vedat Günyol), İstanbul 2000.
- Mahmudul Hasan Sıddiqi, **A Hand book of Archives- Material on Pakistan Freedom Struggle**, Karachi 1988.
- Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989.
- Maqbool Rehmat, **Pakistan Studies History and Culture**, Lahore 1999.
- Marc Ferro, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi**, Ankara 2002.
- Matiur Rahman, **From Consultion to Confrontation**, Londra 1972.
- Maulana Abul Kalam Azad, **İndia Wins Freedom**, New Delhi 2001.
- Maurice Zinkın- Taya Zinkın, **The Partition of İndia (Policies and Perspectives 1935-1947)**, London 1970.
- Mazheruddin Sıddqı, **Modern Reformmist Thought in the Müslim World**, Delhi 1993.
- Mehmet Özşenel, **Pakistan'da Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1992 (Basılmamış yüksek lisans tezi)
- Mehmet Saray, **Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması**, İstanbul 1975.

- Micheal Nicholsan, **Mahatma Gandhi**, (nşr, Leyla Onat), Ankara 1996.
- Mim Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988.
- Mim Kemal Öke, **Hilafet Hareketleri**, İstanbul 2005.
- Mohandas K. Gandhi, **An Autobiography: The Story of my Experiments with Truth**, Ahmadabad 1948.
- Muahmmed Reza Kazimi, **Jinnah- Liaquat Correspondence**, Karachi 2003.
- Muhammad Ali Siddiqui, **Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (Round Table Conference 1930-1932)**, Karachi 1996.
- Muhammad Ashraf, **The Pakistan Issue**, 1943 Lahore 1943.
- Muhammad Munawwar, **Dimensions of Pakistan Movement**, Rawalpindi 1989.
- Muhammad Mohar Ali, **History of the Muslim Rule of Bengal (1170-1757) 1A**, London 1985.
- Muhammad Mohar Ali, **History of the Muslim Rule of Bengal (1170-1757) 1B**, London 1985.
- Muhammad Munir, **From Jinnah to Zia**, Lahore 1980.
- Muhammad Saleem Ahmad, **The All India Muslim League**, Lahore 1989, s.97; Manik Lal Gupta, **Constitutional Development of India**, New Delhi 1989.
- Muhammad Zafrulla Khan, **The Agony of Pakistan**, Lahore 1974.
- Muhammed İkbâl, **Benliğin Sırları**, İstanbul 2013.
- _____ **Cavidname**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2002.
- _____ **İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu**, (nşr., N.Ahmet Asrar), İstanbul.
- _____ **Doğudan Esintiler**, (nşr. N. Ahmed Asrar), İstanbul 1981.
- _____ **Muhammed İkbâl Külliyyatı**, (Nşr. A. M. Şahin), İstanbul 2010.
- Muhammed Mahzumi Paşa, **Cemaleddin Afgani Hatıraları**, (nşr., Adem Yerinde), İstanbul 2006.
- Muhammed Sadıq, **A History of Urdu Literature**, New Delhi 1984.
- Muhammed Sadıq, **The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement**, Delhi 1983.

- Muhammed Saleem Ahmad, **The All India Muslim League**, Lahore 1989.
- Mukhtar Zaman, **Students' Role in the Pakistan Movement**, Karachi 1978.
- Muniruddin Chaghtai, **Historic Struggle for Pakistan (1857- 1947)**, (Translated., R.A. Khan), Lahore 2009.
- Mushirul Hasan, **Mohamed Ali in Indian Politics Select Writings I.**, Karachi, 1985.
- Mushtaq Ahmad, **Government and Politics in Pakistan**, Karachi 1970.
- Mübarek Galib, **Hindistan'da Türk Hükümdarları: Timurilerin Hindistan'a Dahil Oldukları Zamana Kadar ve 602-902 Senelerinde Delhîde Saltanat Eden Hükümdarlar**, İstanbul 1341.
- Mümtaz'er Türköne, **Cemaleddin Afgani**, Ankara 1994.
- Mümtaz'er Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991.
- Mohammad Noman, **Muslim India (Rise and Growth of the All India Muslim League)**, Allahabad 1942
- N. A. Norris, **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967.
- N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000.
- N. Pandey, **The Indian Nationalist Movement 1885-1947**, New Delhi 1979.
- N.C..Saxena, **Muslims and the India National Congress**, Delhi 1955.
- Nagendra Kumar, **Indian National Movement (1857-1947)**, Dehli 1979.
- Naîmâ, **Naîmâ Tarihi III**, (nşr., Z.Danışman), İstanbul 1968.
- Nehru Javaharlal, **Kızıma Mektuplar Toplumsal Devrimler ve Ulusal Savaşlar**, (nşr., Mehmet Emin Bozarslan), İstanbul 2003.
- O. Turan, **Türk İslâm Medeniyeti ve Selçuklular Tarihi**, İstanbul 1980.
- Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği**, İstanbul 1987.
- P. D. Kaushik, **The İdeology and Programme**, Madras 1964.
- P. M. Holt- A. K. S. Lambton- B. Lewis, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II.**, İstanbul 1989.
- P. Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (nşr. N. Ülken). İstanbul 1975.
- P. Spear, **India, A Modern History**, Michigan 1961.

- P. Spear, **A History of India II**, London 1978
- P. Spear, **The Oxford History Of Modern India 1740-1914**, London 1965.
- P. Woodruff, **The Men Who Ruled India-Founders**, New York 1964.
- P.D. Kaushik, **The İdeology and Programme**, Madras 1964.
- Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims 1928-1947**, New Delhi 1980.
- Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, (nşr., Sami Oğuz), İstanbul 1996.
- Pattabhi Sitaramayya, **The History of the Indian National Congress (1885-1935) I.**, Bombay 1946.
- Peter Lyon, **Conflict Between India and Pakistan An Encyclopedia**, - 1934.
- Prabhu Bapu, **Hindu Mahasabha in Colonial North India 1915-1930**, New York 2012.
- Qeyamuddin Ahmad, **The Wahabi Movement in India**, Calcutta 1966.
- R. C. Majumdar, **A Comprehensive History of India III/I**, New Delhi 1981.
- _____ **British Paramountcy and Indian Renaissance I.**, Bombay 1988.
- _____ **Struggle for Freedom**, Bombay 1988.
- _____ **The Sepoy Mutiny and the Revolt of 1857**, Kalküta 1957.
- R. C. Majumdar-H.C. Raychaudhuri-K. Datta, **An Advanced History of India**, London 1961.
- R. Dutt ., **The Economic History of India; under Early British Rule I**, London 1956 .
- R. Grousset, **Asya'nın Uyanışı; İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İsyanı**, (nşr. S. Gömeç), Ankara 1999.
- R. K. Mookerji, **The Gupta Empire**, Bombay 1952.
- R. K. Pruthi, **Brahmo Samaj and Indian Civilization**, New Delhi 2004.
- _____ **Prehistory and Harappan Civilization**, New Delhi 2004.
- R. K. Sinha, **Kurtuluş Savaşı, Devrimler Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)**, İstanbul 1972.
- R. Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul 1994.

- R. M. Mookerji, **Hindu Civilization (From the Earliest Times up to the Establishment of the Maurya Empire)**, Bombay 1950.
- R. N. Iyer, **The Moral and Political Thought of Mahatma Gandhi**, New York 1973.
- R. P. Paranjpye, **Gopal Krishna Gokhale**, Poona 1916.
- R. R. Sethi, **The Cambridge History of India IV**.
- R. S. Gupta-K. Kapoor, **English in India, Issues and Problems**, Delhi 1991.
- R. Şahin, **Tarih Boyunca Türk İdarelerinin Ermeni Politikaları**, İstanbul 1988
- Rafiushan Kureishi, **New Pakistan**, London 1977.
- Raghavan N. Iyer, **The Moral and Political thought of Mahatma Gandhi**, New Delhi 2003.
- Rahman Ali, **Tezkire-i Ulemaey Hind**, Karaçi 1961.
- Rahmat-Allah Kiranawi, **İzaletü'l-Evham**, Delhi 1862.
- Ram Gopal, **Indian Muslims Political History (1858-1947)**, Lahore 1854.
- Rene Grousset, **Asya'nın Uyanışı**, (nşr., S. Gömeç), Ankara 1999.
- Richard Symonds, **The Making of Pakistan**, London 1949.
- Richard V. Weekes, **Pakistan Birth and Growth of a Muslim Nation**, New York 1964.
- Robert Aura Smith, **Divide India**, New York 1946.
- Robert Downs, **Dünyayı Değiştiren Kitaplar**, (nşr. Erol Güngör), İstanbul 1998.
- Romain Rolland, **Dayananda and Arya Samaj**, New Delhi 2006.
- Rubert Emerson, **Sömürgelerin Uluslaşması**, (nşr., Türkkaya Ataöv), Ankara 1965.
- Ryan Brown, **The British Empire in India**, 2010.
- S. A. H. Haqqı, **Hindistan'daki Türk Tesiri İlk Dönem: 1206 - 1414**. (nşr. Y.T. Kurat), Ankara 1984.
- S. A. H. Haqqı, **The Turkish Impact on India The First Phase 1286-1414**, Ankara 1984.
- S. Abdul Latif, **The Influence of English Literature on Urdu Literature**, London 1924.
- S. Cöhce, **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih I**, Elazığ 1992.
- _____ **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001).

- _____ **Semsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Ata. Ü. Ede. Fak. Basılmamış Doktora Tezi)
- S. J. Marshall, **Mohcnjo-daro and the Indus Civilization I**, London 1931.
- S. M. Burke- Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1996
- S. M. Ikram, **Muslim Rule in India & Pakistan (711-1858), (A Political and Culture History)**, Lahore 1997.
- S. Moinul Haq, “*The Great Revolution of 1857-58*”, **Road to Pakistan**, (nşr., H. M. Said vd.), Karachi 1990.
- S. Moinul Haq, **The Great Revolution of 1957**, Karachi 1968.
- S. N. Sen, **Ancient Indian History and Civilisation**, New Delhi 1988.
- S. Nath Sen, **Eighteen Fifty-Seven**, Delhi 1958.
- S. R. Gardiner, **Letters Relating to the Mission of Sir Thomas Roe to Gustavus Adolphus 1629-30, -----1875**.
- S. R. Mehrotra, **The Emergence of the Indian National Congress**, Delhi 1971.
- S. Thomas Holdich, **The Gates of India**, Quetta 1982.
- S. Veli Rıza Nasr, **Cemaat-i İslâmî**, (nşr. Hasan Aktaş) İstanbul 1998.
- S. Vural, **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan’da Tesisi**, Malatya 1995. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- S. Vural, **Hindistan’da İngiliz Yönetimi**, Malatya 2006, (Basılmamış Doltora Tezi)
- Sankar Ghose, **Political İdeas and Movements in India**, Calcutta 1975.
- Sarvepalli Gopal, **Jawaharlal Nehru A Biography (1947-1956) II.**, Madras 1985.
- Sayyed Abulala Maudoodi, **The Economic Problem of Man and Its İslamic Solution**, Delhi 1966.
- Seydî Ali Reis, **Mir’at-ül Memalik**, (nşr., N. Akyıldız), İstanbul.
- Shan Muhammad, **Sir Syed Ahmad Khan A Political Biography**, Lahore 1976.
- Shan Muhammad, **The Indian Muslims: A Documantary Record I.**, New Dehi 1980
- Shan Muhammed, **Writings and Speeches of Sir Syed Ahmad Khan**, Bombay 1972.
- Sharıf al Mıjahid, **Muslim League Documments (1900-1947)**, Karachi 1990.

- Sharif al Mujahid, **Quaid-i Azam and his Times a Compendium I.(1876-1937)**, Karachi 1990
- Sharif al Mujahid, **Allama Iqbal (Poet- philosopher of the East)**, Karachi 1961.
- Shaukatullah Ansari, **Pakistan the Problem of India**, Lahore 1945.
- Sir P. Griffiths, **The British İmpact on India**, London 1946.
- Sir P. Moon, **The British Conquest and Dominion of India**, London 1989.
- Sir Richard Burn, **The Cambridge History of India IV.**
- Sufia Ahmed, **Muslim Community in Bengal 1884-1912**, Bangladesh 1974
- Sultan Muhammed Şah, **Ağa Han**, (nşr., Zeynep Özbek), İstanbul 2005.
- Sunanjan Das, **Kashmir & Sindh Nation Building, Ethnicity and Regional Politics in South Asia**, London 2001.
- Surjit Mansingh, **Historical Dictionaries of India**, London 1996.
- Syed Sharifuddin Pirzada, **Foundations of Pakistan (All-İndia Muslm League Documents:1906-1947) I.**, Karachi 1969.
- _____ **Foundations of Pakistan (All –İndia Muslim League Documents:1906-1947) II.**, Karachi 1970.
- _____ **Quaid-ı Azam Mohammad Ali Jinnah**, Karachi 1976
- Şaban Düzgün, **Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi**, Ankara 1997.
- T. Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da, (1919-1921)**, İstanbul 1981.
- T. V. Parvate, **Bal Gangadhar Tilak**, Ahmedabad 1958.
- T. W. Arnold, **İntişar-ı İslam Tarihi**, Ankara 1982.
- Tayyar Arı, **Uluslararası Sistem Teorisi Açısından 1947-1972 Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşımı**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tayyib Kari Muhammed, **Tarih-i Daru'l-'Ulfim Devhand**, Karaçi 1972
- The Collected Works of Mahatma Gandhi 100 ciltlik serisi.**
- The Collected Works of Mahatma Gandhi I...**, The Publications Divion, Ahmedabad 1958.
- Thomas Merton, **Gandhi ve Şiddet Dışı Direniş**, İstanbul 2001.

- Türkkaya Ataöv, **Keşmir, Hindistan ve Komşuları: Öykü, Terör ve Barış**, Ankara 2014.
- V. N. Datta, **Maulana Azad**, İslamabat 1990.
- V.A. Smith, **Coins of Ancient India**, Varanasi 1972.
- Victoria Schofield, **Kashmir in Conflict**, New York 2003.
- Vladimir Potyemkin, **Uluslararası İlişkiler Tarihi I.**, İstanbul 2009.
- W. A. J. Archbold, **The Cambridge History of India V**, Delhi 1929.
- W. E. Minchinton, **The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, London 1969.
- W. Foster, **The Embassy of Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, (1915-1619) I**, London 1899.
- W. Hevery, **Finnisch Ugrisches aus Indien**, Wien 1932, s.353-369; W. Koppers, **Die Sprache I**, Wien 1949.
- W. Norman Brown, **The United States and India, Pakistan, Bangladesh**, Cambridge 1972.
- W. W.Hunter, **A Brief History of the Indian Peoples**, Oxford 1907.
- Waheed-uz- zaman, **Quaid-i Azam Mohameead Ali Jinnah**, İslamabad 2001.;
- Wahhed Ahmad, **Ouaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah Speeches (İndian Legislative Assembly 1935-1947)**, Karachi 1991.
- Waveed Ahmad, **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements I** (March 1935-March1940), Karachi 1992.
- _____ **The Nation's Voice, United We Win II, (April 1940-April 1942)**, Karachi 1996, LIV+858s.
- _____ **The Nation's Voice, Towards Consolidation: Speeches and Statements III**, Karachi 1992.
- _____ **The Nation's Voice, Towards the Popular Verdict IV (November 1944-April 1946)**, Karachi 2000.
- _____ **The Nation's Voice, Deadlock, Frustration and Riots V (May 1946- February 1947)**, Karachi 2001.
- _____ **The Nation's Voice, Achieving the Goal VI (March- August 1947)**, Karachi 2002.

_____ **The Nation's Voice, Launching the State and of the Journey VII (August 1947- September 1947)** Karachi 2001.

William Foster, **The Embassy of Sir Thomas Roe I**, Nendeln/Liechtenstein 1967.

Y. H.Bayur, **Hindistan Tarihi I; İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, Ankara 1946,XIX+534s.

_____ **Hindistan Tarihi II, Gürkanlı Devletinin Büyüklük Devri 1526-1737**, Ankara 1987.

_____ **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, XXVIII+732.

Yaşar Şahin Anıl, **Mahatma Gandhi**, İstanbul 2005.

Zafar, M. D., **A Short History Of Pakistan**, Lahor1985.

Zaferullah Dauî, **Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları**, İstanbul 1995.

Zamir Akhtar Khan, Iqbal and Quaid's Vision of Pakistan, **The Dialogue V/2**.

B. MAKALELER

A. B. Rajput, “*Pakistan Kültürünün Temelleri*”, **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, (s.72-77)

A. Hilmi Ömer, “*Budda*”, **Dinler Tarihi**, İstanbul 1935,(s.206-)

A. Ranjan Mohapatra “*Hinduizm*” (nşr., Hidayet Işık), **Selcuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.8**, Konya 2002

A. Zahid Khan, “*Socio-Economic Reforms*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.

Abdul Hamid, “*Sir Seyyid Ahmed Han*”, (nşr., İbrahim Kalın), **İslam Düşüncesi Tarihi IV**, İstanbul 1991, s. 367-401

Abdulhamid Sıddıkî, “*Şah Velîyullah Dehlevî*”, (nşr., Yusuf Ziya Cömert), **İslam Düşüncesi Tatihi IV.**, İstanbul 1991, s. 345-367

Abdul Majid- Abdul Hamid, Zahida Habib, “*Genesis of the Two Nations Theory and the Quaid-e- Azam*” **Pakistan Vision XV/1**, (s. 180-192)

Abdul Qayyum Nadwi, “*Nadwatu'l-ulama*”, **A History of the Freedom Movement II/2**,

Abdulhamid Birişik, “*Mevdudi İslamcılığının Türkiye’ye Giriş Biçimi ve Türkiye İslamcılığına Etkisi*” **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri**, İstanbul 2013, s. 383.

Abdullah Aydınllı, “*Ehl-i Hadis*”, **DİA/XXXII** s.507

Abdur Rashid, “*Ottoman-Mughul Relations During the Seventeenth Century*”, **VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 1967, s.534vd.

Abdülhamit Birişik, “*Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmi Faaliyetler, Şahıslar, Eserler*”, **Divan: İlmi Araştırmalar** S.17, İstanbul 2004, s. 16-17

Abdülhamit Birişik, “*Kur’aniyyun*,” **DİA/XXVI**, s. 428

Abid- Q. Abid, “*Quaid-i Azam Muhammad Ali Jinnah’s Self- Selection as the First Governor General of Pakistan: Some Historical Facts Revisited*” **J.R.S.P XLVIII/1**, 2011, s. 1-12

Ahmad Anış, “*Mevdudi*”, **DİA/XXIX** ,s.432

Ahmad Dar, “*Jinnah and the Lahore Resolution*” **J.R.S.P LII/1**, 2015

Ahmad Hasan Dani, Choudhary Rahmat Ali, “*Founder President of Pakistan National Movement*”, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998

Akmal Ayyubi, “*Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri*”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III/3-4(1959-1960)**, s.205-210;

Arif Naim, “*Bihar* “ **İA/** ,s.138-138

Azmi Özcan, “*1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti*” **İslam Tetkikleri Dergisi IX**, 1995, s.269-280

_____ “*Bengal*” **İA/** ,s.436.-437.

_____ “*Ebu’l Kemal Azad*”, **DİA/X**,s.333-336

_____ “*Dârülulûm*” **DİA/VIII.** , s.554-555

_____ “*Dünden Bugüne Keşmir ve Keşmir Meselesi*” **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003

_____ “*Hindistan’da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavrı*” **DİVAN İlmi Araştırmalar S.17**, 2004/2 , s. 103-115

_____ “*Jawaharlal Nehru*” , **DİA /XVIII**, s.81-82

_____ “Nedvetu’l-Ulema” , **DİA/XXXII** ., s.514-515

_____ “Pencap” **DİA/ XXXIV**, s.225-225

_____ “Pakistan” **DİA/XXXIV**, s. 148-152

Benjamin Disraeli, “ *Military Mutin yor Revolt?*” **1857 in India**, Boston 1963, s.112vd;

Bilal Şimşir, “ *Pakistan Devletinin Kuruluşu*”, **Atatürk Üniversitesi SBF Dergisi XIII/4**,

C. A. Kadir, “*İslam Öncesi Hind Düşüncesi*”, **İslam Düşüncesi Tarihi I**, (Ed. M. M.Şerif, Türkçe bas.ed.M.Armağan, nşr., K. Demirci), İstanbul 1990, s.61;

Charles S. Braden, “*Jainizm*”, **An Encyclopedia of Religion I**, New Jersey 1959, s.384

Colette Caillat, “*Jainizm*”, **The Encyclopedia of Religion VII**, New York 1987, s.507;

Durak N., “*Hint Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi*”, **Hindistan Türk Tarihi araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)**, s.91

E. J. Rapson, “*The Puranas*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.264 vd.;

E. R. Fırlı, “*XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I (1983)**, s.23.

E. W. Hopkins, “*The Growth of Law and Legal Instituons*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955 s.259 vd;

Enver Konukçu, “*Babürlüler; ‘Hindistan’daki Temürlüler*”, **Türkler VIII**, s.744-760.

_____ “*Dehli Kalaç Sultanlığının Kuruluşu*”, **IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, (1988), s.587 vd;

_____ “*Halac*” **DİA/XV**,(s.228-29)

_____ “*Halaciler*”, **DİA/XV**, (s.227-28);

_____ “*Haydarabat*” **DİA/ XVII**, s.31

_____ “*Hind'deki Türk Devletlerinden İnsani Değerler*,” **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları (Başlangıcından Osmanlı Dönemine kadar)**, İstanbul 1992, (s.405-425).

_____ “*Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri 1206-1414*”, **Tarihte Türk Devletleri I**, Ankara 1987, s.346-358.;

- _____ “Hindistan’daki Türk Devletleri”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX**, (nşr. H.D.Yıldız), İstanbul 1992.
- _____ “Hindistan’daki Türkler”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s.23-44.;
- _____ “Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti”, **VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II**, (1981), s.793-799;
- _____ “Cihangir” **DİA/ VII**, s. 538-539.
- F. Kurtoğlu, “Hadım Süleyman Paşa’nın Mektupları ve Belgrad’ın Muhasara Planı”, **Belleten IV/13 (II. Kanun 1940)**, s.69vd.
- _____ “XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler”, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943, s.911-923 :
- G. H. Harvey, “The Conquest of Upper Burma”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr., H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.437 vd.;
- G. M. Bongrad. “India and Central Asial Historical Culture Contues in Ancient Times” **Central Asia Movement of Peoples and Ideas from Times Prehistoric to Modern** (nşr. A. Guha), New Delhi 1970
- Güler Nuhoglu, “Gaznelilerin Keşmir Seferleri”, **Keşmir Dosyası**, (nşr., Halil Toker), İstanbul 2003, s.1vd
- Halife Abdülhakim, “Muhammed İkbâl”, **İslam Düşüncesi Tatihi IV**, (nşr., Yusuf Ziya Cömert),İstanbul 1991, s.401-421
- H. Beveridge IV, s.190 vd.; İkrâmuddin Qidwai, “The Establishment of the British Raj”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.509;
- H. Eren, “Aligarh”, **DİA/II**, s.460-460
- H. H. Dodwell, “Clive In Bengal 1756-60”, **Road to Pakistan**, s.141 -170
- _____ “İmperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.3 vd.;
- H. R. C. Hailey, “The Finances of India, 1858-1918”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.318 vd., 325 vd.;
- H. Toker, “Cunagarh ve Haydarabat Bağlamında Keşmr’in Hindistan’a İlhakı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Keşmir Dosyası**, (nşr., H. Toker), İstanbul 2003, s.67.

- H. V .Lovett, “*The Growth of Educational Policy, 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.341;
- H. V. Lovett, “*Education and Missions to 1858*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.111 vd.;
- _____ “*Home Government, 1858 -1918*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H. H.Dodwell), Delhi 1958, s.208;
- H. Zübeyr Koşay, “*Munda Dillerindeki Türkçe Unsurlar*”, **Belleten III/9, (II. Kanun 1938)**, s.107-126
- H.V.Lovett, “*The Growth of Educational Policy, 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.343 vd.;
- Hanif Fauq, “*Atatürk ve Pakistan*”, **Bildiriler ve Tartışmalar: Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Ankara 17-22 Mayıs 1984)**. Ankara 1984, s. 616.
- I. H. Qureshi, “*Ortaçağlarda Indo-Pakistan Yarımadası ’nda Dokuma Sanayii*”, (nşr., S. H. Kortel), **Akademi Günlüğü; Toplumsal Araştırmalar Dergisi, S.2 (2006)**, s.161-165.
- Ikramuddin Qidwai, “*The Establishment of the British Raj*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990
- Karl Marks, “*Hindistan ’da İngiliz Egemenliğinin Gelecekteki Sonuçları*”, **Tarih Birikimi**, 2003;
- Kaushik Roy, “*Coercion through leniency: British Manipulation of the Courts-Martial System in the Post-Mutiny Indian Army 1859-1913*”, **The Journal of Military History LXV/4 (October 2001)**, s.937vd.
- Kishwar Sultana, “*İqbal and Jinnah: A Study in Contact and Divergence*,” **Pakistan Journal of History-Culture LXXII/2**, 2001, s. 141-147.
- Kürşat Demirci, “*Hinduizm*”, **DİA/XVIII**, s. 114.
- Lord Sorensen, “*The Parliamentary Delegation to India January 1946*” ”**The Partition of India (Policies and Perspectives 1935-1947)**, London 1970, s.535 vd.
- M. Aslam Syed , “*Mohsin’ül-Mülk: his interpretation of Islamic history and Muslim nationalism*”, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998
- M. L. Dames, “*The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*”, **Journal Royal Asiatic Society I (January 1921)**, s.1-29 :
- M. Manazir Ahsan, “*Aziz Ahmed*”, **DİA/ IV.**, s.333vd.

- M. Naeem Qureshi, “*Müslüman Birliği*”, *DİA*., 111-112
- M. Penson, “*The Bengal Administrative System 1786-1818*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958 ;
- Mehmet Önder, “*Pakistan’ın Kuruluşunda Muhammed Ali Cinnah’ın Rolü*”, **Türk Kültürü XXV/289 (Mayıs 1987)**, s.312-315
- Mehmet S. Aydın, “*İkbal*”, *DİA/ XXII*, s.17;
- Moulton, Edward C. “*Allan Octavian Hume (1829-1912)*.” **Oxford Dictionary of National Biography**, Viewed 2013;
- Muhammed İkbâl “*Niçin Pakistan?,(Muhammed İkbâl’in Tarihi Konuşması*”,(nşr., Ahmet Albayrak), **Şarkiyat Araştırmaları Dergisi V/16**, 2005, s.111-130
- Muhammed Sadıq, “*Türk Devrimi ve Hind Özgürlük Hareketi*” **Atatürk’ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları Uluslararası Sempozyumu (Ankara 2-6 Kasım 1981)**, Ankara 1981
- Mushtaq Ahmad Mir, “*İndia- Pakistan; the History of Unsolved Conflicts*”, **IOSR Journal of Humanities and Social Science**, XIX/4, 2014, s.103;
- N. Ahmed Asrar, “*Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri ve Bangladeş’in Doğuşunun Tarihçesi*”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VI/1-2**, (1975), s.58vd
- N. Ahmed Asrar, “*Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri ve Bangladeş’in Doğuşunun Tarihçesi*”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VI/1-2**, İstanbul 1975, s.58vd; Sajjad Husain, “*Bengladeş* ”,*DİA/V*, s. 443
- P. E. Roberts, “*The East India Company And The State 1772-86*”, **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- P. Fagan, “*District Administration in th United Provinces, Central Provinces, and the Pancab, 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958
- P. Giles, “*The Aryans*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.67;
- Raiz Ahmad, “*Muhammad Ali Jinnah, Mahatma Gandhi, Ali Brothers and the Non-Cooperation Movement in British İndia 1920-1922*” **Journal of Historical Studies I/2**, 2015, s.43-61;
- S. Athar Abbas Razvi , “*Keşmir*,” *DİA/ XXV*, (s.325-326)

- S. Cöhce, “Dehli Türk Sultanlığı’nın Kurucusu Kutb ed-Din Aybeg’in Hayatı ve Şahsiyeti”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.5 (2000), s.13-24.
- _____ “Gazneli Mahmud Dönemine kadar Hindistanda Türk Varlığı”, **Erdem IX/27(Ocak 1997) Aydın Sayılı Özel Sayısı III.**, s.981-987;
- _____ “Gazneliler’in Hindistan Hakimiyeti”, **Türkler IV**, (nşr. H. C .Güzel vd.), Ankara 2002, s.522-525;
- _____ “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, **Türkler VIII**, (nşr. H. C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.689-730
- _____ “Hindistan’da Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, **Türkler I**, (nşr. H.C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.815-820;
- _____ “Hindistan’da Türk Kültürünün Gelişimi ve Hint Kültürüne Tesiri”, **Uluslar arası 6. Türk Kültürü Kongresi; Türk Kültürünün Dünya Kültürüne Etki ve Katkıları**, (Ankara 21-26 Mayıs 2005);
- _____ “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları**, I/1(Ocak-Haziran 2001), s.10;
- _____ “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”,**Erdem** (Aydın Sayılı Özel Sayısı III), IX/27 (Eylül 1996), s.981-987
- _____ “Pakistan’ın Kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın Mustafa Kemal Atatürk’e Dair Görüşleri”, **VI.Uluslararası Atatürk Kongresi**, (Ankara 10-16 Kasım 2007);
- _____ “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, **Tarihte Türk Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri 31 Ekim-1 Kasım 2002**, Ankara 2006, (s.127-217)
- _____ “Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı”, **Dehli Türk Sultanlığı Tarihi**, Malatya 2001;
- _____ “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, **Tarihte Türk-Hind İlişkileri Sempozyumu Bildirileri**, (Ankara 31 Ekim-1 Kasım 2002), Ankara 2006, s.127-215.;
- S. M. Edwardes, “District Administration in Bombay, 1818-1857”, **The Cambridge History of India VI, British India** (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.58;
- S. Özbaran, “Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan yolu: XVI. Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekâbet ve İlişkileri”, **İÜEF. Tarih Dergisi**, S.31(Mart 1977), s.65-146.
- S. R. Mehrotra, **The Emergence of the Indian National Congress**, Delhi 1971, s.109: S. Cöhce, “Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan”, s.6vd.

- S.Natarajan, “*Impact of European Influence*”, **An Outline of the Cultural History of India**, (nşr. Syed Abdul Latif), Hyderabad 1958, s.241;
- S.Razi Wasti, “*Nawab Waqar’ül- Mülk-A Great Political Fighter*”, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998, s.131vd.;
- Sarıyd Athar Abbas, “*Keşmir*”, **DİA/XXV**,s.327;
- Syed Sajjad Husain, “*Bengladeş*”, **DİA/V**, s.443
- Şerifü’l-Hasan, “*Atatürk ve Pakistan*”**Hayat Tarihi Mecmuası II-I/3** (Nisan1966), (s.5-)
- T. Tarhan, “*İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri*”, **İÜEF Tarih Dergisi, S.23 (Mart 1969)**, s.144-169.
- U. N. Ghoshal, “*Social Condition*”, **The Struggle for Empire**, (nşr. R.C. Majumdar-A.D.Pusalker), Bombay 1957, s.474 vd.;
- V.Lovett, “*District Administration in Bengal, 1818-1858*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.33 vd., s.40;
- _____ “*Education and Missions to 1858*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi1958, s.109 vd.;
- W. Hopkins, “*The Period of the Sudras, Epics and Law-Books*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.197 vd.;
- W. Koppers, “*Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk Indo-Cermenlik*”, **Belleten, V/20, (I. Teşrin 1941)**, s.437-480;
- W. Ruben, “*Milattan Bin Sene Evvel Asya İçlerinden Muhaceret Eden Hindistan’ın En Eski Demircileri Arasında*” **Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul 1943, s. 237 vd.
- Y. H.Bayur, “*Misor Sultanı Tipu ile Osmanlı Padişahlarından I. Abdulhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma*”, **Belleten XII/47(Temmuz 1948)**, s.617-652]
- Yusuf Abbasi,”*Sir Syed Ahmad Khan and the Reawakening of the Muslims*”, **Founding Fathers of Pakistan**, Lahore 1998
- Z. H. Zaidi, “*The Personality of Jinnah and his Political Strategy*,”**The Partition of India (Policies and Perspectives 1935-1947)**, London 1970

C. SÜRELİ YAYINLAR

a. Gazeteler

Civil and Military Gazette (Lahore),

Civil-Military Gazatte (Lahore)

Current History (New York)

Cutting from Newspapers (London)

Eastern Times (Lahore)

Harijan (Ahmedabad)

Islamic News (London)

Imperial Gazetteer of India

Journals Comrade (Delhi)

New York Times (New York)

News Chronicle (London), Dawn (Karachi)

Reports from Vernacular Newspapers (Pencil)

Sunday Times (London)

Supplement to the Gazette of India (Dehli)

The Gazette of India

The Hindustan Times, (New Delhi)

The Islamic News (London)

The Madras Mail (Madras)

The Times (London)

The Times of India (Bombay)

The Times of Indian Mail (Bombay)

Son Telgraf Gazetesi

Ayn Tarihi

Akşam

Posta

Ulus

Cumhuriyet

Vatan

Takvim

Sabah

Akit

Milliyet

Hürriyet

Hâkimiyeti Milliye gazetesi

b. Dergiler

Al-Hilal

Belağ

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Divan: İlmî Araştırmalar

Hayat Tarih Mecmuası

IOSR Journal of Humanities and Social Science

İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi

İÜEF Tarih Dergisi

J.R.S.P

Journal of Historical Studies

Journal Royal Asiatique Society

Pakistan Journal of History-Culture

Pakistan Postası

Selcuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Şarkiyat Araştırmaları Dergisi

Türk Kültürü

Türk Tarihi Dergisi

Ç. İNTERNET ARŞİVİ

<https://archive.org>.

<http://www.liberalhistory.org.uk>

<http://www.dli.ernet.in>

<http://www.gen.lib.rus.ec>

<http://www.jstor.org>.

<http://arsiv.kizilay.org.tr>

<http://www.islamdusuncesi.net/mevlana-ebul-kelam-azad-341h.ht>

<http://www.centralexcisehyderabad4.gov.in/.../1947>

<http://www.savarkar.org/content/pdfs/en/History>

<http://www.serialsjournals.com/serialjournalmanager/pdf>

<http://www.independent.co.uk/news/obituaries/richard-symonds>

www.centralexcisehyderabad4.gov.in/.../1947

<http://www.iloveindia.com> ; <http://www.mapsofindia.com>

<http://adb.anu.edu.au/biography/chelmsford>

<http://www.yourarticlelibrary.com/history/montagu-chelmsford-reforms-and-government-of-india-act>

EKLER

Ek. 1.

<https://www.google.com.tr/search?q=pakistan+haritasi>

Ek.2

Ek.3

<https://www.google.com.tr/search?q=pakistan+haritasi>.

Ek.4

The Strength of Muslim Delegates in Annual Congress Sessions between 1885 and 1894			
Year	Hindus	Muslims	Total
1885	58	2	72
1886	387	33	436
1887	492	81	607
1888	965	221	1,248
1889	1,502	254	1,889
1892	520	87	625
1893	732	63	867
1894	1,118	20	1,163

From Chapter Two, The Origin of Nationalism of the Book *Britain and Muslim India*, by K.K. Aziz

Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.250

Ek.5

Table of the Result of the General Election, 1937					
Provinces	Total No. of seats	No. of seats won by Congress	Total No. of Muslim seats	Seats won by Muslim League	No. of seats won by other Muslim groups
1	2	3	4	5	6
Madras	215	150	28	11	17
Bombay	175	86	29	20	9
Bengal	250	54	117	40	77
U.P.	228	134	64	27	37
Punjab	175	18	84	1	83
Bihar	152	98	39	—	39
C.P.	112	70	14	—	14
N.W.F.P.	50	19	26	—	26
Assam	108	33	34	9	25
Orissa	60	36	4	—	4
Sind	60	7	36	—	36
Total	1,585	714	485	108	377

Padmasha, **Indian National Congress and the Muslims (1928-1947)**, New Delhi 1980, s.251

Ek.6

DİZİN

- A.V. Alexander, 115
A.W. Hume, xxx, 35
Afgan, xxxvi, 1, 98, 114
Afganistan, xxvi, 1, 2, 6, 73, 114, 131, 151
Ağa Han, 50, 55, 110, 166
Akhun, xxxvi, 6, 7, 154
Al-Hilal, xxvii
Aligarh, xii, xix, 17, 37, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 96, 172
All Indian National Congress, xii, 35
Allame Muhammed İkbâl, xxxiii, 95
Amerika, xxvii, 11, 35, 37, 67, 86
Amerika Birleşik Devletleri, xxvii
Amritsar Kırımı, xiii, 77, 78
Arya Samaj, xii, 17, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 52, 86, 158, 159, 164
Assam, 117
Asya, xxiv, xxvi, xxxiv, xxxv, xxxviii, 1, 3, 9, 11, 14, 19, 22, 41, 43, 62, 64, 80, 84, 133, 147, 148, 159, 160, 163, 164, 176
Avrasya, 7
Avrupalılar, 9
Babürlüler, xxxvi, 7, 8, 22, 148, 170
Bal Gangadhar, xiii, 34, 37, 85, 86, 153, 166
Beas, 3
Belâğ, xxvii, 70, 178
Belucistan, 1, 96, 98, 104, 114, 116, 117, 124, 125
Bengal, vii, x, xii, xiv, xxx, xxxii, xxxviii, 4, 12, 18, 22, 25, 28, 30, 31, 35, 36, 37, 41, 42, 44, 46, 55, 58, 59, 60, 76, 85, 86, 88, 91, 92, 100, 101, 104, 107, 114, 116, 117, 118, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 133, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 154, 160, 166, 169, 172, 173, 176
Bihar, xiv, xxiii, 12, 44, 58, 84, 120, 121, 135, 142, 145, 169
Bipin Chandra Pal, 34, 37, 86
Birliği, vi, xii, xxi, 17, 32, 50, 55, 57, 59, 69, 72, 73, 74, 82, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 116, 119, 120, 121, 122, 125, 126, 142, 145
Bombay, xxii, xxiv, xxvi, xxvii, xxix, xxx, xxxi, xxxii, xxxiii, 4, 6, 13, 14, 16, 22, 28, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 47, 57, 59, 60, 65, 66, 74, 75, 76, 77, 80, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 100, 104, 108, 109, 110, 111, 112, 115, 116, 120, 125, 130, 138, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 162, 163, 165, 175, 176, 178
Brahmo Samaj, xii, xxiii, 17, 27, 31, 32, 34, 35, 84, 158, 159, 163
Cavidname, xxxiii, 95, 98, 160
Cemâleddin Efgani, 63
Cilam, 3
Cripps, 106, 108, 115
Çenab, 3
Çin, xvi, xxvi, 2, 3, 14, 42, 109, 151
Dârülulûm, xxxviii, 50, 53, 170
Dârül-Ulûm Deobant Ekolü, 50
Dayananda Saraswati, 33, 34
Dehli Türk Sultanlığı, 7, 147, 175
Dekkan, 6, 72, 147
Delhi, xix, xxii, xxiii, xxv, xxvi, xxxii, 4, 5, 6, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 42, 46, 47, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 66, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 95, 98, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 120, 123, 124, 126, 127, 137, 143, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 183
Deoband, xii, 17, 50, 51, 52, 53, 54, 152, 153

- Diyobend, xii, 17, 50
Doğu Hindistan, 8, 11, 15, 21, 22, 26
Doğu Hindistan Şirketi, 8, 11, 15, 22, 26
Ehl-i Hadis, xii, 17, 27, 44, 45, 169
Eyüp Han, xxxi
Farsça, xxxiii, 14, 26, 42, 51, 99
Fırat-Dicle, 3
Fransa, 21
Fransız, 27
Gandhi, vii, x, xiii, xiv, xx, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxxii, xxxv, 18, 37, 66, 67, 71, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 93, 94, 95, 104, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 123, 126, 147, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 167, 168, 174
Gayrı-Müslim, xii, 29 vi, 135
Gazneliler, xxviii, xxxvii, 147
Gaznelilerin, 7, 131, 172
General Dyer, 78, 79, 84
Gopal Krishna Gokhale, xiii, 85, 154, 163
Gupta Hanedanı, 6
Hadis, 44, 45, 50, 51, 52, 53, 160, 168
hartal, 80
Hayber, 2
Hayber,, 2
Haydarabad Nizamlığı, xiv, 130
Hilafet, vii, xiii, xxxvii, xxxviii, 18, 70, 71, 72, 73, 82, 160
Hilmend, 2
Himalaya, xxiii, 1, 84
Hind, vi, vii, xii, xiii, xvii, xix, xx, xxii, xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxix, xxx, xxxiii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 25, 27, 28, 31, 32, 34, 38, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 57, 58, 60, 63, 66, 67, 71, 72, 77, 79, 80, 83, 85, 87, 89, 90, 95, 103, 104, 105, 108, 109, 110, 112, 116, 118, 121, 126, 129, 135, 137, 138, 141, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 159, 164, 169, 170, 171, 174, 175
Hindistan, vi, vii, xii, xiii, xiv, xvi, xvii, xix, xxi, xxii, xxiii, xxiv, xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxix, xxx, xxxi, xxxii, xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 158, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 176
Hindukuş, 1
Hindular, xxiv, 26, 29, 30, 31, 32, 43, 44, 51, 69, 72, 75, 83, 90, 93, 98, 104, 113, 118, 138, 141, 142, 143, 147
Hintçe, 44, 55, 83
Hollanda, xix, xxxii, 8, 19, 21, 148
Hristiyanlığı, 9, 19, 26, 63, 148
II. Abdülhamid, xxvi, xxxvii, 63
India, vi, ix, x, xii, xix, xxv, xxvi, xxvii, xxviii, xxxi, xxxii, xxxiii, xxxiv, 1, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 39, 42, 47, 51, 55, 56, 58, 59, 62, 66, 67, 69, 70, 74, 75, 80, 81, 82, 83, 86, 88, 91, 93, 95, 100, 101, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 117, 127, 133, 135, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178
İkbal, vii, xiii, xx, xxvii, xxxiii, xxxiv, 13, 18, 65, 95, 96, 97, 98, 151, 156, 160, 161, 172, 174
İndus, 1, 3, 4, 5, 147
İngilizler, xvi, xvii, xxvii, 3, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 55, 58, 63, 64, 68, 71, 72, 73, 77, 79, 81, 94, 95, 110, 116, 132, 139, 147
İngiltere, vi, xvi, xix, xxvii, xxxii, xxxviii, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 36, 37, 40, 42, 43, 47,

- 51, 59, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 74, 76,
77, 80, 86, 92, 94, 96, 97, 100, 106,
107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115,
116, 118, 119, 122, 123, 126, 129, 130,
148
- İslam, vi, xvii, xviii, xxvi, xxx, xxxiii,
xxxiv, xxxv, xxxvi, xxxvii, xxxviii, 1,
3, 5, 6, 8, 13, 17, 21, 22, 26, 27, 30, 32,
35, 39, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51,
52, 53, 57, 63, 71, 72, 73, 78, 79, 81,
96, 97, 98, 103, 104, 135, 141, 147,
148, 150, 152, 156, 158, 161, 162, 169,
170, 171, 172, 174
- Jinnah, vii, x, xiv, xx, xxi, xxix, xxx,
xxxi, xxxii, xxxv, 18, 55, 56, 67, 73,
74, 76, 78, 80, 81, 82, 84, 89, 90, 91,
93, 97, 101, 103, 104, 110, 111, 112,
113, 114, 116, 120, 121, 123, 124, 125,
126, 127, 133, 139, 144, 152, 153, 156,
160, 166, 167, 169, 173, 174, 177
- Kalaç*, xxxvi
- Kalküta, xiv, xxvi, xxvii, 28, 30, 32, 36,
58, 65, 76, 85, 87, 89, 118, 121, 122,
135, 138, 142, 145
- Kalküta, 11, 14, 87, 122, 163
- Karakurum, 1, 2
- Karardad-ı Pakistan*, 103
- Keşmir, xiv, xxvi, xxxi, 2, 13, 46, 98,
128, 129, 130, 131, 132, 133, 140, 167,
170, 172, 174, 176
- Kongre, 28, 36, 38, 40, 41, 55, 58, 59, 66,
67, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80,
81, 82, 84, 86, 87, 89, 92, 93, 94, 95,
100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 120,
121, 122, 123, 124, 125, 126, 142, 145,
146
- Kur'an, xii, 45, 46, 72, 73
- Kuşan, xxxvi, 6, 7, 154
- Kutb ed-Din Aybeg, 7, 174
- Kuzey Batı Sınır Eyaleti, 91, 96, 98, 114,
124
- Lahor, xxxii, 4, 5, 34, 37, 45, 65, 73, 77,
81, 86, 88, 93, 94, 100, 103, 122, 135,
139, 144, 150, 158
- Lala Rajpat Rai, 37, 86
- Liyakat Ali Han*, xxxviii, 111, 122, 123,
127
- Lloyd George, 68
- Lord Curzon, 37, 58, 67, 68, 85, 86
- Lord Dalhousie, 24
- Lord Duffer, 35
- Lord Irwin, 93
- Lord Pethick-Lawrence, 115
- Lord Wavell, xiv, 111
- Lucknow, xxxi, 69, 74, 89
- Lucknow Paktı, xxxi, 74, 89
- Madras, xxiv, xxvi, xxvii, 22, 28, 32, 35,
36, 37, 38, 39, 40, 41, 76, 85, 87, 96,
120, 124, 130, 153, 154, 159, 162, 165,
177
- Mahasabha, xii, 37, 39, 86, 162
- Mahatma Gandhi*, xxii, xxiii, xxvii, xxxv,
10, 66, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 95
- Mekran, 1, 4, 6
- Meriah*, 30, 31
- Mevlana Azad, vii, x, xx, 18
- Mezopotamya, 3
- Mısır, 3, 10, 27, 70
- Moğol, 7, 130
- Montagu – Chelmsford Reformları, xiii,
76
- Montagu Reformları, xxxi
- Morley- Minto Reformları, xiii, 59
- Motilal Nehru, xiii, 87
- Muhammed Ali Jinnah, xx, 97
- Muhammed Ali Mongerî Kanpûrî, 53
- Muhammed İkbal, xxxiii, 65, 95, 96, 97,
98, 174
- Muhammed Kasım Nanevtevi, 51
- Muslim League, vi, ix, xii, xx, xxi, xxix,
xxxi, xxxv, 17, 36, 55, 56, 57, 60, 66,
67, 76, 90, 101, 112, 114, 123, 127,
150, 152, 158, 161, 166
- Mustafa Kemal, xxxv, xxxvii, 10, 69, 82,
163, 175
- Müslüman Birliği, xxix, 55, 56, 57, 59,
69, 74, 76, 78, 82, 90, 91, 92, 93, 100,
101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 112,
113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 122,
123, 124, 125, 126
- Nagpur, 57, 80, 84
- Navab Muhsun-ul-Mulk, 50
- Nedvetu'l-Ulema*, xii, xxxviii, 17, 53, 54,
170

- Nehru, vii, x, xx, xxiv, xxv, xxviii, xxx, xxxi, xxxii, xxxviii, 18, 67, 82, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 101, 105, 108, 111, 120, 121, 122, 123, 124, 131, 157, 162, 165, 170
- Nil, 3
- Non-Co-Opetation Movement, 79
- Osmanlı, xxvi, xxxvi, xxxvii, xxxviii, 9, 10, 11, 19, 45, 51, 52, 54, 63, 64, 65, 67, 150, 152, 155, 156, 159, 162, 169, 171, 175, 176
- Pakistan, vi, vii, ix, x, xiii, xvii, xviii, xix, xx, xxi, xxvii, xxviii, xxix, xxx, xxxi, xxxii, xxxiv, xxxv, xxxvii, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 35, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 80, 82, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 179
- Pasif Direniş, xiii, 79
- Pencâb, xiv, 1, 2, 3, 4, 16, 34, 79, 81, 88, 90, 92, 96, 100, 101, 104, 107, 113, 114, 116, 117, 118, 120, 122, 124, 125, 128, 133, 137, 138, 139, 143, 144
- Peşaver, xix, 2, 88, 122
- Poona, 36, 85, 163
- Portekiz, xix, xxxii, 8, 9, 10, 21, 148, 170, 175
- Quaid-i Azam, xix, xx, xxi, 90, 91, 111, 150, 151, 166, 167, 169
- Rahmed Ali Han, xiii, 98
- Raja Ram Mohan Roy, 34
- Ravi, 3
- Rowlatt Yasası, xiii, 77, 78
- Ruslar, 9, 63
- Sati, 29, 35
- Satlec, 3
- Satyagraha, xxiii, 83, 84, 159
- Seyid Ahmet Han, xii, 47
- Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi, xiii, 72
- Sih, 60, 88, 118, 119, 121, 138, 139, 140, 143, 144
- Simla Konferansı, 18, 113
- Simla Konferansı, Xiv, 111
- Simon Komisyonu, Xiii, 92
- Sind, xiv, 1, 2, 3, 4, 6, 14, 89, 91, 96, 98, 99, 101, 104, 114, 116, 117, 120, 124, 128, 144, 147, 155
- Sir John Simon, 92
- sivil itaatsizlik, xxiv, 80, 93, 105
- Sör Stafford Cripps, xiv, 106
- Süveyş, 9
- Swami Dayananda Saraswati, 33
- Swaraj, xii, xxiii, 39, 40, 41, 80, 84, 109, 152
- Şah Veliyullah, 44, 45, 169
- Tarikat-ı Muhammediyye, 17, 46
- Tarikat-i Muhammediyye Hareketi, xii, 46
- Thag, 29, 30
- Timarlı Sipahi, 13
- Tilak, xiii, 34, 37, 85, 86, 153, 166
- Tuz Yürüyüşü, xiii, 94, 95
- Türk, xviii, xxii, xxv, xxviii, xxxvi, xxxvii, xxxviii, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 22, 30, 31, 39, 43, 48, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 79, 130, 147, 148, 150, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 179
- Türk Şâhîler, 6
- Türkiye, iii, xix, xxii, xxv, xxvii, xxviii, xxxvi, xxxvii, xxxviii, 10, 13, 27, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 90, 152, 156, 162, 169, 173
- Urduca, xxvii, xxxiv, 10, 14, 44, 48, 51, 55, 62, 70, 130, 142, 155, 156
- Vasco de Gama, xvi, 8, 10, 21
- Veda, 6
- Yeni Delhi, xix, 37, 86, 123, 125, 126, 137, 139, 144, 152
- Yuvarlak Masa Konferansları, xxxii, xiii, vii, xxxv, 18, 93, 94